

Háaz Rezső Múzeum Tudományos Könyvtára
Székelyudvarhely

Gabrielis Nemes

3578
326 m

Lib. M. Coll. Ref
S. Advas helyesíj ex
collatione Rev. Dni Ga
brielis Nemes ab anno
1819

P A X
CORPORIS.

Az-az :

Az emberi Test Nyavalyáinak Okairól, Fészkeiről, 's azoknak Orvoslásának módgyáról való

T R A C T A.

Mellyet mind élő Tudós Tanítóinak szájokból, mind a' Régiéknek tudos Irásokból, 's mind pedig maga fok Betegek körül való Tapasztalásiból summáton össze-fzedett, és fok ügye-fogyott Szegényeknek hasznokra, mennyire lehetett, értelmesen 's világosan Magyar nyelven kiadott :

PAPAI PARIZ FERENCZ

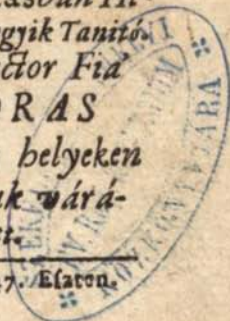
M. D. *Helvétia*ban azon Facultásban *Hites Assessor*; az *Enyedi Collegiumban* egyik *Tanító*.

Mostan pedig *újjabban*, az *Auctor Fia*

PAPAI PARIZ ANDRAS

M. D. *Inspectioja*, 's némelly helyeken *tett igazítása* alatt, sokaknak *várásokra*, *Világra* borsáttatott.

KOLOSVARATT az Acad. Betűkkel 1747. Esaton.

1950

Haáz Rezső Múzeum Tudományos Könyvtára
Székelyudvarhely

ELŐL-JÁRO BESZÉD.

Természet titkait tanuló Olvasó,

Alamint-hogyminden közbe-ve-
ré, és idestova való kapdosás nélkül Istenhez kell folyamodni egyedül, ott, a' hol a' rendes eszköz meg-fogyatkozik, és a' nyavalya szokatlan, és az Istennek rend-kiüvöl való ostroma; (minémü vala a' David idejebeli Pestis; és az Abimélek Házában, a' Sara elragadtatása miatt, ama' minden méhnek bezároltatása, hogy sem nem fogadhatna senki méhében, sem a' ki már azelőtt fogadott volt, nem szülhetne:) úgy bizony ellenben mind Isten késértőnek, 's mind maga veszedelmének akarva való okának méltán monhatjuk azt, a' ki azt fel'évén, hogy az Isten egyedül elégséges lévén minden nyavalyáknak gyógyítására, arra nézve az eszközöket, mellyekre szert sebetne, vakmerőképen elmulattya.

Meg-kell annak ébel halni, a' ki nem akar dolgozni; ahhoz bizván, hogy az ő munkája és szorgalmatossága nélkül-is az Isten, a' ki az égi-madarakat táplálja, és a' mezőnek liliomit ruházza, gondot viselhet ő róla. Azt mondotta régen Hésiodus, hogy: A' jó szártó-vevő embernek, mikor Istennek könyörög, a' keze az eke szarvát tarttya.

Órdög tanátsa ez: Ha Istennek fia vagy, ereszkedgyél-le a' Templomról, 's meg-öriznek az An-

S

gya-

ELŐL JARO BESZED.

gyalok. A' kinek ezze vagyon, ahoz való biztában, garádsot vagy lajtorját keres.

A' ki tsuda tétel által való orvosoltatást vár akkor, mikor keze kötött vagy keze ügyében vagyon a' rendes és szabados eszköz, vétkezik az Isteni mutatott bölts rend ellen. Nevetjük a' Pogányokat, a' kik minden nyavalyához különkülön-való gyógyító Isteni szabtanak: melly miatt az Orvosoknak nem volt mit mivelniük.

Asa Királyt ha emlited: nem abban vétkezett ő, hogy az Orvosokhoz folyamodott betegségében; hanem abban, hogy úgy ragaszkodott azokhoz, hogy azokhoz való biztában Istenről elfelejtkezett, és az Isteni nyavalyájában tellyességgel meg nem kereste. Tulajdonítani kell a' jó Orvosnak sokat: lehet bizni tudományához, hűségéhez, jámborságához: illik is az ilyenben megnyugodni, mint Nagy Sándor Philipusban; de azonban munkájának jó végét' gyümölcset, egyedül az Orvost és orvoslást mennyből kórmentező bölts Isteniől kell várni.

Bizonyos dolog az, hogy azok a' külső eszközök mellyekkel Isten élt sokszor a' tsuda-tétellel való orvoslásokban, magok természeti erejekkel nem munkálodtanak; de legalább nem-is ellenkeztenek természetek-szerint a' nyavalyának orvoslásával: egy szóval, nem voltanak kártévő eszközök. Mert azokkal való élés ugyan csak megfelelt a' jó végnek; ha szintén azé oly hathatósan és kézfzen nem segíthettek is, mint maga az Isteni tsudatétel és erő.

Igy természeti-szerint-is volt orvosló erő ama' fában, mellyet Isten Mósesnek mutata a' Mára vízének

ELŐL JARO BESZED.

nek megorvoslására. Sóval orvosoltaték-meg tsudálatofon a' Férikónak sós kártévő vize-is Elifeus által; de nem természet ellen: mint a' Szakáts-is az igen sós hálnak savát sós vízzel szokta ki-vontatni természetnek útján. Ha pedig sós nem volt-is az a' víz, (a' mint némellyek itélik:) hanem egyéb poshatt bűdösségével ártott; úgy-is természeti rendes eszközt vőtt-fel a' tsuda-tételre Elifeus: mert ma-is a' rozs vizü kútakat a' sóval szoktuk orvosolni.

A' pusztában a' kigyó-marás ellen Isten értz kigyót emeltete-fel. Tudgyuk pedig, hogy az értzben természeti erő-is vagyon a' mérges marások ellen. Ma-is jönak taritjuk a' gyakor feredést a' bélpokloság és egyéb affőle bőrön el-terjedő nyavalyák ellen, kiváltképen pedig a' vizek örvényében való mosódaft. Erő adá pedig tanátsúl a' Próféta-is a' bélpoklos Naamánnak.

A' fűgéből tsináltt flastrom, a' minéműt Esaias tött vala az Ezekkiás Király mirigyére, melly basznos legyen minden egyéb kelevényeknek-is és tályogoknak lagyítására és ki-fokasztására, ma-is szemünkkel láttyuk.

A' Christus ama' vakon született embert akarván gyógyítani, nem kapa akarmi sárt elő; hanem a' maga nyálával tsinála porból sárt, s' azzal kené meg annak szemeit. Igaz dolog, hogy ennek lelki értelmé-is volt, jelentvén, hogy a' lelki szemnek vak-ságában nintsen jobb szem gyógyító ir a' Christus szájából kijövő Beszédnél. De az-is való dolog, hogy az ember éh nyála igen jó a' szemnek sok nyavalyáiban.

Az elajjal való megkenése a' betegnek, (mellyről

ELŐL JARO BESZED.

emlekezet vagyon Sz. Márknál a' VI. és Sz. Jakabnál az V. Részben;) úgy vagyon, hogy feljebb is mutat természet erejénél: De a' ki meg-gondollya az eljnak természeti sok hasznát, azokban a' betegekben nem rekeszheti-ki ennek is testi gyógyító hathatóságát. Nem hozhatni bezzeg e' rendbe és karba már a' Sz. Péter árnyékát és a' Sz. Pál keszkenőjét; mellyeknek is hasznát tapasztalták abban az időben sok betegek.

Elég az, hogy mikor Isten a' tsuda-tétellel való gyógyításokban a' külső testi dolgokat lybmolumúl vagy jelentő jeggyúl néha felvörte, megbizonyította azzal, hogy a' rendszerint való gyógyításokban a' természetből vőtt eszközöknek annal inkább vagyon helye. Mert most már meg-szűnven a' gyógyításbeli aján-dék, mellyel az Ekklesiának kezdetit Isten ékesgeti vala, és a' mellyet maga is Jakab Apostol. elmúlami tilt vala, meg-szűnven már a' mi időnkben a' nyelvek tudásának és prófétálásnak ajándékával együtt; szükség, hogy valamint az idegen nyelvet munkával tanuljuk, és az Irás magyarázásban Tanítóinktól épülünk: ugy a' testi nyavalyáknak gyógyításában is fákhoz és fűvekhez nyúljunk.

De ha szintén Isten a' tsuda tétellel való gyógyításokban a' nyavalyákkal ellenkező eszközökkel élt volna is, mutatni akarván, hogy eszközök nélkül nem szűkölködik, midőn valamit művel, és hogy mind eibet azokkal, mind natok nélkül el is lehet: de ugyan nem következnek abból, hogy mi ma az eszközöket megvetven csak tsuda-tételtől és Istennek rendkívül való hatalmától várjunk. A' minthogy,

az

ELŐL JARO BESZED.

az Isten negyven esztendőig Mannával tartotta a' pusztában a' Sidókat; arra nézve nem kell ma feladnunk a' szántáson 's vetésen.

Hogy pedig az Orvos Doktorok némely nyavalyának meggyógyításában elő nem mehetnek, sőt ki sem tanulhatják a' nyavalya mivóltát; abból is nem következik az, hogy egy nyavalya is nem volna gyógyítható, természetből vőtt eszközökkel. Amaz hosszúság vér-folyásban való aszifzonnyal, kit előbb az Evangelista, semmit nem tehetének az Orvosok; mert Istennek ritkos gondviseléséből, ama' nagy Orvosra bízott vala annak orvoslása: mind akkor pedig, mind ma, a' természet rendin is orvosolható nyavalya ez. Hanem, az ilyen példák csak arra tanítanak, hogy szélesebben kiterjedett az ember nyavalyásága, mint az Orvosok tudománya: és hogy az Orvosok az ő munkájokban nem tsalhatatlanok; hanem minden ő fáradásoknak hathatósága Istentől biratik, hogy az ő munkájoknak gyümölsét magoknak ne tulajdonítsák: ne is itéllyenek magok feől egyebet, hanem hogy ők az ő munkájokban az Istennek és a' Természetnek sző fogadó szolgái. Menny-kő úté agyon magát Aesculapiust régen, hogy az ő szerentsés orvoslásáért isteni tiszteltet engedte magát illetni. Ama' bolond Menecrates is (ki Siracusai Orvos vala, és minden beteget ingyen gyógyít vala, nem kívánván egyéb bért azoktól, a' kiket meg-gógyított, hanem hogy őt ismérnek Jupiter Istennek, és Uroknak;) jelesen jára egyszer Filep Királlyal; mert midőn ez királyi vendégséget készítettne, Menecratest is elhivatá, és szá-

S 3

mára

ELŐL JÁRO BESZED.

mára a' több vendégekről külön ajánlat törtéte az e-
béldő palotában, melyre nem fogának semmi díelt;
hanem csak römjénező és jó illat-éleire való szerzsa-
mok valának rajta, 's azok ülteté egyedül. Me-
necrátes először igen örül vala e' nagy tisztesség-é-
telnek: de midőn látná, hogy a' több vendégek vi-
gan ennének 's innának a' Király asztalánál, ő a'
jó illatok között meg-éhezvén meg jelenté magát em-
bernek lenni. Így jaiszottatek-meg a' Királytól ke-
velly bolondsága.

Meg-tsaltlyak magokat, a' kik azt mondják, hogy
csak az egy Syrách Könyvében vagyon a' testi orvos-
lásról való parantsolat; mert Christus Urunk-is azt
mondja, hogy: A' betegek szükölködnek Orvos
nélkül. Maga-is szüntelen betegeket gyógyított, meg
e' földön az emberek között élt. A' LXXXVIII.
Sóltárban Dávid a' holtakat ellenkező értelemmel
gyógyítóknak, Rephaimoknak (az-az, magokkal
jól-rebeterleneknek) hija; feltévé azzal-is az élet
között az orvoslásnak hasznát. Móses, II. Könyv.
XXI. Rész. ilyen Törvényt ad-ki, hogy: A' ki más
meg-sebesít, tartozik annak meg-gyógyítására köl-
tséget adni. József felől-is azt írja ugyan Móses I.
Köny. L. Rész. hogy neki Udvari Orvos Doctori vol-
tanak; 's azokkal rakatá-meg, az akkori szokás
szerint, drága szerzsámokkal a' Jakob holt testét.
Salamon sok szép Könyveket írt vala az orvosi dolgok-
ról. Az-is tézzen e' materiában valamit, a' mi-
néműszólásnak formájával él Fércimás a' VIII. Rész-
ben, pirongatván a' népet: Nintszen-é Balsamum
olaj Giléában? Nintszen-é ott Orvos? Miért

nem

ELŐL JÁRO BESZED.

nem gyógyított-meg az én népem Leánya?
Maga Sz. Lukás Orvos volt. Ugyan Sz. Lukásnál
a' X. Részben, a' sebes Samaritanus példájánknk alkal-
matossággal iratik-le ama' borbólés-fa-olajból álló seb-
gyógyító orvosság mellett, ma-is Christus irének binak.

A' Christus a' maga példájára hozza-elő amaz,
emberek szájában abban az időben-is fenn-forgó mon-
dást: Orvos, gyógyítsd-meg te magadat! Nem,
mintha az lehetetlen volna, hogy valaki magának
segítsen; mert mind maga teste állását és hajlan-
doságait tudhattya, mind pedig illeendő orvosságokkal
használhat magának: ha pedig maga magát, 's ma-
ga javát elmulattya, 's másval jól tévéen magát
szántszándékkal 's rendeletlen életével elontrtya, az
nem az Orvosi tudomány fogyatkozása. Noha meg-
esik az-is, hogy értelmes és hasznos lehet az Orvos
más beteg körül, de maga aránt nem elég tanács sem
segéd; hanem ő-is más véle való dajkálkodása nél-
kül szükölködik. Mint Dávid Prófétahoz, mikor
vakoskodnék bűnében, más Próféta, a' Náthán
küldeték, ki szemeit meg-nyissa.

Ez ha nyoma itt valomint, hogy el-vagyon min-
den ember életének bizonyos vége és tüzélya határo-
va, melyet sem meg nem előz, sem által nem hág.
De ha meg-gondoljuk, színtén ez az indító oka-
ra, hogy valaméddig szabados utakon lehet, ne had-
gyuk betegségünkben magunkat; mert nem urai,
hanem szám-adó örízői vagyunk világi életünknek.
Es így, mivel nem tudjuk nyavalyánknak kimenete-
lit, életre lépzen-é vagy halálra; tisztünk ez; hogy
e' bizonytalanságban elkövefsünk mindent, valamit
életünk

ELŐL JARO BESZED.

életünk meg-marasztására illendőnek és szabadonak
ítélünk lenni. Kimentelít bizván az életünkkel bi-
ró 's életünk szabados Urának gondviselésére, áldá-
sára.

Ezek a' gondolatok viseltének engemet, és indit-
tottanak arra, hogy rendszerint való dolgaim kö-
zött e' Könyvet irjam, tudomra e' materiáról va-
ló Irás a' mi nyelvünkön nem lévén. Nem akariam
én itt az ebben Tudósoknak értelmeket meg fogni,
nem-is azoknak irom; hanem a' hazi tselédes Gaz-
daknak 's Gazdaszszonyoknak, és az igye-fogyott
Szegényeknek, kiknek nint en mindenkor kezek-
gyében értelmes Orvos; kiváliképen falukon, a' hol
hamarőbb talál segédet a' beteg barom, mint a' be-
teg ember. E' Könyvből pedig szükségéhez képest
olvashat; vagy ha maga nem tud, olvashat más-
sal nyavalyájáról a' beteg. E' sok külömbkülömbfé-
le orvoságok között, ha egyiket nem, megszerze-
heti a' másikat; ha maga házában nem, feltal-
lállya máséban; ha egytől nem, össze-szerezheti
többtől: Nem-is igazítok mind Patikára; hanem
nagy részént házuknál feltalálható szerket igye-
keztem a' Szegényeknek kedvéért elő-számlálni. Ad-
gya Isten, hogy e' Munka szolgáljon és használjon
az én tölem feltöltt szent végre, Istennek dicsőségé-
re, sok keservesen nyögő elhagyatott betegeknek vi-
gasztalásokra: AMEN.

Irtam N. ENYEDEN. Sz. Jak. Hav.

24. napján. 1687. líralmas Esztendőben.

PAPAI PARIZ FERENCZ.

AZ ORVOSLÁS

MESTERSEGERŐL

ELSŐ KÖNYV.

A' Főnek Nyavalyáiról.

ELSŐ RÉSZ

A' Fő - fájásból.

Kü-
lomb-
ségek
A' FŐ-fájásnak egynéhány ne-
mei vannak; mert az vagy belső,
vagy külső: vagy egészen fogja-
el a' fejet, vagy csak egyrészét. Es ismét, vagy
nyilaltattya a' fejet; vagy nehéz miatta a' fő,
mintha tereh sekünnék reá; vagy feszíti; vagy
ugyan fel-vér a' fájdalom, és dobog, mint a'
Pulsus.

FÉSZKEI: A' belső és mély Fő-fájásnak
fészke vagy az agyvelőt bétakraó hártya-
ban, mellyet agy-kérnek-is hinak; (mert
ugyan-is az agyvelő maga, minthogy érze-
kenység nélkül való, nem faj soha) ez ilyen
fájdalom a' szem gyökerére nyilallik. A' kül-
ső Fő-fájás embernek a' feje bőrit járja; és ha
csak mozgattya a' haját, mindjárt inkább
fáj; sőt nemis tapogathatni.

OKAI: A' Főnek nyilalló fájdalma akkor
esik, mikor vagy a' vérben való epe sár; vagy
pedig

pedig a' gyomorból felgőzölgő párák az agy-
kért érdeklik és rágiák. A' terehnek érzése
a' főben attól vagyon, 's akkor, mikor a' pbleg-
más hideg nedvesség az agy velőt eláraszt-
tya. A' feszítés leginkább vagyon a' megre-
kedett *flatusok*tól, vagy párából lött szelek-
től. A' dobogó fájdalom, az élő-erekben vagy
arteriákban, a' bőség miatt megtolyútt igen
meleg vértől.

JELEI ÉS JELENTESEI: A' Főfajás maga meg-
jelenti magát. A' *Jelentései* pedig sok-félék.

A' külső Fő-fajás nem olly veszedelmes.

A' belső, a' hirtelen fogó forró-Hideglésben,
gyakrabban bolond-Hagymázt jelent. Ha nagy
betegségben hirtelen nagy Fő-fajás támad, 's
meg olly hirtelen minden ok nélkül megszü-
nik, igen veszedelmes dolog. Ha minden for-
róság nélkül valakinek feje sokáig fáj, füle zúg
és tseng, hallása nehezül tagai lankadnak; az
a' Gutta-ütéstől félyen, és az ellen való Or-
vosságokkal jó idején éllyen. Ha a' forró nyá-
valyában a' hánkódás miatt Főfajás követ-
kezik; vagy az órra vére folyása, vagy pedig
hányás következik utána.

ORFOSSAGAI: Ha külső a' fájdalom, csak
párlássalis eleit vehetni ilyen módon: *Majo-
ránát*, vagy *Bétónicat*, mellyet *Seb-fűnek* hínak,
vagy *Széksüvet*, vagy *Köményt*, vagy *Spikinár-
dot*; vagy mindenikből, vagy a' mellyiket közzü-
lők hirtelen kaphatni, egy-egy keveset főzze-
nek meg *Etzetben*, hév új téglára tőrgafsák,

's a'

's a' fejét ruhával béborítván, annak párájá-
val párollyák mindennap egynéhányszor.

Imét: *Szőlő-venyikét* égesse nek-meg, annak
a' *hamvából* tsinállyanak jó *párlúgot*, azzal mos-
sák gyakorta a' fejét. Ha hévséggel vagyon;
jobb lészén a' *Káposzta torsának* a' *hamvából*
tsináltt *lúg*.

Ha a' belső Fő-fajás forrósággal vagyon;
Katáng-kórbót, vagy *Basarósa-tövet*, vagy *Szapo-
ra-füvet*, a' mellyiket hamarébb kaphatod,
rontsd-meg jól, és kösd-bé véle.

Ha egyszer's mind nemis alhatol: Egy-ke-
vés *Salátát*, vagy *Mákor*, (jobb a' *fejér*), vagy
Eb-szőlőt törj valamellyikkel azok közzül ősz-
ve; 's úgy kösd-bé a' fejét, hogy mind hom-
lokát 's mind vakfzemeit ellepje.

Vagy így: Reszely *Almát*, *Tyukmony-szikivel*
és *lúgy Sóval* törd őszve, *Sáfrányozd-meg*, ru-
hára kenván kösd-bé véle a' fejét.

Legjobb a' Fő-fajásban a' *vad szőlő virága*,
akar *nyersen*, akar *aszszún*, főzd meg *Etzetben*,
törd-meg flastrom formán, rakd ruhára, kösd-
bé véle.

Vagy: *Nyers Szapora-füvet* törj-meg *sava-
nyu Kovászfal*, 's ha kaphatsz egy kevés *Ró-
sa ollajjal*, vagy *Rósa-vizzel* őszve, kösd flas-
trom formán a' fejére.

Ha nagy hévséggel a' Főfajás: *Nyers Rútá
levelet*, reszeltt *Retket*, *lúgy Sót*, *savanyu Kovászt*,
erős Etzetet, törj erősen őszve, mint a' pépet,
ruhára kenván a' talpait kösd-bé véle; igen

A 2

hasz-

hasznosan szijja alá-felé. Ha megszárad rajta, mindjárt újtsad.

Mind ezek mellett igen jó leszzen elsöben is valami sárt-felyül hánytató Orvossággal (*vomitivummal*) élni, ahoz értö emberrel kézfittervén.

A' homlok eret-is meg-váogatni igen hasznos a' forróságban. Ismét: Hojagotis annak módgya szerint a' lágyán vagy egyébütt szitatni. A Köppölyözésis azon végekre jól segít.

Ha ugyan felvér a' fájdalom és dobogás nagy a' forróság, ha lehet mindjárt eret kell váogatni, vagy *Mediát*, vagy *Cephalicát*, vagy a' homlokán; hogy a' megtolyultt vér szabadüllyön.

Ha a' fájdalom valamennyire szünik; *Vomitivummal* élhet: addig nem; mert az eretetésben el-szenvedhetetlen fájdalom követhetne, vagy ér szakadna, vagy a' szem homályosodnék-meg.

Ismét: *Eb-szölköknek*, *Fül fünek*, és *Disznó-töknek* levélvel, akár külön-külön a' mellyiket kaphatni, vagy mindenikből egy részt vévén, s öszve elegyítvén, mosni kell a' homlokát, vak-szemeit, fellyül *fejér-Füznek* leveleit kövén reá. Kitsiny gyermeknek tsák *Uri-fü gyökerét* kösd a' nyakába, az-is használ.

Jó ezen haszonra a' fájdalmas részt akar *Pópiommal*, akar *fejér-lval*, a' hévség oltására békötöni.

Ugyan ezen okon, hogy a' hévség alá-felé szivód.

szivódgyék, mosni kell gyakorta a' fejét fajlalo embernek lábait, ilyen láb-vizzel: *fejér-Mákot*, *fejér-Füz leveleit* és *Salátát*, főzzenek-meg *Vizben*, s azzal mosák. Télben, jó a' *Füzfá* és *Káposzta torfa hamvából* tünáltt párlughan-is mosni. Vagy gyenge tűz-ágakat rontsanak-meg, főzzenek láb-vizet véle.

A' mosás után, reszelly *fekete-Retket*, *Sóval*, *Eztettel* gyúrd öszve, s kösd-bé a' talpait véle.

Mikor annak ideje, ezis jó: A' *Szölkö* gyenge *fáját* megtörvén, levét kifatsarván, azzal *Arpa lisztből* gyúrjanak lágy *pagátsát*, s kösdék a' fájdalmas részre.

Ha nehéz a' fő a' fájás miá, mintha valami terhet hordozna benne, akkor nem kell *bivesíteni*, hanem *melegíteni* inkább; mert az nagyobbára a' hideg *pblegmás* nedvességektől vagy. Hasonlóképen ha a' szél járja és feszíti.

Jó itt: *Gyanta olajjal* orra allyát, vak-szemeit, és seje lágyát gyakorta kenni. Jó a' *Spi-kinárdis*. Ismét: *Gyanta porral* gyakran a' fejét süstölöni.

Baratzk magot törj-meg télben, *Szapora-fü* vizzel ereszd fel, sejt kösd-bé véle. Nyárban rontsd-meg a' *Baratzk leveleit*, meg annyi *Szapora-fü leveleivel* együtt, főzd-meg *Borban*, kösd-bé a' fejét véle.

Egy edényben, *Szapora-fü* vizet *Spiritus vitriolival* savanyítsanak-meg, egy-egy kalánnal igyék-meg belöle gyakorta.

Kitsiny gyermeknek ha a' feje nehéz, mel-

lyet megesmérhetni a' szeme tñpázásából , tsak a' meleg ruhával való dörgölésis használ.

Ismét: *Kölest és apró Sót*, melegíts jól őszve egy serpenyőben, melegen tedd egy ruha fatskóba, kösd az ilyen Fő-fájó ember fejére, gyakorta újítván ha meghúl.

Az ilyen Fő fájásban, az ér-vágás nem igen szükséges. Jobb valami *pblegma tisztító Pulgatioval*, vagy *vomitoriummal*, vagy valami *laxáló saculust Borba* téven, arról innya; melyet ahoz értők meg-készítenek.

Petrúszkőltető porokkal a' nedvesség szivástrájó ilyenkor élni. Mindennap egy egy magyarónyi *Terjéket* bévenni.

Ismét: *Indiai Tárkony gyökeret*, melyet *Purpurbrunnak* hínak, vagy nálunk termőnek *gyökereit* rága gyakorta, a' bő nedvességet igen szíjja, és a' bő nyál folyással kevesíti.

I L R E S Z.

A' Fő-szédelgésről.

A' Fő-szédelgés esik abból gyakrabban, mikor a' gyenge gyomorból a' fok gözölgések, néha ugyan széllel vagy szellővel őszve-elegyedett párák az agyvelőbe feltakarodnak; és ott azokat a' *spiritusokat*, mellyek által érzünk, mozgunk, magokkal őszve-keverik, és az agyvelőnek rejtekeiben vagy kamaráiban együtt kerengenek. Innen vagy, hogy ollyankor a' szemünkkelis nem látunk egyenesen; hanem minden forogni látszik előttünk.

FESZ-

FESZKEI: E' nyavalya azért ritkán vagy on igen, a' gyomor egétségtelensége nélkül; mert ugyanis nem tagadhatni hogy az agyvelőben magábanis a' *pblegmás* nedvességekből teremhetnek szédelgést szerző gözölgések; de ez ritkább dolog.

OKAI: E' nyavalyának külső okai mind azok, valamelyek a' gyomrot erőtlennithetik, és abban fok nyers emésztetlen nedvességet gyűjthetnek. Illyen a' fok rendeletlen étel, ital, dobzódás; kiváltképen az éjjeli, a' a' mikor egyéb-arántis az *Aér* mind hidegebb, mind vastagabb: a' nehéz emésztő, szélet tñnáló nyers ételek, ugymint, a' Gyümölcsök, Répa, Retek, Hagymák, 's egyéb minden vastag, és a' gyomorban fokáig heverő ételek. Néha ugyan esésből, ütésből, egyébből is meg-esik; de ez nem tñelomra való.

JELEI: Jeleit e' nyavalyának nem kell számlálni; maga jel magának: hanem inkább Okainak és Fészkeinek jeleire kell vigyázni.

Ha magában az agyvelőben a' Fészke; a' szédelgés mellet ott vagy on a' Fő-fájás, főnek nehézsége, szemnek homályosága, fül-zúgás, nehezen-hallás, és többek effélék; azonban meglehet, hogy affélő ugyan jól emésztő a' gyomor. Mind ezek pedig az agyvelőben vagy a' vérnek, vagy *bilifnek*, vagy *pblegmának*, vagy fekete sarnak bőségétől esnek; mellyek közzül kit-kit az ő tulajdon jele kimutat.

A 4

Ha a'

Ha a' gyomortól vagy on, és egyéb alsó ré-
szektől, ugymint léptől, májtól, az Afzonyok-
ban a' nádrának bontakozásától 's megveszé-
sétől, az is a' reá vigyázás által kitesztik, az
Orvosságotis a' nyavalyának Félzskéhez és e-
redetihez kell alkalmaztatni.

JELENTÉSEI: A' mi a' Jelentéseket illeti

Ha a' szédülés nem régi, és ritkán jő az em-
berre; nem olly veszedelmes, és könnyebben
orvosolható, mint ha régi és szüntelen való.

Ismét: Nehezebben gyógyúl, ha a' vén-
ken és a' hideg *phlegm* nedvességtől esik,
mint sem ha az ifjabbakon, és a' bő vértől.

Ha a' szédülés anyira vagyó, hogy az ember
megtántorítja, és ugyan a földhöz is úti; keve-
sebb felőle a' reménség; mert hamar Kórság
következik, vagy pedig Gutta-útás belőle.

ORVOSÁGAI: Ha a' vérnek bőséget vézi
ember eszébe; mindjárt elsőben is vágasson
eret, Azután végyen *Turgatiót* bé, melly
jobb lészén fatskó formában ha készítik, 's
arról iszik vagy egy hétig a' fő szédelő em-
ber; úgy hogy az, mind a' rosz nedvessége-
ket tisztítsa, mind pedig az agyvelőt erősítse.

E' mellett segítse az agyvelő tisztítását
ptrúszkölterő porok szíván-fel; vagy pedig
még jobb, ha *ptrútszentés* nélkül tisztítja;
mivel az agyvelőnek nem használ ollyankor
a' rázódás: Refzellyenek azért *veres-Tzéklát*,
fatsarják ki a' *levét*, abba tegyenek *Majoránát*,
főzzék-meg, és azután szűrjék meg; a' beteg
vegye

vegye teli a' száját *tiszta vízzel*, 's abból a'
Tzékla-levéből szíjjon-fel az ortába; ez minden
erőltetés nélkül a' rosz nedvességeket bővön
tisztítja, így tselekedvén gyakorta.

Hőjagotis a' nyaka vápájában, vagy a' füle
tővén izitatni, annak mestersége szerint, a'
hofszas szédelésben, igen hasznos.

De minthogy e' nyavalya kivalképen jó
Dieta által szokott gyógyúlni, arra kell igen
szorgalmatofon vigyázni.

Azért sem *étel*, sem *ital*, sem *álm* felettébb
ne legyen. Ha lehet az *étel* ollyan legyen,
melly keménysége miatt sokáig a' gyenge
gyomorban ne heverjen; hogy ott fűstőlög-
vén 's gőzölögven a' szédelőnek *materiát* ne
adgyon.

Szerezze e' végre *Cubium magot*, mellyet a'
Patikában *Cubebének* hírnak, hatot vagy hetet
törj-meg benne, jó erős *Bort* egy kevelet tölts
reá melegén, és idd-meg éjomra: azután
mindjárt vagy két egész *magot* rágj-meg után-
na, 's fogd-bé szádat, orrodát, mindjárt után-
na, a' míg álhatod; hadd járja el az ereje a'
fejedet. Így tégy egy darabig minden reggel.

Avagy: *Zöld Pápa füvet* megalzalván törj-
meg aprón, 's minden reggel egy kés hegyin
egy kalán *meleg Borban* végy-be belőle.

Avagy: Piríts *Kenyeret*, öntsd-meg azt jó
Borral, hintsd-meg vagy *Cubiomnak*, vagy *Co-
viandromnak*, vagy *vad Kóménynek*, vagy *Sze-
retsen-dió virágnak* a' porával, 's úgy edd-meg

éjora, mint hogy ezek a' porok e' nyavalyában legjobbak.

Sőt ugyan e' nyavalyában *felelőköm* nélkül, ha csak két vagy három falat léfzenis az, nem jó lenni; mert az üres gyenge gyomorban mindjárt meg-keferednek a' nedveségek, és keferű's rágó gőzölgéseket bősátanak-fel az agyvelőre.

Igyék szüntelen *Sályáról*, vagy *Betonicából*, vagy pedig szüretkor ezekkel tsináltt *Bort*, ha csak egy italtis, ebédgyét's vatsoráját vegezvén.

Minden ételle után rágjon egy keveset a' fellyebb ditsértt *magokból*. Vagy pedig két vagy három *Mondolával*, vagy *sült Körtvélyvel*, vagy *Birs-almával* végezze-el ételét. A' izégeny ember vegyen *Tömjént*, éjora's minden ételle után egy-egy borsfőnyit nyeljen-el belőle; még jobb a' *Múslin*.

Minden éjelre *meleg rubával* dörgölyék a' nyakától fogva a' fartsokáig minden tagait alá; de a' fejét nem kell dörgölni: mert a' meleg dörgölés a' nedveségeket az agyvelőben hígítja, és azokból gőzölgést támaszt; melly itt veszedelmes.

Minden felháborodástól, elme-bűfűlástól, haragtól,'s egyéb indúlatoskodástól ojjá igen, mint a' tűztől, nagy káravalis az ilyen ember magát.

I I I. R E S Z.

A' Refzketegességről és a' kéz, láb, nyelv, 's egyéb tag Eleléséről.

Fész. A' Refzketegesség vagyon vagy egy kei részben, ugymint vagy Főben, vagy kézben; vagy pedig többekben egyszer's mind. Ennek oka, a' tagnak erőtelensége, az erőtlenségnek pedig oka, az erőt adó *Spiritusoknak*, mellyek a' vérnek lelkei, a' vérben, és az által a' tagokban megkevesedése, vagy legalább valami okon elrekedése, hogy a' tagokra ne oszolhassanak. Mert ugyanis nem lehet egyéb ok; hanem vagy a' *Spiritusok* kevesek; vagy pedig az inak mellyek a' *Spiritusoknak* tsatornai, dugúlnak-meg.

OKAI: Mind ezek pedig gyakrabban a' rosz, hideg, nyálas vértől esnek. Noha mikor osztán annyira vagy megfogyatkoznak, vagy az inak megdugulása miatt elrekednek valamely tagtól a' *Spiritusok*, annak a' tagnak nem csak Refzketése, hanem ugyan Eleléséis fokott következni; úgy hogy azt se fel, se alá ne mozdíthassa ember.

Ezeknek közönségesen külsőképen azon egy-séle Okai lehetnek, ugymint a' hideg *Aér*, a' mellyis fokára elfogyattya a' tagban a' belső, éltető és mozgató meleget. Ismét: A' hidegítő vastag eleségek, a' dobzódo részeges élet: mert valamint hogy a' rendes borítal ugyan újítja és eleveníti a' vérnek lelkeit vagy *Spiritusokat*; úgy ellenben a' mód nélkül

nélkül való tompíttya és előli azonokat, IC-
mét: A' vénségi hideg erőtlenség; vagy né-
ha, mint az Otvósokban és Bányászokban,
kiváltképen a' Reszketésnek nagy okai, a' kén-
esős és egyéb ártalmas bészvott mérges
párák 's gőzölgések.

KÜLÖMBSEGEI: A' tagnak Elesése kétké-
pen szokott lenni. 1. Midőn a' tag nem mo-
zog ugyan, de érez. 2. Midőn sem nem mo-
zog, sem nem érez. Mert az inakis kétféleké-
pen, vagy a' tagok mozgatására, vagy pedig érzé-
re szolgálók: néha egyik, néha másik, néha
mind kettő erőtlenedik.

Ez az Erőtlenedés pedig, noha gyakrabban
a' hideg *pblegmás* nedveségektől vagyon u-
gyan; de néha megesik a' sarga Sártólis, ugy-
mint példának okáért, a' Kólyikában. Az i-
lyen *bilistől* pedig vagy Sártól a' melly tag el-
akar esni, elébb rettenetes rágó fájdalmat
szenved; nem úgy mint a' *pblegmától*: mivel
a' *bilis* erős, évő, és rágó; de a' *pblegma* nem

E' nyavalya a' Főnek nyavalyái közzé szá-
máltatik; mivel gyakrabban a' Főből leszívár-
kozó nedveségektől vészen eredetet, mel-
lyek az agyvelőből alá származó apró inakat,
vagy *nervusokat* el-áraszttyák 's erőtlénítik.

JELEI és JELENTESI: E' nyavalyák mint-
hogy természetekben egyeznek, úgy Jelek-
benis és Jentésekben; mellyekben kiváltké-
pen im ezekre kell vigyázni:

A' melly tag reszketni kezd, jele gyakrab-
ban,

ban, hogy azon tag el-akar esni. Ellenben
pedig, ha az elesett tagra reszketés követke-
zik, jó jel; mert a' vérnek és annak lelkeinek
a' megrekedéstől való felszabadulását jelenti
a' tagban.

Ha valamely tag reszketése öreg korban
esik, többire holtig úgy marad, és vagy Gut-
ta-ütésnek, vagy legalább valamely tag ele-
sésének elől-járó postája.

Ha valamely elesett tag egyszer 's mind
száradni is kezd, semmi reménség nintsen an-
nak gyógyulása felől.

A' Kólyikában való tag elesés, noha fájdal-
masabb; de minthogy meleg nedveségtől
vagyon eredete, könnyebben gyógyúl, mint
sem ha a' bő *pblegmás* nedveség adna okot
reája. Innen, ha a' taga elesett embernek
Hidegjelési forrósága vagyonis, nem kell meg-
ijjedni; mivel ellenben inkább az a' hévség
oszlattya és emészti a' *pblegmás materiát*.

Ha ütés vagy vágás miatt In szakad, 's úgy
esik-el valamely tag; nem várhatni annak gyó-
gyulását egyébünnen, hanem a' sebnek gyó-
gyulásából; noha úgylis nem mindenkor.

ORVOSSÁG AI: Hogyha vérrel bővölködik
az ember, és valami pesgéft érez még az el-
esett részben, annál inkább mindjárt vágassa-
meg az erőtlen részről a' *Cephalica* eret: de ne
vegyenek fok vért, mivel az ér-vágás hívesít;
e' nyavalyában pedig melegíteni kell inkább.

Meleg házban légyen, kiváltképen elsőben,
bár

bár csak tizen-ötöd napig. Etel-béli *Dietajai* ahoz képest légyen; száraz eleséggel élyen inkább, mint leveffel; sülttel inkább, mint főttel; könnyű emésztőkkel, a' hol kitelik, két hétig nyavalyája kezdetiben, légyen minden ételle sült *vad-bús*, vagy *madár*; legjobb a' *vad galamb*, mivel igen száraztó: sőt csak az erő engedgye, igen hasznos gyakorta, ugyan minden ételtől is megtúrtenni magát. *Hat* és *difznó-bús* étel igen ártalmas.

Itala hasonlóképen szűkön légyen: élyen, ha lehet, *sállás* vagy *űrmós Borral*: a' *Mebferis* hasznos; mivel ez mindenik száraztó erejű. Nappal tellyeséggel ne alugyék.

Az izzadás a' bő nedveséget, melly az agyvelőt és inakat elhatotta, igen szépen kevesíti: mellyre nézve hasznos a' gőz-ferdős. Egy summában: Akarmelley tagja eszt el ha járhat, járjon a' mint járhat, és ingassa testét; ha nem járhat, hordoztassa, és meleg ruhákkal keményen dörgöltesse testét, mert mind ezek is kevesítik a' *pblegmát*.

Itt pedig azt meg kell engedni, midőn az ilyen tagok Elesésében, az ember ábrázattjában hirtelen meg nem vész, és ortzája bé nem esik; jele, hogy hátul a' nyakánál a' hátagerentzi velein száll alá a' nedveség: mikor pedig az ábrázat elváltozik, elé-felé siet az agyvelőből a' *pblegmás materia*. Azért az Orvosságokatis a' szerint kellek alkalmaztatni.

Ha hátra siet, vettetés köppölyt a' nyakadra két

két félől. *Ilmét*, *Muslár magot* főzz meg *Borban*, a' megfőtt *magot* tórd-meg jól, mint a' pépet, kend egy garafni kerek ruhára, kösd a' nyakad közepire, hadd szijja ott mind addig, míg meg-veresedik, vagy ugyan kifebefedik: az után *nyers Káposzta levelet* fonnyasz-meg a' tűznél és azzal raggassad míg bégyógyúl.

Ilmét: Tsinálly ilyen kenetet, mellyel kenessed és dörgöltesd jó erősen az erőtlen tagokat, mindennap kétszer: Végy a' Patikában *Euphorbiumot*, *Pyrethrumot*, mindeniket egy lótot, tórd meg, és szítáld-meg, tégy hozzá fél lótot törtt *Borsot*, és *lágú Sót*; mind ezeket tedd *Fa-olajba*, melegítsd-meg, tégy egy kevés *Viaszszatis* belé, hogy valamennyire keményítse-meg, s ezzel a' mint mondám keneld. Ha *Euphorbiumot* és *Pyrethrumot* nem kaphatsz, azok helyébe tégy törtt *Muslár magot*, az is jó.

Igen jól segíti a' *Kő-olajis* az erőtlen tagokat, ha véle gyakorta dörgölik. Ez haszonra való a' *Rekának*, *vad-Matskának*, *Borznak*, *Medvének bájja*; mivel ezek mind melegítő, mind pedig erőt adó kövérségek. Jó a' *Laurus-olajis*. A' mellyiket ezek közzül kaphatni, mindjárt élhetni véle, jó meleg házban meleg ruhával mindenkor a' kenés előtt megdörgölvén a' tagokat.

Jó legközelebb a' *bázi-Rétze sűvajs* mind a' reszketésben, mind pedig ugyan a' tag Elesésében. Mellynek nagyobb erőt ilyen formán adhatfz:

adhatfz : A' jó kővé. Rézét megmellyesztvén, veld-ki a' bélit, a' béli helyét töltsd meg aprón őszve-vagdaltt 'Sályával, Majoránával és Szurok-füvel, (mellyet Szúfünek és fekete-Gyopárnak is hívnak,) vadd-bé, hogy a' fűvek ki ne hullyanak, vond nyársra, és szép lassan fűsöd, minden letsepegő sűrjät egy edénybe szedvén; ahoz megannyi jó erős Etzetet tölts, forrald-fel mind együtt, 's azzal az Etzetes sűrjäl jó tűz előtt kenegessd a' reszkető, vagy ugyan elefet tagokatis mindennap kétszer, háromszor.

Könnyen szereshető, de nagy erejű Orvosság ezis a' gyenge tagoknak: Assanak Tsaiyü-gyökeret, törjék őszve jól Szék-füvel, Kőmennyel és Sályával együtt, töltsék rá a' beteg embernek a maga vizelletit, azután főzzék meg jól mind együtt, és jó melegen, a' mint elálhatya, azzal mosassa gyakorta a' gyenge tagokat; éjjelre pedig mártsanak ruhát meg belé, és igen jó melegen tekerjék-bé a' tagokat véle éjjelre, hállyon úz.

Igyis meglehet: Gyanta és Szék-fü olajat, Róka, vad Matska és Medve-báj sűrjäl olvasztva őszve, 's azzal kenyed.

Avagy így: Dörgöld meg erősena' gyenge tagokat meleg rubával, úgy hogy ugyan megveresd-gyenek, azután vagy Fenyő mag, vagy Spikinárd, vagy Terpentina olajjal keneld meg.

Még jobb ha elébb Kő olajjal kenik meg 's úgy dörgölik, és azután ez olajjakkal újobban békenik.

Ha tsak

Ha tsak a' nyelve esik-el's egyéb tagja épp, mindjárt kereszenek Mustár; 's azt rágya's tor-gassa szájában. Jobb ennélis három négy tsepp Anis-mag olajat a' nyelvére tseppenteni mindennap kétszer. Jó azon formán az erős fekete Teresnye Spiritusa, vagy a' mint a' köz nép hívja, kérszer-vött Eget bora.

Avagy: Végy a' Patikában egy kevés Euphorbiumot, törd meg, egy tsün füdd a' nyelve gyökerére; igen sok nyálat szív-ki kevés idő alatt: mivel ez mindeniknél erősebb, és így könnyebbíti a' megkötött nyelvet.

Ismét: Tsinálly ilyen Száj-vizet: Pyretbrumot, vagy a' helyén bazi-Tárkony tövet, Sályát, Isopot, főzz meg Borban, 's azzal mosla gyakorta a' száját, A' meleg feredő-Bányais (minémű a' Gyógyi nálunk. Váradi, Budai, 's a' többi) igen jól emészti az ő szárazító erejével a' bő-nyálas nedvelségeknek a' testben eltenyészését. Vagy, a'hol afféle közel nintsen, melteriséggel helyette illyent tfinálhatni: Bő Gáliz-követ, Bűdös-követ, Tim-sót és közönséges Sót, Vizben főzz meg erősen, úgy hogy a' Víznek harmad része elapadgyon, 's abban fereszled, ugyan azon feredőt gyakorta melegítvén 's újítván.

I V. R E S Z.

A' Kórságról, vagy nehez - Betegségről és Nyavalya kirontásról.

Fész- A' Kórságis, vagy Nyavalya-rontás a' ke: Főnek nyavalyái közzé izámlaltatik, mellynek

mellynek Fészke az agyvelőt bétakaró hártya-
ban van: Mert-ugyanis noha ember eszébe
nem vézi, de abban a Kórságos rázóadásban el-
sőbenis az a hártya indul-meg, melly megindul-
ván, őszve-rázódnak 's rángatódnak minden,
mind mozgatásra, mind érzékenységre ren-
deltetett inak vagy *nervusok* mindennütt az
egész testben; mivelhogy ezek, mint valami
az egész testre minden felé kinyúlott kötelets-
kék, úgy származnak-ki e' hártyaéból vagy agy-
kérből, 's annak *materiajából* valók: úgy
hogy az Agykér valami ötet érdeklő terhes
októt megrándulván, ezeknekis szükség-
képen megkell mozdulniok, és keményen
rángatódniok. Innen vagyon, hogy olyan-
kor minden érzékenysége, látása, hallása,
érzése &c. elvész az embernek.

KULOMBSEGE: Ez néha az egész agy-kért
elfogja, 's olyankor az egész testet törí a Kór-
ság; néha pedig egy részét, 's akkor csak bi-
zonyos tagot győttör, vagy kezét, vagy lábát,
vagy szeme-héját, vagy néha épen felérészét.

OKAI: Közlebb való oka ennek ez,
mikor a nedveség és párák vagy bőségekkel
terhelik és feszítik; vagy pedig erős évő és
rágó erejekkel érdeklik az agy kért, melly
miá ennek rázódása és őszve-verődéte követ-
kezik.

Azok a nedveségek és párák pedig, vagy
magában az agyvelőben léfznek és teremnek,
vagy az alsó részekből származnak, és göz-
lőgnék

lőgnék fel-felé; ugymint a gyomorból, a bé-
lekben termett gelesztákból, az Alsószony-
embereknek a Nádráról, egyéb akarmelley
részekről. Az ereknek úttyanis takarodnak
néha fel-felé mintegy hideg szellő formában;
ugy hogy ugyan megérzi maga az ember, 's
ottan olyankor rajta esik a Kórság.

JELEI és JELENTESEI: Minckelötte e' nya-
valya az emberen esnék, semmi bizonyos jel-
ből meg nem tudhatni annak elkövetkezését
egész bizonyossággal. A' kire pedig reá szo-
kik, az mind maga inkább megérzi, mind más
inkább eszébe-vezi, mikor akar reá jöni; no-
ha bizony gyakrabban ezekenis minden je-
lentődés nélkül tsak véletlen esik-meg.

Azt pedig meg-kell tudni, hogyha az agy-
velőben magában vagyon e' nyavalyának szer-
ző oka, 's ott teremnek-meg ez erős nedves-
ségek és párák; nintsen olly jel, mellyről e-
szébe vehetné az ember, hogy a' Kórság va-
lakire reá akar jöni. Ha pedig az alsó
részekből származik, ugy-mind inkább esik
valami jele: Vagy a' gyomor szokott olyan-
kor felémelyedni, vagy szeme világa homá-
lyosodni, és néha, a' mint mondám, mintegy
hideg szellő, ugy mendegél fel-felé a' ta-
okon, füle bédugul, tseng: Ha a' Nádrától;
szédülések, ájulások, lélegzetnek nehezen
való vétele, 's egyéb affélék szoktak jelen-
tődni: Ha a' Gelesztától, annak tulajdon je-
lei, orra viszketése, szája bűdősége, gyomor

émelygése 's dagadása kimutattyák.

A' kiket e' nyavalya háborgat, a' Hóldnak egyforma változására, vagy újságra, vagy fogytára, igen reá szokott tartani.

A' melly Kórság véle születik emberrel, ugy hogy Szüléisi Kórságosok vóltanak, haláláig eltart rajta. Másképenis ha hufzonót elz-tendős koráig ki nem tisztul belőle; azután neis próbállyák.

Ha a' Kórságos emberre negyed-napi Hideg lelés esik, és az sokáig tart rajta, a' Hideg-lelésből kicisztulván többire azzal együtt a' Kórságbólis meggyógyul; mert a' Kórság szerző roíz nedvességet a' hofzszas Hideg-lelés az ő tűzével lassan-lassan elemészti.

ORVOSSÁGAI: E' nyavalyával való bánás két időre való. 1. Mikor már rajta vagyón. 2. Mikor felszabadul tőle.

Mihelyt azért a' Nyavalya valakit ki akar rontani, mindjárt helyhesztertség világos helyre, *fa-laporzkát* megtekervén gyenge ruhával, mártsák-meg *Gyöngy-virág* vagy *Kósa-vízben*, vefsék-bé a' fogai közzé, hogy a' nyelvét vagy ajakát meg ne sértse: A' fejét magasztallyák jól fel: a' két inait 's szarait, *posztó szikkel* vagy valami *keskeny rubával* jól szorítsák-meg; kiváltképen ha a' fellyebb említett hideg (zellőt fel-felé menni érzette magában: dörgöllyék jó erősen *meleg rubával* a' farától fogva a' lábait alá felé: Szólítsák nagy szóval nevéen, orrát és újjait szorongassák, sőt valami jó erős *ptrűsz-*

ptrűszköltető portis nem árt ollyankor az orrába fujni: A' szájába töltsenek egy kis *Aranyvizet*, vagy valami jó erős *fekete Terefznye vizet*, vagy pedig két vagy három tsep *Gyanta olajat*, vagy ha egyéb nintsen, jó erős *Erzetet*: Rontsanak igen hamar *Rutát* meg, öntözzék-meg *Etzettel*, dörgöllyék az orrát véle, vagy *Gyanta olajjal*, vagy *Fenyő-mag olajjal*, vagy valami jó-szagú *Vizzel*. Fűttöllyék-meg *Gyantával*, vagy ama' kék virágú *Szent László jüvével*, mellyet *Gentiana minor*nak hínak. Ha *Aszlyony*, 's a' méhétől vagyón, égeffenek *tollat* meg, 's annak bűdös fűtit tartásák az orrához; legjobb a' *Fogoly-madár tolla*: a' szájába *Fodor-men'a vizet* tölts *olajával* együtt, ha kaphatsz. Azután a' háta gerentzit alá kenyekek-meg erősen, *Gyöngy-virág*, vagy *Fodormenta*, vagy *Kuta*, vagy *Gyanta olajjal*.

A' Gyermekekből tsak azzalis szokszor kiállott hirtelen, a' *Tabák Fűsit* fűtták egynéhányszor a' szájába. Jó a' *Gyanta Fűsis*.

A' derekas és fundamentomos orvoslás pedig akkorra való, mikor rajta nintsen a' nyavalya. Ha véres tagos ember, vágasson eret a' karján. Ahoz értő embertől végyen minden holnapban Hóld-fogytára valami *pblegma tisztító Purgatiót* bé, vagy *Pilula*, vagy egyéb formában, bár tsak három vagy négy holnapig. Ha olly embert nem kaphat, ássanak *Borza-sának* gyenge *tőveit*, mofsák-meg, főzzék-meg *Téjben* vagy *Borban* erősen, mindennap

egy darabig egy két kalánnal igyék-meg é-jomra a' míg erzi hogy jól megtisztult.

Hogy pedig újjobban a' rosz nedveségek meg ne gyarapodgyanak a' testben, az utolsó negyedben Hóld-fogytára, *Salsapavilla gyökere-t*, melyet a' köz nép *Szártsa gyökérnek* hív, főzzenek-meg forrás vizben, 's azt igya szom-júságtólis, vagy négy hónapban igy tseleked-vén; igen eméltzi a' felettébb-való pbiégmás nedveséget. Némellyek ezen okon a' nyakok vápájában *cauteriumot* viselven, a' Kórságból épen kigyógyultanak.

Ha, akar Oregnek, akar Gyermekek nyavalyában a' hafa megszorult, meg-kell legelsőbenis valami mesterséggel szabadítani, ad-dig csak héjába egyéb orvoslás.

Eleitől fogva e' rettenetes nyavalyát sokféle orvoslásokkal próbálták megelőzni és győzni sokan, mellyek közzül a' híresebbekben és hasznosabbakban egynéhányat előszámlálók.

A' vizek közzül a' *fakere Tseresnye viz*, kiváltk pént ha mind *magostól* őszve-törvén megposhafztyák, és mint a' *Szilvából Spiritust* vagy *Eg. itbort*, kétszer háromszor megtisztaltván vesznek belőle, 's ebből mindennap reggel egy-egy kalánkával megiszik ember.

Ísmét a' *Gyöngy-virág*, *Szent György* vagy *Kása virág*, *Hársfa-virág* és *Basa-rósa vize*; és mind ezek jobb erejűek lesznek, ha *Fetske* vagy *Szarka fiakat* elevenen őszve-vagdaltván, és a' víz vévő fazékban a' virág közzé vetvén, egyútt

együtt vészik vizét. Ez ilyen vizeknek itala a' Kórság elkerülésére igen sok példák-ból dítser tetik.

Igy még jobb tselekedni: *Basa-rósa magot* és *Tölgy-fán termő gyöngynek a' levelét* megaszalván, törd-őszve apró porrá, abból egy kés hegyin vévén, és ezek közzül valamellyik vízbe elegyítvén, igya-meg ember, kivált Hóld-fogytán, mindennap éjomra élyen véle.

Szaglasképenis az agyvelőt ekképen erő-sitheti: *Basa-rósa mag* és *Tölgy-fa gyöngy porát*, mindeniket négy-négy fufták nyomót, *Szere-tsen diónak*, annak *virágának*, és *Szeg-fűnek*, mindeniknek aprón törtt porát, két-két fufták nyomót: megtörtt *aszszú Rutát* és *Isopot*, mindeniket hat-hat póltura nyomót, őszve-elegyítvén, varják karmasin szín gyenge materiába, visellye nyakában és gyakorta szagolliya.

Az *olajok* közzül a' *Gyanta olaj*, de sokkal jobb a' fejér *Gyanta olaj*, ísmét a' *Puszpáng olaj* és *Büdds kő olaj* legditséretefebbek: ezekből akar külön-külön a' mellyiket kaphatni, akar egyaránt őszve-elegyítvén valamellyik oda-fel megirt vízbe, őt hat tseppet éjomra és estve lefektekor meginnya igen jó. Kis gyermeknekis beadhatni egy's két tseppet valamellyik vízbe elegyítvén, és *Nád-mézzel* megédesítvén.

Ísmét, ilyen hasztromot akar nagynak akar kitsinynek ragaszthatni a' lágyára, melly a' helyét megveresiti ugyan; de azonba a' kár-tévő

tévd nedveségeket igen hatalmason szíjja ki felé:

Borsot, Mustár-magot és Galamb-ganéjt mindeniket jól porrá törvén, mindenikből végy két fusták nyomót: *Basa-rósa tövét, Tölgy-fagyöngyöt, Basa rósa magot*, mindeniket megaszalván és törvén, mindeniknek porából három három fusták nyomót: *Kő-ólaajat, Viasz-szat és Szurkot* a' mennyi elég léssen, tsinálódzve a' tűnél flastrom formára, kenny a' ruhára vagy irhára belőle, mennyi a' lágyát befogja, 's állyon rajta mind addig, míg elfszenedheti. A' nyakárais ha egytzer 's mind rágalasztasz, annál jobban megszíjja.

Ha a' Geleztától vagyon e' nyavalya mind nagyban kitsinyben; Geleztá ellen az ideálabb meg-mondandó Orvofságokkal kell élni:

Némelly Orvofságok vannak, mellyek noha nem láttatnak elvenni a' nyavalyának okát, de ugyan kiváltképen való titkos erővel halzálnak e' nyavalyában, minden babona nélkül.

Igy: Ha a' Martiusban a' fészekből szediz két vagy három *Héllé fiat*, új fazékban kementzében porrá égeted, és abból a' porból napjában kétszer háromszor vagy *Borban*, vagy valamelly fellyebb említett *Vizben* bévélsen, igen ditsértetik. Hasonló erejű a' *vad-Kannak bójagais*, ha kementzében igen meg-szárastod, megtöröd, és ilyen formán élsz ezzelis. Azonképen élhetsz a' *Róka májávalis*, ha megaszalod és töröd. Ezeket ha Aszszonyembernek

embernek adaddod, *Fodormenta vízben*; de ennélis jobb az *Isten-fája vize*.

Ismét: A' *Nyúl*nak oltóját vagy gyomrát aszald meg, törd-meg, egy kés hegyin egy-egy kevelet *Basa-rósa vízben* adgy-bé napjában háromszor, e' legnagyobb erejű.

Ilyen Orvofságok többekis száma nélkül ditsértetnek; a' fok közzül ezek hiresebbek.

De mivel e' nyavalya az apró Gyermekeken uralkodik inkább, kik közzül fokakat ugyan halálig gyötör; ezekkel való bánásnak rendi ez:

Mivel ők az Orvofság vételre alkalmatlanok, 's azonban szoptató Dajkájok tejét követi egészségek, minthogy azzal kell élniek; a' Dajka dolgátis jó karba kell venni.

Azért mivel még az Annyok méhébenis rútság gyúlt a' gyomrokba, mellytől e' nyavalya igen hamar kirontya, születések után öt hat napi-koroktól fogva 's elébbis, így kell tselkedni: *Tiszta Nádmézet* szép új *Mondola olajjal* elegyítsenek-őszve, 's a' szájába kennek belőle a' kis Gyermekeknek, hogy nyaldogallya: ez szépen minden erő nélkül kivifzi a' gyomorból, a' mi nem oda való; ha ilyen *olaj* nintsen, jó léssen *írós vajbais* elegyíteni. Annál inkább ha már kitörte egyszer a' nyavalya, szükség hogy a' hafa mindenkor tág legyen. Ha a' gyomra van roszszúl, megesmérszik abból; mert alutt-tejet hányki, 's akkorflastrommal 's kenéssel a' gyomrárais gondot kell

vifelni, a' szerint mint annak helyén leirom.

A' szoptató Dajka azért se ételben, se italban ne zabálódgyék: kiváltképen a' fok bortól el-kell tiltani; mert ha az igen iszfa, lehetetlen hogy e' nyavalyát elkerüllye a' szopó Gyermekek: mivel az ollyannak teje igen meleg, és hamar megkefередik a' gyomorban, a' honnan felszármazó kelerű párák, az agyvelőt keservefen érdeklik, és e' nyavalyát fittetik. Ellyen inkább jó *Serrel*, ételeis legyen illendő, nappal ne hagygyák alunni: A' Gyermekeket pedig néha-néha fereszszék *Borban*, mellyben *Castoreumot* vagy *Basa-rósa gyökereit* főzzenek jól meg: kezegefsék *Rúta* vagy *Gelsezia olajjal*: Néha egy kevés *Gyöngy virág* vagy *Hárs-fa virág vizet* adgyanak szomjúságtól innya, vagy *Basa-rósából* tsinált *Julepet* kennyenek a' szájába, hogy nyalogassa. Kezellyék-meg a' *Basa-rósa tövét*, kófsék gyenge ruhába, tegyék a' nyakába, hogy a' szaga hassa a' fejét.

Egy szóval már, a' mi a' *Diatáris* illeti, mind ételben italban, nagynak kitsinynek, árt a' mértékletlenség; kiváltképen a' rézgegeskedés, melly ennek a' nyavalyának mérő szülő Anyja. A' Gyermekekben, kinek azon-kivülis meleg a' természetü, 's gyengék az inai, mellyeket a' Bor elszárazzt a'nális inkább, és megördtelenít. Minden érös, évő nedvességet gyújtó eledel ártalmas, hagyma, retek, igen fős, etzetes és sü-szerzszámos étkek. A' Fúrj hús

hús titkos erejével ártalmának tartatik, e' nyavalyára hajlandó embernek ételére; mivel gyakran Zászpával szokott élni.

V. R E S Z.

A' Gutta-ütésről.

A' Gutta-ütésnek mind eredete, természetü 's okai ugyan tsak azok, a' mellyeket oda-fel a' tag Élesésében előszámláltam: Tsak annyiban különböznek, hogy ez az egézt testet, imez pedig valamellyik bizonyos részt fogja-el.

E' nyavalya találván az embert, annak mind mozgását, mind érzését, mind elméjét elvérszi épen, az egy lélegzet vételen kívül; noha azis mindenkor megbántódik, néha inkább, néha pedig kevésbé.

FÉSZKE és OKAI: E' nyavalyának okagyakrabban a' bő hideg nedvesség, melly az agyvelő kamaráit és a' hát geréntz velejét épen elárasztja. Ez pedig vagy hirtelen esik-meg, vagy pedig későbbre; a' mint a' nedvesség vagy vékonyabb és folyóbb, vagy vastagabb és nyúlóbb: noha néha a' bő vértől 's annak megrekedésétől is megeshik. Külső okai mind azok, valamellyek a' hideg nedvességet gyűjtik, hideg ételek, hideg *áér*, éjjeli dobzódás, gyakor rézgegeskedés, kiváltképen az éjomra való bor ital bizonyoson készíti e' nyavalyára a' testet.

JELEI: Jele ennek a' nyavalyának a' hirtelen és nagy horgyogással való lerogygyanás, mellyben

mellyben gyakorta az ábrázatis elfordúl, könnyei embernek akarattya ellen folynak, szája eltátódik, szeme vagy béhunyva, vagy pedig kinyitva marad, gyakorta tajték túrás: noha mikor igen nagy *grádusban* vagyon, néha minden tajték és hortyogás nélkül el-oltya az embert.

E' nyavalyára hajlandók azok, kik fejeknek nehézségét sok időkig érzik, azonban álmra igen hajlandók, fejek gyakorta szédeleg, égész testekben nagy tunyaság, szemek fénye minden ok nélkül gyakran megtompúl, szemek 's ábrázattok puffadoz, feledkenyek és mindenkor kedvetlenek; 's a' t.

FELENTESEI: E' nyavalyában mennél jobb a' lélegzet, annal jobb a' reménység; ellenben pedig, valóba vékony. Néha ugyan olly kútsíny a' lélegzet, hogy ember épen holt számban vagyon; akkor így próbáld-meg ha él-e: Tégy vizet a' mellyére egy edényben; ha a' víz ingadoz, jele hogy még, ha gyengénis, vészzen lélegzetet. Vagy tarts egy tükört a' szájához, ha lélegzetet vészzen, meg-homályosodik a' tükör.

E' nyavalyán, ha nagy mértékben vagyon, soha semmi orvoslás erőt nem vehet. De a-karminémű légyen, ha az ember szinte kiépülis belőle, soha nem marad valamolly tagja félszegség nélkül.

E' nyavalyát hét napnál tovább nem viheti ember; hanemha mindjárt elein, míg valami ereje

ereje van embernek, forró Hideg leli-el, mert ez a' Gutta-útésnek *materiáját* az ő forró tűzével emészteni és olzlatni kezdi, 's a' nyavalyát könnyíti. De ha a' Gutta útés után igen izzad, veszedelmes; mivel az; a' mi kevés erő megmaradott, aztis elvész.

ORVOSSÁGAI: Mivel e' nyavalya igen nagy, hamar elvégezi az embert; azért fietteti is a' segítségét. E' nyavalyában mihelyt megélik, mindjárt rázni és ingatni kell erősen a' beteget: döngöltyék erőten kezeit, lábait, és mindjárt jó időjén a'gyengébb részzen a' *mediát* vágják-meg, nem kell sok vért venni, tsak szintén hogy a' vér jobb mozgást vehessen magának; de ha ifjú erőben véres tagos az ember, jótskán kivehetni a' vérben. Ha igen öreg, erőtelen, nem kell eret vágatni; hanem tfinállyanak jó erős évő tsapot, mellyet *Suppositoriumnakis* hínak, *Mézből*, *Szappanból*, *Aloéből*, és *Sóból*: ezeket öszve főzvéen, tegyék-bé a' vég-bélbe, hogy alá felé szíjja a' *materiát*; vagy pedig jó erős ezközdkből főzzenek *Krislélyt*, 's adgyák-bé azt: Erős *ptráfsz-költésé port* kell fujni az orrába, a' szájába pedig jó erős *Mustárt* kenyenek: Töltsenek a' szájába jó erős *Fa-béj vizet*, hogy jól melegedgyék néki a' teste: Hevítsenek egy vas serpenyőt meg, 's annak az üregit tartsák kőzel a' fejéhez, hogy hasla és pirítsa-meg jól, így tselekedvén gyakorta. Némelleyek aztis nagy hafzonnal tselekedték: a' fejét a' Gutta-útótnak

űtötnek meghorotváltak, jó erős *Egett-bórral* meg-mohták, és rajta meggyujtották, mellynek hévségétől szépen ébredett a' beteg. De jobb léfzen egészen *Gyanta olajjal* békenni.

Fűstöllyék menten a' Gutta űtöttet *Gyantával*, 's ugyan annak *olajával* kennyék orra allyát, vakszemeit, feje lágját: Közbe közbe *Sállya-vizben* két három tsepp *Gyanta olaját*, vagy jó erős *fekete Tseresznye vizet* töltsenek a' szájába: Kőfsék-meg erősen az inait: Es ha a' lélegzet-vétel engedné, nem ártana valami fellyül hánytató Orvofságotis beadni, hogy a' fojtogató *pblegmát* kivesse; de ha nehezen lehell, nem kell tselekedni, mert megfojtana. Ha egyéb nintsen, *Ketsike szarvát* vagy *szővit* égessenek-meg, annak *fűstit* botsásák az orra-ba, jó serkentő ezkdz, kiváltképen az *Az-szony-emberben*; vagy pedig csak hév téglára töltött erős *Erzet* páráját: A' talpait igen *Erzettel* kennyék-meg, és nyalassák egy *Ketskével*, kinek éles nyelvétől ébredgyen a' beteg. Utólyára vessenek egynéhány köppölyt épen a' fejére.

Ha valamit tágúl a' nyavalya, tsináltaffó *cauteriumot* a' karján, és tellyes életében vífellye. Es ha fellábbodozhat, hogy ujjobbá rajta ne esék, az elő-számáltt és egyéb az aránt használható hathatós Orvofságokat ne tágítsa. Vannak a' Patikábban igen erős vizek, mellyeket tudós *Medicusok* hagytanak és adtanak közönséges haszonra, *Aqua Apoplectica* titulusa alatt, mellyekkel

lyekkel gyakorta élyen, egy-egy kalánkával megiván belölk. Jó a' *Spikinárd vizis*, és valami azzal és *Sállyával* készülhet. *Kubion magot* (*cubebét*) vagy *Pyretbrum gyökeret* a' nyál kitisztítására gyakorta rágjon, avagy csak *közönséges Tárkony gyökeret*. Néha-néha iz-zasztó ezkdzzelis élyen, ugymint egy mo-gyorónyi *Terjéket Borza vizben* elolvasztván, megiván, és jól bétakaróztván utánna, kiváltképen éjjelre. Minden elztendőben kétszer *pblegma* tisztító *Purgatioval* élyen.

A' mi a' *Dietát* illeti, szükség hogy szűntelen melegben tartsa magát Télben Nyárban; mivel e' nyavalyát semmi hamarébb meg nem újítja, mint a' hideg. Keveset egyék, menyit a' gyenge gyomor megbirjon; az pedig legyen könnyű emésztő, *Sállya*, *Majoránna*, *Rosmarin*, *Isóp*, *Tsombord* hasznosok az ételben. A' *Mustár* mindennapi legyen *Borral*, hanemha vízzel elegyíti, ne élyen; jobb a' *Méb-fer* és *főt-viz Fa-béjjal*. Nappal ne alügyék, süveg nélkül ne hállyon, aztis elébb *Gyanta fűsttel* megfűstöltvén, ugy nyomja a' fejébe. Meleg ruhával tagait gyakorta dörgölcse.

VI. R E S Z.

A' bolond - Hagymázról.

A' Bolond-Hagymáz épen ellenkező nyavalya a' Gutta-űtéssel: mert ez a' hideg nedveségektől vagy on; imez pedig a' heves sárral (*biliffel*) fel-forró és buzgó nedveségektől: ez az egész testet mély álomba meríti-el;

imez pedig vigyázó nyughatatlanságokkal kínozza.

FESZKE: E' nyavalyának félszke kiváltképen vagy az agyvelőt bétakaró hártyában, melly a' hévség miatt tüzes kelevénnyel kél-meg, és a' beteget szüntelen bolondoskodással és forrósággal gyötri. E' pedig hol nagyobb, hol kisebb mértékben: a' mint hogy az ilyen Hagymázis nem mindenkor egyaránt szokott lenni; mivel a' véris hol inkább, hol alább gyúl és ég-meg.

OKAI: Ennek külső oka mind az, valami az agyvelőt vagy egy vagy más-képen néki gyúlaszthattya, és a' vért megindíthattya; hogy az ő forrósága miatt az erekben ne féljen, hanem onnan kiülse magát. Az Aszszonyokban gyakorta a' hó-számnak megrekedése, 's nem rendes folyása, és a' gyermek-ágyban a' kitűztülandó nedveségeknak fennakadása.

JELEI: Mikor e' nyavalya emberre reá akar jöni, ilyen jelei vannak: Az alatlansággal való nyughatatlankodás, háborgó álmodozások, fok héjába való beszéd, főnek nagy hévsége, a' vizelleti először zavaros, azután hovártóvább mind tisztább és vékonyabb. Melly hévségből gyakorta más nyavalyákis esnek: oldal-lájások, nyilallások, torok-fájások, és egyebek: szemei embernek fényesek: ezután mikor osztán valóba rajta vagy, nagy a' szomjúság, nehéz a' lehellés, szárad a' száj és nyelv. Noha néha megélik, hogy a' rettene-

tes

tes hévségben is nintszen szomjúság: a' melly igen veszedelmes; mivel olyankor az elme igen bántódik.

JELENTÉSEI: Veszedelmes jelentések e' nyavalyában: Ha kezei reszketnek, fogai tíforgattya, annál inkább ha a' nyavalya ki-rontya, pelyheket szedeget, az emésztése és vizelleti fejtér; mert ez jelenti hogy a' sarga sar (*bilis*) fel az agyvelőre takarodott.

Jó ellenben, ha ereje igen el nem fogyatkozik, és ha a' hévségek után vagy nagy izzadás, vagy orra vére folyása, vagy pedig hasmenés következik a' természetnek munkálódásából.

ORVOSSÁGAI: E' nyavalyában mindenké felett a' megindult vért kell vigyázni, miképen tsendefedgyék: mindenké előtt azére itt az ér-vágás szükséges: noha (a' mint gyakran megélik) ha a' hafa egytér 's mind szorult, jobb először valami jó erős Kristélyt beadni, és azzal tágitást téven, először a' karján, azután másod nap a' nyelve alatt az eret megvágni, és a' mint az erd és hévség létszen, vagy több, vagy kevesebb vért kivenni. Ha az hó-szám rekedett-meg, a' lába fején jobb eret vágni azután harmad nappal; ha még sem tágúl a' hévség, a' keze hüvelykénél a' *cephalicát* vágák-meg. Ha ér-vágás nem lehet; alsó 's felső részeit, nyakát, hátát, inát, szarát köpölyözzék-meg.

Az ér-vágás után ha álma nem jö, minden

C

mester-

mesterséggel álmodni kell hozni néki. *Saláta vízzel, Tök és Dinnye magból és Mondola ből* tfináljanak *Mondola tejet*, 's azt igya. *A' vad-Mák vízből* ottan-ottan egy-egy kalánnal innya még annál jobb; megis lehet adni akar-kinnek minden ártalom nélkül. *Nyers Káposzta levelet* tonnyafszanak-meg a' tűznél, könnyenek *Pópiomot* reá, a' homlokát és vak-szemeit kőfsék-bé véle. Vagy: *El-szőlőt* rontsanak erdsen őszve mindenestől, rakják ruhára, homlokát, kezein a' *pulsusokat* és a' talpait azzal kőfsék-bé. *Ísmét: Rósa olajat, Rósa etzet, Rósa vizet, Tyukmony fejéret* együtt jól kőpüly-őszve, safrányozd-meg, tűnj ruhát négy vagy öt rét őszve, 's kősd-bé a' fejét véle. Ez mindenek felett tsudálatos erejű efféle bolondoskodás tsendesítésére: *Fatsard-ki a' Salátának levét*, tégy megannyi *Afiszony ember tejét*, és *Rósa olajt* hozzá, keverd őszve jól, 's azzal kenyed homlokát, vak-szemeit

Jók e' nyavalyában belsőképenis minden hivesítők: *Főtt vizet, Rósa, Tengeri-szőlő* vagy *Sóska Zuleppel* őszve timporálván igyék; hogy jobban hivesítsen, tegyenek *Salétromot* is belé. *Ísmét: Főtt vizet Citrommal*, vagy *spiritus Vitriolival* megfavyitván innya, igen jó hivesítő. Ha pedig tsak tisztá vizet iszik, az, hogy ne ártson, így tselekedgyél: *Vesd Kenyeret a' Vizbe*, sorrald-tel, de ne főzd tovább, mert izetlenné lesz; hűtsd és szűrd-meg,

meg, 's azt igya. *A' szivét szüntelen mos-sák Sáfrányos Rósa etzettel*; vagy mártsanak belé darab *Skávlátot*, 's azt tegyék reá.

Utollyára ha tér a' hévség, meg-kell szünni az ilyen igen hivesítők-től, mert ebből veszedelmes mély álomba eshetik a' beteg: hanem egyszer 's mind osztatniis kell a' *mateviát* a' hivesítők közzé melegítők-etis elegyítvén. Így, sokszori nagy hasznáról ditséretes ez: *Gyújtsd-meg a' Cámphort*, és óltsd *Rósa vízbe*; így tselekedvén mind addig, míg jól meghattya erejével a' *Rósa-vizet*, azzal mosd a' fejét.

Avagy: *Főzd-meg a' Kőményt* (jobb a' gyenge új) és *Szék-füvet* erősen jól őszve-törvén mindeniket, és ruhára rakván, kőfsék azzal a' fejét. *Ísmét: Szék-fű* vagy *Kőmény-olajjal* kenység homlokát, vak-szemeit. E' nyavalyának pedig gyógyítását, mikor már annyira kezd épülni a' beteg, ha magában a' természet azt meg nem miveli, valami jó *Rbabarbarumból* készített *Purgatióval* végezzed.

A' mi a' Diétat illeti: *Elsőbenis a' ház*, mellyben a' beteg lesz, sem igen meleg, sem hideg ne légyen, hanem tsak közép aránt. Némelly az igen világozó bolondoskodik inkább; némelly pedig ha sötétes vagon: azért azt megvigyáztván, ahhoz kell alkalmaztatni a' dolgot. Minden mesterséggel alutni kell, a' mint oda-fel mondtam;

mellyre nézve valamely állatnak tüdejét kivévén, azon melegen legelsőbenis kölsék a' feje-tetejére; meg mást ha meg-hűl. Bizott baráti és esmérői legyenek körülötte; és igen távoztatni kell, hogy valamin meg ne busúllyon. Ha arra veszi magát, enni adgyanak valami jó hivesítőkkel és savanyúkkal készítettett eledelt; mert mennél üresebb a' gyomra, annál inkább háborog a' feje: igen jó a' *Saláta, Egres, Séska*. A' hasára kell vigyázni, hogy az meg ne szorúllyon; tsáppal 's kristéllyel segítsék: mert az ilyen beteg magától semmit nem erőlködik, nem is vizellik, a' honnan azis felakad: mellyre nézve adgyanak *Turbolya-vizet* innya, 's az ágyékát kennyék *Skorpió-olajjal*, 's nyomogásák alá fele a' hójaga táját.

Annakfelettte e' nyavalyához illenek mind azok, mellyeket oda-fel az I. Részben a' hűvös ségtől való Főtájásról mondtam.

VII. R E S Z.

A' Nátháról, és egyéb az Agyvelőről való Folyásokról.

Rész- A' Nátha, közönséges természetiben ke: nem egyéb, hanem a' haszontalan nedvességeknek a' főrdől az alább való részekre alá-takarodása. Minthogy nagy lé én minden állatok felett az ember agya-veleje, mellyre táplálásnak okáért számtalan erek szolgálnak; nem győzi el mind azokat az e. reken oda szállott tápláló nedvességeket ma-
gában

gában megemészteni: hanem azoknak nagy része, mintegy töltésén, az orra és szájra viszontag alá-takarodik mindennap rend-szerint mértékletelen: mikor pedig mód nélkül vagy on, nyavalya következik belőle, mellyet Náthának hívunk.

OKAI: E' pedig megesik mind akkor, mikor az agyvelő rendi felett hideg; mind pedig mikor mód nélkül meleg. Mikor hideg, a' nedvességek benne roszszúl oszolnak és főzödnek, és vizes nyállá válván leszivárkoznak: Ha igen meleg, fok gözt tsinál a' nedvességek főzése-közben, mellyekis el nem oszolhatván, ismét vízzé és nyállá válnak.

Külső Okai derekasban ezek: Mikor ember mód nélkül fok étellel, itallal terheli magát; vagy pedig vastag fok szelet és párát tsináló eledelokkal él. Azon kívül az alsó részek, gyomor; máj, lép, mikor vagy igen hevek, vagy hidegek; és külsőképen valami az agyvelőt vagy igen meghűtheti, vagy mehevitheti hirtelen: Mint példának okáért Nyárban valaki a' melegen fokot járván meghűl és izzad, mennyen hives helyre, hideg bótba vagy pintzébe, vegye-le a' süveget; hirtelen meghűlvén a' feje, ottá megnátházik, a' külső hives aértől szorittatván és nyomtatván a' fok nedvességű agyvelő, mint mikor a' spondiából kinyomjuk a' vizet. Ez az oka, hogy őszszel olly bód a' náthás ember; mert a' hőszzas nyári melegekben, megnyi-

latkozott részek, hirtelen megrekednek, és szorúlván kinyomják a nedvességeket magokból valamely úton lehet.

A mi a részeket illeti, a melyekre reásvárkoznak felyül a nedvességek, megkell tudni, hogy az ilyen nedvességek mindenkor az erőtlenebb részre sietnek alá: mint ha a tüdő lenyve t, a tüdőre; ha a gyomor hideg, a gyomorra, s a többi. Kiváltképen pedig három nevezetes helyek vagy on, a melyekre ülepednek, az ember mellére, torkára, s orrára; honnan néha nagy Rekedezések szoktak származni. Noha egyéb részek is letakarodnak az ereken a petsenyék között, a vállak közin, vállain, karjain alá, mellyis olyankor nagy lankadsággal mutattya ki magát; mellyet köz nével a Magyarok Tsömörnek hírnak. Hasonlatosképen letakarodnak néha a szemekre, fogakra, s a többi: honnan Szem könnyvezés, nagy Fog-fájások, forró lású Hideg-lelések, és néha mintegy Köfvényi fájdalmais a tagoknak, következnek.

Némelly Nátha olly erős és sós nedvességekben áll, hogy a tüdőre szállván azt kirágja, sebesíti, és hoszszas Hurutot (*Phtisis*) szerez. Némelly ugyan a tüdőre szállván, ott vastagsága miatt annak lyukaiban megreked, és az embert szörnyen fojtogattya.

JELEI: A kire a Nátha akar jöni, nehéz a feje, és minden érzékenységei tompák, teste tunya, puha, álomban telhetetlen, sok

kat ptrűszköl, nyála foly, s a többi. Ha hideg Nátha vagy on emberen, jelei ezek: Hamar megfázik, fargúl, a *phlegma*, melly leszivárokozik, édes ízű a szájában; savanyú böfögések jönek a torkára, és egész teste a *phlegmától* el-vagy on áradva. Ha ellenben meleg a Nátha, piros (szokása kívül) az embernek ortzája, nagy a szomjúsága, sós ízű a szájában a nyála, hevülnek a részei, melyeket a Nátha áll, ugymint, szemei, vak-szemei, s a t. Az ilyen többet ptrűszköl, keveset alhatik.

JELENTESEI: Jelentései a Náthának, kiváltképen ezek: Minden Nátha nehezebben gyógyuló és szenvedhető a Vénen mint az llyan, mivel a Vénnek természeti-hidegeis azt hozza magával. Ha a szájra, torokra, s onnan a tüdőre szivárogo a nedvesség, sokkal veszedelmesebb, mintha csak az orrán foly.

ORVOSAGAI: Az orvoslásban vigyázni kell a Nátha eredetire, s okára: hogy azt orvosolljuk, a részt a honnan szivárogo, erősítsük, a fok nedvességet szárazszuk; ha veszedelmes helyre, ugymint tüdőre siet, onnan el-fogjuk.

A fejét mind azokkal erősíthetni, melyeket a hideg Fő-fájásban és Gutta-ütésben előszámláltam: füstöllye magát, süvegben hállyon, mind süvegét pedig, mind magát füstöllye ilyen formán: *Gyantát, Tömjént, aszszu veres kósát, fejét Mák magvát*, mindeniket egyaránt törjön ószve, mind süvegét, melly.

ben hál, mind fejét, hogy az orrába-is hasson, azzal fűtőllye; kiváltképen éjjelre. Avagy jó *Rósa ezet*et tsepegeffen hév téglára, fejét béborítván, fejét, orrat, száját, azzal párollyá. Avagy így *Korpát, Kőlest, apró söt* pergellyenek őszve vas serpenyőben, jó melegen két óvata tag de lágy ruha közzé rakják, 's fejét köfésék-bé véle, gyakorta újítván ha meghűl. *Afzszú Sálllyát 's Majoránnátis* igen jó közi-be tenni. Avagy pedig, *Tömjénnel* és *Gyántával* fűtőllyenek ruhát, 's azzal jó melegen dörgölvén a' fejét, ottan ottan megfűtőllyén a' ruhát.

Es mivel akarmelley nyavalyais úgy gyógyul jól, ha annak az okát elfojjuk 's kevesittyük; azért, ha e' nyavalya hozszas talál lenni, élyen a' Náthás ember minden harmad-nap estve lefektekor arra rendeltetett jó *Pilulák-kal*, minéműek *Pilula de Succino, de Cynoglosa, &c.* mellyeket a' Patikákban szerezhet, módgyátis azokkal való élésnek megésheti. Avagy: Végy két füstök nyomó *Kolus-Arménuszt*, egy füstök nyomó *Cámsfort*, megannyi *Bűdös követ*, törd-meg igen aprón, és lizitáld meg, azután egy sült *Birs almának*, vagy öreg *Körtvöllynek* a' húsával törd ujjolag őszve, vagy *zukkert* vagy *nád-Mézset*, vagy csak *szín-Mézset* tégy bővön belé, vatsora után lefektekor egy mogyorónyit egyék-meg belőle; ha éjszékkel felferken, akkoris; hasonlóképen reggelis. Jó *Terjékkelis* azonképen élhet.

Ismét:

Ismét: Reggel-reggel éjomra egy borlónyi *Tömjént*, vagy *Máslixot*, vagy *Cámsfort* nyelnyen-el; mind az agyvelőt, mind a' gyomrot erősíti, 's a' Nátha *materiáját* kevesíti.

Ismét: *Szeretsen-diót, Máslixot* avagy *Tömjént*, *Gummi Arabicumot* mindeniket egyaránt, törj őszve jól, egy kevés *Rósa-vizzel* elegyítsd őszve tésztavá, formáld apró pogátsákba mint egy pénz, szárasd-meg jól, egyet-egyét azok közzül ráogogás, hogy a' nyalat sűritse, kevesitse, 's a' melyedtől elfogja. Vannak a' Patikákban egyéb Nátha és Hurut ellen való mind *fejér* 's mind *fekete Pogátsák*; mellyekkelis élhetni hafznofon.

A' szegény ember ha egyebet nem kaphat, rága a' *Tabák levelét* gyakorta, a' nedveséget, mellyet kiszív, pökje; így a' Náthát szépen enyhíti.

Es mivel legjobb a' Nátha *materiáját* az orrára szítatni 's szoktatni; jó ptrűszköltetű porokat szíjjon, ilyen formán: *Gyöngy-virágot*, *Spikinárdot*, egy kevés *fekete Zászpát*, vagy a' helyén *Tabákot* és *nád-Mézset* törj őszve, azt szíjjad; igen szépen tisztít.

Vagy ilyen formán: *Reszely veres Tzéklat*, fatsard ki a' *levét*, *Majoránna* vagy *Spikinárd vizzel* elegyítsd őszve, forrald-fel, és meghűtvén szídd fel a' markodból az orrodba; minden erőltetés nélkül igen jól tisztítja az agyvelőt.

Közönségesen a' Náthában, kiváltképen

gyermeknek, ez a' forma igen alkalmas és hathatós: Törj aprón *Gyantát*, kösd gyenge ruhába, egy mázos edénybe tölts *Egett-bors* reá, és főzd-meg gyenge tűznél, hogy meg ne gyúljon, tseppents tiz tizenkét tsepp *Gyanta olajatis* belé; azzal mossd gyakorta a' lágyát, vak-szemeit, orrát.

Ha elakarod a' Náthát fogni, hogy alá ne takarodgyék, mikor a' vak-szemeidnél érzed a' takarodni a' nedvességeket, melyet a' fájdalom kimutat; így tselekedgyél: *Ezzet*, *Bolus-Arménust* és *Tyukmony sejét* jó tűrő keverj öszve, ruhára kenvé azzal raggassd. Avagy így, melly sokkal hathatóbb: Fatsardki a' *Tsalánnak a' levét*, *Liszt-lángból* tsinálj *Téztát* véle, 's azt flastrom formán tedd a' vak-szemeidre.

A' mi a' *Diatat* illeti: Benn üljön, szélen, hidegen ne járjon. Száraz légyen inkább, mint sem leves, az elesége; sült, mint sem főtt. A' vatsora kiváltképen vékony légyen; mivel természet szerintis éjjelre szoktanak megindulni a' testben a' nedvességek: mert az éjj kiváltképen tizenkét órakerig, olyan, mint az *Észtendőben* az *Ösz*. Keveset igyék, az légyen *Fa-béjjal* és *Arpával főtt víz*: a' fős ételt igen távoztassa; kiváltképen hamar a' sóra ne igyék.

VIII. R E S Z.

A' *Megnyomásról* vagy *Lüdertről*.

E' nyavalya nem egyéb, hanem olly megne-

hcsz-

hezedele a' testnek, mellyet alvás közben érzvén, a' képzelő elme vagy egy vagy más állatnak rajta fekvését és annak terhes nyomását képzei; úgy hogy alig vehet lélegzetis miatta: noha ez a' nyomás nem a' képzelte állattól, hanem a' nyers és még a' természetből eléggé meg nem szözdött 's készített bő nedvességtől vagyon. Innen vagyon, hogy ezt az ember akkor szenvedinkább, mikor elő-álomban mélyen elaluszik, és kiváltképen mikor hanyottá talál fekvéni, megnyomatván mind a' hátának minden erei a' hanyottá fekvéstől, mind pedig belől a' háta gerentzin lemenő erek a' teli béleknek rajtuk fekvésétől. Hasonlóképen az ilyen állapotban, gyomorból felgözdülő nyers párák elfogják és nyomják az agyvelőt, az ember mellyét, abban a' szüvet és tudóket: innen vagyon, hogy az ilyenek mintha majd megfuladnának, úgy tetszik.

Ennek külső oka gyakrabban a' mértékletlen rossz *Diatat*. Ennek azért orvoslására mind jó, a' mi a' rossz nedvességeket a' testben kevesíti, és a' vért megfrisseli: minémű a' jó *Purgatio*; kiváltképen ha *purgáló Satskóval* iszik vagy két hétig, annak módgya szerint, az ilyen ember. Vagy pedig *Papa-süvel*, *Urómmal* élylen, *Borba* hányván és róla iván fok ideig. Ejszaka, éjjel tában, kétszer háromszor egy hétben egyék-meg egy-egy mogyorónyi *Terjéket*, az lenyomja az olyan,

agy-

agyvelőt hábrító nyers párákat. Gyakran mofassa lábait, mellyis alá-felé vonnya az olyan *materiát*. Jó a' meleg *rubákkal* való gyakor dörgölésis ugyan-azonoknak ofzlatására. Köppölytis hányafson a' lába száraitra és a' vállalai közzé. Etele után rágjon vagy *Gyömbéret* vagy *Cubebét*, vagy *vad-Kömény magot*, vagy *Fa bésjat*, vagy pedig (ha kitelik) a' mit a' Patikában hinak *Tabula Aromatica Rosata*, e gyet-egyet's többetis egyék-meg közbe-közbe belöle.

Néha-néha élyen *prűszköltető porokkalis* Fejét tartsa melegben éjtszakára. Háló-süvegét fűstöllye-meg *Gyanta porral*, 's úgy nyomja fejébe. Vagy : Tsináltafson, a' kitől kitelik, agyvelőt erősítő ezközökkel megakart és tűzött lapkát, 's azt viselleye. Mellyét 's gyomrát kennyék *Birs-alma* vagy *Műstix olajjal*; vagy aprón tört *aszszú sállyat* és *Fenyő magot* *Vajba* elegyítvén, kennyék véle, *meleg rubákkal* bérakván a' kenés után.

Minthogy pedig a' mértékletlenségtől e' e' nyavalya inkább, el-kell azt távoztatni mind az ételben, mind az italban. A' *va-tsorától*, nevezet szerint, tartóztassa-meg az ilyen ember magát. Elyen, ha lehet, könnyű emésztdökkel; ne olyanokkal, mellyek a' gyomorban sokáig heverjenek. A' Bor-ital az ilyeneknek agya-velejét hamar megzavarja: a' Viz és Szalad-let gyomrokat felűjja, puffaszttya. Mindenek felett *commendaltatik* ezeknek a' Méh ser. AZ

Az ilyen nyavalyára hajlandó ember ha véres, hafznofon eret vágathat magán. Azonban az illyent, mihelyt mélyen kezd alunni, fel kell költetni, és az oldalára fekteni.

=====

AZ ORVOSLÁS MESTERSEGERŐL MASODIK KÖNYV.

A' Fő némmelley részeinek,
Szemnek, Fülnek, Orrnak, Nyelvnek,
Fogoknak, Inynek és Toroknak
Nyavalyáiról.

ELSŐ RESZ A' Szem-fájásról.

NEM lévén e' munkában szándékom, hogy a' Nyavalyáknak minden nemeiről szóllyak; hanem tsak a' közönségeitebbekről, mellyek gyakrabban sorognak az emberek között, és a' mellyek hozfzfas, munkás hozzá való kéizület és gyak orlott kezi mesterség nélkül orvosolhatók; mert amazokra tudós Orvosnak jelen-léte kivántatik, ki ez én irásom nélkül nem szükölködik: Ittis azért a' ritkában esd, és munkáfabb orvoslásfú nyavalyákat, mellyek e' Részekben lenni szoktanak, mind elő nem számlálom. Mers

Mert minthogy a' Szem a' több részei közdött embernek, majd legböltsebb teremtése lstennek, ugymint melly egynéhány hártýákból (mellyek között kivaltagabb, ki vékonyabb) és azok között a' hártýák között bérekefztetett nedvefségekből (mellyek között is ki hígabbb, ki sűrűbb) mesterségesen szerkeztetett őszve: úgy annak mindeniknek eshetik nyavalyája, mellyben ki orvosolható, ki nem; a' melly pedig orvosolhatóis, mind inkább Borbély kezét, munkás és mesterteges hozzá-készületet, tőt, vagdalást, 's a' t. mint-sem Doctori italt vagy kötést kíván.

FESZKEI: A' mi azért a' Szem-fájást illeti, ez esik a' szem külső fe'ér hártýájának akarmi okon való meghévülésétől és meggyúladásától: melly miatt hol egészen, hol pedig csak rész-szerint elborította a' szemet a' véris; néha pedig ugyan kiis dagad, 's akkor körüldötte az éris keményen vér-fel.

OKAI: Gyakorta a' fő-kaponyát béborító hártýától vérszen eredetet e' nyavalya, mellyen igen sok erek terjednek-el; azoknak az ereknek pedig apró ágai a' fül tövénel jövénel, a' szemnek külső hártýájára o'zolnak. Néha ez könnyvezéssel vagy on, néha nagy vízketéssel, néha nagy izurdalással, mintha tőt vernének belé. Végre sok rútság, tsipa szokott kitakarodni és megrakodni a' szem szegeletein, melly néha a' szemetis betapasztja.

E' nyavalyának hol az agyvelőből leszívár-gó hi-

gó hidegebb nedvefség, a' *pblegma*; hol a' hevebb, a' *bilis*, az oka: a' minthogy a' hévségis hol nagyobb, hol kissebb. Ha *bilis*, az évő természetű, és szúrja; ha *pblegma*; több a' tsipa 's nem olly nagy a' hévleg, a' szemis nem olly igen veres.

Ha a' főnek belső részeiből származik; fő-fájással jár, és a' szem gyökerén kezdődik a' Szem-fájás. Ha a' külső kaponyát betakaró hártýáról száll-le, dagadtak lesznek a' homlok és vak-szem erek, 's a' t. Mind ezek pedig lesznek közönfégesen a' vérnek a' testben való igen bővölködésétől, melly vérben néha a' *pblegma* néha a' *bilis* több. E' bővölködő vért pedig sok külső okok zavarhatták-fel, hogy az a' szemeken üsse-ki magát. Néha annak oka az időnek vagy heves, vagy szeles és száraz volta. Néha az ételben italban való dobzódás, részegeskedés, ütés, füst, és egyéb effélék. Így a' *Hippocrates* tanítása szerint, ha a' Tél száraz dérral és szelekkel mégyen véghez, a' Tavasz pedig utánna nedves, és Déli-szelekkel leszzen; azon a' Nyáron igen fog uralkodni az embereken a' Szem-fájás.

JELEI és JELENTESEI: A' mi a' Jeleket és Jelentéleket illeti: Mentől kün ülőbbek valakinek a' szemei, annál hamarébb esik e' nyavalyába. A' főnek belső részéből származó veszedelmesebb; mert hamar Hályog követheti: mellytől annál inkább félhetni, mennél

mennél nagyobb hévféggel; rágással és szurdalással vagyon. Ha a' hafa megindul a' Szem-fájó embernek; szem e könnyebbülését várja utánna.

ORVOSSAGAI: Minthogy e' nyavalyát a' has rékedes felette segíti, azt kell meglátni mindenek előtt, hogy a' hafa könnyen mennyen, mivel mihelyt az megszorúl; a' telgőzdigő párak a' fájós szemet annál szörnyebb fájdalommal feszítik és hevítik. E' végre élyen gyenge has lágyító eszközökkel, főtt aszszu búfos Szilvával, Bor-köves tehen-bús lével; és ha a' szükség hozza, ezeknél erősebbekkel.

Minthogy pedig másodsor, a' vérnek bőfégétől esik e' nyavalya, melly bőfég hol felsőbb, hol alább, a' mint az ő jeleiből meglátzik; ér-vágással élyen a' beteg, melly a' hévfégetis igen hatalmason óltani fogja: vágják-meg a' *Cephalicát*, és jó bővön vegyenek vért belőle, a' mint mindazáltal a' betegnek mivolta engedi. Azután pedig harmad nappal a' nedvességeknak a' szemről való viszfaszítatására, nem árt a' nyakát és válla között megköppölyözni.

De a' mint oda-fel megirtam, mivel a' szemnek külső hártájára szolgáló erck a' sül tövén oszolnak-el a' szem felé; igen hasznos léfszen a' két lüle tövére hójag szítató flastromot tenni, a' kár-tévő erős, sós nedvességeknak a' szemről ercken való viszfaszítatására. Mellyet igen-hamar így készíthetsz-el:

Végy

Végy hat vagy hét *Körös-férget*, fejecit 's lábait azoknak velds el; a' többit törd-meg jó aprón egy mosárbaa, keverd egy diónyi *savanyú Kovásza* egy kevés *Eget-borral* együtt, kend egy-egy negyed rész tallérnyi irhára vagy ruhára, ragaszd a' két lüle tövére, állyon rajta egy nap, vagy egy éjjel; sár-vizzel teli hójag szivódik alattok, mellyet fakaszsz-meg, és ragaszd egy darabotska *nyers Káposzta levelet* reá, hogy így lassan-lassan szivárogdogallyon belőle a' rütság.

Bort ne igyék, ha nagy a' forrósága; hanem *mezei Séskának a' gyókerével* tfinállyanak *Főtt vizet*, 's azt igya, igen jó hivesítő.

Hogy pedig mégis a' hév nedvesség a' szemekre ne rohannyon, *A' Tsalánnak a' levét* fatsard ki, *Búza lisztből* tfinálly jó lágy *Tészta*t véle, flastrom formán vond ruhára, 's kösd-bé a' vak-szemeit és homlokát véle; ennek igen kiváltképen-való jó szorító ereje vagyon arra.

Avagy így: *Tömjént, Mastixot*, mindenikből egy-aránt vévén, törd-meg aprón, *Tyukmony-fejéjével* habard-ószve erősen; márts ruhát belé, kösd-bé a' homlokát és vak-szemeit véle, azon ereje vagyon.

Avagy így azon végre: *Mastixot, Tömjént, Myrbát*, mindenikből hat-hat pótura nyomot; *Bolus-Arménust*, *Bab lisztet* egy-egy lótot; *Sáfrányt* négy pénz nyomót: törd aprón ezeket, *Tyukmony fejéjével*, *Rösa vízzel*, 's

D

egy

egy kevés *Etzettel* habard őszve jó higan, márts ruhát belé, tedd a' homlokára 's vak-szemeire. Mind ezeket pedig gyakorta újítván, mivel hamar megmelegül.

Ha egyéb nints: *Uri-füvet*, *veres kőst* ronts őszve erősen *Etzerben*, elegyíts és törj őszve egy *Tyukmony székit* véle, kősd bé a' homlokát 's vak-szemeit. Télben pedig ha egyebet nem kaphatsz, Törj-meg egy marok *Difznó-babot* mosárban, törj egy ló *Támjént* hozzá, szitáld-meg, *Tyukmony fejeivel* és jó *Etzettel* kőpöld őszve, márts ruhát belé, 's azon módon tselekedjél.

A' nagy fájdalom enyhítésére, Egy *edes almát* lúts-meg jól paráfa alatt, annak a' *lágú búsát* vedd külön, felényi *fejér Tzipó* béllal, egy *Tyukmony széki*vel, 's egy kevés *Sáfránnyal* 's *Tsets-téjjel* törd őszve erősen tizta ruhára kenvéen azzal kősd-bé a' fájdalmas szemet; igen jó.

Avagy így: Vedd a' *sültt Almának a' búsát*, tégy *Cámfort*, *Sáfrányt* egy-egy pótura nyomót belé, *Rósa vízzel* 's *Tsets-téjjel* kőpöld őszve jól, tizta ruhára téven kősd a' fájdalmas szemedre.

Avagy így: Egy kevés *fejér Tzipó* belet, *Rósa* vizet és *Tsets-téj*t őszve elegyítvén, abban áztasd-meg, kősd-bé a' szemet véle.

Vagy így hamarjában: Akkor nyúzott marhából, tehénből, avagy berbétsből, vagy bárányból mész egy szeletetske *búst*, azon jó meleg en kősd a' fájós szemedre; igen enyhíti.

Vagy

Vagy pedig: Mikor annak ideje vagyon, *új edes lágú Sa tot* kősd reá

Ha pedig ugyan nem szünnék ezekkel: Ha módod vagyon benne, végy a' Patikában Szem fájástól való *Opiumma* tfináltt *fejér Trociscus* vagy fél ló ot, *Eufrásia*, *Rósa*, vagy *Borza-virág* vízben; vagy őszve habart *Tyukmony fejeinek* a' leereszkedett vízében olvaszd el, ottan-ottan egy két tseppet ereszt a' fájódalmas szembe beléle

Mind a' hévfég óltására, mind a' fájdalom enyhítésére, igen jó a' *vén Borza fának* az óltalán vagy tövén termő *Gomba*, mellyet *Rósa*, vagy *Eufrásia* vízben megáztatván kősd a' szemre; gyakran újítsd.

Vagy így, hogy a' vértőlis tisztítsa a' szemet: Főzz-meg egy *Tyukmonyat* keményen, vedd ki a' *székit* egészén, a' *fejét* edig hintsd meg égetett meg-tört *Gálitz-kővel*, tört *Gyömbérral* és *Szegfűvel*; állyon úgy egy darabig; azután tizta ruha által mind azoknak *levét* társard-ki, ereszt egy két tseppet beléle a' szembe.

Igen jól tiztíttya a' véreiségtől a' *Galambnak* meleg *véréis*, ha tseppenként belé-ereszted; ki áltképen ha a' jobb szárnya alatt megfirted, 's onnan bősátsz melegén belé.

Ezis igen jó: Végy a' Patikában egy ló *Crocus Metallorumot*, vagy *Eufrásia*, vagy *lőmeny* vizet tölts reá, 's annak a' higgatt *vízzel* moslad a' szemeidet.

D 2

Vagy

Vagy így: Végy fejér vagy Római Gálitv-kővet, abból négy pénz nyomónyt megtörvén, nyóltz lótv nyomó Rósa vízben (melly mintegy fél eitelnek negyed részét tévzi) a' tűznél egy mázos edényben olvaszsz el; 's abból ereszsz gyakorta a' véres és fájós szembe.

A' kinek szemeit gyakorta járja e' nyavalya: Végyen a' Patikában Apátza ivet, vagy Unguentum de Tutia, 's abból kennyen egy egy lentse szemnyit minden éjjelre a' szemre tegeletibe.

Igen jó ezis a' véreesség ofzlatására: Afzszú Szurok-jüvet, Majoránvát, Pólet, Borzafa virágát rontsolly és vagdally aprón őlvve, tégy egy kevés Sáfránt hozzá tsinálly gyengérűhából annyi apró satskókat, mellyek a' szemet bélepjék, töltsd teli mindeniket ezekkel, és erős Borban forrald-fel, jó melegen végy ki kettőt, és egy kevelsé kifatsarván, a' mint elállhatod a' melegét, kösd a' szemedre; ha meghül, ismét mást 's a' t. Így jól megpárolván mindennap négyszer, szépen szini és tisztítani fogja a' szemet.

Mikor hirtelen egyebet nem kaphatsz: Főzz-meg keményen egy Tyukmonyat, hasítsd ketté, azon melegen a' mint elállhatod, kösd a' szemedre.

Tsak a' tiszta Boris egy kis Nádmezzel egy ütt szépen tisztította a' szemet.

Ismét: Kómény vizet meg annyi savanyú Borral elegyits őlvve, azzal moslad a' szemedet.

Ez

Ez igen ditsértetik: Egy marok tiszta Búzát, és fél marok lágy Sót tégy egy réz edénybe, tölts tiszta fejér Borra reá, hogy a' Bor két únyival ezeken felyül légyen; fedd bé, álljon úgy vagy egy hétig, mindennap felkevervén tiszta lapotzkával: ez meg-zöldül szépen: szurd-le a' levét sűrű ruhán vagy szürke papiroson által, abban egy-egy tseppet eresztvén a' szembe, mind a' vért ofzlattya, mind pedig egyéb rútságoktól tisztította, és enyhíti a' szemet.

Ezis jó: Mihelyt új levele jö Tavaszszal a' Birs-almának, szedd-meg, tedd el jó helyre, hogy por és füst ne érje. Akarmikor (ha szűklég) végy-elé benne, és főzd-meg tiszta forrás-vízben; annak a' levével moslad a' szemedet.

Ha rútúl tsipázik, mint a' gyermekeknek és őregeknekis néha: Tépj igen szép gyengén tiszta Gyapottat, abból az ujjaiddal annyit, mennyi szemedet bééri, szépen őlvve nyomván, kösd éjjelre a' szemedre; azon éjjel kifolyó rútságot szépen felszítja 's szárazságotya, csak gyakran élyl így véle.

II. R E S Z.

A Szem-Könyvezésről.

Okai. A' Szemnek könyvezéseis mind ugyanazon okoktól származhatik, mellyis néha melegebb, néha hidegebb nedvelségeknek a' fordl való leszállalokból ered; mellyet meg-kell jól vigyázni. Néha a' szemek

D 3

minden

minden fájdalom nélkül könyveznek; néha a' könyvezés mellett nagy a' fájdalomis, szemnek szuráta, cvéle, 's együtt jár néha a' Náthával.

Valamellyeket azért fe'lyebb az Első Részben a' bő nedvels' geknek kevesítésére, és a' szemről való víf. lza szitatására mondtam, mind éilhetni e' nyavalyábanis azokkal.

ORPOSAGAI: Annakfelette a' hol ugyan semmi nem használ, és hozzász a' nyavalya, hójag szitató flastrommal, elébb megberetválnván, az egész feje tetejét fedesse-be, 's úgy szitassa a' sar-vizet; de elébb gyengébbel kell próbálni, ilyen formán:

Főzd-meg a' *Tyukmonyar* keményen, vedd ki a' székít, annak a' helyét töltsd meg egetett *fejér Gálitz-kővel*; azután tedd ismét dízve, és tekerd meg tzerhával, a' pintzében egy tiszta edényre keresztül apró veszfőket rakván tedd reá; hogy megolvadván benne a' *Gálitz kő* tsepegjen az edénybe: azt ereszfzed mindennap kétszer 's többször is a' szemedbe, meg annyi *Rósa* vagy *Uri fű vízzel* dízve elegyítvén azt a' lesólyt *lvet*. Jó ezzel élni az új Hályogbanis.

Ismét: Eg' egy *Tyukmony* hajban mennyi f. rne, annyi *Uri fű*, *Rósa*, *Eufrásia* és *Kömény vízeket* tölts dízve, abba vefs' egetett *Témsót* és egetett *Gálitz-követ* mindeniket két-két póltura nyomót, forrald-fel őket, egy-kevés *Nád-mézestis* vetvén belé; ha meghül, azzal

azzal mosdád könyvező szemeidet. Ha mindenik *vizet* nem kaphatod: a' mellyiket kaphatod, azokban 's abban főzzed.

A' homlokát, vak-szemeit, a' fe'lyebb-való Részben leirt szorító flastromokkal e' nyavalyábanis használatos léfzen békédti.

Egy summában azért, hogy mindent ide elő ne hordjak: Mikor osztán a' szem mind kón től mind vértől annyira tisztúl, és vagy jelét látod, vagy félsz, hogy Hályog ne ereszkedgyék: ilyen formán orvosold a' szemet mind végig:

Az *Antimóniumot*, mellyet az *Ötvesek Piskéltznak* hínak, hevítsd meg a' tűzben, és óltsd-meg vagy *Eufrásia*, vagy *Kömény*, vagy *Vére-hulló fű*, vagy *Borza virág vízzel*, egy-néhányszor meghevítvén és belé óltván igen szépen szúrd-meg sűrű ruhán egynéhány ízben, tiszta tépett ruhát márts belé, és kősd a' szemeidre éjjelre.

Ha pedig ugyan homályos a' szemed, és mintegy szítán által úgy látsz; azon *vízbe* egy kevés *fejér Gálitz-követ*, és *tiszta Salétromot* ereszfz, 's azt ereszfzed a' szemedbe, és tépett ruhát megáfztatván benne, selyül azzal kőssed bé. De ha ugyan még sem szűnik, sőt mintegy pók háló formán Hályog 'látzik; ugyan azokhoz tégy még egy-kevés *Szalamiákok*, és így az új Hályog szépen lerágódik, azon formában élvén ezzelis.

III. R E S Z.

A' Fül-zúgásról.

Fézf. A' Fül-zúgás esik akkor, midőn a' főnek ke. belső részeire, 's azon az agyvelőre menő szoros utak 's apró likatskák valami okon bédugúlnak, és a' benn rekedt *aër* kivánczván, ott benn sokféle formában való zúgást, vagy a' bédugult úton kiütvén magát, külömb-külobmbféle hangot és sipolást szerez; mint a' széla' házak héjjan meg rekedvén, és valamelly szoros úton kimenekedvén, szokott sipolni néha.

OKAI: Ezek pedig megrekednek és dugúlnak néha az agyvelőről oda szálló sűrű enyves nedveségektől megrakodván; néha húfotska növény benne; néha pedig valami külső októl vagy ütéstől, vagy egyéb oda hulló 's ott megrakodó gáztól. Néha minden rekedés és dugulás nélküli megesik ez, kiváltképen a' Heves és Hagymázos betegségekben a' vérnek meggyuladásától, és az agyvelőn el oizlott apró erekben való forrástól és pefgésétől. Néha pedig a' nedveségekből benn a' fülben lótt *status*októl vagy gödölgő páráktól.

Ez fülben való zengés pedig az öt szerző okok szerint igen sokféle formán mutatya magát; néha sipolás, néha dobolás, néha süvöltés, 's a' t. formán.

ORVOSSAGAI: A' mi e' nyavalyának orvoslását

lását illeti: Minekelötte a' fülhöz hozzá nyúl-
nál, meg-kell vizgálni, ha vagy a' vérnek, vagy *bilis*nek sárnak, vagy *pblegmán*nak bőfeg-nem hozta-é azt; és azt megtudván, vagy ér-vágással, vagy ahhoz illendő *purgatio*val kell azokat elébb a' testben kevesíteni. A' *pble*-
*mán*nak vagy nyálás nedveségeknél bőfegé-
től léven pedig ez gyakrabban; igen hasznos
lézen ezeket izzasztó és vizellet indító or-
voságokkal is száraztani. Melly aránt igen
jó a' *Lignum sanctum*mal, *Sassafíással* és *Sal-*
*saparilla*val (mellyet *Szártsa gyökér*nek is hi-
nak) készített *fött Vizzel* egy darabig élni.

Azután készíts gyenge ruhából apró fats-
kókat, mellyek a' fület bélepjék; azokat
töltsd-meg ezekkel: *Betónika levelet*, *Rútiát*,
Sállyát, *Majoránnát*, *Póslét*, *Köménys*, *Bál-fü-*
magot, *Szél-süvet*, vagy mind, vagy a' mel-
lyiket ezek közzül kaphatod, őszve-
vagdalván és törvén; uzután a' teli fatskó-
kat főzd-meg *erős Borban*, 's kifatsarván, jó
melegen egyiket a' másik után, mihelyt hűl,
változtatván kösd a' fülre, 's úgy párollyad
mindennap. Vagy: *Mártsc' Borba spondiát*,
's kifatsarván, jó melegen, a' mint elállha-
tod, kösd a' fületre.

A' párlás után, vagy csak *Fa-olajat*, vagy
Modola, vagy *Baratzk-mag*, vagy *kúta olajat*
meg-annyi *Egerz-borral* és egy kevés *Tebén-*
epével (legjobb a' *Tsuka epe*) őszve-elegyt-
vén, egy két cseppenként csefzd a' fülbe.

Vagy: *Veres-bagymának* kifatsartt levét, *Egett borral* 's egy ke és *Terjékkal* timporálly dízve, 's azt botsáld a' füledbe tseppenként.

Vagy: *Törtt Borfor*, *Szeg-füvet*, *Veres-hagyma* kifatsartt levében főzz meg, és megzúrván azt ereszd a' fülbe.

Vagy: A' *Veres-bagymának* belső réttyeire kivévén, abba tölts *Mondola*, *Rúta*, vagy *Baratzk mag olajat*, vagy *közönséges Fa-olajat*, vizes tsepűbe takarván lásd meg a paráza alatt, fatsard-ki úgy az *olajat levelel*, 's azt ereszd a' fülbe.

Vagy így: Varj annyi spondiát keréken dízve, hogy mint a' lúveget vonhasd a' fejedbe: melegítsd-meg a' *Bánya-fejedő termésheti meleg Vízet*, 's azt töltsd egy edényből szüntelen a' fejedre vontt spondiára jó-melegen; úgy töltsd egésék egy óráig, meleg házban, mindennap háromszor, az agyvelőben való gőzölgéseknek oszlatására. Ha olyan *Vízet* nem kaphatni: A' fellyebb említett fatskónak való egyetmálókból tfinálly *lúgót*, abban teredgy, és melegen a' fejedre töltsd azon formán.

Ismét: Főzd-meg az *Ürmöt* és *Szapora-füvet* *Téjben*, és annak meleg páráját töltséren botsátsd a' füleidbe; úgy párolyad mindennap egynéhányszor.

Vagy pedig: Egy *Tzipót* kivévén a' kementzéből, azon melegen mész-el a' senekét, öntözd-meg *rős Egett borral*, annak gőzivel párold a' füleidet.

IV.

IV. R E S Z.

A' belső Fül-fájásról, mellyet másképen *Főben és Fülben való Keléfnekis* hínak.

Igen nehéz nyavalya ez, és veszedelmes, 's gyakorta forró Hideg-lelés következik miatta.

FESZKEI, 's *OKAI*: Ez gyakrabban a' vérenek forró hévfégétől vagy on, melly benn a' fülben Keléffel vagy Fokadékkal úti ki magát; melly miá rettenetes Nyilallások következnek, mintha belé lőnének. Melly mikor ösztán megérvén megfokad, néha csak magábanis megszokott gyógyúlni, kifolyván a' fok rútság belőle.

ZELENTESEI: E' nyavalya az Ifjabbakat járja inkább, kikben melegebb és könnyebben gyúladó a' vér. Ha e' nyavalya pedig fokáig tart, (mert rend-szerint heted napig elvállik dolga:) és fok ideig mind szivarogdogal a' genyetség; jele hogy a' tsontis benn a' fülben megvelzett, és ott kevés reménység vagy on a' gyógyulás felől.

ORVOSSAGAI: E' nyavalyában mindjárt meg-kell vágni a' *Cephalica* eret onnan-felől, a' honnan a' fájdalom. A' Köppöldözésis igen hafznos, főképen a' fül tövén. Sőt nádallyalis, annak módgya szerint, a' vért a' fül tövén szítatni, nagy könnyebbségre volna.

Az meglévén, mindjárt keressenek *nyers Tabak levelet*, 's kőlsék bé béborítván a' fülét

lét véle. Ha nyersfet nem kaphatni, a' száraz *Tabák levelet* ásztalják-meg *Borban*, 's köf-sék reá

Avagy: Sütsék-meg hamu alatt a' *Veres hagymát*, rontsák őszve, mint a' pépet, *Szék-fű*, *Kömény*, vagy *Baratzk-mag olajjal*, vagy mindenikből vévén egy kevelet, tegyenek egy kevés *új Vajat* és *tört jó Sáfrányt* hozzá, fias-trom formán ruhára kenvén, a' fülét 's füle tájkát köfsék-bé véle; mind érleli, mind a' fájdalmat igen enyhíti.

Azonban: Egy vagy két tsepp *Rúta* vagy *keserű Mondola olajat* eresztzenek belé.

Vagy: *Tyukmony-fejérinek a' vizét*, mely a' meg-habaras vagy lodrás után ereszkedik, meg-annyi *tsets-Téjjel* elegyíts őszve, és tseppenként ereszd a' fülbe.

Vagy pedig: Tsak fejejs belé a' fülbe valamely szoptató *Álfszonnyal*; igen érleli, 's fájdalmát enyhíti.

Avagy: *Uti-füvet*, *Eb-szőlőt*, *Szék-füvet* és *Méh-füvet* főzd meg *édes Téjben*, tégy az edényre egy töltsért, 's annak a' páráját c-ereszd a' fülédbe, gyakran megmelegítvén, és ilyen módon párolván.

Ha ugyan felette nagy hévséggel vagyon, (melly miatt néha efze nélküli vagyon az ilyen beteg:) a' *Vxi-tőknek*, avagy *Uti-fünek*, vagy *Eb-szőlőnek levét* fatsard-ki, *Rósa olajjal* habard őszve, 's azt eresztzed a' fülbe; igen jól hivosít.

Igen

Igen ditsérik eztis a' fül belső megkelésé-nek ofzlatására: A' *nyers Kőrös-fát* rakd a' tűz-re, 's a' melly leve a' végén kitsepeg, szedd egy üveg edénybe, 's azt ereszd tseppenként a' fülbe.

Ha el nem ofzol, hanem ki akar fokadni, (melly megtetszik ebből, hogy a' fájdalom nevekedik, ugyan felvér a' fájdalom, és a' hévségis nagyobb) segíteni kell a' természetet, és érleltetni a' Kelést, ilyen módokon:

Főzd meg *édes Téjben a' fejér Kenyér belet*, mint a' pépet, vagy két *Tyukmony székivel* 's egy kevés *jó-féle Sáfránnyal* tört-őszve jól; jó-melegen ruhára kenvén köfd-bé a' fület véle, újítván ha meghül.

Vagy így: A' *sültt Veres-hagymát* egy kevés *új Vajjal*, *Szék-fű* vagy *Rósa olajjal* vagy mindenikkel, és *tört Sáfránnyal* tört-őszve jól pép formán, melegítsd-meg egy edényben, és jó-melegen ruhára kenvén köfd-bé véle; eztis újítván ha meghül.

Ha megfokad és tolyni kezd; arra a' fülére fekügyék a' beteg, hogy jobban kifolyhasson.

Akkor ofztán, hogy a' seb tisztuljon és gyógyuljon, így tselekedgyél:

Főzd-meg erősen az *Arpa-kásdt*, annak *sűrű levét* elegyítsd-őszve *Rósa mézzel*, 's azt ereszd a' fülbe.

Azután *Isópot* főzz-meg *Borban* erősen, szűrd le a' levét, vess *Mézet* belé, forrald-fel, elhányván a' tajtékát; 's azt eresztged a' fülbe.

Vala-

Valamikor pedig belé akarsz ereszteni egy veszfőre vagy tollra tekerj gyapottat, s tífzitsd-meg a' fület véle.

Ha ezek nem használnak: *Tömjént, Myrbát, Aloét*, egy-kevés *Grispánt* főzz meg *Borban*, szűrd-meg; és a' mint mondam mézeld-meg; 's úgy ereszld belé.

Vagy ha egyéb nints: Egy-kevés *égetett Témsót* elegíts meleg *Borba*, 's ereszld belé; igen szépen szárazítsa.

Jó ezen végre *Myrbát* és *Tömjént* őszve elegyíteni és megtörni, 's azzal lúftolni gyakorta töltésén által; igen-szépen szárazítsa.

Ha ugyan a' fülnek belső sebes Kelévénye másképen gyógyúlni nem akar; ez a' *Galenus* tanátsa: A' *vajnak salakját*, mellyet a' Kovatsok kihávnak, tórd-meg aprón és szitáld meg, főzd meg *rős Etzetben* mind addig, mig elszárad az Etzet róla, és újokban tórd-meg; így főzzed és törjed hét ízben: azután szép *szin Mézzel* eteszd fel, 's azt bortsald a' fülbe.

De azért a' fülnek nem minden folyását kell így szárazítani, kiváltképen a' nedves természetű gyermekekben 's ifjúságban, kiknek gyakorta nagy hasznokkal szokott a' bő nedvesség fülökből kifolyni.

Néha a' férgek is megteremnek a' fülben, a' főből kifzivárkozó bő nedvességeknek ott meg-észéséből. Ezeknek ki-észésére, ha kaphatni, igen jó a' *Szeg-fű ataj, Colum Caryophyl-*

ryophylorum) egy-néhány tseppet egy-kevés *Tyúk bajjal* elegyts-őszve, 's ereszld belé gyakorta tseppenként. Vagy pedig *Tyúk hájban* oltsad-el a' *Kénesőt*, megolvasztván, ereszld-belé tseppenként; bizonyoson kivészti.

Kivészti az *Ürömnék*, vagy *Föld-epéjének*, vagy *Hunyornak* kifatsartt leveis; ha belé-ereszted. Vagy pedig főzd-meg *Forban* ezeket és moslad véle. Törd-meg a' *fürdő Viola magot*, elegyítsd-fel *Borral*, 's ereszld-belé. Vagy: *Sártókat*, vagy *Zászpát* főzz meg *Borban*, ereszld-belé; megöli és kivészti. Vagy, akarmelley *Epét Egert-borral* elegyítvén, ereszld belé.

A' *Liatában*, mind étele itala légyen hivesítő.

V. R É S Z.

A' Fül töve megdagadásáról.

Fézfke. **M**egdagad néha az embernek Füle *Külömb.* töve csak magában minden elől-segét. járó nyavalya nélkül, a' bővdőkődő rozsz nedvességeket arra takarítván ki a' természet, a' hol a' fül tövén természet-szerint lenni szokott mirigy forma hús, mint a' spondia a' vizet, magába bészíjja a' nedvességeket. Néha pedig a' Forró-betegségekben és Hideg-leléségekben. E' pedig, vagy mindjárt a' nyavalyának elein elik, vagy pedig vége felé a' nyavalya már tágulván, 's annak *materia* arra oszolván.

E' dagadás néha rettenetes fájdalommal kinoz; néha pedig nem annyira: a' mint az oda

oda folyó *materialis* néha igen forró hév nedveség; néha pedig hideg *pblegmás*.

ORUOSSAGAI: Ha nagy hévféggel és fájdalommal vagyon, legelső gond legyen ez, hogy a' jobb karján vágjanak eret; de ha másféle, az nem szükséges.

Azután próbálni kell, ha elfozolna; de hivesítőkkel nem kell vízfza-verní, mert annak mérge az agyvelőre hatna, és megölné a' beteget.

Azért: *Fejér Kenyér belet Tájben* főzzenek-meg, jó *Sáfránnyal*, *Tjukmony székivel* és *Szék-fű olajjal* törjék-észve, mint a' pépet, kenyék melegen ruhára, 's azzal kótsék. Azon kívül, vagy *Szék fű*, vagy *Kömény olajba* gyenge tollat mártván, azzal kenegessék.

Ha ofzolni nem akar; hanem nő mind a' fájdalom, mind a' daganat; érlelni kell. Azért:

Fejér Málva és *fejér Liliom tövet*, 's egy vagy két *lígét* törjenek-észve erősen, egy-kevés *la-olajat* eresztvén közébe 's egy-kevés *Sáfránt*, ruhára kenven azzal raggassák.

Ha mind nem haphatni, akarmeltyiket azok közzül főzzék-meg *Sáfrányos Tájben*, törjék-meg, 's azzal raggassák.

Vagy így: *Arpa kását*, *Len magot* törj-meg aprón, és szitáld-meg: főzd-meg külön a' *szeder*, és *Viola levelet*, *Szék fűvet* és *fejér Málva tövet*: ezeknek a' levébe tedd azt a' két-féle *Lisztet*, és vagy két *Fűgét*, 's egy darab *difznó bájjat*, főzd és tórd észve, mint a' pépet, melegen

melegen ruhára kenven azzal kótsed.

Mihelyt annyira érik és lágyúl, nem kell fokáig várakozni, hanem ottan vágasd-ki, hadd folyon a' rútság: mellyet, mint egyéb sebet, tisztogasson és gyógyítson az ő mestersége szerint a' Borbély.

VI. R E S Z.

A' Süketségéről és nehezzen-Hallásról.

Feszkei. A' Süketség néha az emberrel véle születik, mellyel együtt jár a' Némaságis; és ez a' mesterség erejével nem gyógyulható: Gyakorta pedig megesik azutánis, mind a' fellyebb való Részekben elő számlált okokból, mind egyebekből, mellyis nem mindenkor enged az orvoslásnak, kiváltképen ha megrögzött a' nyavalya, és ha a' Véneken esik. Egyéb Süketség pedig, melly a' fülnek a' sűrű súltt nedveségektől való elaradásában szokott következni, minémű a' Hagymázbanis esik, könnyebben gyógyulható.

Nem számlálok azért itt sem okára, sem külömbfégére nézve semmit elé; mivel ide ahoz értő Orvos Doctornak jelen-léte és bajos munka kívántatik. Egynéhány orvolságokat mindazáltal a' közönségefebbekből és könnyebben szereshetőkől, megemlitek.

ORUOSSAGAI: Mindazáltal itt is igen reá kell vigyázni, minémű legyen egészen a' Testnek állapottya; mert ha vagy *pblegmával*, vagy *bilissel* bővös, és vagy a' vérnek buzgó

forrásától, vagy pedig sűrű nyálafságától vé-
fren eredetet, a' szerint kell elsőben az e-
gész testet azoktól megtisztítani és üresíteni,
és úgy kell ottzán a' nehezen-halló fülhöz
nyúlni, ilyen formákban:

Itt e' nyavalyában mind azok hasznoson
elő-vétethetnek, mellyeket fellyebb a' III.
Részben megirtam.

Igen-jó ezaránt az ofzlató füstölés és párlás.
E' végre, a' fülserzésám *Szegfüvet* megtörvén
vedd eleven szénre, és annak a' füstivel töl-
tsér által fülöllyed gyakorta a' füléidet.

Mindjárt az ilyen lüftöllés után, *Rúta*, vagy
keserű Mondola, vagy *Baratzk mag olajat*
melegen ereszt a' fülbe, 's úgy feküdjél-le.

Annál hathatóbb leszén, ha ez *olajba* vagy
Rosmarin, vagy *Majoránna*, vagy *Sállya*, vagy
Kömény, vagy *Spikinárd*, vagy *Szegfü olajat*
egy vagy két tseppet tseppentesz.

Ha ezeket nem kaphatod: Törd-meg a'
Zászpát, *Egett-borban* áztasd meg, 's azt e-
reszd a' fülbe.

Igen ditsértetik a' nyers *Körös-fánakis leve*,
mellyet ilyen módon végy: Egynéhány da-
rab nyers *Körös-fát* rakj a' tűzre, 's a' végén
belőle kitsepegő *vizet* szedd egy üvegbe,
és abból egy-két tseppet mindennap kétfér
a' párlás vagy füstölés után ereszt a' fülbe.
Ha erősebben akarod, meg-annyi *Egett-borral*
e' *Vizet* elegyítsd meg, és hathatóbb leszén.

A' kinek módgya vagyon benne, a' Patiká-
ban

ban végyen *Terpentina spiritust*, azt eresztse
e' mód szerint a' fülébe: alig lehet ennél jobb.

A' párlást pedig, ha egyéb nintsen, így kö-
vedd-el: Föld-meg *Vizben* a' *difznó-Babor*,
szürd-le a' levét, 's a' párájával töltséren ál-
tal gyakran pároljad a' füléidet.

Vagy pedig: *Fenyő magot* és *fái-Cyprust*
(mellyet *Sabinának* hinak) *levelét* föld-meg
Borban, 's annak a' párájával párold, 's úgy
ereszt belé valamit.

Vagy: A' *Kenyeret* a' mint a' kementzéből
ki szedik, azon-melegen szeld-meg, erős
Egett-borral öntözd-meg, 's azzal párold.

A' fülbe ezeketis ereszthetni, a' mint mel-
lyiket kaphattya az ember: A' *Nyúl*, *Kerske*,
Fogoly madár, vagy *Tsuka epjét*, egy kevés
Mézset és *Veres-bagyma* kifatsartt levével, 's
meg-annyi *Egett-borral* egy edényben habard
és melegítsd őszve, 's azt ereszd belé.

Ditsérik eztis: A' *Hangya-tojást* fronsd-meg,
Veres-bagyma kifatsartt levével elegyítsd ősz-
ve, és ruhán-által fatsard ki, azt ereszd a'
fülbe.

Mindenkor étele után rágjon *Coriándromot*,
kerti avagy *vad-Kömény magot*.

VII. R E S Z.

Az Orr vére járásáról.

AZ Orrnak sok nyavalyái vannak; ugymint:
Annak belől kifebesedése: belső bűdös
meg veszése: benne való rozz húfnak növése, 's
amiatt rekedése, mellyet Súlynekiis hinak, De

mind ezekben is, valami Borbélyi kezét és mesterséget kíván, szántszándékkal elmulatom.

KÜLÖMBSEGEI: Az Orr vére folyása azért, a' minthogy fok okokból megeshetik; úgy hol hasznos a' testnek, hol pediglen káros. Ugyanis némelyekre bizonyos időben ugyan reá tart, testeknek nagy könnyebfégekkel: néha pedig hosszúsas betegségeket végez el, mellyekben mesterséges érvágás gyanánt esik, és szemlátomást használ.

De ha mód nélkül való, igen megerősle-
níti a' testet; sőt néha ugyan elis fogyatya az életet

OKAI: Akarhogy esék e' Vér-folyás, vagy on ez vagy a' vérnek nagy bőfégétől, melly akkor, mint a' busúlt bor a' hordókból, kiüti magát az érből, megszakasztván azt: vagy a' vérnek főságától, melly miatt kirágódik az ér: vagy a' nagy testbéli erőtlenfégtől, mellyben az érnekis réttyei megtágúlnak, és így a' vér folyton-foly; ha egy kevesse szűnik, de ottan hamar megindul.

JELEI: Ha azért az Orr-vér folyás a' vérnek bőfégétől vagy on, Jelei ezek: Veres az embernek mind ortzája 's mind szemei. Ha a' gyengeségtől; fokáig tart a' Vér-folyás, farga embernek ábrázattya, és az egész testben nagy az erőtlenesség. Ha az Afzszonyokban a' méhektől vagy on; a' hó számnak egy-néhány

néhány hónapokon való megrekedése jelentti. Ha *Crisisben*, azaz, a' Forró nyavalya valamellyik heted napon valózván; nagy könnyebbedést fog érezni utánna a' beteg. Ha az orr-likaiban való erekből foly; szorító orvosságoknak fel-szívásával mindjárt szűnik. Ha pedig az agyvelőről, vagy a' főnek valamelly részéről származik; az orrodba felszitt orvosság keveset használ.

Mikor megakar eredni, ilyen Jelei vannak: Az ember mind vereffel álmodozik, és mind olyakat képzeli: feje 's nyaka fájása ottan-ottan megindul: vak-szemeiben nehézfég, és az ér benne igen vér: gyakran tsendül a' fül: kaprozik a' szem: veres mind szemé 's ortzája: lélegzetet nehezen vészen: vizket az orra: foly a' könyve: és mintha valami járna minden or a' szemei előtt, úgy tetszik; 's a' t.

JELENTESAI: Ha mindjárt valamelly nagy nyavalyának elein foly az orr-vér, rossz jel; mivel a' természetnek igen nagy megerősletét jelentti.

Ha a' vér onnan-fe'ől való orr-likból foly, a' honnan a' fájdalom vagy on; jobb, mintsem ha másfelől: Így a' Máj nyavalyájában ha bal felől foly, rosszszúl esik.

A' hosszúsas Orr-vér folyás, gyakran Vizkorsággá válik: hasonlóképen a' hosszúsas negyed napi Hideg-lelésben is.

ORVOSSÁGAI: A' mi az orvoslást illeti: A' mint mondtam, nem minden Orr-vér folyást jó meg-

jó megállítani ; mért szokszor haszonra va-
gyon. A' káros Vér-folyást pedig ottan an-
nak rendi szerint szüntetni kell.

Az orvoslásban pedig igen reá kell vigyáz-
ni e' nyavalyának Okára, honnan ered ; hogy
vagy a' vérnek más útra való vonását, vagy
pedig szorítással való megszüntetését a' sze-
rint alkalmaztathassa ember.

Az ér vágás ezaránt, kiváltképen a' véres
emberekben , igen hatharós eszköz. Az el-
lenben való eret kell pedig megvágni ; úgy
hogy ha a' bal orra likán foly , az ér-vágás
légyen a' jobb-karján.

Hafznál a' tagoknakis karjainak és tzomjai-
nak szorofs megkötése ; mert ez a' megszorí-
tás, az orr felé siető vért útjában meggátol-
lya 's elfogja.

Ha ezekis el-nem foghatyák ; jó öreg köp-
pölyt csak úgy szárazon vagdalás nélkül a'
jobb vékonyára vessenek, az a' fel-felé siető
busúltt vért igen tartóztattya. Néha az em-
bernek lábaira vetett köppölyökis , midőn
egyéb nem hafznál, hatalmason megállítot-
ták az ilyen Vér-folyást.

Ezeken kezdvén e' nyavalyának orvoslását,
úgy kell osztán a' vért szorító eszközökkel
gátolni ; mert másképen, ha mindjárt szorí-
tani kezdgyük , a' meg-busúltt forró vér hir-
telen megtolyulván, valahol valamely érnek
megszakasztásával kiüti magát, mellyből Ne-
héz lélegzet-vétel és Fuladozás, Gutta-ütés,
és lokára

és lokára Viz kórságis következhetik. An-
nak idejében azért így kell tselekedni :

*Bolus-Arménust, Sárkány vért, Tömjént, Más-
tixot és Aloét*, mindenikből egy-aránt törj-
őszve , *Liszt lánggal* és aprón vagdaltt *Nyúl
apró pelybes szőrivel*, egy *Tyukmony fejériben* :
és vagy *Uti-fű*, vagy pedig *Eb-szőlő kifatsartt
levében* mind ezeket keverd jól őszve ; és ru-
hára kenvén, 's ottan-ottan, ha meghül, újit-
ván, kösd-bé a' homlokát és vak szemeit véle.

Vagy hamarjában : A' *Bolus-Arménust*, vagy
a' helyén , a' tűzhelyben veresé égett
Afszú agyagot megtörvén , erős *Erzettel* és
Tyukmony fejérvél keverd ol őszve, 's hason-
lóképen tselekedgyél véle.

Igen-jó ezis : Törd meg aprón a' *Gelétet* ,
keverd erős *Erzetbe* , 's jó vastagon ruhára
kenvén azzal kösd-bé hasonló formában. Né-
mellyek a' mód nélkül való Vér-folyásban a'
háló sűveget egészen ezekben megmártván,
és *levét* kifatsarván , az újonnan megberet-
váltt főre ezt vonnyák.

Jó néha csak ezis : Hirtelen, eszébe nem
vévén , öntsék artzúl jó *bideg Vizzel* ; attól
való megijedés meghűti a' teltet , és a' vért
megállittya : ugyanis itt akarmelley megijet-
tés hasznos.

Vagy : *Hideg vízbe* mártsanak *rubát*, vak-
szemeit 's homlokát ködsék bé véle , gyakor-
ta újítván ha megmelegszik. Neha jobb, ha
vagy *Uti-fűnek*, vagy *Ports fűnek*, vagy *Táb*

mosó sünek, vagy *Pap-erfzénye* nevű *sünek levét* kifatsarván, 's azt *Etzettel* őszve-elegyítven, abba ruhát mártanak, 's azzal kötik-bé. Sőt csak *tiszta Etzerbeis* spendiát mártani, 's kifatsarván, homlokát 's vak-izemeit azzal bekötni, igen jó. Ugyan azon úttal egy darab spódiát *Etzerbe* mártván, dugják az orra likába.

Nem csak a' homlokát pedig, hanem néha a' nyakátis igen hasznos e' nyavalyában *hideg Etzerbe* mártott ruhával bétekerni; és gyakran, ha megmelegszik, újítani.

Hasznos ezis: Ha ember az *Etzetes* víz szájában tartya, 's azt gyakorta újítja; mert legalább a' vért, hogy a' torkán alá nemmenyen, elfogja.

Igen jó a' vérnek az orrtól való elfogására ezis: Ha a' felől, a' melly felől foly, egynehány tsepp erős *Etzetet* tseppentenek a' fülébe.

Eztis hasznoson mivelik: Egy *Babor* hofszára ketté hasítanak, 's az orr gyökerére az ott megdagatt érre a' két szemöldök között azt kötik, erősen által-izorítván: vagy a' helyén egy *ezüst pénz*t, annál jobb ha azon helyül *gelétes Tyukmony fejéris* len tsepüre takarván, reá kötik.

Hímét: Hevits-meg egy nagy *vasat*, tseppentsd reá az erős *Etzetet*, 's annak *gőz*t szíjad az orrodba; vagy pedig a' tenyeredbe töltösz *afszú égett Agyaggal* őszve-elegyített *Etzetet*, 's azt szíjad az orrodba.

Ha az orr likaiban való erekből foly a' vér, azt

azt mindjárt izorító elzközökkel kell illetni: Hamarjában azért ha egyebet nem kaphatsz, a' *panutos* vagy *gyapottas Téntából* végy-ki egy-darab *gyapottat*, a' *téntát* kifatsarván belöle, kérdő formán dugd az orrod likába, megáll véle; mivel mind a' Galles mind a' Gálitzkő izorító erejű.

Ezis noha nem tfinos, de igen hatható erejű a' vér megállításában: Az új *Disznó ganéjt* erős *Etzettel* elegyítsd őszve, 's azt izagollya.

Vagy így: *Tömjént*, *Aloét*, *Sárkány vért*, *Liszt-lángot*, *Pók bálót*, és apró *Nyúl szórt* törjenek és vagdallyanak jól őszve, *Uri-sünek kifatsart levél*el fel-eresztvén, gyapotból tfinallyanak kérőt, 's azt belé mártván, tegye az orra likába.

Vagy így: A' *Tyukmony héjját*, 's *Papirosat* éged-meg, 's azoknak a' *bamrát* fűjják az orra likába; de akkor teli vegye a' száját hideg vízzel, hogy a' por belé ne hasson.

Igen ditséretes a' mint mindeféle *Vér-folyásban*, úgy ebbenis a' *Tsalán*, mind maga, mind *töve*: fatsard-ki a' *levét*, 's igyál-meg két vagy három kalánnal belöle. Ugyan azt az orrodtais hasznoson szíhatod. Vagy: Főzz *tiszta Víz*t a' gyökerével, 's azt igyad. Ha csak a' szádban tartodis a' *gyökerét*, használ. A' *kifatsart levél*el gyúrj *Lisztből Téntát*, 's kösd-bé a' homlokodat véle.

Ugyan-azon *Tsalán levét Szamár ganéval*

elegyítse őszve, szárasd meg, törd porrá, tedd el; 's mikor orrod vére indul, szij-fel bene az orrodba.

Igen ditsértetik ezis e' nyavalyának szüntetésére: A' *Spixinádot* törd-meg igen-aprón, 's mindennap reggel egy kés hegyia véén belőle, vedd egy kalán *Uti-fű vizbe*, 's idd meg.

A' *Mumiais* igen jó, ha egy öreg borfőnyit belőle *meleg Borban* meg iszol.

Mindeneket itt elő nem számlállok, mellyek e' nyavalyában ditsértetnek; ezek lévén a' nevezetesebbek.

A' kin elhatalmazik, itala légyen *Tsalán tövével* és egy-kevés *tiszta Saletrommal főtt víz*; ez mind hivesítvén, mind a' vért sűrítvén és szoritvánis, igen használ. Vagy pedig hevítsen-meg egy-darab *vasat*, 's azt süsse az italba, 's úgy igya.

Száraz és vastag, hivesítő és egy kevéssé szorító eledellel éllyen, sűttel inkább, mint főttel: minémű minden *Egresses*, *Cxitromos*, mindenféle *Sóska*, 's egyebek.

VIII. R E S Z.

Az Orrnak egyéb nyavalyáiról.

AZ Orrban sok fogvatkozások eshetnek, a' mint oda felis irtam; de nagyobbára Borbély kezét kívánnak

Néha a' szaglása épen elvész: melly kiváltképen esik a' bő *phlegmás* nedvességektől eláradván a' szagló részek. Mellyektől e' nyavalyában egészen annak módgya szerint

meg-

meg-kell szabadítani a' testet. Azután az orrát kell tisztítani ptrűszkölkkel, a' mint a' Főnek nyavalyáiban megirtam. Mindenek felett ditsértetik a' *Majoránnának* patikai mesterfőggel tfinált *sava*, azt ugyan *Majoránná vizben* el-olvasztván, 's gyakorta abból felszíván. Jó a' *Majoránná olajis*, ha amazt nem kaphatni, ezzel gyakorta kenvén az orrát 's vak-szemeit. Mind *savát*, *ola át*, reggel 's estve egy-egy kalán *meleg Borban* igya azon kívül: Sokan ezzel kiépültének belőle. Néha néha ptrűszköltetővelis éllyen.

Néha az orrban rút bűdös gombás hús nő; melly miatt szüntelen rút bűdösségben vagyon az ember. Ez, minthogy a' rosz nedvességekkel elegyedett vértől vagyon, a' testet minekelőtte ahoz nyúlnál, meg-kell tisztítani ahoz illendő *Purgatiokkal*; azután száraztó vagy évő eszközökkel kell illetni, hogy elemésztdgyék; és ha küldömben nem, Borbély kézzelis, sűtéssel, vágással hozzá kell nyúlni.

E' nyavalyában fő eszköz ez: *Óreg Gentiána gyökérből*, mellyet *Szent László fűvénekis* híznak, faragj annyi *tsapokat*, hogy az orr likába jól belé-férjenek; tégy az orrodba egyet, meg-kenvén e' kenettel: *Lúd bájat fejér Málva gyökerével* erősen törj-őszve, főzd-őszve, és ruhán általszűrvén azzal kend-meg. Vagy ezzel: *Uj Vajat*, *Kappan bájat*, *fa-olajat*, egy-kevés *Viaszszat* melegits és olvaszsz ősz-

ve;

ve ; kenet léfzen belőle , mellyel a' gyökér-
ből való *rsapor* meg-kennyed , 's úgy tedd az
az orrodba , gyakorta újítván , és éj-el-nap-
pal benne tartván.

Ha ez nem használ ; étető 's azután száraz-
tó *mercurius* , és egyéb eszközökhöz kell
nyúlni ; de azokról nem irok , mivel ahhoz
értő ember jelen-léte nélkül azok kártévkök,
nem hasznosok.

Ez orvoslásokkal pedig a' Hóldnak fogván
az utólsó negyedben kell élni ; mivel akkor
kissebb a' daganat , 's könnyebben emésztődik.

Néha minden daganat és kinövés nélkül,
az orr belől kivész és megfekélyesedik ; melly
néha meg-varasodik , de ottan ismét kiújul.
Ezzel így kell banni :

Ha kemény a' vara ; lágyítsd meg , *Író*
vagy *Tyúk hűj al* , vagy *Mondola olajjal* , vagy
pedig egy-kevés *ú Vajjal* megkenvén. Ha a'
vara elefik ; tisztító és gyógyító eszközei ezek.

Rósa olajat , vagy *Tyukmony olajat* ön-tá-
ban jól megköpülven azzal kennyed. Vagy
Föld-meg erőten az *Arpa kását* , annak *sűrű*
levét jól mézeld-meg , 's azzal mossad.

Ezek pedig leghathatóbbak : *Dulcis mer-*
curius végy a' Patikában , *Uri-fű vízben* egy-
keveset belőle olvaszsz-el , azzal mossad. Vagy
pedig azzal , a' mit *Zöld-víznek* szoktanak hi-
ni ; mellyet így készíts : Végy egy fusták nyomó
Gríspánt , más-fél fusták nyomó *Arany sárga*
nevű fessléket , törd-meg ezeket igen-apró por-
rá ,

rá , föld-meg nyóltz lótot nyomó *Borban* ,
addig főzven míg fele elapad a' Bornak. Ha
meghül , tölts *Rósa* és *Eb-szöld víz*et hozzá ,
mindenikből négy lótot , ruha kérőt e' vízbe
mártván , azt tedd-belé , gyakran újítván.

IX. R E S Z.

A' Nyelvnek Bekájáról , és egyéb Da-
gadásáról.

Fész. A' Nyelvnek Bekája esik a' nyelv alatt.
ke. Így hivattatik : mert ez a' Dagadás ol-
lyan formában düllyed-ki , és közepi iránt két-
felé vagon válva , mint a' békának az utóllya.

FELENTESE : Nehéz nyavalya , noha nem
igen veszedelmes , tsak láffanak hozzá : ki-
váltképen az apró gyermekekben serényen
kell hozzá látni , hogy meg-ne fulassza.

ORVOSSÁGAI : Azért legelsőbenis így
nyúlly hozzája : *Pómagránát béjját* , *aszszú*
Isépot , *Sít* , mindenikből két-két fusták nyo-
mót vévén törj-ószve apró porrá , 's ezzel
dörgöld a' nyelve allyát mindennap egyné-
hánszor. Még jobb , kiváltképen a' nagyok-
ban , ha a' *Só* helyében annyi *Szalamiákot* törsz.

Azon kívül : *Pómagránát béjját* , *Témsót* és
Gallest , mindenikből egyaránt vévén földz-meg
Borban , 's azzal mossad a' száját : Minden
vagdalás nélkül tsak ezzel is fokszor meggyó-
gyúlt e' nyavalya.

Tiszta forrás vízbe hányon *Borza-fa Gom-*
báját , 's arról igyék.

Ha ezeknek nem enged és meg-nem fokad
vágja

vágja ki a' Borbély, jó nagyotska legyen a' lyuk, hogy az a' sűrű *materia*, mellyel teli, kijö-
hessen rajta; mind a két felén pedig hofszára
hasítsa a' Daganatot, hogy a' *materia* egyfzer-
smind nyomódgyék-ki belöle. Azután mossa
Rósa-mézes Borral, vagy *mézes Erzettel*, a' míg
szépen megtisztul. Ha pedig megtisztul,
mossa *tem.ós Borral*; ez a' sebet szépen beál-
lítja.

Ha ugyan ezeknek sem engedne, (melly
ritka dolog) *Bűdös kő olajjal* érteszed ilyen
formán: öt tsepp *Rósa vízbe* egy tsepp *olaj*
elég leszén, 's azzal mosd.

Egyéb Dagadásais esik a' nyelvnek, a' test-
ben való bő nedveségeknél eláradása, és az
agyvelőből oda a' nyelvre való leszállása miatt.

Ekkor a' testet, *phlegmát tisztító purgatio-*
val kell megtisztítani; nyakát 's vállát közt
köppölyözni; hójagotis fűle tövén nem árt szí-
tatni; azután a' száját ilyen formákban mosni.

Ha a' Dagadás hévséggel vagyon: Fatsard-
ki a' *Salátának* és *Szederjnek a' levét*, ezeket
össze elegyítván mosd vélek gyakorta.

Vagy: *Szurok-füvet (fekete Gyopárt)* és *Tár-*
konyr főzz-meg *mézes vízben*, 's azzal mosd;
ez inkább lohasztja.

Másképen így: *Mézeld-meg az Erzeter*, vels
tört Gyömbért és *Szalamiákat* belé, 's azzal
mosd; megis fokasztja ez, megis gyó-
gyítja.

Czitrom, *Pómagránát lév*, *Sóka* és *Uri-fű*
kifatsartt

kifatsartt levé, itt mind jó ennek mosására.
Ha ugyan nem enged semminek; vagy ér-
vágó vassal kell megvagdaltatni, vagy nadá-
lyokkal megfízatni.

X. R E S Z.

A' Fog - fájásról.

Fész. A' Fogak egyéb minden tsontoktól eb-
ben különböznek, hogy ök hártya-
val bé nem boríttatnak mint egyebek; mégis
mindazáltal érzés vagyon benne. Oka ez,
mert ha külső részekkel érzeneék, a' tsik-
landás és fájdalom mia vélek nem rághatnánk;
hogy pedig éreznek, oka ez, mert belöl az
ő gyökereken a' mint az apró eretskéék és
élet-eretskéék, úgy a' vékony inatskákis (*ner-*
vusok) beléjek béhatnak.

Minthogy azért semminémű érzés sem fajda-
lom nintsen semmi részben, mellyben inats-
kák nem ágazódtanak volna el, (ugyanis a-
karmint vagdálnák az agyvelőt, tüdőt, majjat;
nem fájna) úgy itt minden fájdalom a' ben-
ne való inatskáktól függ.

OKAI: Melly inatskákat (*nervusokat*) hol
hév, hol hideg, hol sós, hol savanyú, és és
erős nedveségek, mellyek az agyvelőről 's
egyébünneis reájok folynak; hol pedig a'
fogban való rothatt nedveségekből termett
férgek kefervesen érdeklék, és kibeszélhe-
tetlenül kinnözzák; a' mint a' mindennapi
példa tanítja.

Mind ezeket pedig külső okokis szokták
felger.

felgerjeszténi : a' szelek : hol hév , hol hideg idők : mind ételben italban való mértékletlenségek : igen hév vagy fűszerzámos ételek : hév ételre hirtelen igen hideg italok , 's egyéb effélék.

FÉLEI: Ha meleg nedvességektől vagy on, hirtelenebb és élesebb a' fájdalom ; ha hidegtől pedig , hosszafabb . Hogy féreg legyen a' fogban , annak udvaltsága , rothatt bűdössége , a' fájdalomnakis ottan-ottan megszűnése , és vízontag megeredése , alkalmant bizonyították .

Ha a' foga-fájó embernek ortzája dagad , jele , hogy a' fogba szállott sértő nedvesség , a' fogról a' külső részekre ostrom ; és így a' fájdalomis szűnik .

ORVOSSÁGAI: E' nyavalyában nem nézhetünk arra , mint egyéb nyavalyákban szoktunk tselekedni , hogy a' fájdalomnak szerző okát fogjuk elsőben el , ér-vágással , purgatioval , 's több effélékkel , 's azután úgy enyhítsük osztán a' fájdalmat ; mert itt a' fájdalomnak nagy volta miatt , elsőbenis annak enyhítéséhez kell nyúlnunk ; és azután , hogy azon fájdalom ismét meg ne újuljon , ennek szerző okának kigyomlálásáról kell gondolkodnunk .

Ha azért módgya vagy on benne , annyira tágulván fájdalma , mennyen gőz feredőbe , ott izzadjon , és köppölyöztesse meg magát nyakán 's vállán .

Ismét

Ismét hogy a' fogra menő *materiát* valamennyire onnan vontathassa : Szitasson hójagot a' két fülle tövében ; ez a' fogra rohanó évő nedvességet magához szítja .

A' homlokát pedig azon nedvességeknek még úttokban való elfogására , ilyen formán kösse bé :

A' fekete *Nadály*nak gyökerét törjék-őszve erősen , mint a' pépet , 's azt kössék a' homlokára 's még nyakárais , ruhára kevéen flastrom formában .

Hathatósabb ugyan ennél az a' flastrom (ha kaphatni , mellyet a' Patikában hínak , *Emplastrum Stifficum Crollii* , azon módon ruhára vonván , és véle élvén .

Vagy ez : *Témsót* és *Gallest* törj apró porrá , szűrt szurokkal melegítsd és elegyítsd őszve , vond ruhára flastrom formán , 's azzal kössed .

Mint hogy a' fülékben eloszlott ereknek és inatskáknak (*nervusok*nak , nagy megegyezések vagy on a' fogra menő erekkel ; azért igen rendesen tselekesznek , a' kik a' Fog-fájást a' fül által is orvosollják .

Azért a' melly felől a' fog faj , ereszszenek abba a' fülbe *keserű Mondola olajat* . Vagy pedig : A' *Fog-bagymának kifarsavt levét jó Terjéssel* őszve-elegyítvén , azt ereszszenek a' fülébe . Vagy tsak hamarjában *egy fokút a' Fog-bagymának* tisztítsák meg jól , 's azt dugják a' fülébe . Vagy *Pólt* , vagy *Szurok fűvet* főzzenek meg *Ezzenben* , 's annak *púrúját* jó mele-

F

mele-

melegen botsáfsák a' fülébe.

Ha hévléggel vagyon, csak *bideg Erzetet* töltsenek a' fülébe, a' melly felől a' fog fáj. Vagy így: *Sz nt György virágának* (*Primula veris*) a' tövét ki-átván, mofd és aszald-meg; azt *Erzetben* áztassad, és azt az *Erzetet* a' markodból szidd fel az orrod likába, a' melly felől a' fogad fáj.

A' melly eszközökkel pedig a' nagy fájdalom enyhítésére a' fogat szokták illetni, kiváltképpen ezek:

Egy-kis *gyaporba* tseppents jó erős *spiritus Viriolis*, vagy *fűszerszám Szegfű*, vagy *Fahéj olajat*, tedd a' fájó fogadra, s megállítja.

Igen jó hathatós erejű, azon formán élvén véle, (ha kaphatni) a' *Cámfor olai* is. Ismét, a' *Puszpáng* és *Mogyoró fa olai*, mellyet *oleum Heracleum*nak hínak; mert ez a' férgetis, ha vagyon a' fogban, meg-öli, 's a' nedvességeket belöle igen szíja.

Ha egyebet nem kaphatsz: *Belénd* vagy *Bolondító fű gyökeret* és *Türkony gyökeret* főzz meg *Borban*, jó-melegen annak levét szádba vévén, azt tartsad a' fogadon.

Ez mindenek felett ölttya a' fajalmat: *Törd* meg aprón a' *Pereselyem magot*, elegyítsd-öszve *Opiummal* 's egy-kevés *Viaszszal*, formáld egy lentse szemnyi golyóbifotskákba; azt tedd a' fogadra, vagy fogadba, ha udvas.

Hirtelen csak ezis jó: *Meleg Tejet* vagy *meleg Vizet* végy a' szádba, s' tartsd a' fogadon: an-
nál

nál jobb, ha a' *Vizben Lignum sanctumot* főzsz, 's azzal érteted melegen. Ha udvas a' fog, tégy *Tyretbrum gyökeret* vagy *Szezfűvet* belé: azután *Gallest* főzz-meg *Erzetben*, 's azzal mofad a' fogaidat.

Vagy így: *Rósa* és *Uri-fű viz* közzé töltés egy-kevés *Erzetet*, 's azzal mofad. Avagy: *Veres Borban* főzz-öt *levelű fűvet* vagy *Tornentillát*, *veres Fűz gyenge ágat* és *Gallest*, mofad véle: szorító erejével a' fogakra rohanó *fluxus* visszaveri.

Hőjagotis a' tüle tövén szitatni, igen jó a' *fluxus*nak elvonására.

Ezek után olyanokkal kell élni, mellyek öszlató erejekkelis enyhítsék a' fajalmat:

Fül-fűnek 's *Eb-szőlőnek* a' levét fatsard-ki; töltés három-annyi *édes Tejet* hozzá, azokhoz egy-kevés *Szeg-fű olajat*, vagy *Rósa olajat*, abba *Belénd-fű kifatsartt levét* egy-keveset, *ji-sele Sűfánt* egy-keveset: timporáld-öszve jól ezeket, 's ruhát belé mártván; kösd-bé az álla-kaptzáját, a' melly felől fáj; véle; gyakorta újítván.

Vagy így: *A' Borza-fűnek* belső zöld *béjját* faragd le, főzd-meg *édes Tejben*; azt a' *Tejet* tartsa a' szájába gyakorta.

Vagy így: *Főt* vagy *sűltt Almának* a' kásás *bélt*, *erzetes Korpát*, egy-kevés *Rósa* vagy *Fa-olajat*, *Sűfánt*, *Belénd fűnek* *kifatsartt levét*, öszve-elegyítvén, flastrom formán kend ruhára, 's azzal kössd a' fájó ortzáját.

Vagy így, hogy inkább oszlassa: *Két Tyukmony*nak a' *fejér* kópuld-meg erősen *Rósa vízben*, töltsd *ízépen gyenge len tsepűre*, törts *Borsfal* felyül hintsd-meg jól, az egész ortzáját a' fájdalom felől borítsd-bé véle.

Mindazáltal itt reá kell vigyázni, ha tüzezséggel vagyon az ortza-dagadás, efféle hi'esítőkkel nem kell hirtelen értetni; mert a' tüzet a' torkára vízfza-*vér*vén, nagy gonosz jönne belőle. Jobb akkor az ortzáját egy-kevés *Szék-fű olajjal* kengetni, 's felyül (ha kaphatni) *Emplastrum de Meliloto* reá tenni. Ha nem kaphatni, csak *Egett boros meleg rubát* tegyen reá a' kenés után.

A' fájdalom 's nyavalya tagúlván, hogy hamar ísmét meg-ne újúllyon, tisztán tartsad a' szádat, fogaidat, 's inyedet, ilyen formán: *Az aszszú Komlót* főzd-meg *erzetes Vízben*, mindennap kétszer-háromszor azzal mossad a' szádat.

Vagy így: Egy pohár *Vízet spiritus Viriolival* savanyítsanak-meg, 's azzal mossad. *Vagy: A' Tser-fának belső veres béjját* főzd-meg *Borban*, mossad azzal.

Ez mindeneknél hathatósabb, mellel a' fájdalom idejénis élhetni: *A' Hunyor levelét* a' *Belénd-fű gyökerének lehántott béjját*, minde-nikből egy-aránt vévén, főzd meg *Rósa erzetben*, 's annak a' *levelével* mossad a' szádat.

Ha féreg benne: Egy-kevés *Aloét* és *Cám-fort Egett-borban* olvassz-el, gyapottat belé-márt-

mártván dugd az udvaba; megöli.

Ha roszsz a' fog, vonasd ki. Itt pedig meg-vigyázd, hogy nem ollyankor kell kivonni, mikor a' fájdalom nagy mértékben vagyon; hanem mikor valamit szűnik. Akkor sem jó, mikor nagy a' dagadás. Nemis kell egyszerűsmind egy vonással; hanem lógassa meg. Kivonván, nyomja jól bé a' helyét: *erzetes Víz* forgasson a' szájában: hideg szelre véle mind-járt ki ne menyen. Ha vére meg-nem akar állani; *tépett rubát* golyóbis formán tfinálván, azt tartsd rajta az ujjoddal keményen egy óráig: vagy, *égett Gálitz-követ* nyomj oda felyül, *erzetes tépet rubát* nyomván reá az ujjoddal. *Vagy pedig: A' Geléter* aprón megtörvén, keverd *Tyukmony fejérib*, 's a t tedd reá.

A' ki a' Borbély kéztől irtózik, a' *kisfebbik-féle Zúszpának*, mellyet *Helleborasternek* hinak, *levetét* rontsollya őszve, azzal dörgöllye meg a' fogát, a' mellyet ki akar veszteni, kivész magában; de a' többit oltalmazza tőle.

Vagy: Eb téjnek levében aprón törtt *Töm-jént* elegyítsen egy-kevés *Keménytővel* együtt, ho'y apró golyóbisba formálhassa, 's azt tegye a' foga udvába; 's kivész.

A' dagatt ortzádra tégy ilyen flastromot: *Figét*, *fejér Kenyér belét*, *Tsalán tövet* törj őszve erősen, főzd-meg *sáfrányos Téjben*, ruhára kenvén köld bé véle.

Ha a' fogaidat tisztán akarod tartani: *Nin-tsen* arra jobb, mint a' *Bűdös kő spiritusa*; sa-

vanyíts *vizet* véle, 's azzal mosd mindennap.
Jó az *égett Tabáknak hamvais*, ha gyakran
dörgöldöd véle.

XI. R E S Z.

A' Száj Bűdösségéről.

A' Száj Bűdössége nehezebb másnak, mint
magának, a' kin vagyon. Nemis minden
ollyan, mint ama' Római nagy embernek *Lui-*
liusnak a' felesége: mert midőn e' nagy em-
ber vőtte volna észébe, hogy irtóznak a' több
nagy Rendek mellette űlni a' Tanátsban,
mondgya otthon a' Feleségének: miért nem
mondotta volna meg eddig, hogy az ő szája
bűdös? Imez azt feleli, hogy ő azt emé-
jére sem vőtte volna; mivel azt gondolta,
hogy minden Férfiúnak olyannak kell lenni
a' szájának.

Ez sokféle októl megesik, néha tsak a' fog-
gok között maradt eledelnekis megveszélé-
stől; néha a' száj-rothadástól; néha a' gyomor-
szájának megtágulásától, melly miá a' bélek
doha felhat a' szájra; néha egyéb belső ve-
szettségétől.

Ez szerint hát, az orvoslásban, illik e'
nyavalyának okára vigyázni 's azt elhárítani,
ha kitanúlhatni. Tartsa tisztán az ilyen ember
száját, fogait: mindennap dörgöllye *fős Vizzel*,
vagy *etzetes Vizzel*, vagy *spirítus Virriolival sa-*
vanyított Vizzel. Ha roszsz a' fog, és űrege
vagyon, vonnyák ki onnan; mert semmi
hasznót ott nem téshen. Ha a' gyomortól
vagyon,

vagyon, élylen illendő *urgati vai*, *Aloéből*
készített *Pilulakkal*; mellyek mind a' belső
rothadást gyógyíttyák, mind jó illatot sze-
reznek a' szájnak. Igyék *Úrómról*; mert az
Úrómis azon erejű az *Aloéval*: igen elis veri
a' szájnak dohát. *Angelica gyökere*t gyakran
ragjon. *Cubebét*, *Anisl*, *Fa-béjat*. Reggel-reg-
gel egynéhány szem *Mastixot* nyeljen-el;
ezis igen hasznos. Vagyon egy *L. kiáriom-*
nak neme, mellynek neve a' Fatikában, *Try-*
phera magna; abból mindennap vehet-bé két-
szer egy-egy mogyorónyt: jó szagot, ízt és
szint szerez embernek, minden orvolságok
felett. A' kitől kitelik, *Moschus* és *Ambrá-*
val készített jó szagú *Rotulák Pogátsátskák*
szüntelen legyenek nála, mellyekből egyet-
egyét vegyen a' szájába. A' kinek egyéb
nintsen, tsak a' *Czitrom bejais* jó, *Viola-gyökér*,
Ormény gyökér, ha rája gyakorta. Jó
egy-egy tsepp *Fa-béj olajat* egy kalán *Borban*,
vagy *Rósa vízben*, azon végre, béinnya. Mi-
kor ételét végzi, hogy a' gyomor száját bé-
szorítsa, *sült Birs almát*, vagy *Körtvélyt* egyék.

XII. R E S Z.

Az Inynek vagy Fog hújának
nyavalyáiról.

Okai. AZ embernek inye kivész néha és ki-
evődik, a' testben uralkodó, és ott
magát kiverő fős erős nedveségek miatt ki-
váltképen.

ORVOSSÁGAI: E' nyavalyában igen használ

ához illendő fatskóval való *Purgatio*, mellyet *Borba* tévén, igyék róla mindennap a' beteg: és igy szép gyengén tisztulván, az egész véris megszabadúl a' sós évő ne dveségektől; mellyek igy az inyekrólis vizsza szívódván, azok szépen helyre állanak.

E' mellett az inyetis hozzá illendő szükségess orvosságok al értetni kell, ilyen formákban:

Tölgy-maknak a' tokját, Gallest, Póm-gránátot, mindenikből két lótot törj-meg darabon, tölts reá *veres savanyú Bort* és két-annyi vizet, mellybe sűs *bév sűzes arzék* elsőben, hogy annál szorítóbb legyen, vés egy-kevés *Témsót* belé, főzd-őszve jól; 's azzal mosd mindennap egynéhányszor.

Vagy igy: *Aszszú Havang-irág levelét, Sállyát, Rútát, Szeressen-diót*, egy-kevés *Témsót* végy, törd és szítáld-meg mind ezeket, keverd annyi szép *szin. mézbe*, hogy mint *lik árióm* vagy híg kenet olyan légven; 's ezzel kennyed ottan-ottan az inyedet.

Vagy igy: *Rósa-mézet* olvaszsz-el *tiszta Vízben*, savanyítsd-meg egynéhány tsepp *Gallit-kő* vagy *bűdös kő spiritussal*; 's azzal dörgöllyed.

Vagy igy, melly mind hasznos, mind pedig kedves léfzen: *Czukkert*, és jó féle *Myrbát*, mindenikből egyaránt vévén, törj őszve; egy vagy két *Tyukmonyat* keményen megfőzvé, hofszára hasítsd ketté; vedd-ki mind a' székít, 's töltsd-meg a' helyét e' *porral*;

Az Inynek vagy Fog bűsának nyavalyáiról. 89

val; tedd őszve, és tzerénaival őszve-kőtvén, annál fogva akaszsz-fel a' pintzében; megoldván benne a' *por*, tsepegjen egy tiszta üveg edenybe: azzal, mint hathatos és szép *Balsamommal*, az inyedet napjában gyakorta dörgöllyed.

Vagy igy: *Veres Rósat, Uri-süvet, Rútát, Sállyát* vagdally-őszve; egy-egy fusták nyomó *Grispánt, Tömjént, Mastixot, Témsót* törj-őszve, főzd mind addig ezeket fél' ejtél *erzetes Vízben*, míg fele a' víznek elapad; azután a *levét* leszűrvén, olvaszsz-el benne két ló *Rósa mézet*; igen hathatos ez.

Mid ezekkel, a' Szájnak kivezfésébenis és rothadásában, hasznoson élhetni.

XIII. R E S Z.

A' Nyelv tsapja leeséséről.

Fészke, A' Nyelv tsapja leesik; vagy igazában, megnő és letsügg az ember torkára, mintha mindenkor valamit kellene lenyelni, az agyvelőből oda szívárkozó *pblemás* nedveségek miá; mellyeket e' puha rész, mint valami *spondia*, magába bélfizv.

ORVOSSAGAI: Itt köszönlégesen az agyvelőre nézve, mind jók azok, a' mellyeket az I. Könyvben a' Náthának alkalmatosságával, az ilyen *pblegmának* a' testben való megkevesítéséről mondottunk. A' mi pedig a' többi illeti: az ebben áll, hogy a' nyelv-tsapot, száraztó és szorító eszközökkel értefsük ottá.

Azért: Isópot, Sállyát, Pómagránát bėjias

fözzenek-meg *erteres Vízben*, 's azzal *gargarizálja* torkát.

Azután *Pómagránát béjját* megtörvén, szitálván, és egy kevés *törst Borst* közibe elegyítvén, nyomd-fel véle a' nyelv tsapját.

A' lágyát pedig a' fejének, köld-bé ilyen módon: Föld-meg keményen a *Tyukmonyát*, hasítsd ketté; 's azzal olly melegén, a' mint elálhattya, köld-bé, 's tartsa rajta fokáig; jól használ ez minden Torok-fájásban, kiváltképen a' gyermekeknek.

Felnyomhatni tsak *lágú Sóvalis* és *törst Bor-sal*; őszve-elegyítvén ezeket, végyen az ujjá hegyire belőle, 's nyomja-fel véle. Jobb a' közdönféges Borfnál a' *hószszá Bórs*, mellyet a' Patikában találhatni; törd-meg azt, és meg-annyi *lágú Sót* és *törst Témsót* elegyíts-hozzá, nyomd-fel véle; ez mindeneknél hathatósab, szárazstóbb és szorítóbb.

XIV. R E S Z.

A' Torok-fájásról és Torok-gyékéről.

Okai. A' Torok-fajás mindenkor inkább héveséggel vagyon, hol nagyobb, hol kisebbel, a' vérnek buzgó forrásától, és ugyán a' vérben megszorodott 's az agyvelőből az ó úttain a' torokra leszálló bő nedveségektől: mellyek miá hol tsak kívül rakodik-meg embernek a' nyaka, 's törka allya, futoló mirigyekkel; hol pedig belőlis a' törka két gondolája megdagad két felől: és ilyenkor

ilyenkor benn érzik a' fájdalom, 's nehezen nyelhetni miatta.

A' gondolák dagadását, mind szemével megláttya ember belől, belé-nézvén a' torkába; mind pedig tapogatván kezével megérzi kívül, két felől az álla alatt.

ORCOSSAGAI: E' nyavalyábanis igen dítseretes a' fellyebb-való XI-dik Réfzben dítserett fatskó által való *Purgatio*. Azon kívül pedig: ha külső mirigyekkel vagyon rakva, tsak kenni és dörgölni kell *Skorpió* vagy *Gyék olajjal*, mellyben ha egy-keves *apriót törst Szalamiákot* elegyít, annál hathatóbb leszén. Hasonló kenettel kell élni a' gondolák dagadásábanis.

A' dörgölés után köfsék-bé ilyen formán: Egy *Fetske fészket* törj és szitálly-meg, föld-meg *sáfrányos Tésben*, kend ruhára, 's azzal köld-bé; ottan újítván, ha meghül.

Vagy: *Málva-rósát*, *fejér Málva gyökereinek a' béjját*, föld-meg *Borban*; de ha nagy a' fájdalom; ezts *sáfrányos Tésben*, mint a' pépet: kend ruhára, 's köld-bé véle; újítván, ha meghül, jó-meleggel.

Vagy így: Faragj-meg egy-darab *Szappant*, egy őszve-marok *Len-maggal* hánd *sáfrányos Tésbe*, föld-meg, és péppé válik; hasonló formában élly ezzelis.

Belsőképpen pedig *Uti-fü vízben*, vagy pedig tsak tiszta *forrás Vízben* elegyítsenek *Diamoromot* egy-keves *tiszított Salétrommal* együtt,

együtt, (mellynek neve a' Fatikában, *Sal Prunella*) 's azzal *gargarizálly* a' torkát.

Ha egyebet nem kaphatsz: Olvaszsz *tiszta Vízben Salétromot* el, ereszsz egy kevés *Cxitrom levet* belé, 's azzal *gargarizáld*. Ha kifokad: *Kösa-mézes Víz*zel *gargarizáld*; szépen megtisztítja 's gyógyítja.

FESZKE: A' mi a' Torok-gyéket illeti: az nem egyéb; hanem a' torok felső részeinek, kiváltképen pedig a' nyeldekli körül való apró petytyéknak tüzesen való megdagadása; melly miatt ember többire se lélegzetet nem vehet, sem semmit le nem nyelhet.

JELENTESEI: Ez veszedelmes nyavalya; mert a' testi életnek minden úttyát elfogja; azon-kivül az embert igen hirtelen fogja; mellyből vagy hamar megtordul, vagy pedig hamar elvész benne a' beteg.

KÜLÖMBSEGEI: Ez néha a' toroknak belső részeit fogja el, 's az veszedelmesebb; néha a' külsőt, melly ugyan kívül meg is látszik, mert nagy tüzeséggel üti-ki magát; de a' belső nem mindjárt; mindenik pedig forrózó Hideg-leléssel, hol nagyobb, hol gyengébbel jár együtt.

A' belsőben nehezebb mind lélegzet-vétel, mind nyelés, mind szólás, de a' külsőben könnyebb mindenik.

OKAI: E' nyavalya rendszerint az ifjabb ideű embereken esik-meg, mind a' vérnek bőségétől, mind pedig a' *bilis*nek; melly

miattis

miattis a' vér, mint a' hordóban a' bor, fel-forr, és utat keres, a' hol kiüsse magát: kiüti pedig a' torokban könnyebben magát; mivel tág, és puha húfokkal rakva.

E' vér forrásának pedig és *bilis* szaporodásának, okot szolgáltatgyakrabban a' mértékletlen élet, a' fű-szerzámokkal és erős borokkal való élés, kiváltképen embernek azzal való magát eröltetése: italtól való megmelegülés után erős hidegen való járás, 's többek effélek.

JELENTESEI: A' belső gyúlasztó dagadás miatt való Torok-gyéknak harmad nap alatt elválik dolga. Mellyben kevés a' reménység, ha mind hévesség, mind fájdalom igen nagy, nyelvét kiveti, szemei elfordúlnak, semmi olly tüzeség és dagadás azonban magát kifele verni nem tetzük, száján tajtékot túr, itala az orrán jő-ki, nyughatatlankodik, ajaka szederjesedik; mert az ilyen nehezen marad-meg, hogy meg ne fuladgyon. Jobb reménység mindjárt, bár csak valamennyire üsse-ki magát a' tüzeség és daganat. Jó jel ezis, ha hamar és könnyen pökhet; de ha enyves, vastag és kevés a' pökése, veszedelmes. Igen veszedelmes jel azis, ha a' daganat és tüzeség hirtelen minden éltre vehető ok-nélkül elvész.

ORVOSSÁGAI: Mivel ez igen hirtelen fogó 's hirtelen egy-felé elváló nyavalya, legelső gondis az, hogy a' *Media eret* megvágják,

ják, sem idejére, sem nemére 's állapattýára nem nézvén semmit; mivel semmi nintsen, a' mi azt a' buzgó és forró vért úgy tsendesítse, és a' testet hivesítse, mint ez. Bővön erefszzenek vért. Ha egyszeri nem tágít, másodszor, harmadszor is vágasson; a' mint a' szűklég megtanít.

Igen jó a' karján való ér-vágás után más nap, vagy ha ugyan azon napon is, a' nyelve alatt is eret vágatni; mivel ez közelebből vonzza a' forró vért. Jó igen, és fokban tágítást ért, kivalképen a' lélegzet vételre nézve a' köppölyözés, ha mind nyakára, mind pedig elől az álla alatt a' torkára vettett két-felől.

A' mi az egyéb orvosságokat illeti: Kívül belől ottan ostromlani kell e' nyavalyát azokkal; belől hivesítőkkel kell a' héliéget úzni ki-lelé; kívül pedig melegítő eszközökkel szítatni és ofzlatni.

Pómagránát levében elegyítsenek-el *Diamoromot*, egy-kevé *Sal Prunellat*, vagy pedig csak *Salétromot*, azzal *gargarizállyá*; ha pedig ez a' torkában való rotyogtatás nem lehet, löjje-ké-bé fetskendővel; vagy pedig hanyottá feküvén, tartsa a' torkában a' mig lehet, azután pökje-ki; ezzel pedig gyakorta kell élni.

Vagy csak Pómagránát levébe erefszzenek *Salétromot*, azzalis meglehet.

Vagy pedig *Sónak*, vagy *Büdös kőnek* vagy *Gálitz-kőnek spiritussával* savanyítsanak *tiszta Vízet*, azzal mossa gyakorta torkát: mikor annyira

annyira tágul, ihattyais ugyan azt.

Vagy így: *Uti-fű*, vagy *Rósa vízbe* erefsz *Viola juvepet* vagy *sirupot*, savanyítsd-meg *Czirom* levével, hogy édes tsipős légyen; 's azzal moslad a' le-irtt mód szerint.

A' ki egyebet nem kaphat: Főzzön *Szedert* meg *tiszta Vízben*, vagy aszszú *Kökényt*, vagy *Barkóztát*, vagy *fái Söskát*, vagy *tengeri-Szőlőt*, vagy *mezei-Söskát*; a' levébe tegyen *Salétromot*, *Rósa-mézet*, vagy pedig csak *tiszta Mézet*, 's azzal mossa.

Kivül is mindjárt bé kell a' torkát ködni, ilyen formákban: *Szék-fű*, *fejér Liliom* és *Mondola olajat* mindenikből két lótot: *Tyúk bájjat* 's *új Vajat*, mindenikből három lótot, és egy-kevé *Sáfrányt* öszve-elegyítvén, gyenge tűznél; töltsd egy-darab *gyapjúra* melegen, és kösd-bé az egész torkát véle.

Vagy így: A' *Fetske fészket* egészen tollastól, gazonstól főzd meg *ta-olajban*, vagy *Perz-olajban*, vagy *új Vajban*, (jobb, ha annyira-valót kaphatni, *Szék-fű* vagy *fejér Liliom olajban*) megfőzvé, szítán tórd által, az *Fenek* *fejér aszszú ganéját* megtörvén elegyítsd-belé, jó-melegen, mint valami pépet, hirtelen kend ruhára, 's kösd-bé egészen a' torkát véle; ha meghül, újítsd-meg.

Vagy így: *Fetske fészket*, *fejér Liliom tövet*, *fejér Málva tövet*, egynéhány *lúgét* főzz-meg *Vízben* erősen, szítán mind ezeket verd-által, mint valami pépet; azután *Tyúk bájjal*, *Vajjal*,

jal, Sáfrányal elegyítsd és melegítsd őszve, és jó-melegen ruhára kenvén, köld bé a' torkát véle.

Azokkalis mind jó kötni, mellyeket fellyebb ezen Rézben a' Torok-fajásról irtam.

Tsak igyis meglehet: Az *Ebnek fejét aszfalt ganéját* törd meg, azt *Fetskének megégerest bamvával Mézbe 's ő bájba* elegyítsd-el, kend ruhára, melegen köld-bé véle.

Mihelyt annyira tágul a' nyavalya, hogy könnyebben lehell és nyel, ilyen formán mossa a torkát: *Isópot, Uri-füvét, édes Gyökereket, Fügét, Arpa-kását, veres Rósát* főz-őszve erősen, fatsard-ki jól tiszta ruhán által a' levét, mellybe tégy *Rósa-mézet*; 's azzal mossa a' torkát.

Kivül pedig mind-egyre kell kötni.

Ha megfokad: Főzz *Arpa-kását* meg, annak *sűrű levébe* elegyíts *Rósa-mézet*, azzal mosd. Azután hogy bégyógyúlyon, *Témsöt Mébsérrel* értesfed.

Ha a' nagy hévségben megszárad 's elfekededik a' nyelve, a' mint gyakran megesik: Szép-vékonyon 's laposlan szelleyen *kövér Szalonnát*, azt tartsa rajta, szépen megtisztíttya. Vagy: Hántsd-meg a' külső héjjától a' *Bab leveleű fünek*, vagy *Fül-fünek*, vagy *kövér Porzsinnak levelét*; hánd *Rósa vízbe*, egyet-egyed tart a' nyelveden belőle.

Ha a' nyelv kivélz és sebesedik: *Saletromos Rósa-mézzel* kell mosni.

E' Víz

E' Víz pedig mind nyelvnek, száznak, torknak sebet szépen tisztíttya s' gyógyíttya:

Egy sütták nyomó *Cámfort erős Egert-borba* vetvén és éjjel rajta tartván, olvalfíz-el benne, bé tsinalván jól az edény száját. Más nap, *Témsöt, Tömjéni, Múslivot, jó-féle Myrbát*, mindeniket egy lótot főzz-meg egy meszely *Borban* jól: mellyet a' tütől kivóvén töltsd hozzá a' *Cámforos Egert-bort*; és újokban forrald fel jól; azután izürd egy üvegbe, s' azzal mosd gyakorta.

A' mi a *Diatát* illeti e' szorgos nyavalyában, igy viselleye magát: Benn légyen, a' szél ne érje; mert veszedelmesebben elfojlódik. *Arpa-kásának a' levét*; mellyet *Czitrom lével* meg savanyvithatni, hőpögeffe. *Higan sült Tyukmoyat, Korpa-tzibrét, Egrefes levet* mellyben *Bor-köis*-légyen, s' egyéb ehez hasonlokot egyék osztán, ha nyelhet; eltávoztatván minden fű-szerszámot igen. Bort ne igyék; hanem *Árpával 's Fügével főtt Vízet, Tamarindussalis* igen jó főtt *Vízet* savanyu izüt főzhetni; ezt a' Patikában találhatni. A' hasára igen vigyázzon, meg-ne szorúlyon az; mert annál veszedelmesebb hévség követi miatta. Mellyre nézve igen jó minden *Bor-kövel savanyított leves* ért.

G

AZ OR-

AZ ORVOSLÁS MESTERSEGERŐL

HARMADIK KÖNYV

A' Melynek, abban a' Tüdőnek és Szűnek nyavalyáiról.

ELSŐ RESZ

A' Hurutról és Rekedésről.

Fész. Gyakran szokott esni szorulás a' Tüdőnek lokfelé ágazó ereiben, az pedig külömbkülömb-féle okokból, úgymint az enyves sűrű pblegmától, apró mirigyestomóktól, a' tüdőre szálló fős, savanyú, erős és évő nedvességektől. Mellyek miá következnek külömbkülömb-féle nyavalyák, Hurut, nehéz lélegzet-vétel, Száraz-betegség, mellyet *ptbifis*nek hinak, 's több effélék.

JELENTESEI: A' Tüdőnek nyavalyái közül, a' Hurutnál semmi gyakrabban meg nem esik, sem ennél bajosabb nintsen, sem pedig a' melly tovább tartson. Melly miatt, kiváltképen mikor felettébb erőtlet, ér-szakadások, a' Tüdőnek kifebefedése, és fok-

szor

szor megfojlódásis szokott következni.

OKAI: Minden Hurut a' természetnek erőltetése, mellyben valamit, a' mi a' természetnek nehéz, igyekezik kivetni. Ez olyan munkája a' természetnek a' Tüdőben, minémű a' Pírúszszentés a' Főben. Ebben elsőben a' Tüdő felfuvodik, azután ismét hirtelen meglohad; és a' hasat a' melytől által elrekesztő hártya is (*Diaphragma*) fel's alá verődik. Innen vagyon, hogy a' Hurut miá a' vékonyában fájdalmat érez ember; mellyet a' Magyarok köz-szóval, Hurut megszagztatásának, Sérvés felindulásának szoktanak hini: Ugyanis az erős Hurutban, mind máj, mind lép őszve-verődik: mert ezek az által rekesztő hártya alatt vannak 's hozzá ragadnak; de ugyan a' tulajdon fészke a' Tüdőben vagyon.

Közönségesen a' Hurutnak oka, a' tüdőre szállott 's azt érdeklő nedvesség; melly ha igen bővön rohan oda, fuladozástis tsinál egyzersmind. E' nedvesség hol vastagabb hol vékonyabb, hol fős, hol édes, hol savanyú, s' a' többi. Melly nedvességek hogy a' testben megindulhassanak, és az agyvelőből oda-alá szállyanak, segít az időnek mi-voltais, mind mikorfelette nedves és esős; mind midőn igen meleg és száraz; mind pedig a' hidegidő: A' hideg bészorítván a' nedvességeket az agyvelőre, mely miatt né gözd-

G 2

ldg.

lőghet ki az ő után: A' meleg pedig azon nedvességeket megvékonyítván igen, és a' testben a' széllyel elfolyásra alkalmasfá tévén. Art ezen okon igen melegről hirtelen hidegre menni, és hirtelen hivesedni. A' Hurutot Izerzi az igen meleg házban való lakás; mert az minden nedvességet, melyet a' testben talál, megindit, higit, és széllyel folytat.

Ide járul az ételitalis, ha az rendetlen: az éjjeli dobzódás, mellyet követ reggeli hákogás, hurutás. A' hurutot segiti minden savanyú, igen sós és erős fűszerzamos eledel, a' hideg ital, 's többek effélék: ismét főstnek, pornak, 's egyéb efféléknek bézváfa.

Mínt hogy pedig a' Lép az embernek olly része, melly az emberben való vért mintegy megfűri, kiváltképen a' fekete sártól; megessik néha, hogy a' L pnek ereimegdugúlnak, mellyet Lép-rekedésnek hinak; melly miatt egy rövid éren, melly a' gyomor fenekére szolgál, a' fekete sár a' gyomorba takarodik: melly sár mivel savanyú, annak felgőzölgős erős évő párája érdekelvén a' tüdőt, hosszús és mélyen való Hurutot Izeréz. Ez ilyen emberek pedig rendszerint fok étel kívánók; de rotszúl emésztdk.

KÜLÖMBSÉGEI. A' Hurut némelly száraz; némellyben pedig fok *pneumát* hany ki az em-

az ember A' száraz megesik csak a' lélegzet védő lipnakis darabofságától, a' *pneumá*nak a' hévség miatt a' Melyben való őzvesüléstől, néha pedig attól, hogy a' Hurutnak oka nem kihányható *pneuma*, hanem erős vagy keferű és sós felgőzölgő pára.

Ha a' Hurut miá ember nem alhatik, rotsz; mert a' testet igen erőtlenteni, ételi kívánságát elvész, az emésztdt gátollya, elhűlvén miatta a' gyomor. A' hosszús, akar száraz akar nedves Hurut, gyakortább Száraz-betegfégen végeződik; vagy az erőltetés miatt éit szakaszt, mellyből Vér pökés következik. Igen veszedelmes, ha a' nedves Hurut hirtelen szárazzá válik, ki áltképen ha a' Mellyében nehézféget, mintegy terhet, érez ember.

ORVOSSÁGAI: A' mi a' Hurutnak orvoslását illeti, igen megkell abban vigyázni okait: mert ha vékony sós nedvességektől vagyon, azokat megkell állítani, hogy a' Melyre ne rohannyanak; vagy pedig el kell oztatni. Ha sűrű, azt vékonyítani kell; ha őzvesült enyves, azt áztatni 's lágyítani, és a' könnyebben való kihányásra készíteni. Azon kívül a' Hurutban többire mind azok, mellyeket az I. Könyvben a' Náháról előszámláltam, hasznoson elővehetők.

Igen jó orvosság telik, kiváltképen az erős, sós nedvességeknak a' tüdőre alá-izálásában, illy forman. G 3 Föld.

Föld-meg a Répát, (jobb a' *karo-répát* mert édesebb) a' levét szűrd-le; és abba tégy *Malosa* szőlőt, édes Gyökeret, *Viola* gyökeret vagy kék *Lilium* gyökeret; föld-meg erősen mind együtt. Ennekis a' levét szűrd-le, és tégy bővön nád-Mézet vagy szép tisztált *szin-Mézet* belé, 's föld-meg jól újabban; estve s reggel jó melegen igyék belőle az ember.

Ha a' Mellyet és Tüdőt enyves sült *pblegma* töltötte-el, így kell felszagatni: *Büdds-kő spiritusát*, *Véronica*, vagy *marti Lapu* vagy földi *Boroslyán* vagy *Isóp vízbe* tseppentvén, hogy a' víz valamennyire megfagy nyodgyék tőle, abból igyék-meg gyakran egy-egy kalánnal. Ha a' *pblegma* szakadozni kezd: *Terpentina spiritus* négy öt tseppet végyen-bé *isóp vízben* reggel-reggel; mert ez a' *Terpentina spiritus*, ha valami benn a' Melyben megszakadt és veszni tértis, szépen megtisztítja 's gyógyítja. A' ki *Büdds-kő spiritus*-ra szert nem tehet, *Eczeres czibrét* hőrdögösen gyakorta; de elsőben *Tárkonyt* és *Sályát* kell megfőzni benne, s' meg-szűrvén úgy kell osztán felforralni Mézzel, és véle élni.

Vagy pedig *Liktariom* formában illyet készíts, mellyből reggel 's estve egy mogyorónyit egyél-meg: Végy négy löt *Órmény gyökeret*, fél font *sejér Máljva gyökeret*, mindeniket megaszalván törd apró porrá: tégy öt vagy hat öreg *Birs-almának a' busát* hozzá, föld-

föld-meg jól *marti Lapu* vagy *isóp vízben*, törd által a' szűrő szítán; 's ebből egy fontot vévén, tégy hozzá két font *szép tisztá Mézet*, föld-meg jól ezeket új mázos edényben. Azután a' tüztől kivévén, tedd ismét imezeket belé: Egy fusták nyomó *Bétsi tört Sáfrányt*, egy löt aprón tört és szítáltt *édes Gyökeret*, hat poltura nyomó *tört Büdds-követ*, (jobb lészén a' *Büdds-kő virága*) egynehány tsepp *Anis* és *Kömény olajat*, és ha kitelik, *Fahéj olaját*; ha *olajokat* ezeknek nem kaphatod, törd magokat apró porrá, szítáld-meg, és keverd-belé: hogy pedig egy-kis savanyúsága érezzék, ha kaphatsz, eresz egynéhány tsepp *Büdds-kő spiritus* belé; de ez kimaradhat. Mind ezeket erősen keverd és elegyítsd-öszve; 's azután főzzed ísmét addig, míg megsűrűdik mintegy Terjék formán; azután tedd más vagy mázos, vagy üveg edénybe, és mindennap ély véle: Igen hathatos kiváltképen való fő orvosság ez minden Hurutban.

Vagy így rövideden: *Édes-gyökeret*, *Órmény gyökeret*, kék *Lilium gyökeret*, minde-nikből egyarant vévén törj és szítály-meg, *Liktariom* formán keverd tisztá *szin-Mézbe*, főzzed egy-kevesé, estve 's reggel ély azon módra véle.

Az apró gyermekeknek, *Viola* és *Édes-gyökér sírupoz* elegyítsd-öszve, 's aztkenyöd

gyakorta a' szájakba. Ismét: *Czukkert*, vagy ha a' nintsen, *Nád Mézet* törj-meg, *higan sült tyukmájba* kevervén azt add enniek. Tse-tsemőnek pedig *Czukkert* vagy *Nád Mézet* olvaszsz *elsters-Téjben*, azt add innya kalánból.

Külsőképen: *Kappan* vagy *Tyukbájat* törj őszve *Fokbagymával*, 's a' tenyerét és talpát azzal kennyed a' tűz előtt. A' *Mellyét*, *Fenyő-mag*, vagy *Mondola* vagy *Liliom olajjal*, vagy *apron törtt és szitált Fenyő-mago: réz Kappan bájba* elegyits, 's azzal kennyed.

Igen jó a' *Terjéssel* való élésis a' Hurutban, mert mind a' gyomrot melegítvén, azt étel kívánásra 's annak jó megfőztére segéll; mind a' felgőzölgő párákat pedig és a' főrdl alá-száló nedveségeket, sáritó erejével elfogja.

Aszszú veres Rosát, *szék-füvet*, *spikinárdot*, és *serpenyőben megpergelt Korpát*, ketős gyenge ruha közt köls' a' feje lágára, kiváltképpen éjjel, minthogy a' Hurut akkor uralkodik inkább, úgy háljon.

A' *fejér Liliom tövet* és *Veres-bagymát* tüzeshamu alatt süsd-meg, törd őszve *Vajjal* erősen, mint a' pépet; kend ruhára, mind a' flastromot, jó-melegen, 's kösd-bé a' *Mellyét* véle.

Jó a' Hurut ellen a' *Füge*, *Szent János kenyere*, *Malosa*, *Édes-gyökér*, és a' mellyek ezekből készítettnek; némellyek *Egett-bortól* tenekreá, meggyujtják rajta, 's úgy elzik; nemis ok nélkül.

Igen

Igen hasznos ezis, mellyel a' *Németek* igen élnek: *Megsütni a' Veres-bagymát*, és jó *Nád-mézes tej Faiba* hányni, 's azon jó melegemegenni.

Vagy így: A' *Veres-bagymáznak* (jobb a' *fejér*) *bel ő réttyeit* kivévén, tésy jó *Terjéket* belé, 's úgy süsd-meg hamu alatt, előbb vizes főzszbe takarván, fatsard-ki mindenestől úgy a' levét, *Czukkert* vagy *Nád-mézet* olvaszsz-el benne, egy kalánból azt nyalogassad bé.

Ez mind Huruttól mind Rekedéstől igen jó: A' *nyakas Töknek virágát* szedd-meg, szárazd-meg, *Borban* főzd-meg, 's azt igyad, jó azon hatzonra az *Ormény gyökere* *Boris*. Vagy: *Fenyő-magot* vékony *Borban* főzz-meg, 's melegen igyad. Annál jobb, ha *Kakukfüvet* és *Isóporis* tészsz hozzá.

A' *forraltt Tejet* sáfrányozd és *nád-mézeld* jól meg, 's melegen azt igyad. Igen jó a' *Véronica vizis*, ha meg *nád-mézeled*, 's úgy itzod.

Jó igen a' rekedezéssel való Hurutban a' *kövér Portsinnak* (*Portulacákak*) *levele*, ha meg főzöd, *nád-mézeled*, 's úgy eszed.

Jó a' *ubiumis* vagy *Cubebe*, kiváltképpen ha a' hidegtől vagy on, ha *Malosa-szólóvel* őszve-töröd, és eszed.

Mikor pedig ember Huruttól való orvossággal él, hanyattá fekügyék; mert úgy könnyebben a' Tüdőre hat.

Jó az *Árpával*, *Fügevél*, *Malosával*, és *Fé-*

G 5

mény

meny gyökérrel főit viz, ha azzal él szomjúságtól. Rájon gyakran Anis és Kómény magot, Edes-gyökeret. Távoztasson minden savanyú és erős elefétet. Távoztassa a deli álmotis; mivel a pblegmát igen bőviti.

II. R E S Z.

A' Fuladozásról.

Külömb. A' Fuladozásnak vagy nehezen való sége. lehellésnek, egynéhány grádtokban való nemei vannak. Néha az ember nehezen, de szaporán lehell és piheg, de minden nagy hallatos zúgás és hergés nélkül. Néha igen hereg és zúg; és ezt hiják tulajdonképen *Asbómának*. Néha annyira vágyon, hogy hanemha fenn ülve és nyakat egyenesen tartván, másképpen lélegzetet nem vehet ember; minthogy a' fekvésben minden részei a' Melynek inkább egymásra erefzkednek és nyomúlnak: melly miatt inkább zúg természet-szerintis feküve az ember, mint ülve vagy álva. Mind ezek a' Fuladozások pedig, torrófágnélkül szoktak lenni.

FESZKE: E' nyavalyának fészke a' Tüdőben vagon; mellyet segít a' Melyet a' Háfól elrekesztő hártyánakis (*Diaphragmának*) állapotja. Meg-eszik pedig emberen e' nyavalya, mikor a' Tüdőben való erek és fokfelé ágazó utak megdugulnak, vagy az ott meggyülekezett sűrű, őszve-sültt, enyves pblegmától; vagy valami dagadástól; vagy a' vér-

a' vérnek bőfégétől és sűrűségétől, mellynek minthogy a' Tüdőn kell által-szűrődni, ott megtolyúl; vagy pedig néha a' Melynek üregiben meg-gyült fenyevedt víztől; néha azon melynek üregiben való széltől, melly a' Tüdőt felsziti és nyomja. Néha a' mint mondám, az által rekesztő hártyánakis állapotjától, mikor azt az alatta fekvő vagy Gyomor, vagy Lép, vagy Máj meg-dagadván, feltollja: melly miatt, mint a' rendes lehellésben természet szerint kellene lenni, fel's alá az a' hártya szabadon nem mozdulhat. Ez az oka, hogy a' kiket a' Viz-kország igen elér, nehezen vesznek lélegzetet; mert a' viz ezt a' hártyát fel felé tollja, melly miatt szabadon nem járhat.

OKAI: Legközönségebben a' Fuladozás esik, a' Tüdő fok holvagos lyukainak bédugulásától; de meg-eszik néha a' rozfsz vagy sűrű, égett vagy nyálas vérnek, a' Tüdő ereiben való megtolyulásától: és akkor a' betegnek vizelletis zavaros igen és vastag, zúgafais és hergése a' torkában nintsen: de midőn a' Tüdőnek hójagos lyukai bédugulnak, nem lehet nagy hergés nélkül a' lélegzet vétel. Innen vagon, hogy a' hergés nélkül való Fuladozásban igen használ mindjárt az ér-vágás. Azonban a' kik ilyen okon fuladozóok, dagadoznakis egyszersmind vagy lábokban, vagy egyébütt, melly jele a' rozfsz poshatt vérnek.

JELEI: A' Jeleken ezekre kell főképen

pen vigyázni: Ha a' Fuladozás az enyves *phlegmától* vagyon, mellyel a' Tüdőnek lyukai megrakodtanak, gráditsonként szokott ott nevedkedni a' Fuladozás, azonban Huruttal 's hergélffel vagyon; és ha valami *phlegmát* kivethet, szűnik mindjárt a' Fuladás. Ha a' főről száll alá a' *phlegma*, a' Fuladással együtt Nájthais vagyon.

JELENTÉSEI: A' Fuladozás hosszúsas nyavalya szokott lenni, és végre Viz-korossággá válik, ha elcít nem veszi. A' véneken e nyavalya ritkán gyógyúl-meg. A' kik neyen dékeny korokban az erős Hurut vagy Fuladozás miá meg-görbülnek, halálos. Ha a' Fuladozást forrósággal való Oldal nyilallás követi, azis halálos dolog.

ORVOSSÁGAI: A' mi e' nyavalyának orvoslását illeti; ha a' bő vertől vagyon, melly az ő tulajdon jeléből kitetszik, eret kell vágatni; másképen nem. Hanem a' mint a' Hurutról, és az I. Könyvben a' Nájtháról mondtam, a' bő nedvességet azon az uton mind az agy velőben kell fogyatni; mind a' Tüdőről, hogy az meg ne rakodgyék, el-kell fogatni. *Phlegmát purgáló* g' enge orvossággal el lehetni egynéhányszor, legalább egy hónapban kétszer; hogy így mindé erőltetés nélkül lassan lassan a' roszsz nedvesség takarodgyék a' testből.

Igen hathatósan szaggattya és hányattya a' *Tobák levele* az őzly-sült enyves *phlegmát*, mellyet

mellyet így készits: Fatsard-ki a' *nyers Tabák-nak levét*, két-annyi *Nád mézet* vagy tiszta *szin-Mézet* hozzá tévén főzd-meg, egy kalánkával vegyen belőle minden harmadnap reggel. Ha *merse* nem kaphatni, főzd-meg az *aszszu Tabák levelet*, hasonlóképen bánhyál a' *levével*.

Avagy: A' *kék Liliom tövet* megtörvén, levét fatsard-ki, hasonlóképen két-annyi *Méz-zel* készitsd el, és ély véle. Azon jó hatz-nú a' *Retekis*, ha megreszelvén 's *levét* kifátsarván jó nádmézefen kalánnal íszod; de mindennap ujitani kell, mert ha áll, igen bűdös.

Vagy így: Végy *Fa-béj vizet*, igyál-meg minden reggel 's este egy kalánnal. Hogy pedig szaggatóbb és ásztatóbb légyen, tégy *Viola Julepet*, vagy tsak *Nád mézet* belé; tsipősdön lavanyitsd-meg egy kevés *Bűdös-kő spiritussal*, vagy ha az nintsen, *Ezrettel*, 's ugy ély véle egy-egy kalánnal bévévén.

Vagy: *Sállya*, *Rosmarint* vagy *Ánis olajat* jó-télét négy vagy öt tseppet, minden reggel 's estve egy kalán meleg *Borban* vegyen bé. Jó tsak a' *sáfrányos meleg Boris* e' nyavalyában.

Vagy így: *Isópot*, *Sállyát*, *földi Borostyánt*, *kék Liliom tövet* főzz meg erőfén *Vizben*, míg mintegy fele elapad, tatsard-ki jól ruhán általa' *levét*, tégy két-annyi *Mézet* hozzá (jobb a' *nád-méz*) főzd-meg újabban tájrékat elhány-ván

ván, mig mint a' sűrű szilva lév olyan léfzen: mindennap reggel 's estve egy-egy kalánnal végy bé.

Igen hathatos ezen nyavallyában a' *Büds-kőnek* mind *spiritussa* mind *olaja* mind *balsamomja*, mind *teje*, mellyeket feltalálhatni a' Patikákban; ha őt vagy hat tseppet ezekből vagy *Egett-borban*, vagy *meteg-borban*, vagy *Isóp-vizben* bévéfzen ember.

Igen ditsirik a' *Kőrösfaj olajatis*, ha egy lufkák nyomót bévéfzen ember belöle reggel reggel *Isóp vizben*. Jó igen az *új Mondola olajis* ha ember meg nád-mézeli, és fél kalánnal bé véfzen belöle.

Jó e' nyavalyában a' földi röknek kifatsart leveis, nádmézeld-meg, tseppents egynéhány tsepp *Gáluzkő* vagy *Büds-kő spiritust* belé; reggel 's estve egy-egy kalánnal belöle végy bé. Azon modon és haszonnal kell banni az *Órmény gyűkévelis*.

Jó igen a' *veres Káposztatis*, fatsard-ki a' *levét*, kétannyi nád-mézzel vagy tiszta *szin-mézzel* főzd-meg, 's élyl véle reggel 's estve.

Vagy így: *Isóp vizet* és vékony *fejér bor* elegyits-öszve, olvaszsz-el *Szalamaikot* benne 's abból igyál; szemlátomást használ.

Kivül a' Melyét kennyék ilyen formán: *Szek-fű olajat*, *Liliom olajat*, *Mondola olajat*, *Tyuk hájat*, *fe ér Málva gyökérnek* és *kék Liliom gyökérnek* a' porát elegyitsd-öszve, olvasz egy-

egy-kevés *Viaszatis* közibe, 's azzal kennyed. Ha egyéb nintsen: Törd-meg apron a' *Len magot*, és az aszszú *fejér Málva gyökeret*, főzd-meg *Vajban*, 's azzal kennyed. A' Patikában kéfzen találni ehez a' nyavalyához való kenetet, mellyet hinak *Unguentum Agrippa*, 's azzal kenne a' Melyét.

Hideg Izélen ne járjon. Enyves nehezen emésztd eledellel ne éljen. *Isópról* vagy *Sállyáról*, vagy *Pápa fűről* igyék. *Erzetes mézes Czibrét* gyakran egyék, mellyben *Tárkonyt* kell elébb jól meg főzni. A' déli álmot távoztassa; mivel fok *pbligmát* gyújt a' testben.

III. R E S Z.

Az Oldal-nyilallásról.

Jelen- AZ Oldal-nyilallas, mellyet *Pleuritistési.* nek hinak a' *Medicus Doctorok*, legnehezebb, veszedelmelebb, és ijjesztöbb, a' Melynek nyavalyái közzül. Ez az embernek életét igen szorgosan ostromollya, vagy hirtelen megöl, vagy hamar tágul; harmad nap alatt alkalmasint elválik kimenetele.

FESZKE: E' nyavallya nem egyéb, hanem a' Melynek belső boltozattyát kárpit modra bévonó hártjának, vagy pedig az oldal tsonatok között való és petsenyés húfznak, olyan meghevülése, melly miatt azon, vagy egy vagy más felől, Kelés fokadék kél vagy pattan: mellynek tüze miatt forró Hideglelés; szaporán, de nehezen lehellés; Izáraz Hu-

rut

rut; rettenetes sebes Oldal-nyilallás, melly alól fel a' honallyára, onnan meg-ismét alá lövellik; szokott ottan következni.

OKAI: E' nyavallyának oka mind az, valami a' vért vagy hevesen felforrasztván, vagy hideggel igen megszorítván megbúsítva, és hogy utat keressen 's magát kiüsse, arra készíti; a' mint ezt a' Vér-köpéstől való Rézben megláthatni bővebben.

KÜLÖMBSEGEI: Ez a' nyilálló fájdalom hol alá felé üti magát az oldal-tsontok alá hol pedig fel-felélövellik, melly esik a' hártjának a' dagadás miatt való feszítéstől. Szapora és nehéz a' lélegzés; mert a' fájdalom miá szabadon nem mozdulhatnak a' lélegző rétek. Száraz a' Hurut, de az nem tart fokáig; hanem mihelyt a' Kelevény megfokad, sokféle *materiát* hány, elsőben tiszta vérest, azután tiszta genyetségest. E' nyavallyában könnyebben fekszenek a' fájó felé a' beteg; mert ha a' más felére fekszik, a' Tüdő magával vonnya a' fájós Oldal hártjait, melly miá rettenetes fuladás és fájdalom következik; de ugyan ha lehet, jobb hanyatt fekünni.

JELÉI: E' nyavalya éjjelre nehezedik inkább. Mikor e' Kelevény érni kezd, akkor le nehebben a' beteg; tüze és forrósága sebesebb; fájdalma kínosabb; lélegzete nehezebb, melly másod vagy harmad napra szokott

kott megelni: azért nem kell ezen megijedni, mivel ez a' Kelevény megéréstének jó jele, mellyet követ a' genyetséges *materiának* kihányása; noha néha magábanis utat keresvén magának e' Kelevénynek *materiája*, vagy a' vizelleten, vagy a' béleken tsudálatoson szépen eloszol, minden a' száján való kihányás nélkül; és meg könnyebbedik a' beteg. Néha vagy az ágyékn, vagy tüle tövén, vagy torkán, vagy egyébütt fokad e' *materia* ki; úgy tágul e' nyavalya a' beteg.

Vagyon más ehez hasonlító, de nem ilyen veszedelmes, nemis ezen okból származó Oldal-fájás, mellyet *Spuria Pleuritise* nek hívik: ebben noha kínos a' nyilálló fájdalom, de nintsen forróság, sem Hurut rend-szerűt; e' pedig esik a' ben rekett széltől, melly ide 's tova üti magát, és nagy nyilálló fájdalmokat szerez.

JELENTÉSEI: Ha a' *Pulsus* láfű és gyenge e' nyavallyában, veszedelmes dolog. Ha semmit nem pökhet ki, vagy ha pökni kezdi ugyan a' rossz *materiát*, de azonban csak hamar megszűnik a' pökés, azonban megvagy a' fájdalom és nagy terhelés a' Melyében; ezis rossz dolog. Ha zöldes, vagy fekete a' mit pök; azis veszedelmes. Hatizenötöd napig ki nem tisztul a' pökés által, vagy Has-folyás követi; azis igen rossz. Ha vagy hosszús nyavalya után következik, vagy Véneken esik ez ilyen Oldal-fájás; kevés re-

ménfég a' gyógyulás felől. Mentőerősebb, izmosabb, és munkához szokottabb emberekben esik e' nyavalya, annál nehezebben lábollyák-meg.

ORVOSSÁGAI: E' nyavalyának orvoslásában, elsőbenis a' Melyre rohanó forró vért kell olyan minden mesterléggel elfogni. Mellyre nézve mindjárt e' nyavalyának kezdetén az ér-vágás mindenek felett szükséges, válogatás nélkül, ifjan, vénen, éjjel vagy nappal, akarmelley részében essék az elzúdnónek, férfian, és afzszonyi nemén, ha szintén terhes vagy havi állapotban vólnais, a felől való karján, melly felől a' fájdalom vagy on. A' vért pedig bővön kell botsátani, ha elájúlnais belé, annál-jobb; mert ezt a' tüzet semmi inkább nem enyhíti és nem őltya ennél. Ha pedig a' nyavalya elein el-múlt az ér-vágás, azonban lsten 's a' természet se-gítségeből megindult a' száján a' fekélyes ma-zeriának tisztulása, nem kell eret-vágni; mert így a' természet meggátolódnék.

E' mellett mindjárt készen legyenek a' bi-vestő Julepek: Végy mezei Mak, vagy Uri-fü, vagy Saláta, vagy Cichoria vizet, eresz Viola julepet belé, és egykevés törtt Salpru-nellat; 's azt igya gyakran.

A' ki hirtelen egyebet nem kaphat: Fözessen Árpával fött-vizet; annál jobb, ha Fű-go, Malosa szőlő, avagy csak egynéhány szem aszszu Szilva lészen benne; vessen egy ma-
rok

rok Salétromot belé, 's úgy igya. Nem jó itt semmi savanyuval hivesíteni; mivel a' Huru-tot indította, és a' fájdalmat neveli. A' Bor-tól tellyességgel el-kell tiltani.

E' mellett kennyék-meg a' lájo Oldalat, Szék-fü, vagy fejér Liliom, vagy Mondola o-lajjal, vagy tsak Tyuk bájjal, vagy új Vajjal, fellyül reá fok rét meleg ruhát téven.

Vagy pedig: Föz-d-meg a' Szék füvet és Somkóró levelét 's virágát Etzetben, azzal dn-tózz meg egy-darab nemezt vagy jó-tömdött pokrottot annyit mennyi az Oldalat bélepi, azt két bév új téglá közzé tegyed, hogy a' le-ve kimennyen, és tsak nyirkoson marad-gyon; azt jó-melegen valamint elálhattya, tedd az Oldalára, s' takard-bé jól.

Mihelyt az meglészen, mindjárt ez oszla-to és izzasztó italt igya-bé, semmit egyebet utánna nem iván, sem ki-nem takarozván két vagy három oráig: Négy Rák őrményt törj meg aprón, tégy meg annyi apron megtörtt Tsuka állathozzá, keverd egy öreg mogyo-rónyi Terjékbe belé jól; mellyet osztán min-deneftől olvaszsz-el Polé, vagy Szék-fü, vagy Pápa-fü vízben, tégy (ha kaphatsz) egy-ke-vés Szalamiakotis hozzá; igya-meg mindene-ftől, 's légyen úgy veszteg a' mint mondam.

Igen jó a' veres Mogyoro bélnek lehántott belső baja, ha megtöröd aprón, meg annyi törtt Tsuka állal öltve elegyítvén, ha a' meg irt vizek közzül valamelyikben béiszfza.

Külsőképen nem kell elhagyni az Oldala melegítését, ilyen formákban: Föld-meg a' *Somkérőt és Szék sűvet Borban*, mártis spondiát belé, fatsard ki, hogy csak nyirkoson maradjon; jó-melegen kösd az Oldalára, 's álljon rajta míg meghűl. Vagy: Meleg édes *Téjjel* tölts meg egy *Tében bojagot*, tedd a' fájos Oldalához, álljon ott vagy két óráig; azután az Oldalát kend-meg *Dialthea* nevű kenettel, vagy *Tyák bájjal*: azon-kivül vony egy darab irhára fiastrom formán *jo Terjéket*, tedd fellyül reá, 's takard-bé.

Ha sem el nem öszöl, sem meg nem fokad a' Kelevény, (melyet me tudhatz ab-ból, hogy semmit ki nem vét, azonban mind fájdalom mind a' tereh megvayon a' Melyben:) így tégy: A' *fejér Liliom tövét ó bájjal* törd-öszve erősen, mint a' pépet, kend ruhára, kösd-bé az Oldalát véle; ez megfokaszttya

Hogy a' fájdalmatis enyhitse: *Fejér Málva gyökeret*, *fejér Liliom tövet*, *Viola levelet*, *Szék jú virágot*, *Borza fa virágot*, és *Len magot*, törj-öszve erősen; azután hányd *sáfiányos édes Téjbe*, 's föld-meg jól; rakjad ruhára, és a' fájos Oldalát jó melegen kösd-bé véle. Vagy pedig a' *levét* leszűrvén és jól kifatsarván, töltsd *Tében bojagba*; 's azt jó-melegen, a' mint elálhattya, tedd az Oldalára.

Vagy így: Kend-meg *Dialthea* kenettel, vagy magával, vagy édes *Mondola olajjal* ösz-

ve-

ve-elegyítvén, fellyül hintsd bé aprón töré és szitalt *Kömény maggal*, azon fellyül tűznél fonyalztott *nyers Káposzta levelet* tégy, és takard-bé jól.

Vagy így: A' *Berbétsnek fadgyát* egészen vedd ki, vagy pedig a' *túdejét*, 's azon lagy melegen kösd reá; igen enyhíti a' fájdalmat. Hasonló ereje vayon, ha a' mint a' *Kenyeret* a' kementzéből kivészik, ottan ketté szelik, megvajazzák, 's az Oldalához tézik.

Ha a' hévség miatt semmit nem alhatik: Tsinállyanak *Mondola tejet*, *Tök*, *Dinnye*, *Mák*, és *Ugorka maggal* együtt öszve-törvén, *Árpávat főt Vizzel* teleresztvén, és vagy *Édes gyökér*, vagy *Viola juleppet*, vagy pedig *Viola serhettel*, vagy csak *Nád-mézzel*, megédesítvén.

Hogy a' Hurutás könnyebb legyen, és a' *materialis* a' Melyéből jobban takarodgyék, melly gyakrabban negyed napra magábanis meg szokott indulni: Tartson a' szájában *Czucker* vagy Huruttól való *Trocischust*, 's egyéb *Nád-mézből* tsináltt apró *Pogátsút*, kiváltképen a' mellyet *Rotula Diaireosnak* hinak. Vagy pedig: *Édes Alnának a' búsát*, *Vajjal Mézzel*, és egy-kevés *Nád-mézzel* főzzék-öszve, 's a' kés hegyin abból vegyen gyakorta.

Igen jó az *új Mondola olajis*, ha megnádmézelik, 's kalánból azt nyalogattya-bé gyakorta. Jó hasonlóképen *nád-mézzel* az *új Fagolajis*. A' ki ezt nem akarja: A' *kék Káposz-*

H ;

tát

tát törje-meg, annak *ki-fatsart levét nád-méz-zel* főzze-őszve, 's azt nyalogassa.

Ha a' *materia*, melly a' Melyéből kitakardik, őszve-fültt és vastag: Aztatni és lágyítani kell azt; mellyre igen alkalmas eszköz a' *Mézes víz*: annál inkább a' *Sallyával* és *Tarkomnyal* főtt *etzeres Czibrejól* megmézelve, vagy nádmézelve. Itmét: A' *Viola serbet*, egy-kevés *Büds-kő Spiritust* cserztvén beléje.

Vannak egyéb közönséges orvosságok is a' Nyilallástól igen jók; mellyekkel, az alkalmatóság a' mintozza, élhetember: Illyen a' *Kan fog* vagy *agyar*, mellyet aprón megtörvén, egy fusták nyomót igyék bé *Pápa-fü*, vagy *Szék-fü vizben*. Jó hasonlóképen a' *törtt Kalávisis*. Itmét: Egy nem igen savanyú *Almának* vájd-ki a' közepit, töltsd meg *törtt Temjénnel*, lúld-meg szépen, 's egyemeg a' beteg; igyék meg fellyül reá egy tésze *Pápa-fü vizet*. Vagy pedig azon *vizben* aprón megtörtt *sényes Kormot* egy fusták nyomót igyék meg, jól bé-takarózván utánna.

A' *Diata* e' nyavallyában szoros gondviseléssel légyen; mivel tsak kitsinyben igen veszedelmes sőt halálos vétség lehet. Mig e' nyavalya tart, egészen el-kell fogni a' Borból; elégedgyék-meg az *Árpával*, *Fügével*, 's a' *t. fött Vizzel*: ihatik *gyenge Méb-fer*, ha a' gyomra álhattya az édeft. Közönségesen pedig a' mit iszik, ne légyen igen hideg; mivel

mivel a' Hurutot, melly e' nyavalyában igen kinos, gerjeszti: minden savanyútól azon okon ójja-meg-magát. Etele semmi kövér és sítos ne légyen; mivel az olyan hamar gyúlad, és hevséget nemz, azonkívülis elég-nagy léven itt a' tűz. *Árpa-kása*, *Tyúknak a' leve*, *Füge*, *Malosa*, *Moniola*, *aszszá Szilva*, *édes Alma kása*, 's többek ezekhez hasonlók meg-engedtetnek. Semmi Tejes nem jó; mivel a' hév gyomorban megkefereedik, és forróságot tsinál. Széltől s hidegtől őltalmazták. A' hasára vigyázzanak, hogy meg ne szorullyon; másképen annál inkább megnevekedik a' hévfég.

IV. R E S Z.

A' VÉR-pökésről.

Okai. NEM lévén a' vérnek arraúttya, hogy a' szájban folyjon; mindenféle VÉR-pökés azért, rend kívül és természet ellen való dolog. E' pedig gyakorta megefik sok okokból: mind a' nagy hévségtől, telforrván a' vér és megritkuván, melly miatt utat keres, a' hol valamely ér szakasztással ki-öfle magát: mind az erős hidegtől, ben szoruván és megbufulván a' vér, úgyis kifurja magát: mind a' vérnek sós erős nedveségekkel való meg-elegyedésétől, melly miá az ereken által rájja magát.

Ezekre pedig alkalmatóságot adhatnak a' melegítő ételek: erős borokkal kiváltképen mértékletlenül való élés: igen melegen való

járás : ismét hevülés után hirtelen való meg-
hülés , mint mikor ember részegen hidegre
és szélre megyen : Télben ágyból felkelvén
hirtelen öltözet nélkül a' hidegre kimenés :
munkától vagy egyéb járástól megforroztván,
jeges víz ivás , s többek effélék. Néha is-
mét efés , ütés kiáltással, suvással, erős hu-
ruttal vagy okádással való erőltetés.

JÉLEI , és FESZKEI : A' mi a' Vér-
pökésnek jeleit és fészkeit illeti : Ha a' száj-
ból s annak részeiből , vagy az agyvelőből
fellyúl alá-szivárog, megérzi ember a' Torká-
ban , mert tsiklandgya azt , és a' pökéssel
mindenkor mégyen : Ha a' Tüdőről jó-fel-
tájékos , és huruttaltisztul : Ha a' Gyomor-
ból és egyéb mellette való részekből , oká-
dással jófel a' szájra , és fekete alutt-vér for-
ma : Ha a' vérnek sós vizeségétől és egyéb
roszszaságától vagyon , megtetszik az ember-
nek ábrázattyan ; mert sárga, zöld színű, s a' t.
Néha megesik az Afzszonyokban a' hó-szám-
nak megzszorulásától , olyankor is a' vér fel-
felé kiüti magát. De erről szólunk ide-alább az
ő helyén. Néha megesik a' Férfiakonis , az alfe-
leken való Súlynek , melly azelőtt folyt, meg-
zszorulásában.

JELENTÉSEI : E' nyavalyában a' jelenté-
sek főképen ezek : Ha a' Vér-pökés hévség
nélkül vagyon , több reménség gyógyulása fe-
lől , mint sem ha azzal. Ha vér pökés után
Gonyetség-pökés következik , rossz igen ;
mert

mert az már nagy sebnek jele , és *Pburbifis* fel
fenyeget. Ha a' szakatt ér harmad napig ősz-
ve nem forr , hanem a' vér szüntelen foly ;
azután kevés reménség forradála felől , ha-
nem sebessen maradván , tsak elszáraztattya
lassan-lassan az embert.

ORFOSSÁG AI : Fő orvoslása e' nyavalyá-
nak ez , ha a' vért arról az útról , mellyet a'
szájban kerest magának , más felé elfogjuk ;
melly , ha az embernek ereje engedi , ér-vá-
gással mégyen leg obban végbe. Vágjanak
eret azért a' karján , kiváltképen ha valami
nehézséget érez azon az oldalán , vagy pedig
a' lábán a' bokájánál , vagy a' hüvelykénél ,
főképen ha a' hó-szám miatt vagyon. Ha a'
Súlytól vagyon ; nints jobb , mint ha Nadál-
lyal szitattyák ki annak mesterségeszerint a' vért.
Hasznos a' köppölyözésis a' vállá közdött. Is-
mét , ezis igen tartoztattya a' rohanó vért : ha
tsak szárazó jódrag köppölyt veteta' vékonyára.

Másod renden való orvofságok azok , mel-
lyek mind hivesitenek , mind a' híg vért sú-
ritik , és annak évő és rágo erejét elvészik.
Ilyenek kiváltképen ezek :

I rősen őszve-habartt vagy megfodrott *Tyuk-*
mony fejévinek magában erefzkedett vizét két
susták nyomót ; *Czukkert* , vagy *Nád-mézet* ,
vagy *Rosa mézet* , két lócot ; *Keményitót* há-
rom susták nyomót : elegytsd őszve jól eze-
ket , és egy kalánból gyakorta bényalogassad.

Vagy : Fatsard-ki a' *kővér Portsinak* vagy

Portulácának a' levét, két-annyi *Nád-méznek* vagy *tisztaított mézzel* főzd-őszve, 's hasonlóképen ély véle. Ha *Portulácát* nem kaphatsz; jó az *Uti-fű leveis*.

Vagy így: *Uti-fű vizet*, mezei *Mák vizet*, mindeniket négy lótot; *aszfú veres Rosa Julepet* két lótot; *tisztaított Salsotomot* egy flák nyomót, elegyíts és olvaszsz jól őszve; 's azt hőrpögefied kalánból apronként.

Vagy így: *Uti-fű vizet* *Gálitz-kő spiritussal* savanyíts meg, igyál meg egy tsészével belőle; ez mindjárt állítja a' *Vér-pökést*, és a' megfzakatt eret bévarazza.

Igen jó (a' ki szert tehet reá) a' *Kaláris fű* vagy *julep*, mellyet a' Patikákban árúlnak mindennap reggel 's este egy-egy kalánnal nyalogasson-bé belőle.

Jó a' *Gyanra olajis*, ha két tseppet *Uti-fű* vízben bévészen ember egy kalánból.

A' vizek kozzúl legjobb ezek: *Pap-er-szénye fű viz*, *Uti-fű viz*, *Portuláca*, *Vad-mák*, és *Szederj viz*.

Igen-jó szorító és sűrítő erje vagy on a' *Tsalány levelénekis*, mellyet *Uti-fű* vízzel megöntözvén törj-őszve jól, *levét* erősen fatsardki, nádmézeld meg, 's minden reggel éjora egy tsészével igyék meg belőle. Sőt mikor gyenge, *Paréjnak* *Téjjel* meg-őszni 's megenni, igen használ e' nyavallyában. Akarmikor is pedig főzd meg *Tyúk fival*, 's hőrpöld a' levét.

Hafz-

Hafznokok ezek is: *Terra-sigillata*, *Bolus-Armensis*, *Vér kő*; akarmelleyiket igen apró porrá törjed, mint a' *Liszt-láng*; két poitura nyomót adgy-bé egy kalán *Pomagránát* *levében*: vagy ha azt nem kaphatod, annyi *Portulacin kifatsartt levében*, megnádmézelve.

Hogy a' vérnek forrosága enyhüllyön, külsősképen arra a' *Vékonyára*, a' hol a' *Máj* fekszik, tegyed ezt: *Rosa*, *Uti-fű*, és *Cichoria* vagy *Katáng vizet* elegyíts meg *Rosa etzettel*, márs ruhát belé, lágy-melegen azt tedd reá. Vagy pedig: *Kenesse Rosa* irrel azon *Májja* tájékát, és alá a' háta geréntzit. Vagy: *A' Rosa* irret, *Rosa etzettel* elegyítsék és melegítsék őszve, 's azzal kennyék.

A' *Diatája* ez légyen: *Igyék Árpával* és egy-kevés *Ezer-levelű fűvel*, és *égetett Szarvas szarvával főtt vizet*. Bort, kiváltképe elsőbő negyednapig, tellyeséggel ne igyék; mert a' sebnek forradását meggátolná. A' *főtt vízbe* mindenkor óltanak vagy háromszor *tűzes* atzéli meg, hogy szoritóbb légyen. Etele hivelítő: minémű az *Egres*, *aszfú Medgy*, (ha a' Hurut engedi) *Saláta*, *Birs-alma*, *Pomagránát*: marháknak, úgymint *Tebének*, *Diznonak lábai*: mivel az ő enyveségekkel a' vért sűrítik, és fős erejét compittyák: e' végre, *Hal*, *Rák*, mind hafznos e' nyavallyában. Mindentől, valami a' vért felmelegitheti, úgymint erős járától, kiáltástól, 's a' többi, oltalmazza magát.

V.

V. R E S Z.

A Száraz-betekségről vagy Phthifisről.
Iész **A'** Száraz-betegség vagy *Phthifis* nem e-
 ke. gyéb, hanem a Tüdőnek olly sebe
 és veszettsége, melly miá ember gyenge
 Hideglelési forróságban és hurutozásban ke-
 vén, lassan-lassan idővel elszárad, és mind
 erejében 's mind teste állapottyában el-
 fogy.

JE' E': E' nyavalyában szüntelen a' lassó
 Hideglelés; melly étel után, mikor
 gyomorban derekasban volna a' főzés, leg-
 inkább forróztattya az embert. E forrózás
 pedig a' Tüdőnek seb től vagyon, melynek
 rothatt gőzölgési a' közel való Szívet elhat-
 tyák és meghevítik; mellyről osztán a' hév-
 lég az egész testre kihat.

OKAI: A' hurutás vagyon a' Tüdőre szálló
 fős nedveségtől elsőben; de azután az eves-
 genetségtől, melly a' Tüdőt rája: melly Hur-
 rut noha elsőben száraz; de ha ugyan meg-
 nem tér, azután genetséges pökéffel vagyon
 együtt.

Szárad e' nyavalyában a' test; mert a' szün-
 telen forrózás, a' mi nedveség benne vol-
 na, elemészti: annakfelette, mert e' nyava-
 lyában valók igen gyakran izzadnak; a' fok
 izzadás pedig, a' testnek merő azon olvalz-
 tása 's bágyasztása.

Végre e' nyavalyában nehezen lehellésis
 vagyon

vagyon; mert a' Tüdő rothadván, senyvett
materiával telik-el a' Melynek belső ürege;
 melly senyvett víz, az ott közel való Szi-
 vet fojtogattya, és az által rekesztő hárttyát
 (*Diaphragmát*) le-felé nyomja; melly miatt
 nem lehet szabados a' lélegzés.

A' Tüdőnek pedig kifebefedése, a' mint
 fellyebb a' Vér-pökésről megirtam, az oda
 szálló évő *materiától*, vagy egyéb ér szak-
 dástól e'lik.

Külső okait a' mi illeti: tudni való, hogy
 itt mind a' rendeletlen étel, ital, mozgás,
 ugrás, esés, ütés, hidegek, 's egyebek,
 igen erős készítő és segítő eszközök lehet-
 nek. Ide járul az ollyan nyavalyában való
 emberekkel, kiken igen elhatalmazott, igen
 közel való társalkodás, egy edényből vélek
 ivás, gyakran való lehelléseknek bézivása;
 mert annak a' senyvettségnak dőgi, bizonyos
 hogy az ép Tüdőtis fokszor meghatotta, és
 benne rothadást indított.

ORVOSÁGAI: A' mi e' nyavalyának or-
 voslását illeti: ebben mindjárt jó-idején kell
 valamit próbálni; mert ha akkor nem, az-
 után késő. Igen bajoson gyógyúl a' Tüdő-
 nek sebe; mert az orvosság oda nehezen hat:
 a' mit gyógyúlís, azt mindjárt elbonttya a'
 Hurut. Ebben az ember fokszor húsz, hu-
 szonöt esztendőkkigis elvesződik, fenn jár,
 's dolgát térsi; noha igen erőtlen.

De hogyha forró és hamar fogó nyavalya
 után

után következik e' nyavalya, hamar megöli az embert. Hasonlóképen: ha a' mit pökigen bűdös, vagy a' hasa igen megindul, nem ehetik, színe elváltozott, annál inkább ha a' hajais kezd hullani; közel ott a' halál. Azért nem igen kell a' *Phibis*sben való embernek a' hasát megindítani, annál inkább valami erős *Purgatio*val értetni; mert el-kell veszni miatta.

Azért mindenk felett ételére vigyázzon. Olly eledellel éljen, melly mind nedves mind hivesítő legyen: azonban a' Tüdőnek febet ne veszesse, hanem inkább tisztítsa. Mindenk felett ditséretes ezarant a' *Téj* és minden *Tejes étel*: mert ez, az ő savós részével a' febet tisztítja; turós részével forrasztja és gyógyítja; vajas részével pedig a' szárat testet táplálja. Legalkalmasabb a' *Kétszeres Téj*. A' *Téjjel* pedig mindjárt mihelyt kifejik azon lágy melegen kell élni, mert akkor több erő vagyon benne; sőt jobb, ha az edényt megmelegítik, mellybe akarják fejni. Elsőben kevesebbet igyék; azután többet többet mighozzászokik. Hogy pedig meg ne keseredgyék a' gyomorban, egy-keves *Nád mézet* kell a' *Téjbe* vetni; annál jobb (ha kapni) a' *rósás Nád-méz*, (*Saccharum rosatum*) A' *Téjital* után mindjárt ne alagyk, se ne egyék; hanem várakozzék, míg a' gyomorban megfőződik. Kétszer igyék *Tejet* napjában, a' kétfelekor. Reá vigyázzon pedig, hogy

A Száraz-betegségről vagy Phibisről. 127

hogy ha forrosága talál lenni, akkor ne igyék; mert a' hæv gyomorban ottan megvéz a' *Téj*.

Igen jó a' *rósás Nád-méz*, ha közöe-közbe eddegeli ember. A' kinek természetia' *Téjtől* irtózik, élyen *Rosa lictáriom*al; tsak azal fok gyógyult-meg.

Hanehezen lehell és pök: Vagy *Isóp*, vagy *marti lapu*, vagy *Edes gyökér sirupra* tegyen szert, 's azt nyalogassa-bé.

Vagy pedig: *Földi borostyánnak* fatsarja ki a' *levét*, két-annyi nyomó *Nád-mézzel* főzze őszve jó-sűrűn, mint a' *Szilvalév*, 's azt nyalogassa. Annál jobb, ha *Bűdös-kő virágát*, vagy igen apron törtt és szitáltt *Bűdös-követ* elegyitenek belé.

Vagy: *Tsengő-fűnek* a' *virágát* megszedvén *Liktáriom* formán főzze-meg *tiszta Mézben* 's gyakran egye. Vagy: A' *Nadály-fűnek* gyökérét megszalván, törje és szitálja meg; *Mézben* vagy *Nád-mézben liktáriom*nak megfőzvé, egye gyakorta.

Vagy: *Bűdös-kő virágát*, vagy apron törtt 's szitáltt *Bűdös-követ*, és apron törtt *Tömjént*, négy pénz nyomót mindeniket, egy *széles Almának* közepit kivávján tedd belé, fűsd-ügy meg, és meg nádmézelve edd-meg éjomra.

A' *Mondola Téjis* igen jó megnádmézelve, ha gyakran él ember véle. Hasonló *Tejet* készithetni *Tök* és *Dinnye magholis*, és igen halznoson élhetni véle.

Eze-

Fzeken kívül élhetni azokkalis, a' mint a' szükség fogja kívánni, mellyeket a' Hurrutól's a' Vér-pökésről fellyebbleirtunk; mivel e' nyavalyában azokis feltaláltatnak.

A' füstölésis az ó szárazító erejével használhat: *Tömjént, Myrbát, Mastixot, Benzoynt* a' Patikában vévén, törd-őszve, velt eleven szénre benne; füstöllye véle a' házat, mellyben az ilyen beteg lakik *Tötsérenis* szijja és nyeltye.

Vagy így: *Martilaput, Isópot* vagdally-őszve, hányd egy új fazékba, *Vizzel* paráhold meg, tégy hozzá-illendő fedőreá, ragafzóbé körül téstás ruhával, surj egy lyukat a fedőn: mikor a' Kenyér fél sülésében, tedd bé a' kementzébe; azután kivévén bontsd ki a' lyukat, és azon jövő párát eresztetd tötséren által a' szádba, 's az orronon bontsd ki; hatalmasson tisztitty a' Tüdőt.

A' Melyét, 's Hátát kenhetni *Saléromot* *Vajjal*, vagy *Rosa* irrel.

Etelében minden erős savanyu és sós, veszedelmes; hanem az édes, *Tejes*, mind alkalmatosabb; ísmét, *gyenge állatoknak búfai, új Tyukmonyak, alutt bideg érekek*, kiváltképen *Matatxból* és *Halból* valok, *apvo Halak*, főképen a' *Rákok*, *Ris-kásás* és *Arpa-kásás levek*, *Mondola*, *Malosa*, *Füge*, hasznos ételben.

A' Bortól, kiváltképen ha megszokta, helyeséggel el nem tilthatni: ígyék azért keveset,

keveset, édes kedvűt; de nagyobb részént itala legyen *Árpával* és *Malosával* vagy *aszszú Szilvával főtt Víz*, vagy *Mézes víz*. *Tsengőfűből* és *fejér Málvából* főzzenek *feredőt* csak lágy melegen, mint a' nyári víz úgy hadgyák, 's abban gyakran *feredgyék*.

VI. R E S Z

Az Elájulásról vagy Elhalásról.

Külömb-ÁZ Elájulás az Elhalástól különböz: *ségei*. imez elől jár; ez azután következik: imez nem egyfersmind éri-el; ebben pedig csak hirtelen lerogygyan az ember: de okaira; fészkére, és orvoslására nézve mind egy.

FESZKE: E' nyavalyának fészke kiváltképen a' Szűben vagyon; melly megtetszik csak abbólis, hogy eoben a' *Pulsus* megfogvatkozik, 's a' tagok meghűlnek. Oka pedig e' nyavalyának vagy magában a' Szűben vagyon, vagy másfunnan izármazik, 's úgy fojttya-el osztán a' Szívet.

JELEI: Jelei ennek ezek az emberen: Elszédől, színe ábrázattya elváltozik, elhal, külső tagai meg hűlnek, izzad. Néha minden ok nélkül való busúláson kezdődik, úgy ajúl osztán el, vagy lerogyik, semmi tárgyát nem mozdithattya. Néha valami rút képzelefeken kezdődik csak hirtelen, szólni akarván szava elfogodik, lélegzetet nem vehet, szeme elhuntyik, *Pulsusa* szűnik.

OKAI: E' nyavalyára sok dolgok adhatnak
I okor;

okot ; 's egy szóval mind azok , valamelyek az étető és elevenítő *spiritus*okat fogyasztták , vagy pedig azonokat a' Szűben megfőttük : minémű a' hofzszű ideig való alatlanság , izomoruság , bufulás , nagy télelem , fájdalom , hofzszű Hideglelés , éhség , veriték , hányás , has-menés és vér-folyás által való a' testnek nagy megűresítése ; mellyek miatt a' *spiritus*ok is (mellyek nem egyebek , hanem a' vérnek legjobb és vékonyabb része :) megfogyatkoznak . Ismét , okot adhat erre az útás , esés ; melly miá a' Szű hirtelen megfőz és fojlódik Néha a' gyomorból felmenő keserű mérges páráknak fojtó erejek ; mellyek a' Szívet érdekelvén , azt eliojttyák : ez megesik a' Geleztáktól is , kivált kepen a' gyermekekben . Hasonló veszett mérges gödölgétek mennek fel az aszszonyokban a' méhekről is , és e' nyavalyát szerzik .

JELENTÉSEI : E' nyavalyában ezeket kell megfedzeni : A' kik gyakorta e' nyavalyába esnek , azok rend-szerint hirtelen halnak meg . A' ki e' nyavalyában öntözés-fel , pttűzkölköz eszközzel semmit nem akar ébredni , meghal . Sőt ha ébredis ; de ha a' *Pulsusa* , szine és melege meg nem jó ; veszedelmes dolga . Ha a' Nyaka e' nyavalyában a' Vállára vagy Melyére szegik és tsügg , *Pulsusa* megszűnik , kékül ortzája ; utolsó reménség .

OR.

ORVOSSÁGAI : Okaira nézve e' nyavalyának orvosláfais külömbödz . Ha hofzszas étlenségétől vagy on : *Piritott Kenyeret* hányon jó *Borba* , 's azt egye ; mindjárt megűjül tőle . Igen hamar erőt ad a' *Borból* , *Nád-mézből* és *Tyukmony székiből* tsináltt *levesis* , mellyet *Bor-sufának* vagy *Lengyel Czibrének* hínak a' konyhák on : *Fa-béjjal* kell megszerzfámozni . Ha igen melegtől : *Rosa olajjal* kell kenni ; 's légyen hives helyen , hogy a' *spiritus*okban rekedgyenek . Ha az aszszonyokban a' méhekről vagy on , arról szólunk ide alább .

Ha valami mérges eszközzektől vagy on , mint néha az megesik : mindjárt okádatató orvosággal ki-kell hánytatni ; és mérges erejét , vagy *Fa olajnak* , vagy *Mondola olajnak* , vagy *új Vajnak italával* eldötni , vagy valami egyéb *kövér lével* , *Téjjel* , 's a' többi . Ha a' fok vérnek folyásától vagy on : fektefsék ágyra ; a' Feje alá-tsüggjön ; Ortzáját , Nyakát mofsák *Rosa vízzel* . Egy-kevés *Vízzel elegyített Bort* adgyanak innya . Ha a' felettébb-való purgálódástól vagy hányástól vagy on : egyék *új Terjéket* , vagy *Birs-alma* , vagy *Dió Likáriomot* , vagy eleven *Gyömbéret* . A' Hasát , Gyomrát kennyed ezzel : *Úröm* és *Birs-alma olajat* melegits öszve *Rosa etzettel* , 's azzal kennyed . Egyék *Borban ázott piritott Kenyeret* . Azonban akar vér-folyás , akar egyéb felettébb való tisztulástól légyen , ahoz kell látni annak modgya szerint , a' mint kit-kit az ő helyén leirunk .

I 2

Ha

Ha a' fok izzadástól efik: hivesítőkkel kell azt vízfizaverni; *bideg vízzel, Rósa vízzel, Erzettel* öntözzék az ábrázattyát. Legyezővel hajtsanak szelet reá. Mártsanak ruhát vagy posztót *Roros Rósa vízbe* vagy *Rosa Erzettbe*, 's tegyék a' Szüvére. *Fűz ágakat, szőlő leveleket*, vagy annak idejében *Rosát* hánnyanak az ágyába, 's azokon feküdjék. Ha a' vérnek bőségétől vagy ijedéstől efik: vágjanak eret rajta, kétszer, háromszor.

Akarmi okon legyen; mihelyt e' nyavalya reá következik: *jó éles ruhával* dörgölyék a' testét, a' Nyelvét *Terjékkel*; *prúszkáló esz-kőzt* ujjanak az Orrába; kennyék a' Háta gerinczét alá *Szék fű*, vagy *fe ér Liliom*, vagy *Kömény*, vagy *Kapor olajjal*.

Vannak igen-jó Szívet erősítő olajakis, melyekből két három cseppet eg- kalán *Borban* beadhatni; ilyen a' *Czirrom-baj olaj*, *Fa-béj olaj*, 's a' többi. Ilyen az *Alkermes*, *Czirrom sirup*, *Confectio de-Hyacinto*, *Fa-béj sirup*, *Fa-béj víz*, 's a' többi. Hirtelen tsak ezis igen jól használ: *tejér Czípó belet sáfrányos Borban* fűzenek meg, jó melegen flastrom formán ruhára vonván, kőcsék bé a' Szívet véle *Bolus Armenus*si tehetni belé. *Sáfrányos Tejbenis Bolus Armenus*sal elkészíthetni.

VII. R E S Z.

A' Szü-dobogásról.

A' Szü dobogáson itt érttyük a' Szünek azt a' felverését, mely rendeletlen, es természet

mészert ellen vagyon. Felvér pedig ilyenképen a' Szü, valamely ötet keservelen érdeklő dolognak onnan elhárítására.

FESZKÉ: A' Szü ugyan itt a' megfirtódott rész, de a' nyavalyának oka nem mindenkor a' Szüben vagyon, hanem gyakrabban más egyéb részekről ered, és úgy származik a' Szüre azt érdekelvén, és a' rendeletlen mozgásra felindítván. Melly mozgása a' Szünek néha olly nagy, hogy ugyan halatos kopogással verődik-fél; néha a' rajta fekvő öltözetet is láttatik megmozdítani. E' nyavalyában még a' lélegzet-vétel is gyengébb, és az élet-erek mindenütt a' testben rendeletlenül vernek-fel.

OKAI: E' nyavalyának oka néha a' Szüben vagyon, a' mint mondtam; vagy valami a' Szü körül való dagadástól; vagy húsnak a' Szü föléi körül rend kívül növeléstől; vagy a' pblegmás, nyálas és sűrű alutt-vérnek a' Szüben való megtolyulásától; vagy a' Szívet körül-vévd hártában valami erős, fős és keserű nedveségnek megbő üléstől, sőt néha ugyan abban termett apró férgekől. Melly okoktól havagyon a' Szüdobogás, hofzszaszkott lenni, és ritkán gyógyulható.

Gyakrabban pedig, a' mint mondtam, másfunnan ered, 's úgy hat osztán a' Szivere; ugymint a' Gyomorrol, Májról, Lépről, a' Bélekben való gelesztakról; kiváltképen pedig igen gyakorta az aszizonyokban a' mé-

hekről felgőzölgő keferű, évő, 's a' Szivet kefervesen érdeklő 's fojtogató páraktól, vagy a' vért elható bő fekete sártól.

GELENTESEI: E' nyavalya ha esztendőnél tovább tart, azutánis az emberen igen rajta marad, és ugyan végétis éri; kiváltképen ha a' afféle dagadástól, hús-nővéstől vagyon, mellyekhez az orvosságokkal nem férhetni.

ORVOSSAGAI: Innen láttjuk, hogy e' nyavalyánakis orvosságait az ő okai szerint kel szabni; mellyekről is az ő tulajdon helyeken szolunk: itt azokat jegyezzük-meg, mellyek közönségesen használhatnak.

Igen sokszor e' nyavalyában ditséretesen használt az ér-vágás: azért, ha tsak az erő megengedi, el nem kell azt mulatni a' Karján, a' belső éren, mellyet *Basilicának* hívnak. Annál inkább, ha vagy a' Súly a' férfin, vagy a' hó-szám az aszszonyban nem foly. Ha a' *phlegmás* bő nedveségtől: ahoz illendő látskót kell tsinálni, mellyről szüntelen igyék a' beteg, és a' nedveségeket emészte. Ha a' felgőzölgő párákhoz vagyon gyanú, melly igen megtetszik az étlenségből; mind a' Szive tájára, mind pedig egyebüvé a' Melyén, vetessen száraz köppölyt gyakorta.

A' gyermekekben gyakrabban a' Gelesztától vagyon, kikkel igy ély: *Aloét Myrbát*, két-két fusták nyomót; *Sáfrányt* négy pénz nyomót, megtörvén, két fusták nyomó *Czi-*

trom

trom *lévben* és egy fusták nyomó *Borban* elegyits jól el, ruhát bele mártván tedd a' Szűvére.

Ísmét: Három fusták nyomó *aprón törtt Aloét*, két fusták nyomó *Urom kifatsartt levét* elegyits egy *Ókór epéje* közzé, azzal *Ros lisztből* gyúrj *Pogátsát*, mellyet meg-égettborzván fellyül, kösd bé a' köldökét véle.

Igen hasznos e' nyavalában a' *fekete Tseresznye viz*, a' *Borrage*, *Pápa-fű*, *Zuglossa* vagy *Ókór nyelvű viz*, ha gyakran itzik belőle.

Annál jobb, ha ezekkel egy-kevés *Arkermetst*, vagy *Hyacintina Confectiot* feleleszt, 's úgy iszta. Igen jó a' *Szarvasnak* megáspólyozott *Szarvával főtt Vízis*, rend-szerint való italára. A' kitől kitelik: három három *Arpazem* nyomó *Moscbust* és *Ambrát* fél ejtel *Borba* vetni, 's gyakran egy-egy kalánnal belőle meginnya.

Ísmét: *Gyöngyvirág olajat*, *Tegla olajat*, meg-annyi *Aquavitával* elegyitsenck ószve, 's azzal kennyék a' Szive aránt.

A' mint mindensféle nyavalyáiban a' Szűnek, úgy itt is hasznos a' *Bezoár*; vagy annak helyén, a' *Szarvasnak szivében termett tsont*: megtörvén, és négy pénz nyomót *Borban* vagy *fekete Tseresznye vizben* Megiván. Jó a' *Melissa*, az-az, mind *kerti* mind *mezei Méh-fű viz*, *Hárs-fa virág viz*; kiváltképen ha ezekben vagy *Alkermetst*, vagy *Kaláris sűrűpot* elolvasztal, 's úgy iszod: ísmét, a' *Fa-héj*

I 4

viz.

viz Hafznál ezis. *Afszu Méb.füvel töltse*
nek vánkolt meg, 's azon fekügyék. Vagy
fözzék meg *erős Borban*, 's kötsék a' Szívé-
re Ha hévfége vagon: *Soska vízbe. Czi-*
trum julepet elegyítsen, 's azt igya.

AZ ORVOSLÁS MESTERSEGERŐL NEGYPEDIK KÖNYV.

A' Gyomornak és Béleknek Nyavalyáiról.

ELSŐ R E S Z

A' Gyomor erőtelenségéről, Tsömdörről, és Etel nem kívánásról.

EZEK többire mind együtt járnak, és egyik
a' másiknak oka; mert a' kinek a' Gyomra
gyenge, ez hamar utál mindent és tsömdör-
lik: efféle gyakori Tsömdörlésis pedig, annál
inkább erőtlentíti vizfontag a' Gyomrot.

OKAI: Mind ezeknek a' Gyomor hibáinak
oka, hol a' hidegségben vagon; úgymint
mikor a' Gyomor a' fok nyátas nedvességek-
kel eltelvén, meghül: olyankor kívülről ha
tapaizttyák, hidegnek érzik a' Gyomor; sa-
vanyút bőfög-fel; sem hévfég, sem szom-
júság

júság nintsen az emberen; és ha jó melegi-
töt eszik vagy iszik, ottan jobban utánna-
lyz a' Gyomor hidegsége pedig, a' Májmiás
meg esik, mikor az igenbév; mellnek hév-
sége, a' rajtafekvő Gyomornak hamikitsiny
melege vólnais, aztis magához vonnya és
szija. Azért, vétkeznek a' kik mind'árt, a'
Gyomor erőtlen lévén, egézen a' Hafat me-
legítőkkal borittyák-bé; mert a' Májat an-
nális inkább hevitik. Vagy ezeknek oka va-
gyon a' melegségben és szárazságban: olyan-
kor szüntelen száraz bőfögések vannak, szá-
rad a' száj, és nehéz a' lélegzés; 's a' hive-
fitő nedves ételek ugyan meg uittyák a' be-
teget. Vagya a' fargatárban, mellyet *Cholera-*
nak hinak: és olyankor keserű a' száj; a' bő-
fögés, mint a' tyukmoy székinék a' szaga;
szömjúzik; keserűt hány. Vagy a' fekete
tárban: és olyankor savanyú fojtós jö-fel az
ember torkára: kívánnya és bévéfszia a' Gyo-
mor az ételt; de nem emésztheti-meg.

JELEI: A' Gyomor gyengesége és Etel
nem kívánás, a' gyermekekben roszszabb jel,
mint az öregekben; mert amazokban, ter-
mészert szerintis több melegeknek kell lenni.
Ha valaki valamelly nyavalyából gyógyulván
lépezen ételrekap, 's azonban hirtelen vi-
szontag Etel kívánása elvéz, jele, hogy meg-
indul a' nyavalya újabban rajta.

ORVOSZAGAI: E' nyavalyának gyógyitá-
sát, ha lehet, *Purgation* kell elkezdni;

vagy fellyül hányván, vagy alol tisztulván, a' mint a' dolog kívánnya; vagy *pblegma*, vagy sár, vagy fekete sár tisztító *Purgatio*val élvén. A' közzönfégefebbek közzül igen ditséretefek, a' *Rhabarbarum*, *colia Sennae*, *Manna*. Ha fellyül akar hányni: jó igen a' *Sal viivioti* a' nyál kitisztítására. Vagy egy fusták nyomó aprón tört s szitáltt *Kapor-nyakgyökere* igyék meg *Borban*.

Ha hideglégtől vagyon: a' sárt vagy *Pilulákkal*, vagy itali *Purgatio*val kitisztítván elsőben, azután a' Gyomrot melegíteni s erősíteni kell. Igen jó itt ezaránt az *Úrömbőltsináltt siup* vagy *julep*, az *úrömbör*, *úrömbök* vagy *Fodor-mentának a' sava*, *Borban* vagy *Etek lében* gyakorta egy fusták nyomót bévévén belöle. Jó a' *Narants-bé* *Etek lében*, *Fodor-menta víz*, *Majoránna víz*, *úrömb víz* éjómra egy-egy keveset megiván belöle. Jó a' *Terpentinais* és *Terpentina olaj* két három tsepp egy kalán *Egett-borban* vagy *Fa-bé vízben*: a' *Fa-bé víz*zel való élés magánosonis igen hasznos minden Gyomor gyengeségében. Vagy: *Fa-bé olajat* egy-két tseppet erős *meleg Borban* vagy egy kalán *Egett-borban* estve reggel bévenni.

Vagy igy: Két fusták nyomó *Aszfixot*, négy pénz nyomó *Szeressen dió virágát* őszve törvén, keverj jól őszve, és formálly egy-egy borsonyi *Pilulákat* belöldök; étel előtt két órával minden-

denkor hármat vagy négyet végy-bé.

Vagy: *Balsamom olajat* három tseppet tseppents *Nád mézbe*, s nyeld-el éjómra. Igen ditséretes a' *Zedoaria* vagy *Czirvar gyökér*, akár megtörvén és *meleg Borban* megiván, akár pedig csak úgy szárazon minden reggel egy darabot megrágván s elnyelvén; ennek pedig a' kihafznát akarja venni, fok ideig ilyen véle.

Vagy igy: *Aloét*, *Myrbát*, *Máslixot*, *Zedoariát* törj őszve egyaránt; tölts annyi *Egett bor* reá, hogy három ujnyival fölette légyen azokon, álljon úgy, és a' higgattyából egy-egy kalánnal reggel-reggel vegyen bé ember belöle: *Nád-mézzel* megédesítheti. Ez a' Gyomrot mind szépen tisztíttya, mind pedig erősíti.

Jó a' *Máslixal* és *Calamus aromaticussal* vagy *Anissal* vött *Egett-boris* éjómra, vagy estve lefektekör. Jó azon módon a' *Terjékis*, vagy maga, vagy *Egett borral* elegyítve; estve lefektekör élhet ember véle. Jó az *eleven Gyömbéris*.

Vagy igy: Két három darabba törvén hét, nyoltz, vagy kilentz ízem *Borsot* nyelly-el rágatlan, vagy *Gyömbért* hasonló formán; ottan megmelegíti a' gyenge Gyomrot. Vagy pedig: egy fusták nyomó *Borsot*, *Borban* meglágyított *Ostyában*, apronként takarván, nyeld-el csak úgy, igyál egy ital jó *Bort* reá estve, s úgy fekügyél-le.

Riverius azon formán a' *Fokbagymát* javallya, egy vagy kétfokot vagy gerezdet tisztis-meg a' külső héjától, hadd rajta a' belső hárttyáját, és meg ne sértsed azt; mert másképen felbősdög, és a' Gyomrot rágia: nyeld-el úgy egészen mint a' *Pisulát* szokták, meg ne rágjad, feküdjél le véle; tsendesen tartya azon éjjel a' Gyomrot.

Vagy: A' *Fodor-mentát* rántsd-meg *Tyukmonyban* 's *Vaban*, mint a' *Sállját* szokták; 's azzal élj gyakran.

Ímét: Törd-meg aprónakar a' *kerri* akara' *vad Kőmény magot*, apró *Sovale* egyítsd őszve, 's azzal főzz higan sültt *Tyukmonyat*; azü egyed éjorra.

Haezeka' Gyomor erőtlenégei a' feletébb való telifégtől esnek: a' fellyül való hányás, a' mint fellyebbis mondám, ottan kőnyebféget hoz a' Gyomornak. Mellyet tsak igy is véghez vihet: Igyék *lány-meleg Vízet*, 's nyújtsa-bé a' torkába az ujját. Vagy *Retket*, *Tzéklát* főzzön meg *Vízben*, annak a' *levében* igyék jól; azis megindittyá.

Kivűla' Gyomrát ezekkel kennék: *üröm Fodor-menta*, *Spikinárd*, vagy *Pirs alma*, vagy *Szeressen dió olajjal*, vagy külön ezekkel, vagy ezekben egynéhányat, a' kit kaphatni, őszve-elegyítvén; és beléjek, hogy sűrűbb legyen, egy-kis *Viaszat* olvasztván.

Igen jó kenet ezis: *Málix olajat*, és *Szeressen-dió olajat*, *Balsamom olajat*, *üröm olajat* egyíts-őszve.

Crá-

A Gyomor erőtlenégéről, Tsömörvöl, 's a' t. 141

Craté, a' ki három egy más után következett Császároknak vólt *Medicufok* Bétsben, és a' *Mag'arok* közöttis fokot próbált vólt, felette-igen ditséri e' *flastromot*: Végy a' *Patikában* *Ladanumot* négy lótot vagy többet, két annyi *Viaszal* a' tűznél olvaszd őszve, vond egy darab irhára *flastrom* formán a' mennyi a' Gyomrodát bélepi, tedd és varrafd reá, legyen rajta éjjel nappal harmad-napig, azután újítsák; ez a' Gyomor melegét igen segiti, és igy az emélsztéttis, a' szelet oszlattya.

Igen jó kenni a' *Laurus* és *Ruta olajis*.

Vagy igy: *ürmöt*, *Fodor-mentát*, *Sállját*, nyersen törj őszve erősen, hintsd-meg *Borban*, 's egy serpenyőben melegítsd-meg, jó-melegen ruhára rakván kösd-bé a' Gyomrát véle. Ha nyerszet nem kaphatni, ezek asz-szumis-jók; meg kel *borban* jól főzni, 's azután igy kell megtörni.

Vagy igy: *Aszszú mentát*, *ürmöt*, *veres Rósát*, *Szék-fű vírágot* rontsolly őszve, *piritott kenyeret* törj apró porrá, hintsd-meg jól véle a' süveket; azután mind őszve főzd meg jól erős *borban*, annál jobb ha aprón törtt *Málixot* vagy *Tömjént* télsz közibe, melegen takd ruhára, kösd-bé véle.

Vagy: Az *aszszú Mentát*, *ürmöt*, *Sállját* törd és szitáld meg, hasonlóképen a' *piritott kenyér belet*; mind ezeket, főtt *Birs almának* vagy *közönséges almának* a' busávuval őszve-törvén, és mint a' sűrű pépet erős *borban* megfőz-vén

vén, (annál jobb ha *Gyömbéris* létszen benne:) kend melegen ruhára, 's kösd bé vele.

E' nyavalyáiban a' Gyomornak, közönségesen az emberek fokát javallanak, fokatis tapasztaltanak hasznosnak, mellyet kiki követhet: én itt mindent elő nem hordok. Hanem az Etelnek modgyát kell igen megtartani. Azért a' gyenge gyomru ember mohonegyék, se fokkal egyszer meg ne terhelje magát, hanem csak a' mennyit elbirhat a' gyenge Gyomor. Egyszer évén, azután ne egyék se igyék ha lehet addig, mig az előbbénit jól meg nem emészti a' Gyomor. Könnyen emésztőkkel éllyen: arra igen vigyázzon, mitsoda ételt szenved inkább nehézség nélkül a' Gyomra, 's azzal éllyen: fűsölt, aszaltt, és fős ételek ártalmatok. Etelét fűszer számozta ssa *Szeretsen dióval*, annak *virággával*, *Gyömbérral*, *Fa-bejjal*. Mindenek felett használ e' nyavalyákban a' természet szerint meleg *feredő Bánya*; sőt ugyan itálára annak *vize*.

Ha az erőtlenségek a' Gyomornak hévségétől vannak: mindenek előtt, a' mint oda fel emlitém, az ételre kell vigyázni, hogy az ember ollyat ne egyék, a' melly a' Gyomorban hamar megvész, rothad és hévféget szerez: illyen minden kövér eledel, akar húsnak akar halnak kövére; sőt a' halé hamarébb megvész. Illyen a' Téz és minden Tejes, Vajas, mellyek a' meleg Gyomorban ottan

ottan megkefereenek: úgy a' Tyukmonyis, kiváltképen rántva, és a' Mézes ételek, mellyekis a' Gyomor hévfége miatt hamar méreggéválnak: úgy az édes gyümölsőkis, Dinnyék, Tseresznyék, Almák; és hamar megvészök, minéműek mindenféle Baratzkok: ísmét a' hevitök, minéműek a' Hagymának minden nemei, kiváltképen nyersen; az igen fűszer számos eledelek; az ért Sajt; 's többek ezekhez hasonlok.

Azért: itt használatosok a' hivesítök, kiváltképen mellyek egyszer smind savanyukis; mert az ételt kívántattyák. Fő ditséretre méltó ezarant a' természet szerint *savanyu Víz* mert mind hivesít, mind a' rozitz nedveségeket (a' halat lágyitván) tisztittya: *nyári's téli Saláta*, akar maga, akar vize: mindenféle *Sóska*, akar ételben, akar vize italban: minden *Egrefes*, *Olasz gyümölsők*, *Czitrom*, *Narants*, *Poznagránát*. Ha *bort* iszik, azis savanyú izü légyen. Legjobb a' *Tamarindus-sal főtt víz*, mellyet a' Patikákban kaphatni; jó savanyú, és has lágyító. Vagy: *főtt vizet* savanyítsanak *Czitrommal*, vagy *julepet* tsinállyanak *Czitrom* vagy *Sóska sörppal*, vagy *Gálitz kő spiritussal*: E' *spiritust* mindazáltal nem kell adni azoknak, a' kikben fok a' far, mig attol meg nem tisztulnak; mert annál nagyobb buzgást forrást tsinál a' Gyomorban: sem gyermeknek, sem aszszony embereknek igen gyakran; merta' *Sóska* a' méheknek art.

Vagyon igen rendeletlen és képtelen Etel kívánásis, mellyet a' Deákok *Picának* hí-
nak; mellyben ember hol egyet, hol mást
igen megkíván, ollyatis, a' melly másképen
idegen dolog és irtozáfra való.

Ez gyakrabban esik-meg a' terhes afzszonyi
állatokban, mindjárt a' második holnapban,
és eltart a' negyedik holnapig, a' mikor osz-
tán magábanis megszűnik; mivel addig a' fok
okadozással az a' rozsz nedveség, melly e' nya-
valyát szerzi, igen kitisztúl, azonban magábanis
elapad; mert a' gyermekis elizijja: nemis fo-
kat eszik az ollyan afzszony ollyankor.

E' nyavalyában igen jó a' *ta-béj viz*, jó a'
Narants-béjas Egest-boris. Jó a' *Rák őrmény*
vagy tsak a' *Créais*, megtörvén és *borban* bé-
iván. Jó ezis igen, ha idején reá gondot
visolvén, megszedik a' *Szóló-fa levé*, 's egy
egy kalánnal iszik belőle.

II. R E S Z.

*Az Etel kibányásról, nem Emésztsésről
és Tsuklásról.*

Okai. Sokszor megesik, hogy a' Gyomor
Iéskéi. kívánnya és béogadgya az ételt
de tsak hamar vagy fellyúl vagy alól azon
nyerfen 's emészterlen kimegyen, néha Tsuk-
lással, néha pedig a' nélkül. Ennek okai
mind azok, valamellyek a' Gyomrot meg-
erőtlenithetik, (mellyekről fellyebb az I.
Részben szolottunk:) kiváltképen a' Gyo-
mornak

Az Etel kibányásról, nem emészti. és Tsuklás. 145

mornak fok hitván nedveségekkel való teli-
fége, a' miatt elhülése, ázása és fikulása;
mely miá, a' mi benne vagyon, meg nem
tarthatva: néha pedig a' benne való nedvesé-
geknek erős evő keferülége vagy savanyú-
sága, melly az ó rágásával a' hányáfra eről-
teti: néha a' Bor italban való mértékletlen-
ség; vagy valaminek utálva való ételle, ita-
la; kövér étkek; 's egyebek. E' savanyú
és erős nedveségeket pedig ottan felindit-
tya, a' hozzájok hasonlító étel vagy ita; ug-
ymint a' savanyút, a' Bor ital és Etzetes étkek:
a' keferű, évő, erős nedveséget, a' Hag-
ma, 's egyéb hasonló. Néha a' hányáfra e-
rőtlet az erős Hurutis.

JELEI: Mind ezek miá ha elhül a' Gyo-
mor, következik osztán a' Tsuklás: hogy
pedig a' Tsuklás nagy részént a' Gyomor meg-
hüléséből származzék, megtetszik avagy tsak
abból, hogy a' kik szoktatásból mindjárt é-
tel után a' késsel fogokat (okáig vájják, (mint
a' parasztok közdönségesen szoktak:) minden
ártalom nélkül nagyokat szoktanak tsuklani,
mehülvén szájak eltátása miá a' teli Gyomor,
melly ottan elmulik, ha befogják szájakat.
Noha a' Tsuklás nem tsak a' telifégtől, ha-
nem néha az úreségtől is megesik, és a' mér-
ges páráktól; mint a' Pestisben, 's egyéb mérges
Hideg lelésekben, felettébb erős és erőtlető
Purgatio után, és a' nagy Vér-has után, meg-
szokott történni néha.

JELENTESEI: Ha a' hányásra való erőltetés és nem-emésztés a' telifégtől vagy on, vagy az erős évő nedveségektől; hányással gyógyul meg, a' mondás szerint: *Vomitus vomitu curatur*. Ha annak hidegségétől, elázásától és sikulásától; melegítőkkel és erősítőekkel, minéműekről az I. Részben szólottunk. A' I suklás után ha Pterüszsentes következik; gyakrabban megszűnik. De a mérges bolondozó forró Hidegteleésekben a Tsuklás gyakorta halálos jel.

ORVOSSAGAI: Azért, a' mint aránzza ember az I. Részben mondott módok szerint, ha kivántatik, hánytassa fellyül a' böd roszt *maeriát*; azután erősítse a' Gyomrot ahoz illendőkkel, *sültt Birs almával* vagy *Körvéllyel*, *Fa-béjas Nád-mézze* meghintvén annál jobb leszén. Vagy: Egynéhány szem *Mastixot* a' hányás után nyeljen-el; vagy *piritott Kenyeret* egyék, vagy jó *Tezéket*, vagy *eleven Gyömbéret*; kívül békótvén *úrmommal*, mentával, a' mint fellyebb megirtam.

Jó igen ezis: A' *Fodormenta vizet* *Pomagránát lével* savanyítsd jól meg, tégy egy-keves *Nád mézet* belé, 's idd azt gyakran kalánnal. Jó a' régi *veres Rosa Conserva* vagy *Liktáriomis*. Szomjúságtól igyék *atzélos vizet* vagy *Sóska vizet*; annál jobb leszén ha apron törtt *Bolus-Arménust* elegyítesz belé.

Jó a' hányás ellen a' *Babnak* vagy *Lentsének* *második leveis*, ha iszod. Annál hathatofabbez:

Re-

Az étet kibányásról, nem emészt. Tsuklásról. 147

Reszeld meg a' *Birs-almát*, fatsard-ki a' levét, abbol egy vagy két kaláña igyék, ottan használ.

Gálitz kő spiritussal savanyíts *Vizet*, 's azt igyad; ellenzi igen a' hányást. Ha ugyan mégis erőltet; annál inkább savanyítsd-meg, úgy igyad. Ha az nintsen, igyál *erős Etzetet*. Annál jobb, ha azon *spiritusból* öt-hat tseppet *Lorba* eresztesz, 's azt iszod nyomra mindennap egy kalánnal. Vagy: Azon *spiritussal* savanyíts *úrm vizet*, eresztz egy-keves *Fodormenta levét* belé, azt igyad kalánnal.

Külsőképen, jó a' hányás ellen a' *Cámforis* szaglalni. Ismét: A' *Veres-lagymais* iszodza veri, ha szaglod. A' mi pedig a' kenélt és kódtélt illeti: mind azokkal élhetni, melyeket az I. Részben megjegyeztem.

Vagy így: Föld-meg *erős etzetben* a' *Spondiát*, tatsard-ki az *etzetjét*, tsak úgy nyirkoson jó-melegen, a' mint elálhattya, kődsék a' Gyomrára. Annál jobb, ha az *etzetet* elsőben *Fódormentával* és *Szék-fűvel* leltorralod. Vagy pedig: A' *nyirs Fodor mentának* a' levét fatsard-ki, tölts meg-annyi *Lort* hozzá, forrald fel, márts *Spondiát* belé, és kifatsarván, jó-melegen kősd reá.

Vagy így: A' *Birs almát* hámozd-meg, föld-meg *Gyömbéres borban*; azután apron törtt szitáltt *aszszú Fodormentával* törtd ujjolag, és földzed-ószve mint a' pépet, melegen kend ruhára, 's kősd-bé a' Gyomrát véle.

Vagy így: *úrmót*, *Mentát*, *Méb-fűvet*, földz meg

K 2

meg

meg *erzetes Vízben*, melegen köld a' Gyomrára; meg-újítván, ha meghül.

Vagy így: *Fodor-mentának a' levét* kifatsarván, elegyítsd-meg *Etzettel*, azzal jó *savanyú kovászt* gyúrj-meg, és meglágyítván kend ruhára, 's köld a' Gyomrára.

Tsak ezis használ néha: Kezeit és Nyakát ha jó *hideg vízzel* megnedvesíti; sőt ugyan tartsa benne a' Kezeit egy ideig; a' Nyakára pedig *hideg vizes rubát* tegyen; a' Torokán pedig az *Alla* alatt egy *Tyukmonyat* tartson. A' Tsuklásban, ha a' telifégtől és a' Gyomor hidegségétől vagyon, mind ezek használnak. Sőt tsak ezis hasznos annak szüntetésére: Rájj *Kömény magot*, tartsd-meg a' lélegzetet egy darabig; azután azt mint megmelegültt párát nyeld-el, tégy úgy egynéhányszor; megszűnik.

Mint hogy a' *Petrúszszentésis* megszünteti néha: szíjj *ptrúszkőldő port* fel. Jó hirtelen a' *Terjékis*, ha egy mogyorónyt megeszel. Tarts *hideg vizet* a' szádban azután. Vettefs egy nagy köppölyt a' köldöködre, ha ugyan nem szűnik. A' *ízzes savát*nakot *Borral* öltsd-ki, melegen rakjad ruhára, köld-bé a' Gyomrát véle. Az ijesztés, vagy *hideg vízzel* véletlen artzúl öntésis, használ néha.

Ha valami mérges *materiától* vagyon: (mint a' forró *Hideglelésekben* megesik:) legjobb orvolság a' *Terjék*. Ísmét: *Pápa-fű magot*, *Kömény magot*, *Fa héjat* főzz-meg *Borban*, 's azt igyad kalánnal.

III.

III. R E S Z.

A' Gyomor-fájásról.

Félsz. A' Gyomor-fájásban, meg-kell tudni a' *kei.* fájásnak mind félszkrét, mind okát. A' minthogy azért a' Gyomornak három része vagyon, ugy mint annak felső és alsó szája vagy kapuja, és ísmét az egész több része tömlője vagy úrege. Ha a' felső szája fáj, minthogy azon igen fok érzékeny inatskák (*nerveu ok*) szövdődnek fonódnak-öszve; rettenetes a' fájdalom: és minthogy a' Szűhöz közel vagyon, a' Szűnek fájdalmátis és elfojlódását magával hozza; a' honnan ugyan *Cardiálgianakis* vagy Szű fájdalmának hívják. Ha az álló szája fáj a' Gyomornak, a' mellyen az emészttétel a' Bélekre kimégyen; az inkább tulajdonképen hivattatik Gyomor-fájdalomnak: melly mikor a' Gyomornak úregiben meggyülekezett, és ezt az alsó száját fészitő 's tekerőszéltől vagyon, hivattatik *Köldök tsömörnek*, melly Deákúl *Colica flatulenta*, vagy *Colica ventriculi*.

OKAI: De e' rágo és kinzó fájdalom, gyakrabban a' keferű, évő, fős, savanyú, és a' Gyomornak hol felső hol alsó igen érzékeny kapuját érdeklő 's ostromló nedveségektől, és gőzöktől vagyon. Melly megtetzik tsak abbólis, hogy gyakrabban nem állandó ez; hanem hol az étel után, mikor az emészttételnek kellene lenni, akkor kinez, a' Gyomor-

K ;

mor-

morban rekedt rozsfz súltt nedveség, az új ételtől italtól, mint a' méz a' víztől, fellobbanván, forrván, és a' Gyomor háborúját szerezvén, melly mindenféle úti magát; és valahol a' Gyomor részeit éri, az ő erős érvő erejével azt sérti, sebheti: Hol pedig len éjomra fáj, és akkor a' koplalással nevedik a' fájdalom, az eledel vétellel pedig tsendefedik; akkor esik pedig ez, mikor tudnillik bõ a' sárga vagy fekete savanyú sár a' Gyomorban, az pedig hig, melly az ő élelségével, mikor csak maga vagyon, sérti a' Gyomrot; de ha az új étellel megelegedik, kiváltképen ha nem hozzá hasonló erős vagy savanyú az eledel, nem annyira lehet. Ez megcsik néha a' fok ideig való koplalásban, megelesedvén és mintegy megeztetefedvén a' Gyomorbéli nedveség. Néha ilmét rettenetes fájdalom következik a' Gyomornak sebtőlis, midõn az vagy megkél és kifokad, vagy valami egyéb okon kifesebedik; ez ilyen fájdalomnak semmi szüneti nintsen.

KÜLÖMBSÉGEI. A' gyomor-fájás pedig, néha forrozással, nehéz lélegzéssel, 's elmebúfulásával vagyon; néha pedig a' nélkül: és ha vagy hányás, vagy alól tisztulás követi; a' beteg gyakrabban könnyebbéget érez belõle.

A' nagy forrozó Hideglelésben, ha egy szersmind nagy gyomor-lájásis következik, igen

gen veszedelmes jele a' gyomor nagy felgyúlásának, és többire halátos.

ORVOSSÁG AI: A' mi orvoslását illeti: ételére kell és italára igen vigyázni, mint-hogy az étel ital legelsõbenis a' gyomrot éri; melly ha alkalmatlan, ugyan a' gyomor is érzi egyéb belsõ-részeknél hamarébb meg. Etele azért légyen könnyû emésztd, jól megfõtt, leves inkább mint száraz, jó meleg, az ő rendes idejében; és a' mit a' gyomor egyszer könnyen elfogad, és magában nehézség nélkül elfzenved, azt meg-kell szokni, és többszõris elõ kell venni. Az étel sokféle ne légyen; mert egyik a' másikkal õzveforrván és felbuzogván, kiváltképen ha ellenkezõ természetűek, mint a' Mézes vagy Tejes az Etzetessel; a' gyomornak újabb kint szerez: légyen egy vagy kettõ jó; igen etzetes, fûszerzámos és sós ne légyen: a' fûszerzámok közzül legjobb a' Szeretsen-dió vívág, a' Fa-béj és sáfrány; mert ez természeti szerintis fájdalom enyhítõ. Sállya, Fenyõ és Kõmény mag, 's Kapor, a' miben illik, ki ne maradjon. Itala légyen egy darabig vagy vizes Bor, vagy Fa-béjjal s Apával fõtt víz, tsak hûvõsen, ne igen hidegen; mert a' gyomornak a' mi kevés ereje volnais, aztis elronttya az igen-hideg, és az étel kívánáftis elvész. Reggel, estve, vagy egy-kis Terjéket, vagy Fa-béj vizet, végyen-bé. Nappal ne alugyék; mert az tsak megkeferíti,

fonyaszttya, nem megfõzi az eledelt, mint ama nyers fûfõlõgõ fából való tûz; az éjjelít pedig minden mesterféggel legitse. Arra igen vigázzon, hogy a' Hafa mindenkor szabados légyen. Bútól, bánattól, haragtól magát igen ójja; mert ez mindenik a' gyomrot erõtleníti, és az emésztést gátolván, a' nedveségeket keseríti, a' vért süríti, nyálasítja, a' Béleket izorítja, mint ha által-õvedzené a' fájdalom a' Vékonyát; Lépét puffaszttya; és egy summában, a' mint *Salomon* szól, a' tsontokat izáralzttya.

E nyavalyában elsõbenis a' gyomrot a' sok veszett nedveségektõl tisztítani kell; de csak lassan-lassan, egynehány nap áztatván, és csak úgy gyengén a' testbõl kitakarítván; mert egyszeri erõs *Purgatio* csak eltsapja magát, mint a' sebes patak, a' mi úttyában vágyon, magával azt kiviszi: de a' sűrû enyves súlt nedveséget fel nem áztattya, hanem a' testben hadgya; és így a' testetis héjában megerõtleníti.

Azért, sellyebb az I Részben leirtt *Aloés*, *Mybás Egert-borral* éllyen a' beteg, reggel 's estve egy-egy kalánnal bévén, meg-nádmézelteti a' ki akarja: egy hétig továbbis élhet ember ezzel. Vagy: Tsináltasson valami jó *sacculust* (fatskót) mellyet *Borban* tartván, arról igyék mindennap ebéd 's vatsora elõtt két-két orával, egy hétig 's továbbis. Ez igyis mindjárt meglehet: *Földi epét* (*Centauria*

tauria minor,) *Temondád-fû gyökeret* (*Eryngium*,) *Dictamnus gyökeret*, *Apró Bojtorján levelet*, *Kapornyak gyökeret*, *Eb-téj gyökér bóját* egy keveset, *Kömény magot*, *ta-béjat*, vagdally-õszve rakjad fatskóba, tedd egy ejtel *Borba*, állyon benne; és az idõ szerint, a' mint mondám, egy-egy tszfével végyen bé. Vagy pedig: *Stomachalis Pilulákat* vegyen, és minden héten kétszer, ug mint Szeredán, Szombaton lefektekor, hetet-hetet nyeljen-el benne. A' mi a' *sacculust* illeti: annál jobb izûtis készíttethet ember Pátikában; mert ez keserû: erre mindazáltal akarki szert tehet.

Alig lehet belsõképen a' Gyomor-fájásban egy jobb a' *Szék-fû viznél*, ha azt iszja a' beteg. Ha azt nem kaphatni: a' *Szék-fû vizét* forrás *Vizben* fõzze meg, 's azt igya melegen. Annál jobb, ha a' *Kömény magot* daraboson megtõrdõd, *Szék-fû vizben* megfõzõd, megszûrdõd, nádmézeled, 's azt iszod. Vagy pedig: *Szék-fû vizben* olvaszít *Terjéket* el, 's azt igyad kalánnal.

Vagyon a' Pátikákban egy jó *Electuarium*, mellyet hínak, *Electuarium de Baccis Lauri*; ez a' Gyomornak minden nyavalyáiban használatos, akartsak úgy *Terjék* formán egye ember; akar meleg *Borba*, akar *Szék-fû vizbe* elegyitse, 's úgy igya kalánnal.

Vagy igy: *Mondola belet*, *Tök*, *Ugorka* és *Görögdiunye magot* törjõn erõsen õszve az ember,

ber, ereszfefel akar mezei *Mák virág*, akar *Saláta*, akar *Uri-fű vizet*, 's mint a' tej olyan léfzen; vessen, ha akar, egy-kevés *Nád-mézet belé*, 's azt igya gyakran kalánnal. Ha *Mák virág vizet* nem kaphatni; jó a' *to-dor-menta vizis*.

Külsőképen tselekedgyél így: *Fejér Málva gyökeret*, *veres Rósát*, *Szék-fű virágot* és *úróm virágot*, főzz-meg *tiszta Vízben*; annál jobb létzen *Szék-fű vizben*. Ha hévsége vagyona Gyomrának: a' főzés közben töltsenek egy-kevés *Rosa etzetet*, vagy *Rosa vizes etzetet* közibe, szúrják-meg, egynéhány rét ruhát (jobb a' *spondia* vagy *nemez*) belé mártván, és levét jól kifatsarván, nedvesen jó-melegen kölsék a' Gyomrára, 's azzal párollyak napjában egynéhányszor.

A' párlás után, *Ruta*, vagy *Kapor*, vagy *Köményolajjal* kenység-meg a' Gyomrát mindjárt: annál jobb, ha az *olajat jó Egert-borral* öszve elegyited, 's úgy kened.

A' kenés után ragalzfzanak flastromot a megkent Gyomorra; jó, *Emplastrum de Bac-cis Lauri* a' Patikában. Vagy pedig: Aprón törtt *Kömény* vagy *Kapor magot* főzz meg jól *Mézben*, kend ruhára, 's kösd a' Gyomrára.

Jó a' *Fa-héj vizet* való élésis. Ismét: E-jomra két vagy három *kefe-ű Mondola belet* vagy *Baratzk magot* megenni.

A' nagy tekeréssel való Gyomor fájásban, hirtelen, háznál ezis: ha a' köldökére egy
öreg

öreg köppölyt vagy egy tsuprot vetnek.

Avagy: A' kementzéből kivótt *meleg Kenyeret* két-felé szelvén, hintsék-meg felét aprón törtt *Gyömbérral* vagy *Kömény maggal*, 's jó-melegen, a' mint elálhattya, kölsék a' Gyomrára.

Ha ugyan nem szűnik a' fájdalom: Főzzenek *feredőt fejér Málvából tövestől*, *Szék fűből* és *Somkoróból*, 's abban álljon kétszer napjában, étel előtt: a' feredő jó-meleg légyen, a' mint elálhattya a' teste.

Jó ezis külsőképen a' fájdalom enyhítésére: *Tyukmony székivel* ereszfék-fel az *édes Tejet*, jól safrányozzák-meg; azután vessenek *fejér Czipo belet* bele, főzzék-meg erősen mint a' pépet, kenység melegen ruhára, és kölsék a' Gyomrára.

Vagy így: Szép vékonyon szellyed szele-tekre a' *kenyeret*, pirítsd-meg, öntözd meg *Rosa etzettel*; főtt vagy sültt *Birs almának a' busával*, Telben *Birs-alma liktáriummal*, törd öltve jól, ereszd-fel *savanyú Borral* mint a' pépet, vés belé törtt *Máslixot* vagy *Tömjént*, törtt és szitáltt *úróm* és *Szék-fű virágot*, egy-kevés *Szeretsen-dió virágot*, *Rosa* és *Szék fű olajatis* ereszfz belé, főzd ezeket mind öltve, kend ruhára, 's kösd-bé a' Gyomrát véle jó-melegen; ha meghül, ujitani kell.

A' *Szeretsen dió olajis* igen jó, ha *Szék fű olajjal* öltve olvasztván és elegyítvén, a' gyomrot kenik véle.

A' savanyú sártól való rágó fájdalomban, ezis hircelen használ gyakorta: Végy *szép-fejér Krétát* egy lótot, szeretsen diót egy sütták nyomót, Nád-mézet kétlótot; törd ezeket apró porrá, és egy mogoronyit e'porból vévén, 's egy kalán *meleg Fodor-menta vízben* elegyítvén, idd-bé akár mikor, mikor a' fájdalom kinosz.

Vagy: Egy kevés *úróm sűrűt* elegyítvén egy kalán *vad Mák vízben*, azt idd bé.

IV. R E S Z.

A' Has-szorulásról és Kolyikáról.

Külömb NEM minden Has-szorulás Kolyika, *ség i.* a' mint ellenben nem minden Hasmenés VÉR-has. Mert néha az emésztet mégyn ugyan, de csak resten; azonban pedig ugyan szorulva a' Has; melly miá a' rút párak felgőzölögnek, a' Gyomrot érdekelvén vesztegetik, az étel kívánást elronttyák, és nagy Fő-fájásokat szereznek.

Ez Has-szorulásra némelly emberek ugyan természetek szerint hajlandok, meleg, száraz testtek állapattyaival vagy *temperamentummal* bírván; úgy hogy akarmi kitsiny okból ottan megszorul a' bélek.

OKAI: E' pedig olyan dolog, hogy, valaminthogy a' belső hévség oka a' Has-szorulásnak; úgy ellenben a' Has-szorulásis nemzi a' hévséget, és így ezek egymást igen segítik.

Nem csak a' hévség és szárazság szerzi pedig ezt mindenkor, hanem néha a' hidegis: így a' Gutta útésben, annak nyálas hidege miatt

miatt elveszvé a' Béleknek erőlködő erejek, Has-szorulás szokott következni.

Ezt segítik minden enyves, száraz, süttölt, nchezen emésztő elefégek, igen hideg italok, és éretlen savanyú Borok: mert noha a' savanyú Bor lágyítani látszik a' Hasat; de szintén azután a' lágyítás után szokott legveszedelmesebb szorulás következni: mert lágyít ugyan bor-kővével; de szorit seprejével.

A' kiknek ellenben az ő szorulások a' hévségtől és száraz természettől vagyon, azoknak minden száraz és hevítő ételek italok, nyavalyájoknak ujítására valók.

A' valóságos Kolyikában pedig nem csak szorulás, hanem rettenetes tekerő, furduló, és nyilaltató fájdalmak és belső égésekis vannak; kiváltképen a' bal Vékonyában az Agyékára alá.

Ebben pedig a' szorulásnak okai sokfélék: Néha meleg, forró, rágó epés fat; néha hideg, enyves, nyálas, taknyos *materia*; néha megrekett szél; néha ben termott és ott megrekett férgék. Innen mondatik a' Hideg, Meleg, és Szél Kolyika.

Megkell pedig ezt itt tudni: hogy, kiváltképen a' meleg Kolyikának oka, nem mindenkor ben a' Bélekben vagyon csak; hanem a' Hasnak üregiben a' Béleken kívül a' főlor-Hájkörül, oda hatván valami úton az epe-sár, melly rettenetes fájdalmakat 's égéseket szerez, mintha valósággal való Kolyika volna.

Ez,

Ez, hogy nem a Bélekben legyen, megtet-
szik ebből, mert a' kristélyezés semmit nem
enyhit. Ebben a' beteg csak elszárad, és
lafsú Hidegis leli miatta. Ez ilyen formájú
Kólyikában esnek - el a' tagok, kiváltképen
a' felsők; sőt a' Nehéz nyavalyais kironthya
miatta, felhatván az agyvelőbe az az epésrá-
gó *materia*.

FESZKEI: A' Kólyikában a' fájdalom né-
ha csak egy helyen vagyon, néha pedig szél-
lyel jár a' Hasban: és hol jobb, hol a' bal rész-
re, hol alá, hol fel úti magát. A' Bélek a'
Kólyikában gyakrabban megszorúlva vannak,
úgy hogy még szél sem mehet; és ha megyen
is valami, az, őszve sültt golyóbis, és szél-
lel elegy vagyon. Néha mégyen a' Has,
mégis megvagon a' Kólyikai fájdalom; mert
az őszve sültt golyobifok, a' gerézdés vastag
Bélben elmaradnak, ha a' higja tágúlis.

JELEI: A' nyálas és taknyos Kólyika,
mellyben a' szélis inkább uraikodik, legkino-
tabb, és nehezebben tágul. Ha a' széltől
vagon: puffad a' has, és nagy zörgést kor-
gált művel. Ha az epésártól: nagy a' hűv-
ség, Hideglelési forrózás, szomjuság; és a'
vizelletis láng színű.

KÜLÖMBSEGEI: E' Kólyikás fájdalmat a'
Vese-fájdalmától nehézmindenkor megkülöm-
böztetni annak is, a' ki fzenyedi; ez pedig
kiváltképen a' külömbfég: 1. A' Vese-fájda-
lom a' Vese-nél kezdődván, egyenesen az
Agyé-

Agyéokra és Szeméremre hat alá: A' Kólyi-
kai fájdalom pedig szélylyel jár, es mintegy
általóvedzi a' Hasat. 2. A' Kólyikai fájdalom
étel után őregbedik, a' Bélek megnyomúl-
ván a' teli Gyomortól; de a' Vese-fájdalom,
ellenben az étellel szűnik inkább.

JELENTÉSEI: A' mi a' jelentéseket il-
letti: A' Kólyika, ha meg nem rögzött, ha
bujdosó fájdalmú és egy helyen nem reked-
meg, ha néha néha a' fájdalomnak szűneti
vagon, 's tellyeséggel úgy meg nem rekesz-
tette a' Béleket, hogy ugyan semmi ne men-
ne; reménséget nyújt a' gyógyúlásra.

Ha pedig igen nagy a' fájdalom, és csak
ugyanazon helyben, szűneti nintsen, sem-
mi nem mégyen tőle, semmit nem alhatik a' be-
teg, azonban a' hányás erőlteti, tsuklik,
eszen nintsen, tagai hűlnek, hideg a' veréj-
ték; nintsen ott gyógyúlásra reménfég.

ORVOSSÁGAI: Minden Has-szorulásban
jó segítség a' rendes *Kristély*; de gyakran nem
kell véle élni, mivel osztán a' természet an-
nyira reá szokik, hogy a' nélkül semmit nem
erőlködik; sőt néha többet használ egy-ke-
vés *Manna*, és *Mondola olaj*, egy kevés *Tyuk*
lévben bévévén, mint sem harmintz *Kristély*.

Ellyenlágító eszközdökkel az ilyen beteg,
kiváltképen egyéb étel előtt, ugymint *olajos*
vagy *Vajas levefekkel*.

Jó a' *főtt aszszú Szilva*, kiváltképen ha jól
meg-nádmézeled; ezt pedig ebéd előtt egy
óra-

orával egye, 's egy jó-ital *vizes Bor* igyék reá; nyilván megindittya. Jó, azon módon élvén véle, a' *Vajban* és *Nád-mézben* főtt *Almais*.

Vagy igy: Ebéd előtt egy orával egyék-meg egy diónyi *trósvaja*, igyék-meg azon módon egy jó ital *vizes Bor* reá.

Minden héten pedig egyszer igy tselekedgyél: Végy két lótot *lágycástit*, egy fusták nyomó *készítet Bor követ*, keverd-öszve jól, és nyeld el éjomra.

Vagy igy: Három lótot *Mannát* egy-kevé *Erek lévben* olval(z-el, 's hörpögd-fel éjomra.

Vagy igy: *Uj Mondola olajat*, *Mannát*, mindeniket egy lotot, vagy *Korpa Czibrében*, vagy *Káposzta lévben*, vagy *Szilva lévben* elegyits-el, 's azt hörpögd-fel két orával ebéd előtt.

Vagy igy: *Veres Czékla levelet* főzz-meg *Tebén bus-lévben*, 's azt hörpölldy azon időben.

Vagy: Főzz *aszszúbusos Szilvát* meg, egy kevés *Folia Sennét* ruhába kötven főzd-meg közte; annak mind leve 's mind szilvája igen jó has lágyító.

Kivül kenni kell a' Hasát *Fa-olajjal*, vagy *Lud háj sival*; vagy pedig ilyen kenettel:

Vagdald-meg aprón a' *fejér Málva levelét*, főzd-meg *Vajban* egy serpenyőben, és jó-e-rős ruha által fatsard-ki jól, azon *kifatsart siban* főzz újolag más *vagdaltt Málva levelet*,

és fatsard jól ki: háromszor igy tselekedvén, ezzel kennyed; igen szépen lágyittya.

Jó ezen végre, kenni véle: a' *fejér Lilium olajis*, a' *Dialthea* nevű kenet, *Laurus olaj*, 's többek effélék. Ismét: a' *Kő olaj*, *Ruta olaj*, *Castoreum olaj*, akar külön-külön, akar öszve-elegyítve.

A' mi a' Kolyikát illeti: minthogy gyakrabban esik-meg a' Hideg Nyálás és Szél Kolyika: elsöbenis ennek gyógyításában ilyen formát kell tartani:

1. A' Béleket tellyeséggel meg nem kell engedni szorulni; és mihelyt valami szorultást érez, ottan lágyítani kell. 2. Elsöben alól kell inkább próbálni kristéllyel, mintsem fellyül valami itallal. 3. Ha a' szorulás ragúl: fájdalom enyhítő orvosságokat kell adni.

Igen jó azért a' Kolyika elein, akar az *édes*, akar a' *keserű Mondola olaj*, ha *meleg Borban* ötvagy hat lótot nyomót megiszika beteg belöle: mind a' fájdalmat enyhíti igen; mind pedig a' megfeneklett enyves *materiát* szép-gyengén felasztatván, azt a' testből kiviszi.

Igen jó fájdalom enyhítő ezekis a' Hideg Kolyikában: Mosd-ki *fejér Borban* a' *Farkas bilit*; azután kementzében megafzalván, törd apró porrá: E' porból egy fusták nyomót vévén, vedd egy-kevé *fejér Borba*; hirtelen enyhíti a' fájdalmat, ha megiszod.

Vagy igy: Forrally *tiszta Vízet*; azután ne-gyed

gyed részénnyi *Fa-olajat* mennyi a' *Viz*, tölts közzé, borfold-meg: Ebből jó-melegen, a' mint elfzenvedheti, vegyen-bé a' beteg egy két kalánnal; a' fájdalmat igen ólttya.

Vagy így: Három vagy négy ló *Mondola olajat*, egy kalán *Mák seruppal* elegyits meleg *borba*, igyameg.

Vagy pedig: Egy mogyorónyi *Terjéket* vagy magát tsak, vagy pedig meleg *Borban* elolvasztván, vegyen-bé; ezis igen használ a' Hideg Kólyika fájdalmiban.

Mind azokkal pedig a' Kólyikábanis élhetni, a' mellyeket fellyebb ezen Részben lágyításnak okáért leirtam.

Ha a' széltől igen fészül a' Hása: *Galenus* tanátsából, vessenek tsuprot vagy valami nagy köppölyt a' köldökére; mindjárt szűnik a' fájdalom.

Ísmét: Melegítsenek *Kölest*, *Zabot* és apró *Sót* egy serpenyőben őszve, tegyék ezeket ruha fatskóba, és jó-melegen kölsék a' Hasára. Vagy pedig: Hamar *Téglát* melegítvén, s ruhába takarván, jó-melegen tegyék a' Hasára.

Belsőképen, a' szél ellen ez igen hathatos, *Electuarium de Baccis Lauri*, végy a' Patikában, egy dionyit elegyits-el egy meszszely jó *űrmős Borban*, tseppents négy vagy öt tsepp *vad Kőmény olajat* belé, jó-melegen gyakran egy-egy kalánnal vegyen-bé belőle.

Vagy ez helyén: Törj *Babirt* (*Bál fű magot*)

got) és *Kőmény magot* apró porrá, szitáld-meg, *Borban* forrald-lei, vés (ha vagyon) *Mannát*, vagy *fa-olajat* tölts belé, jó-melegen azt hőrdögessed.

A' Kristély aránt pedig e' Kólyikában meg kell tudni: hogy, egytéle Kristély nem mindenkor használ; mert néha olly enyves *phlegma* rakodik-meg a' Béleknek belső oldalain, hogy azon a' kövér Kristély semmit nem fog, ha tsipő ereje nintsen; olyankor azért így tselekedgyél:

Végy igen erős *Bort* annyit, mennyi egy Kristélyhez elég, tégy hat ló *Dió olajat* vagy *Lenmag olajat* belé, négy vagy öt kalán erős *Egert-bort*, *Fenyő-mag olajat*, *Rúta olajat*, mindeniket két két suflák nyomót; melegítsd-őszve ezeket, és kristélyezzék-meg véle: tsudálatoson használ nagy kinokban.

Vagy így: *Cyermek bugyát* végy annyit mennyi elég, *Dio* vagy *Len-mag olajat* nyóltz lótot ereszsz-belé, *Terjéket* két suflák nyomót, elegyits és melegíts-őszve, s kristélyezd-meg véle.

A' Kristélyezés után mindjárt, *Mondola olajat*, vagy *Fa olajat* a' mint oda-felirtá igyék-bé.

Ditsérctes pora' Kólyikában ezis: Egy fazakat apron vagdaltt *fejér űrdömmel* tölts-meg, tölts két ejtel *Bort* reá, húszonnégy óráig ázzék, felét a' *Bornak* osztán szűrd-le más edénybe, a' másikat pedig főzzed, aprónként eztis reá-töltögetvén mind addig, mig minden

den Bőr az úrómról elapad és fő. E' fővés közben meglátod, hogy selymül a' fazék oldalaira fok szép veres por ragad, mellyet szedgy-le. E' *porból*, három nap egymás után minden reggel, egy kés hegyin vévén vésd egy kalán *Borba*, igya-meg; hatalmason enyhíti a' kint.

Jó ezen végre a' *Narants béjjais*, ha megtöröd, szitalod, és *Borban* iszod. Jó a' *Narants-béj olaj*, *Fenyő-mag olaj*, *Castoreum olaj*, három négy tseppet meleg *Borban* bevévén.

Ismét: *Szerersen dió olajba* elegyits *Pésmát*; kend véle kívül a' Köldöke táját.

Igen jó belől a' *Castoreum*, egy borsfőnyit olvaszsz-el *Meh-serben*, 's idd-meg; aligis lehet ennél jobb, ha gyakran élfsz véle.

Ismét: *Májusban* szedd-meg a' *Tebén genéjt*, és megaszalván, tedd-el. Ebből törj-meg porrá, elegyitsd *Liliom*, *Ruta*, *Szék-fű*, vagy tsak *közönséges Fa-olajba*; ezzel kennyék a' Hasát a' fájdalmokban.

Ismét: *Zabor*, *Kölest*, varjanak egy fatskóba, főzzék meg meleg *Borban*, 's azt tegyék a' Hasára míg a' melege tart; azután ujítsák.

Szünnén a' fájdalmak, hogy azok meg ne újuljanak; igyekezni kell azon, hogy a' *phlegmás* nedveség jobbanis kitakarodgyék: Azért, *Folia Sennét*, *Rhabarbarumot*, *Mannát*, *Bor-követ*, *Töld-epe-füvet* (*Centaurea minor*),

Kö-

Kömény magot, egy fatskóba rakván, erős-szék fél ejtel *Borba*, tartsák meleg helyen, 's mindennap egy-egy tsészével éjomraigyék-meg a' beteg, míg benne tart. Vagy pedig: A' latskót készítsék úgy, a' mint felyebb a' III. Részben leirtam.

Az kitakarodván, valami jó Gyomrot és Béleket erősítő 's szelet olzlató *spiritusokkal* élyen. Illyenek: *spiritus Terebintina*, *spiritus Salis*, *Anis* és *Fenyő-mag olaj*; mellyekből mindennap négy vagy öt tseppet étele előtt meleg *Borban* vegyen-bé.

Ezen kívül hasznos ezen végre a' *Fa-béj viz*, *Anis viz*, *Czitvar viz*, reggel 's este lefekkor élvén véle akarmeltyikkel.

Az Epe-sártól eredett és Meleg Kolyikában, lágyító, de egyszersmind nedvesítő, és valamennyire hivesítő, 's fájdalom enyhítő Kristélyek kivántatnak. Kiváltképen jók a' *Téjből*, *Olából*, *Terpentinából*, *Tyukmony székiből*, *Málvából*, *Czékla levélből*, *Savoból*, 's a' t. valok.

A' Hasárais olyanokat tegyenek, mellyek mind melegítsenek, mind egyszersmind nedvesítsenek, mintegy lágy feredő: illyen az *Ókór-bojag*, mellyet félig töltsenek meg meleg *Téjjel*, vagy *Vízzel*, vagy *Fa olajjal*, kölsék-bé, 's tegyék a' Hasára; a' fájdalmat igen enyhíti.

Vagy így: *Arpa lisztet* és *Len magot* főzzenek-meg *Szék-fű olajban*, azt flastrom modra

L 3

ruhá-

ruhára kenven, jó melegen köfsék a' Hasára.

Nemellyek az ilyen kinban gyenge apró *Kutya kölykök* traknak a' Hasokra, 's igé használ.

Azonban, minthogy ez ilyen Kolyikában a' Máj igen hevül, azt így kell hivesíteni: *Salátának, Katáng kóro levelének kifatsarít levét Rosa etzerrel* elegyits őszve, márts ruhát belé, 's tedd a' Májjára.

Ismét: Tsinállanak hivesítő *julepeket, mezei Mák vízzel, Saláta vízzel, Cichoria vagy Sóska vízzel, őszve* elegyítvén *Viola* vagy *vad Mák süppal*, 's azt igya, mind a' fájdalomra 's mind a' szomjúságra nézve.

Ha a' fájdalom enyhül, a' fárt szép-gyengén tisztítani kell ilyen módon: Három vagy négy fusták nyomó *Rhabarbarumot* főzz-meg *Cichoria* vízben, fatsard-ki jól ruha által, nádmézeld-meg, vagy olvaszsz *Mannát* el benne, idd-bé.

A' fájdalom enyhülvén, a' faxis tisztulván, mikor annak ideje, vagyon, igen jó a' szomjúság enyhítésére a' *Görög-dinnyével*-való élés. Jó a' *savanyú vízzel* való élésis annak módgya szerint, ebéd 's vatsora előtt egy vagy két órával. Jó a' *Savóval* való élésis és a' *Korpa czibre*.

Mind ezek felett való, mind szomjúság óltani, mind Has lágyítani, a' *Tamarindus* a' Patikákban: ebben két lótot főzz-meg egy ejtel *forrás vízben* szépen megszavanyította; azt igyad szomjúságtól.

Kivül

Kivül a' Hasát kennyék *Mondola* vagy *Lilium olajjal*, vagy *Viola olajjal*, vagy *közönséges Fa-olajjal*. Legjobb pedig az a' Kenet, mellyet a' Patikákban *Galbanetum*nak hinak.

Mind ezek így menvéis véghez; de ugyan a' kristélyezéftis nem kell abban hagyni, hanem mihelyt valami szorulást vagy fájdalmat érez, véghez kell vinni. Azt pedig csak *édes Téből, Olajból, Tyukmony székiből*, és *Terpentinából* kell őszve-timporálni.

Ez ilyen Kolyikában hamar elesnek a' tagok azon az okon, a' mint oda-fel megirtam. Melly hogy ne légyen, idején kell gondot vifelni: minden reggel azért az egész Hasát *üröm olajjal* kennyék-meg; ez mind erősíti a' részeket, mind a' szelet oszlattya. Annál jobb, ha *big Ambrával* (a' kitől kitelik) és *Myrba olajjal* őszve-timporálja, 's úgy kenegeti.

Belsőképen, kíváltképen éjjelre, *gyengemelig Borban aprón idvtt Zedoáriat* (*Czirvart*) és *Myrhát* elegyítvén igyék.

Ismét: *Kövérbérsnek a fagygyát* azon melegen a' mint kivészik, terítsék és köfsék a' Hasára. Vagy, *gyenge Kutya kölyköket*, mellyek a' miatt megkolyikásodnak magokis, és elvesznek. Vagy, *elven Rétzének a' Hasát* melyet szék-meg, és tegyék a' Hasára.

Ha ugyan a' taga elesik: Kennyék azt *Galbanetummal*, vagy *Sállásborral*, vagy *Egettborral*, *Lud*, *Rétze*, *Medve*, vagy *Borzbajjal*,

L 4

eze-

ezeket aprón meg-törtt és szitáltt *Sállya porral* őszve-kevervén.

A' mi a' *Diavát* illeti. Meleg házban légyen, szél ne érje. Hideg italt ne igyék: Vízet tellyeséggel ne; hanem *Bort* keveset. A' Meleg Kölyikában *vizes bort*, jó-főtt *Vízet Fábéjal*, *Köménnyel* 's *Árpával*. A' szömjúság íznevés itt legtöbbet használ.

Étele könnyű emésztő légyen, *leves* inkább mint *száraz*, *olajos*, *vajas*, *tebén-bús* *svos*, *gyenge búsú* *allatok főve*, nem sűtve. Minden rántott igen árt. Az ételében, a' hova illik, *Sállya*, *Petreselyem*, *Majóvána*, *Tsombord*, *vad kömény*, légyen. Keveset egyék egyízer. A' busulátnak alkalmatóságaitis távozta; mert veszedelmesül megárt.

V. R E S Z

A' Has-menésről és Vér-hasról.

Külömb-NEM minden Has-menés Vér-has; mert néha természetnek jó-munkája a' Has-menés, és ember nagy könnyebséget érez utánna. Néha pedig nagy erőtlenségére vagy, és megorvoslásra való nyavalya.

E' pedig vagy fájdalom, vagy Has-tekerés és Bélek kibebefedése nélkül vagy; és mondatik közönséget Has-folyátnak, *Diárrbaúnak*: vagy nagy tekeréssel és kibebefedésével a' Béleknek; és mondatik tulajdonképen Vér-hátnak, *Dysenterianak*.

A' Has-folyással néha emésztett nedveségek tisztulnak; néha pedig csak úgy mégyen emész-

emésztetlen ki az eledel, a' mint bement; és ez hivattatik *Lienterianak*, az-az Has-fikulásának: néha pedig csak az erőltetés és gyakorleülésre való kívánczóság vagy, de többire lemmi nem mégyen; ez hivattatik *Tenesmusnak*.

OKAI: A' mi a' seb és tekerés nélkül való Has-menéseket illeti: akar nyersen, akar emésztve takarodgyék felettébb a' fok rűtságg; mind annak oka a' Gyomor-nak erőtlensége, kiváltképen a' Gyomor alsó szájának vagy kapujának elázata és megikulásá 's tágulása, melly miatt a' benne való étel és ital az ő rendes idejéig benne nem maradhat és meg nem főhet. Ide járula Béleknekis erőtlenségek; mellyek a' bő nyálas nedveség miá néha annyira eláznak és fókúlnak, hogy magokban meg nem szorithatják a' Gyomorból kimentt emésztett *Chylust*, mellynek egy rézéből még jó vérnek kellene lenni; hanem mind java mind roszsá kitakarodik a' testből: és így a' test meg erőtlenedik, 's jó vére nem szaporodván, veszni kezd.

Néha nem annyira a' bő nedveséggel való elázástól vagy; hanem attól, hogy a' nedveség igen erős és évő 's rágó erejű, mely érdekelvén 's rágván a' Gyomor kapuját és Béleket, az léfzen, hogy nem nyughatván a' Bélek, idő előtt kiadgyák a' mi benne van.

A' mi a' gyakorleülésre való erőltetést illeti, melly-

mellyben vagy femmi nem, vagy pedig igen kevés és taknyos *materia* mégyen: annak oka és félszke csak a' vég Hurkában vagyon, mikor tudnillik az erős rágó nedvességek, fekete sár, sós *pblegma* miatt, kiévédik, febefedik.

JELEI: A' tulajdonképen-való Vér-hasban pedig, gyakor és véres Has-menés vagyon, nagy Has-tekeréssel, kinos fájdalommal, és a' Béleknek kifebefedélével.

OKAI: Ennek okaminden rosz nedvesség, valami a' Béleket kirághattya; néha a' sós *pblegma*; néha a' sárga, néha a' fekete sár; néha pedig valami rothadás. E' nyavalyára külső-képen alkalmatóságot szolgáltat minden eledel, valamelly a' Gyomorban hamar megvéfz: ilyen a' fok gyümöls étel, kiváltképen éretlen; roszsz poshat viznek itala; 's a' többi. Sőt néha ugyan az idő járása hozza magával e' nyavallyát, és olyankor ugyan közönségesen uralkodik: mint mikor az igen hideg és száraz Tél után igen esős Tavasz következik, azon a' következő Nyáron félni kell a' Vér hasnak uralkodásától; vagy ha a' Téle-sős és lágy lejénd, utánna pedig száraz és hideg Tavasz. E' nyavalya pedig egyszer, dögsebb, mint mászszor.

Jelein ennek nem kell munkálódní. A' mi pedig Jelentéfeit illeti; kiváltképen-valók ezek:

JELENTESEI: Ha a' Vér-has a' fekete sártól vagyon, minthogy az igen rothasztó, és Fenét

Fenét hoz a' Bélekre; veszedelmes a' nyavalya. Ha a' taknyos nyáltól vagyon; úgyis kinofabb, mint sem a' sárga epés sártól; mert imez enyves ragadó lévén, tovább hever a' Béleknek oldalain.

Ha a' Vér-hasban való ember nem ehetik, nem alhatik, tiszta-fekete *materia* és bő vér mégyen tölle, tsuklik, okádozik, 's nagy a' szomjusága és forrofága; többire halálos. Ha pedig darab hufok és kővérségek mennek tőle; azis halálos.

A' gyermekek és vének, nehezebben lábollyák meg, mint a' közép idejük.

A' nehezkes afzszonyok, akarmelly Has-menésben, hamar idétlent szűlnek.

ORVOSSÁGAI: A' mi a' Has-menésbéli nyavalyáknak orvoslását illeti; minthogy ezek nem meszszé vannak egymástól, és csak némínémű környűlálló dolgokra nézve különböznek: Elsőben-is a' közönséges Has-folyásban és akarmelly Has-fikülésban, akar emésztett akar emésztetlen *materia* mennyen felettébb, így kell tselekedni:

Igen reá kell az okára vigyázni, a' Gyomortól vagyon-é inkább, vagy a' Béleknek gyengességétől a' Has-menés; mert néha az a' Gelesztátólis megesik, és úgy kell osztán az orvoslást alkalmaztatni. Ha nyersen és emésztetlen mégyen, a' Gyomortól vagyon inkább: azért, gyengén tisztitan kell a' Gyomrot fellyűl hánytató orvofsággal; azután

után pedig erősíteni és táplálni mind belső 's külső eszközökkel.

Jó segítség itt ezaránt belsőképen a' régi *veres Rosa Conserva* vagy *Liktárium*, akár külön élvén ennek valamelyikével, akár pedig őszve-elegyítvén. Jó igen itt, ha a' betegnek nagy hévsége nintsen, a' *Terjék*-is.

Külsőképen, *Podomentát*, *veres Rószát*, *úr-mót*, *Czitrom béjját* vagy dally-őszve, rakj meg két fatskót vélek, és tűzd-meg, hogy egy rakásba ne menyenek. Főzd-meg a' fatskót *veres Borban* vagy *atzélos vízben*, fatsard ki 's jó-melegen párolva tedd egyiket a' Gyomrára; ha ez meghül, tedd a' másikat reá, ezt pedig vedd ujolag a' meleg Borba; és így egyiket a' másikkal megváltván, párollyad véle mindennap kétszer-háromszor, jó-darabig.

A' mi a' külső kenést, flastromozást és ködést illeti pedig: e' nyavalyában mind hasznosok azok, mellyeket tellyebb ezen Könyvben az I. és II. Részekben elő-számláltam; 's azokkal kell itt is élni.

Ha pedig eméztett *materia mégyen* a' has folyásban, (melly a' *Diarrhaea*), abban is meg kell vigyázni honnan ered kiváltképen; mert ez mind a' Májból, mind a' Lepből, Gyomorból, Bélekből, mind pedig az aszfonyi rendben a' Nádráokról takarodhatik; 's arra kell igen vigyázni. Noha mindazáltal akár honnan légyen a' bő, megveszett, hol epés

epés, hol nyálas, hol fekete sáros nedveségeknek bőlsége, szokott ez eredni a' testben. Azért, elsőbenis e' nedveségeket kell tisztítani; de úgy azért, hogy a' Has-indító erővség, szoritsonis egyfzersmind.

Ilyen erejű a' *Rhabarbarum*, kiváltképen ha meg pergelik a' tűzön. Végy azért egy vagy két fusták nyomó *Rhabarbarumot*, vagdald apróra; egy tsésze *úröm*, vagy *Cichoria*, vagy *atzélos vízben*, vagy *veres Borban* áztaljad egy éjjel, reggel ruha által fatsard ki jól; e' kifatsartt lévbe tégy újolag jó aprón megtört *Rhabarbarumot* két póltura nyomót; 's idd-meg. *Téjjel*, vagy *Savoal*, vagy *Káposzta lével* készített *Kristélytis* nem árt beadni.

Szabadulván e' hitván nedveségektől a' test; azután bátran adhatni Has-szorító eszközketis:

Végy *Érzetet*, 's két-annyi *Vizet*, minde-
nikbe sűs egynéhányszor *tűzes vasat*, őszve-elegyítvén, főzz-benne *Nofzpolyát*, *Barkozát*, és *Birs-almát*, *levelivel* együtt főzz egy marok *Tölgy makkot* is közébe, főzd-meg jól ezeket; míg fele elapad: márts *Spondiát* belé; levét kifatsarván, jó-melegen, a' mint elálhattya, kösd a' Gyomrára; ha meghül, ujjtsad. Kenyék a' Gyomrát és Hasát vagy *Mástix*, vagy *Birs-alma*, vagy *Mirtus olajjal*, vagy külön valamelyikkel, vagy őszve-elegyítvén: és hogy szorítóbb légyen, aprón

törtt *Ábel vérét* (*Sanguis Draconis*,) vagy *Töm-jént* közibe elegyítvén, ezzel kennyék a párlás után.

Ísmét: *Arzelos Etzerb* hány *piritot Kenyér-belet*, *sültt Birs-almának a' búsát*, főzd és törd őszve, hogy jó-sűrű legyen mint a' pép; e-legyíts közzé aprón törtt és szitáltt *Mústixot*, *Töm-jént*, *Ábel vért*, vagy *Bolus Arménust*, kend jó-melegen ruhára, s kösd-bé a' Gyomrát.

Ha igen rága a' rozsz nedveség a' Gyomrát: Igyék *Mondolából*, *Ugorka*, *Dinnye* és *Tök magból*, *Uti fű-vizzel* készített *Tejet*. Főzessen *Tsengő fűvel* és *mezei mentával* Feredőt, álljón belé, úgy hogy csak a' Gyomrát érje-fel.

Két füsták nyomó *Mústixot* főzz-meg egy ejtél *forrás Vízben*, (annál jobb lészen, ha *zúzes vasat* sütsz belé:) 's azt igya mikor szomjúzik. Vagy: Főzzön *Tormentilla gyökerezt Vízben*, vagy *aszaltt Barkótzát*, 's azt igya.

A' *Balba fűnek* vagy *Hunyornak* (jobb a' melly babos tarkás) *levelét* veld eleven szén-re, lyukas széken annak füstivel párollyák az alfelét; igen használ minden Has-menésben. Annál jobb, ha azon *fűvet* meleg *erzetzel* őszve-törvén és ruhára rakván, a' párlás után a' Gyomrát békötik véle. Jó azon módon az *őkőrfark-kóró levelével* is párolni, főz-zék meg *Téjben*, öntözzenek *bév kovats követ* véle.

Igen hasznos a' *Kaláris sűrűp-is*, (mellyre a' gaz-

a' gazdagabbak szert tehetnek:) mindennap egynéhányszor egy-egy kevelet bévenni beléle.

Ísmét: A' *zshipke Rosa gyümölsét*, mikor meg-érik, szedd-meg; meghasítván, magvát kihányván, aszaltt-meg: a' mikor szűkség, főzd és edd-meg; igen szünteti a' has-menést. Sokszor, mikor semmi nem használt, a' *Nofz-polyával* való élés meggyógyította e' nyavalyát; de az ilyen igen szorítókkal nem kell élni addig, míg a' bő sártól meg nem tisztítjuk a' testet; mert azt megrekesztvén, több kárt téstzen, mint hasznót.

Akarmelley régi has-folyásbanis ditséretes és nagy hasznú ez: A' vizes helyen termő *Zarka levelű Hunyornak* és *túl-fűnek* (megtörvén) *levét* fatsard-ki, mindenikből egyaránt vévén elegyítsd-őszve, főzd addig, míg harmada elapad, 's éjomra egy-egy kalánnal vegyen-bé: meg-nádmézelhetni, ha tetszik.

Néha a' Has-folyás, vizelletnek megindítalával szűnik-meg, elszívárogván más felé a' Belekről a' fok rozsz nedveség, ilyen formán: *Fenyő magot* főzzenek-meg *veres Borban*, annak a' *levét* igya vagy három nap éjomra, melegen. Vagy: *Aszally-meg* egynéhány *mezei Pstrűtsköt*, törd apró porrá, mellyből egy füsták nyomót végy-bé egy-kevés *fejér Borban*.

A' tulajdonképen való Vér-hasban, mind ezekkel a' megmondott eszközökkel élhetni ugyan

ugyan ; de nagy vigyázással , óva és tápo-
gatva : mert a' szorító eszköz e' nyavalyában
fokszor veszedelmes , a' fellyül vött orvof-
ság gyakorta semmit nem munkálodik ; leg-
jobban pedig a' Kristély : azért eszesen meg-
kell vigyázni , minek vagyon ideje , minek
nintsen. Mert az erős évő nedvességet , melly
mind a' sebet a' Bélekben , 's mind pedig azt
a' nagy rágo fájdalmat szerzi , erőtleníteni és
enyhíteni kell , azonban lassan-lassan tisztita-
ni ; a' Béleknek sebeit tisztítani 's gyógyi-
tani ; és oltán a' Béleket szorítani mind az
ő rendi szerint.

Legelsőben azért mindjárt kevesíteni kell
a' nedvességet valami gyenge *Purgatioval* ,
nem gondolván azzal , hogy azon kivüls e-
léggé megyen a' Has ; mert e' nyavalya , an-
nak a' rágo *materiának* kevesítésével , nem
pedig ben szorításával orvoslódik : mellyet
hamindjárt elsőben szorító eszközökkel meg-
állítanál , olyan vólna , mintha a' Farkast ré-
keztetnéd Marháid közzé az istállóban.

Legalkalmatosabb erre a' *Rhabarbarum* ,
mellyből két susták nyomót törj-meg , tedd
egy-kevés *Uri-fű* vagy *Cichoria* , vagy *Pap-
er-szénye vizébe* , vagy pedig *arzélos vizbe* , 's
tassad benne egynehány óráig , és mindenef-
től fogva idd meg mindjárt a' nyavalya elein.

Italod pedig , elein két-három nap , légyen
ez : Két vagy három ló *Tamarindus* főzz-meg
egy ejtelnyi *riszta vizben* , 's annak *levé* igyad.

Ha azt

Ha azt nem kaphatod : *Savóba* vagy *Kor-
pa czibrébe* tiszta *tűzes Vasat* süts egynehány-
szor , 's azt igyad e' nyavalya elein szomjú-
ságtól.

Az Er vágás forog itt kérdésben : Azért ,
ha a' beteg véres természetű és jó-erőben va-
gyon , azonban nagy a' hévsége : Első vagy
második napján e' nyavalyának , vághat eret
szabadon és hasznoson ; mert ezzel is keve-
sedik a' *materia* , hivesedik a' test , és hives-
edvén szorúl , az átomis inkább reá jő : e'
nyavalyában pedig az alatlanság legveszedel-
mesebb ; az átom szerez pedig valami jót ,
mivel másképenis az alvás közben szorulni
szokott a' Has.

Azonban , minthogy a' Béleket leghama-
nébb és könnyebben minden erő szakasztás
nélkül tisztítja és öblíti a' fok rágo nedves-
ségektől a' Kristély , azt el nem kell hagyni ;
hanem még elein azt a' nyavalyához illendő-
képen elkészítvén bé kell adni , nem egyszer
két-szer , hanem egynehány napon ; változ-
tatván mindazáltal annak készítését , úgy
hogy néha tisztítson inkább , néha a' fájdal-
mat enyhitse és a' sebet gyógyítsa inkább ,
néha szorítson inkább a' beadott Kristély.

Tisztítani a' Kristélyt készítsed *Savóval* vagy
Korpa czibrével , ezeket főzvé-meg benne :
Fekete Nadály gyökeret , *Ókórfark kőró levelét* 's
virágát , *Uri-fűvet* , *veres Rósát* , *pergeltt Árpát* :
ezeknek megfőtt és leszűrt *levében* végy a'

M

men-

mennyi elég, *Rosa mézet* vagy tsak *szin Mézet* tégy, és három *Tyukmony fejét* kúpülly-belé; és ha Nyár vagyon, vagy *Egér-fark fűnek* vagy *Portsinak* kifatsartt levét elegyítsd, 's úgy add-bé annak módgya szerint.

Fájdalom enyhíteni, tsak igyis meglehet: *Tejet*, a mennyi elég, forralyanak, ereszfék-fel két vagy három *Tyukmony Székivel*; ha vagyon, *Rosa mézet*, ha nintsen, *szin mézet* és egy-kevés *Terpentinát*, őszve-törvén *Tyukmony székivel*, elegyítsenek el jól benne, 's adgyák-bé kristályúl. Ha lehet, egy Kristélyből is ne maradjon ki a *Terpentina*; mivel az a' sebet mind tisztítja, mind szépen gyógyítja.

Vagy igy: Egy *Jub* vagy *Berbéts fejet* mind bőróftól darabolly-el, főzd-megerősén addig mig a' húsa-ugyan lesorvad, leszűrvén e' nyálas lévből annyit, mennyi egy Kristélyhez elég, forrally-fel újjolag *Tsengh fűvet*, megtörtt *Tormentilla gyökeret* benne, és újjolag megszűrvén, három *Tyukmony székít* ereszfél benne, 's add-bé, ez mind szorit, mind gyógyít.

Tsak ezis jó hamarjában: *Árpa-kása levében* vagy *Téjben* főzz *Uti-fűvet*, szűrd-meg, tégy *Tyukmony székít* 's *Mézet* belé, 's add-bé.

Vagy igy: *Árpa kása levében*, mennyi elég, vagy két *Tyukmony fejét* kúpülly, tégy azon kívül két lótt *Gumi Arabicumot* belé, megannyi olvasztott *Ketske fadgyat*, egy-kevés

Bolus

Bolus Armenust, forrald-fel, és illendő melegen add bé.

Efféle nyálas Kristély után pedig, hogy az ő enyves és tapadó erejével kárt ne tegyen, másodnapon újjolag seb tisztító Kristélyt adgy bé, ilyen formán: *Korpa ezibében* főzz *Árpa kását*, *levében* annyit, mennyi elég, leszűrvén, vels *Nád-mézet*, vagy *Rósa mézet*, vagy *szin mézet* belé, 's add-bé

Egy szóval: Tisztítani a' Kristélyt tsináld vagy *Korpa ezibével*, vagy *Savóval*; mert a' *Káposzta* lév igen rágja, és a' kint neveli: *Fájdalom enyhíteni* 's gyógyítani, *Rosa mézes Tejbén* téjjel; ebbe ha *tűzes Atzéli* sütsz, nagyobb ereje leszén a' gyógyításra.

Azonban: Etelében is hasznos az *Árpa-kás* lév, *Korpa-ezibe*, *Savó ital*; és ha nagy hévleget nintsen, igen jó a' *sáfrányos édes Téj* is e' nyavalyában.

Vagy pedig: Igen szép *Lisztből* *Tyukmony székivel* gyurjanak *Czipot*, sütsék-meg kemencében; abból *Nád-mézes Téjbe* morfolyanak, hogy mint valami pép olyan legyen, 's abból egyék kétszer-háromszor napjában.

Jó a' jól megtörtt *Borjú husnak* is leve, ha gyakran hőrpöli; *Szeretsen diót* is vethetni belé: annál jobb, ha azt *Ris kásával* főzik, 's úgy eheti. Jó a' *Ris-kását* higan *édes Téjben* megfőzvé, vagy két *Tyukmony székít* belé tévén, kalánnal enni e' nyavalyában. Az *Árpa-kásának* pedig *sűrű levét* ha gyakran hőrpö-

M 2

pö-

pöld e' nyavalyában, mind tisztittya a' sebet, mind pedig szépen hivesít.

Két *Narants béjat* főzz-meg két ejtel *Vizben*, azt igya szomjúságtól. Vagy pedig: Főzz *Vizet Tál mosó fűvel*, *Tormentilla gyökérvel*, *Egér fark fűvel*, *aszfalu veres Rósával*, 's azt igya. Mind sütve, mind főve, mind Liktariom formában, igen jó a' *Birs-alma étel*. Vagy így tselekedgyél véle: Hasítsd ketté, vágd ki mind a' torsáját, töltsd-meg *fejér Viaszszal*, 's tedd őszve, és *vizes lenzsepűbe* takarván 's erdsen őszve kötven, *farátnak* alatt sűd meg; illyet egyél egynéhány nap, 's kiváltképen használ.

Keményen megfőzven egynéhány *Tyukmonyat*, szedd-ki a' *székít*, morláld *Rósa vizbe*, nád-mézeld és *Szeretsen dióval* hintsd-meg; illyet egyél egynéhányszor.

Ísmét: öt vagy hat lót *Uti-fű* vagy *földi Borostyán* kifatsartt *leves* megnádmézelve, igyál-meg; az utolsó kiváltképen ditséretes.

A' gazdagok a' *Kaláris sűrű* szert tehetnek, 's igen jó e' nyavalyában, vagy csak úgy magában, vagy *Rosa vizben* bévéven belőle gyakorta.

A' Vér-has szűnven; hogy mind a' Gyomor, mind a' Bélek erdsőgyenek: *úróm* és *Fodor menta sűrű* őszve-elegyítven egyaránt, azt nyalogassa kalánból gyakorta. Sőt ha a' Vér-has a' fok gyűmölts ételtől esett; a' nyavalya elein-is bévehetni az *úróm sűrű*, 's egy-

egy kevés *Fa béj vizet* igyék-meg feljül reá; igen használ: azonban, jó melegítőkkel köfsék a Gyomrát; a' mint ezen Részben a' Has folyásról megirtam.

Jó a Vér hasban ezis: Egy *Galamb finak bilit* kivetven, és a' helyét *Viaszszal* megtöltven, sűd meg, 's edd-meg éjomra. Kőzönséges nem igen savanyú *Almávalis* hasonlóképen tselekedhetel, mint a' *Birs-alma felől* irtam. Annál jobb, ha a' *Viaszszal* együtt *Gummi Arabicumot*-is télsz belé.

Jó e' nyavalyában, elégedendő tisztulás után, mind a' *Nofzpolyával*, mind a' *Barkorzával* való élés.

Ísmét: Tavaszszal, a' *Tölgy fának gyökérén* szokott teremni valami szorító eszköz, melly veres, és formájára nézve mintegy *Szólószem*, mintegy Gombának neme ez: ezt Tavaszszal szedven és megafzalván 's megtörven, ennek a' *porából Uti fű vizben* egykeveset bévenni, igen hasznos.

Vagy így, melly a' rothatt nedveségektől való Vér-hasban hasznos: Egy *Czipot* áztsafs meg *Ertzetben*, azután kementzében afzald-meg; másodszeris megáztatván *Ertzetben*, újlag keményen afzald-meg, megtörven *édes Tébbe*, vagy *Korpa czibrébe*, vagy *Arpa kásás lévbe* vessen belőle, hogy sűrűsége legyen, azt egye. Hasonlóképen élhetni a' *Bolus Armenussal*-is valami *lévben* egy sűfták nyomót bévéven belőle.

A' gyermekeknek főzz *Téjben Gummi Arabicumot*, vagy *Keményítőt*, vagy *Vízabojagot* megsáfrányozván, azt adgyad ennick, tellyebb említett *Tyukmonyas Czipoval*, vagy anélkülis. Igyanak *Árpával főtt Vízet*, mellybe *Szarvasznak megégetett szarvát* vels egy darabot, 's arról igyanak. Ismét: Adgy ennik gyakorta, mentől régibb *veres kosa conservát* vagy *Liktáriumot*.

Ha nem alhatik: *Vad Mákboltsináltt sűrűpot* és *Birs-alma sűrűpot* egyaránt őszve-elegyítvén, 's ugyan *vad Mák vizével* feleresztvén, abból igyék gyakorta egy's két kalánnal; mind álmot hoz, mind hivesit, mind szorit.

A közdönsegesen elhatalmazot *Vér-hasban* pedig, minthogy az mérgeiség nélkül nintsen; 's a meg mondott orvofságokon kívül, *új Tejéjkel*, *Diascordiummal*, apron tört *Gyanta porral*, *Pápa-fű vizben* ebből két poltura nyomót bévévén gyakorta: hasonlóképen, *Szarvasznak* Patikai módon elkéztett, vagy pedig akar tsak *megégetett szarvával*, *Bolus Armenussal*, *Pimpinella* (*Bába íre*) gyökere és *Tormentilla gyökere porával* egy fulták nyomóval azon *vizből* kell gyakorta élni. A' rendes ital pepig, légyen *Árpával*, *Tormentilla gyökérrel* és *ráspolyozot Szarvas szarvával főtt Víz*.

Minthogy pedig e' nyavalya minden Nemzetben igen közdönseges; eleitől fogva, szegények, boldogok fokképen próbálták orvoslását, fokrais reá akadtanak: mindene-

Haaz Rezső Múzeum Tudományos Könyvtára Székelyudvarhely

ket elő nem számlálok; hanem minekelőtte a' külsőkre lépném, a' szegényekért egynéhányat még leirok.

Tiszta Vízbe sűs vagy háromszor *tűzes Vasat*; azután a' tűzhelyben vagy sűtő kementzében megégett 's veresfedet *Agyagot* megtörvén 's szítálván, 's abba a' *Vízbe* kevervén, abból adgy egynéhányszor innya a' betegnek.

Vagy igy: Végy két vagy három őszve-marrokkal *Liszt-lángot*, négy vagy öt aprón tört *Szeretsen diót*, annyi *Tyukmony székit*, mennyi elég ezeknek meggyúrására, meggyúrván, tsináld *Pogásákba*, sűsd-meg a' kementzében; akar *Téjbe* morfálva, akar tsak úgy magánoson egyék ebből egyet reggel 's estve mindennap a' beteg.

Ismét: Vedd *vizét Tavaszszal* a' *Tser-fa jóvérsének* és *gyenge leveleinek*, 's azt igya. Jó igen a' *Dió olaj-is*, akar *Levesben*, akar *Pogását* véle gyúrni, 's megenni igen jó.

Ismét: A' *kák béjját Szeretsen-diós Borban* főzd-meg erősen, megaszalván, apró porrá törd-meg; mindennap kétfzer *Pápa fű* vagy *Uri fű vizben* ebből igy k-meg annyit, mennyit egy kés hegyin vehetsz.

Vagy igy: Egy vas serpenyőben, egy *Tyukmony székit Fa olajban* vagy *Dió olajban* ránts-meg, 's egye-meg éjomra; ha az nem használ, másod naponis hasonlóképen tselekedgyél; ha annak sem érzi semmi hasznát, igen roszúl dolga.

Vagy így : Hevits-meg egy *Téglát*, úls egy *Tyukmony székít* reá, hintsd meg hamar jól meg törtt *Szetetsen dióval*, annál jobb ha aprón törtt *Mákkal* hinted meg, megsúlvén egyemeg. Ismét: Főzze-meg a' *Lentsét*, 's igya a' levét.

Hogy a' Béleknek febe gyógyúllyon, igen jó ez : Egy lót *Terpeninát* (jobb a' *Valenzet*) egy *Tyukmony székivel* egy tányéron tört-díszve jól ; azt *Pap erjénye fű*, vagy *Uti-fű* vízzel, vagy tsak *tiszta Arpával* készített *jóst* vízzel eréld fel, 's mint a' tej olyan léfzen, szűrd meg ruhán, nádmézeld meg, ha lehet, egy-egy tsészével minden reggel 's estve igyék meg belőle.

Külsőképen, kennyék az egész Hasát *Birs alma olajjal*, vagy *Rosa olajjal*, vagy pedig len é etlen *Fa-olajjal* (ha kaphatni) vagy *Fa-olajat* főzz-meg harmad rétzényi *Ezettel*, mindaddig, míg az *Ezettye* elapad, 's azzal kennyék. A' Gyomor kedvéért, *Máslix* vagy *űrdm olajat* is elegyithetni hozzá.

Megkennvén a' Hasát, fellyúl hintsd-bé ime szorító porokkal, vagy külön-külön vélek, vagy pedig díszve elegyitvén őket : Illyen az aprón megtörtt *Pomagránát haj*, *Galles*, *Maknak a' tok'a*, *veres Rosa*, *Tömjén*, *Máslix*. Vagy ezeket a' porokat elegyítsd az *olajokba*, egy-kevés *Viaszszat* bele vetvén és díszve olvasztván, tsinálly Kenetett belőlök, 's azzal kennyed.

Vagy:

Vagy : *Bolus Armenust* hat sufták nyomót, *Tömjént* egy lótot, *Abel* vagy *Sárkány vért*, *Máslixot*, *Mumiát*, mindeniket két sufták nyomót, tört porrá ezeket, és *Tyukmony fejé-rirel* díszve kápúltt *Ezethe* elegyitvén, 's az után ruhát belé-mártván, a' Köldöke alatt kösd bé véle.

Vagy : Egy falka *Pók-bálot* keverj-díszve *Tyukmony fejé-rirel*, rántsd-meg *Dió-olajban* vagy *Fa-olajban*, egy serpenyőben, 's jómelegen a' Köldöke táját kösd-bé véle.

Ha a' Vér-has járovány; minthogy az méreggel vagon akkor *Terra sigillátával* díszve elegyített *Terjéket* kenny ruhára, 's azt tedd a' Hasára : tsak magával a' *Terjékkelis* megtehet.

Vagy : *űrdmöt*, *Mentát*, *Uti-füvet*, *tser-fa levelet*, *Birs-alma levelet*, *Tál mosó füvet*, *remondád füvet*, *Szetetsen diót* díszve-vagdalván és törvén, rakjad egy fatskóba, mellyet főzz-meg *veres Borral* díszve elegyített *arzelos vízben*; kivévén belőle, 's levét kifatsarván, jó melegen kösd a' Hasára, 's azzal párollyad, gyakorta ujitván.

Vagy : Gyenge ruhából tsináltt *fatskot* tölts meg *Korpával*, föld-meg *Ezeterben*, 's kifatsarván kösd reá azon módon, ujitván. Ha a' fájdalom igen nagy; ezeket *sáfrányos téjben* kell megfőzni, 's úgy kell békótni.

Ugyan ezeket *bév kovars köre* öntözvén, ilyödn a' beteg lyukas székre, 's úgy párollyák az alfelét.

M 5

A mi

A' mi a' *Diatát* illeti: E' nyavalyában mind az igen hideg, 's mind a' meleg ártalmas; hanem csak mértékletesen legyen. Etele könnyű emésztő legyen; száraz inkább, mint leves; sültt inkább, mint sem főtt; keményen sültt vagy főtt *tyukmony* és ha nagy hévsege nintsen; minden *téj* és *tejes éték*, *Ris kása*, *Arpa kása*, hasznos. Minden erős sós, etzetes, neveli a' kint. Itala legyen azok közzül, mellyeket leirtam; ha nagy hévsege nints, *veres Bort* vagy *sajtolttat* igyék keveset. Minden mesterféggel azon kell lenni e' nyavalyában, hogy a' beteg alhafsék.

A' gyakor leülestre való kívánczolásban, mellyben többire semmi nem mégyen, mellyet (a' mint oda fel megmondottam) *tenes musnak* hinak, többire majd azont kell követni, azon *Purgátió*val élni, mellyel a' Vérhasban, 's azon *Kristéllyel* ha szűklég; tsak hogy itt kevesebb *materiát* kell a' *Kristéllyel* bévetni.

Legtöbbet téfzen itt a' párlás: azért, az *ókörfark koro levelét* 's *virágát*, *úróm viragot*, rakj két satskóba vagy többbe, főzd-meg *téjben*, Hasát és *Alfelét* jó-melegen kösd-bé véle; mindjárt ujtván és változtatván, ha meghül. Vagy: *Veres Rosát* és *Szék fű virágot* főzz-meg *téjben*, márts *spondiát* belé jó-melegen, 's arra ülljön a' beteg; újtván ezt is, ha meghül. Vagy: Két satskót tölts-meg *Korpával*, főzd-meg *Etzetben*; onnan kivé-

kivén, hol egyikre, hol másokra ülljön jó melegen.

A' *fái Cyprus levelét* főzd-meg *etzetes vízben*, lyukas széken *béu kovats kőről* azzal párollyák az *Alfelét*. Vagy pedig: *Szurkot*, *tömjént*, öszve elegyítván, velsék *eleven szénre*, 's azzal füstöllyék lyukas széken; igen használ.

Vagy így: *Jubnak* vagy *Berbétsnek lábait* 's *fejét* darabokra vagdolván, hasonlóképen egy vagy két *difzno tőköt* eldarabolván, főzzék-meg erőse *Feredőnek*, mellyb eegynéhányszor ülhet napjában, mindenkor megmelegítván.

Ísmét: A' *Ketske fudgyat* tsinállyák tsap formán, 's tegyék-bé, mint a' szappan tsapot szokták, az al-felébe; enyhíti a' fájdalmat, és gyógyítja a' kifebefedet részt.

A' Has-menéshez és erőltetéshez való, a' *Véghurkának* vagy *Bélnek* lejárásais; melly gyakran megesik, kiváltképen a' gyermekekben, ha tudnillik testeknek belső állapottya hideg és nedves: erre pedig gyakrabban okot izolgáltat a' fok ivás.

Azért: Az illyent az italtól, a' mennyire lehet, igen el-kell fogni. Ha mikor pedig lejd: kennyék-meg *Kofa olajjal*: vagy *Urfüvet* vagy *tál mosófüvet* főzzenek meg *Korban*, 's azzal melegen mosásák-meg; és fellyül hintsék-meg aprón törtt *Galleffel*, vagy *Tölgy-maknak a' tokjával*, vagy *Bolus Arménissal*, vagy *tömjénnel*, 's nyomják úgy fel. Azután párollyák, lyukas székre ültetvén, a' mint a' *Vérhasról*

hasról megirtam ide-fel. Vagy: *tömjént, veres afzszú Rosát* őszve-törvén, vésék *eleven Szénre*, 's azzal füstöllyék lyukas székben. A' hidegtől óltalmazták, meg ne tsipie; mert ottan belé esik a' fene. Ha székbeli szükségét akarja tenni: ne üllyön le, hanem fekvő állva tegye; inkább nem megyen-le a Bélek.

Ísmét: Egy-darab gyalultt *zser-fa deszkát* melegítsenek-meg, 's a' mint melegét elállhattya, mezitelen Alfellel üllyön rajta.

VI. R E S Z.

A' Gelesztákról közönségesen.

*Külömb-N*oha a' Geleszták a' Béleken kivül is megteremhetnek ugyan; de az ritka dolog: szölok azért tsak a' Bélekben termökről. Ezek három-félék: vagy gömbölyü hoszszak és vastagok, és ezek teremnek a' Gyomor táján a' vékony Bélekben 's gyakran a' Gyomorra, sőt az ember Szájára 's Orrábais feljönnek: vagy Gömbölyük 's igen vékonyok, és ezek ugyan félszékeny igen számoson teremnek meg a' vastag Bélekben: vagyon ezen kívül (noha ritka) lapos Gelesztá-is, melly mintegy hoszszan hasított szij, úgy nyúl el hoszszára a' Bélen.

OKAI: Ezek megtermésének oka minden eledel, valamelly hamar megvész és rohad; mellyből léfzen oly poshatt édes nedveség, mint a' fajban is és egyebekben láttyuk, hogy a' belső meleg azt táplálván, abból osztán a' megmondott férgek elevenednek 's teremnek.

Innen

Innen vagyon, hogy a' melly tsetsemőt hamar hús ételre tognak, abban leghamarébb megterem a' Gelesztá; mert a' hús nehezebb eméztő lévén a' téjnél, sokáig hever a' Gyomrótskájokban, melly miá ugyan ott megvész, és a' Gelesztá megtermélte okot ad. De ha Téjjel él tsak, ez nem következik: mert ha megvész-is a' Gyomorban a' Táj, megfanyodik: ezek a' férgek pedig az édes nedveségből teremnek; a' savanyutól pedig elvesznek.

Terem pedig a' Gelesztá olyan édesből, melly hamar megvész; de nem terem a' Mézből és Nádmézből, mert ezek szárazítottok, és rohadás ellen valok: a' Mézes étel után ugyan felindúl a' Gelesztá; de nem az, hogy abból teremne, mert már megvayon; hanem hogy azt igen szereti szini és szopni, 's igen táplálódnak tőle, miat a' léjtől és Tyukmonytól is. Mellyre nézve ugyan ezekben is tsalhatni meg, mintegy étető méreggel a' Gelesztát, hogy meghaljon és a' testből kivesszzen.

JELEI: A' melly emberben Gelesztá vagyon, kimutattya magát, mind az alvás közben, 's mind azon kívül. Mikor aluszik: ijjelez, beszéll, fogait tsikorgattya; 's a' t. Ha nem aluszik: orra viszket, okádozik, sokat iszik, szája mintegy savanyú büdöséggel dohos, hurút, az eméztet melly megyen tőle, olyan mint a' Tehén ganéj, 's poshat 's a' t.

's a' t. De nem mindenben mutatodik mindenik jel ki; hanem kibén egyik, 's kibén másik.

JELENTÉSEI: A' Geleisztáktól az emberben sok nyavalyák: Elájulások, Nyavalya kirottás, forró Hidegletés, néha kolika's egybek szoktak következni; néha pedig hirtelen halális, által rágván és furván azok a' Béleket.

ORVOSSÁGAI: A' mi orvoslását illeti nyavalyának: itt mindjárt mihelyt eszünkbe vesztünk, azon kell lenni, hogy vagy elevenen vagy holtan kitakaríthassuk azokat. Igen jó azért itt legelsőben is *Rhabarbarumot* beadni, két, három, vagy négy poltura nyomót (a' mint a' betegnek ideje kívánja) aprón megtörvén, vagy *Áézbe* keverjék, 's úgy egye-meg, vagy egy kevés *forralt tejbe* igya-bé; ez úzi a' Geleisztát fellyül alá felé. Alól pedig úgy kell tselekedni, hogy kristéllyel ollyat vessenek-bé, a' melly után siet a' Geleisztá: illyen a' *Mezzel*, *Perz olajjal* 's legyített *édes tej*: azt adgyák-bé kristélyben, annyi mértékben, a' mint a' beteg ideje léfzen.

Abban kell azért igyekezni, hogy fel-felől alá-felé takarodgyék a' Geleisztá: mellyre nézve fellyül a' Száján keferű orvosság illik; vagy ha keferű nem léfzenis, legalább ollyan, mellytől a' Geleisztá távozzék: alól pedig kristélyben ollyat kell beadni, a' mellyet szeressen, és a' melly után indullyon; úgy hogy

emez

emez felső hajtja, és az alfo hija; és így az emésztettel szépen kitakarodgyék. Ugyan ezen végre külső Geleisztát úzó kötésekkelis egyszersmind élhetni.

E' végre: Végy fél sutták vagy egy sutták nyomó *Rhabarbarumot* (a' betegidejéhez képest) megannyi *Geleisztá port* (*semen Cina*) tégy hozzá; ha ez nintsen, jó léfzen a' *Vrádits koró magva*-is, meg-aszalván 's megtörvén jól a' *Rhabarbarummal* együtt, *Portsin-fű* (*Portulaca*) *vizben*, vagy *Perje-fű vizben*, vagy egy kevés *melog Borba* igya-bé; mind gyengén purgálya, mind a' Geleisztát megöli és kiúzi.

Mínthogy pedig az illyen beteg szomjúzik: Az italában vessenek vagy két mogyorónyi *Kénesős*, jól benne habarják-meg, állyon rajta két óráig; azután az italt róla leszűrvén, azt igya. Minden szomjúfágtól-való itala illyen *Kénesős* légyen; mert a' *Kénesős ital* megöli a' Geleisztát: annál jobb, ha felforralod a' *vizet* véle, 's úgy szűród-le.

Igen jó a' Geleisztá ellen a' *Fokbagyma*-is főve, és minden *Fokbagymás* eledel. Főzd-meg *tejben* erősen a' *Fokbagymát*, add meg a' *tejet* a' gyermekeknek enni.

Ílmét: A' *Mogyoro fának* két fazék közdött vedd *olajját*; abból két, három, legfellyebb négy tseppet (a' mint a' beteg ideje engedi) adgy-bé *Perje fű vizben*, vagy *Fokbagymás édes tejben*, vagy *Kénesős italban*, egy-kis *Borban*

ban ; megöli 's kiviszi akara' Geleisztát, akar egyébb férget.

Jó éjomra az *úróm viz*, *Centauria* (föld-epe) *viz*, egy tsészével meginnya ; vagy pedig ezekbe is *Kénesöt* habarjanak, róla leszűrvén úgy igya, 's jobb ereje léfzen.

Vagy így : Egy kevés *Buza liszt-lángot* forrally-tel *tiszta Vízben*, hogy sűrűtske légyen 's Táj gyanánt azt add gyakorta enni ; a' Geleisztát kiveszti.

Ísmét : Vájd-ki egy *Navantsnak a' bélit*, tölts belé *Laurus olajat*, *úrómnek kifatsart levét*, *Terjéket*, *Geleisztá-port*, vagy *Vrádits-kóró magot* ; takard-bé jól *vizes Len-tsepűbe*, sűd-meg tűzes sarátnak alatt jól ; azután fatsard-ki mindenestől a' *levét*, mellyel kend meg a' *Köldökét*, *Szívét*, *Vakszemeit*, 's a' *Pulsókat*. Azon kívül a' *Hafát*, Melyét kend bé *Egett-borral*, hintsd-bé fellyül aprón megtört *Myrbával*, vagy *úróm* vagy *Vrádits-kóró virágporával*.

Vagy : A' *Tsengő fünek levelét* 's *virágát* rontsd őszve jól, rakjad ruhára, 's köld bé a' *Köldökét* véle : békótvén, mindjárt a' mellett igyék *liszt lángos Vízet*, vagy *Rhabarbarumót*, vagy *Méh-serben Geleisztá port*, vagy *fogbágy-más tejet*.

Vagy így : *Geleisztá port*, *Szarvasnak égetett szarvát*, mindenikből egyaránt vévén, aprón törj-őszve ; abóól két, három, vagy négy poltura nyomót vegyen-bé reggel 's estve meleg

Borban,

Borban, vagy *úróm vízben*, vagy *fogbágy-mát Tájben*.

Vagy : A' *Geleisztá-port* *asztal d' Etzetben* vagy két óráig, azután *tiszta mézzel* főzzed sűrű *Liktáriommá* mint a' *Terjék*, abból reggel 's estve adgy-bé egy mogyorónyit.

Vagy : *Meleg Borban* adgy *Fu-olajt* bé innya gyakorta, vagy *Fa olajos levest* adgy enni gyakran, vagy *Vajast*; mivel az *Olajostól* és *Sirostól* elvész a' *Geleisztá*. Igen jó a' *Baratzk mag olaj* is, akar kívül kennyed a' *köldökét* véle, akar pedig add-bé *meleg Borban* innya, akar mindeniket tselekedd.

Jó, rendes italnak a' *Bűdös-kő* vagy *Gálitzkő spirituussal* lavanyított *Vízet* is innya ; mert ezek, mind a' rothatt poshatt nedvességeknek orvossági, mind a' *Geleisztát* is űzik.

Vagy pedig : Rendes italnak főzd-meg a' *Perje süvet*, vagy a' *szárban indulo Búzát*, vagy *Rosot* ; az-is mind űzi a' *Geleisztát*, ha véle él.

Vagy : Olvaszd-meg a' *fejér Onat* hatszot egymásután, smindenkor önts az italba, vagy *Víz* vagy *Bor* léfzen az, megszűrvén azt igya szomjúságtól.

Vagy így : *Bűdös-kő virágát* egy fuflák nyomót, *Bolus Arménust* egy poltura nyomót, adgy-bé innya *úróm vízben*, vagy *Baratzk-levél vízben*, vagy *úróm Borban*.

Jó igen a' *Baratzk-virág sirup* is, egy kalánkával bead ván nyalogatni; mind a' *Hafát* lágyítja,

tya, mind a' Geleisztát úzi.

Jó a' *Diclamnus gyökér*-is, akar megfőzvé *Borban* igya a' levét; akar pedig aprón megtörvén fél fusták nyomót, többet is, adgyanak bé meleg *Borban* innya belőle.

Kivül ezek használnak: Az *üröm olaj*, *Fo-dormenta olaj*, *keserű Mondola olaj*, *Baratzk-mag olaj*, kennyed véle a' Hasát. Vagy: *Sávtöknek a' bélit* főzd-meg *Ea-olajban*, 's kennyed a' Hasát; a' *bélit* pedig kösd a' köldökére. Jó a' *veres Olaj* is, mellyet *Tsengő-füvi-rágából* készitnek, véle kenni.

Ismét: A' *Sávtöknek bélit* kivévén, 's magvától megtisztitván, törd-őszve erősen *Tebén epével* 's egy kevés *Borral* vagy *Egett borral* mint a' pépet, ruhára kenvén kösd-bé a' köldökét véle.

Ismét: *Fürös Viola magot* (*Lupinorum*) egy-keves *Myrbát*, *Aloét*, mindeniket apró porrá törvén, *Tebén epével* vagy egyéb *epével* őszve-törvén mint a' pépet, egy-keves *üröm olajat* is eresztetni belé, flastrom formán ruhára kennyék, 's kölsék-bé a' köldökét; és a' *Derekárais* ha télsznek, annál hathatosb-

Vagy így: *ürmöt*, *Isten fáját*, *Vraditskoro virágát*, *zöld Fokbagyma szárat*, *Málva* és *Viola levelet*; *Földepét*, főzzenek-meg *erzetes vízben*, 's kölsék-bé véle jo-melegen a' Hasát égélzen.

Vagy: Gyurjanak *Epével Lisztből Tésztát*, *Pogátsa* formán laposítsák-meg, kennyék-meg

meg azt *Egett borral*, 's kölsék-bé a' köldökét véle.

A' vég-Hurkában való apró Geleisztákat a' mi illeti: annak orvoslására igen hathatós a' *Kristély*, mellyet igen keserűkből kell készíteni: Főzzenek *Föld epét*, *Apró Bojtorjánz Káposzta levben*, tegyenek *Aloét* bővön belé és *Olajat*, adják-bé annak rendi szerint.

Ismét: *Szappanból*, *Mézből*, bővön *Aloét* tévén belé, főzzenek tsapot, tsinállyák jó hoszszan, tegyék-bé, 's magával kihozza. A' fellyebb megirtt Geleisztá úzó orvosságokból azonban fellyül-is vegyen-bé. Vagy: *Sajt-ból* tsinállyák a' tsapot, kennyék-meg *vajas Mézzel*, 's tegyék-bé; magával kihozza az apró Geleisztákat.

VII. R E S Z.

A' vég-Hurkában való Súlyról.

Felen-H Zen az uton való takarodása a' vértészei. nek, sokszor igen használatos, és nagy nyavalyákat kerültet-el, ugymint: *Oldal-fajásokat*, *Nyilallásokat*, *Méláncholiai* tébolyodást, *Arénát*; 's a' t. De ha felettebb vagy on, veszedelmes; az egész testet minden belső részekkel együtt erőtleníti, fogyatya, természeti melegétől fosztya: honnan *Viz-korság*; 's a' t.

OKAI: Ennek oka, a' vérnek néha bőlsége, néha veszettsége, fős évő ereje; mellyek miá keresvén utat magának minden felé, itt a' vég-Hurka erein úti oiztán ki magát egy-

szer, azután is pedig azon útra reá tart: A' mint a' III. Könyvnek III. IV. Részében idefel megirtam. Gyakrabban pedig ennek oka, a' sűrű fekete vér; melly mind seprőségére nézve, mind fős évő erejére nézve kinozza az ilyen beteget.

FESZKEI, KÜLÖMBSEGEI: E' nyavalyának fészke a' vég Hurkában vagyon; mert néha azon elágazott ereknek végei úgy ki-düllyednek, hogy azokat szemmel láthatni, és ez a' Külső Súly: néha pedig a' belső ágazási, mellyek belől a' Bélékben ágazódnak azok dagadnak-meg, 's akkor nem látzanak, és ez a' Belső Súly; ez pedig mindenik nagy fájdalommal vagyon mind addig, míg semmi vér ki nem takarodhatik belőlök, és ez a' Dagadó Súly. Vagyon pedig Folyó Súly is; mert néha mind a' két helyről takarodik a' vér: a' Belső Súlyból, az emésztet után; a' külső Súlyból, az emésztet előtt. Ez pedig néha minden fájdalom és dagadás nélkül takarodik, és nagy könnyebbséget hoz az egész testnek, (a' mint fellyebb mondám:) bizonyos időben kerülván elő nagy haszonnal, majd mint az aszszonyokban az ő természeti szokások. De néha ismét mód nélkül foly; és nem csak a' rozs fekete vér, hanem a' jó is igen kitakarodik nagy erőtlenségével a' testnek.

Ennek oka, kiváltképen, a' természetnek *temperamentuma*; embernek belső, kiváltképen

pen a' *Meláncoliára* hajlandó állapottya. Ehez járúlnak azt segítő, fős, eczetes, füstöltt, 's egyéb mindennehéz emésztő eledelek; és azon kívül, valami a' testnek termék szeti melegét fogyathattya; úgy mint: mértékletlen bujaság, harag, félelem; mellyek a' vért sűrítik, égetik, és fokképen felzavarják.

ORVOSSÁGAI: Elsőben is a' lmi a' Dagadó Súlynek orvoslását illeti: minthogy az mindenkor nagy fájdalommal vagyon őszvekdöttetve, (mert heves ez a' Dagadás:) mindjárt azon kell igyekezni, hogy a' fájdalom enyhüllyön. Azért: *Fejér Málnának, Málva rosának levelét 's virágát, Len magot, Székfű virágát* és *Kapor magot Tájben* erősen főzz meg, 's annak párájával párollyad lyukas széken. Vagy: *Márts gyenge ruhát* vagy *spondiát* belé, 's tedd reá, vagy üllőn reá jó melegen.

Vagy így; *Opiumot*, egy *Tjukmony székít* és tört *Safrányt* elegyits jól őszve őn edénjben, kenny gyenge *tépet ruhát* vagy *gyapottat* meg véle, 's tedd a' Dagadt Súlyre; igen enyhíti. Ha ugyan nem szűnik: Törj egy-kevés *Opiumot* belé; megtsendesedik.

Vagy: *Ókőrfark-kóro levelét 's virágát, Somkórót, Szék-fű virágot* főzz meg *Tájben*, márts ruhát belé, 's melegen tedd reá.

Vagy: *Veesbagyma fejének a' rojtyját* törj meg egy-falkát, *Fa-olajban* főzd-meg erősen, 's azzal kennyed; a' rojtyját tedd reá fellyül. Vagy: *Borza fának aszszú levelét* törd apró

N ;

porrá,

porrá, hintsd-bé véle tsúdálatozon enyhíti a' fájdalmat.

A' *Len-levelű fünek* (*Linaria*) sárga kővér virágát szedd-meg, új Hájjal vagy új Vajjal tórd-őszve erősen, 's azzal kennyed; Ókőrfarkvirágát is ronthatsz közzé. Jó igen kenni a' *Baratzk mag olaj*-is.

Ísmét: Egynéhány *Rákot* főzz *Fa olajban* mind addig, mig a' *Fa olaj* megsűrűdik mint a' *Méz*, azzal kennyed; igen hamar enyhíti. Azután: A' *Fokbagymának nyers szárát* megégetvén 's apróra törvén, hintsd-bé véle. Jó a' *Gémnek bájja*-is, *Görög fejérral* tórd-őszve erősen, 's kennyed véle. *Tyukmony olaj*, *Dió olaj*; kiváltképen pedig a' *Puszpáng olaj*, mellyben igen nagy fájdalom enyhítő erőn van, úgy hogy a' rettenetes Fog-fájást is semmi inkább nem szünteti, mint ha azzal értetik. Jó a' *Mák olaj*-is. Ísmét: A' *Belénd fünek magvából vőrt olaj*, kenni véle; egy veszfűzötske végire gyenge ruhát vagy gyapottat tekerjenek, az *olajba* mártván, azzal kennyék. Ez *olajokkal* akar külön, akar pedig egymással őszve-elegyítve élhetni; mint: ha egy lótt *Len olajhoz* két poltura nyomó *Puszpáng olajat* vagy *Belénd-mag olajat* térszel, egy-keves *tiszta Viaszat* belé-olvasztván; szépen megsűríti, és kenet forma lesz.

Vagy így: *Tyuk hájat* tórd őszve erősen *sült Almának a' busával*, safrányozd-meg jól, és újolgat egy-keves *Popiummal*'s egy *Tyukmony széki-*

*széki*vel elegyítsd és tórd-őszve erősen, 's azzal kennyék.

Vagy: *Újvaj*at fekete ón edényben a' Nap fényén vagy melegen kúpully erősen mind addig, mig a' Vaj az óntól megfeketedik; 's igen jó véle kenni. Vagy: *Kénesőt* két sus-ták nyomót tórd-meg erősen négy lótt *Rosa ir-*
ben, 's azzal kennyed.

A' melly orvoságok mind a' fájdalmat enyhítik, 's mind pedig a' daganatot lohaszttyák, ilyenek: Sűsd-meg sarátnak alatt a' *Vereshagymát*, megtisztítván és új vajjal erősen őszve-törvén, kennyék véle. Illyen a' *keserű Mondola olaj*, és a' *Baratzk-mag olaj*, akar külön, akar elegyítve. Ísmét: A' *Tsengő-koró virágának olajja* (*Veres olaj*) és a' *Tyukmony olaj*; ha pedig ezek közzé egy kevés *Bűdős-kő balsamumot* (*Balsamum sulphuris*) elegyítesz, igen hatható.

Ísmét: *Liszt-lángból*, *Rósa olajból* és *Tyukmony széki*ből *Téjben* főzz pépet, jó melegen kend egy tenyérruhára, és halmant feküvén a' beteg, tegyék a' Súlyre; gyakorta újítván, ha meghűl. Vagy pedig: *Tsák zöld Borza levelet* főzz-meg erősen *Vízben*, mig ugyan elrohad, azt kend melegen ruhára, 's a' mint mondám újítsad. Vagy: A' *kővér Portsint* (*Portulaca*) tórd-meg erősen, 's azt tedd reá azon formán; ez, ha sebes vólnais, gyógyítja.

Főzzenek *Feredőt fejér Málvából*, köz *Mál-*

vából, Somkoroból, Ökör-fark koroból, Borza-fa leveléből 's virágából, Kaporból, Szék-füből; 's a' t. 's abba ülyön gyakorta.

Ha ugyan mégis dagad: Főzz vízzel elegyített *Borban erdei Edes-gyökeret* (*Polypodium*) és *Tsengő füvet*, spondiába vévén jó-melegen a' levét, tsorgassad a' Dagatt Súlyre; szemlátomást lohad. Jó a' *feredő-Bánya vize*-is. Jó a' *Fül-fünek kifatsart leve*-is. Jó a' meg-higgadott *meszes Víz* islohasztani. Jó a' meggyújtott *büdös-kőnek füst*-is igen, ha lyukas izékre ülvén azzal füstölik az Alfelét. Vagy: *Erős Etzetet* bév kovats. Kőre tsorgassanak, 's azzal párollyák.

Ha belső a' Súly: *Uri fünek kifatsart levét* elegyits-őszve *Rosa olajjal*, vagy *közönséges olajjal*, vagy *keserű Mondola olajjal*, 's Kri-ftélyben adgyák-bé. Vagy: *Ketske fadgyából* egy-kevé *Opiummal* egyált tsinállyanak tsapot, 's tegyék-bé. Vagy: *Ketskének a' rüdejét* azon melegen a' mint kivézik, tegyék reá; igen enyhíti.

Súly ellen, némelly eszközdök italul-is használnak: Jó az *Egér-fark fü*, ha *Vízben* főzöd 's levét izod. Az *ökör-fark levelét* megafalván 's megtörvén, *édes Tejben* főzd-meg, 's úgy egyed. Vagy: Azon *fünek levét* kifatsarván, *Nád utézzel* főzz *sirupot* belöle; 's azt nyalogassad gyakorta. Szent György 's Pünköst között szedvén az *Árva-tsalánt*, afzald-meg, törd-meg, a' porát tedd-el, 's a' Súly ellen

ellen egyed bigan sült *Tyukmonyban*. Vagy: Ugyan *Árva tsalántból* tsinálly *Feredőt*, *Lórum gyökeret*-is meg rontván főzhetiz együtt véle *Feredőnek*.

Ha kifebeledik: Fekete-ön edényben *Tyukmony széki olajat* habard addig, mig megfeketedik 's azzal kennyed. *Tömjént*, *Myrbát*, *Sáfrányt* aprón őszve-törvén, azzal hintsed.

A' Dagadó fájdalmas Súlyben, hasznos a' Karján való Er-vágás; azt pediglen három-szor négyszer-is kővetteffe-elegy holnapalat: mert ez, az alá-felé rohano vért szépen vízfza-vonnyá, a' hévséget hivesíti. Vagy pedig: Egynéhány *Nadályt* szedessen ember, tartsa tiszta kút vízben harmad napig, újítván gyakorta a' vizét; abból egyet vagy kettőt ruhás kézzel megfogván, tedd a' kitsútszott Súlyhoz a' száját, hogy belé ragadgyon; ha nem akarja, kend-meg előbb *Tyuk vérrel*, 's ottan megkapja, így szitafs-ki jól abban a' rüt seprős vérben; ha le akarod venni, hintsd-meg sóval vagy hamuval a' fejét, 's mindjárt leelik.

Ha ki akarod a' Súlyt fokasztani: Törj sült *Verebagymát* erősen őszve valami *Epévol*, 's kennyék véle. Vagy: *Sárvók béit*, *Epét* és *Áloét* törj-őszve erősen, 's tégy reá benne. Vagy: *Verebagyma kifatsart levét* *Áloéval* elegyits-őszve, 's azzal kennyék. Vagy: A' Ló 's egyéb *ganéjt* az utakon Nyárban őszve-gömbölygető *bogarat* szedvén, főzd-meg e-

rősen *Len olajban* mig elroshadnak, ruhán által-szűrven 's fatsarván, azzal kennyed. A' kinek pedig azelőtt folyt a' Súlye, 's azután megszűnt, melly miatt fájdalma nagy; vessenek egy nagy köppölyt az Alfelére, az kiszija, és folyni kezd.

Etele 's itala hivesítőkből álljon. Minden fős, erős, évő, fűszerzamos eledelt távoztasson, Bort ne igyék. Hasára igen vigyázzon, meg ne szorullyon: mért ha meg szorul, annál kínosabb a' Súly.

A' feletébb Folyó Súlyben pedig, szorító és sűrítő orvosságokkal kell élni; mert ebből nagy erőtlenség, gyakor-elajulás, és halális következhetnek. Használ itt legelsőben, a' Karon való Er vágás, a' mennyiben az alá-felé rohanó vér visszra vonodik véle. Azonban: Hamarjában a' Karjait ködsék-meg jó erősen; ezzel is elfogodik az alá-felé rohanó vér. Vessenek azon-kivül jó-őreg köppölyt a' Mája tájára vagy a' Köldökére; ezis hatalmason szija visszra.

Ismét: *Uri-fű vizet*, *Temondád fű vizet* (*Eringium*) és *Pap erszényé fű vizet*, vagy őszveféggel vagy külön vévén, olvasz-el benne *Bolus Arménust* vagy *Terra sigillátát*, 's azt igya. Etelében jó a' *Birs-alma* és *Körtvély*, és mind azokból készülhető, fűlve, főve, vagy liktáriom formában. E' mellett: Alá a' Háta geréntzit kennyék-meg hivesítő Kenetekkel, úgymint *Rosa olajjal*, *Rosa irrel*, *Pópiummal*; 's a't.

Ha

Ha a' Külső Súly foly: Szerezz *Nyir-fa Gombát*, azt megaszalván reszeld aprora, hintsék a' kifokadott Folyó Súlyre; esudára méltó, mint használ.

Ismét: Végy olyan *Vizet*, mellybe a' Kovátsok a' mivelés közben a' vasat sűtik, abban főzz *őrkőrfark levelét*, azt spondiába vévén lágy-melegen rakjad reá; vagy pedig, párollyad a' párájával lyukas széken. Vagy: *Törj Tölgy makkot* meg, azt *Tölgy-fa levéllel* együtt főzd-meg erősen két fatskoba rakván; azokat a' fatskokat egymás után, mihelyt egyik hűl, a' másikat tedd reá.

Az *Ángolna balnak* a' sűtés közben *letsepe-gő sűrja* igen használ e' nyavalyában, vagy maga tsak, vagy egyebekkel őszve elegyítvén, ha kenik véle; jó-szorító és gyógyító ereje nagyon.

Vagy: *Bolus Arménust*, *Aloét*, *Mástixot*, *Tömjént*, *Abel* (*Sárkány*) *vérét*, *Gallest*, mindenikből egyaránt *Tyukmony fejérvél* jól őszve-törvén, és valamennyire *Uri-fű viznek* kifatsavitt levéllel feleresztvén, kennyék véle.

Vagy: *Nyulnak szőrit* égels meg, *Pokbáloval* elegyítsd jól őszve; azután ezeket keverd *Tyukmony fejérvébe*, és kend bé a' Folyó Súlyt véle; ha pedig nem látszik a' Súly, *tépett rubából* tsinálj kérd formán *rsapot*, kend bé ezekkel, és tedd-bé a' vég-hurkába.

Vagy: *Veresbagyma kifatsavitt levét* *Szappannal* és *Mézzel* főzd őszve, *Matska szőrit* vagy

vagy *Nyúl szőr* kevervén jól belé, 's azt tedd reá; ezis igen szépen befogja 's megállittya. Vagy: Valamelly álatnak *meleg vérét* vévén, ahoz való fetskendővel vésék-dé azon-meleget a' vég-Hurkába; megállit akarmi Vért-folyást.

Mind ezek között, hogy a' nyavalyanem csak meggyógyúllyon, hanem hogy több(zór elő ne kerüllyön; köszönlégesen ahoz értő Tudósok, a' *Lentiscum fának reszelt forgátsát* ditsérik egyező értelemmel; hogy, az ilyen nyavalyára hajlando ember azzal főzessen *Vizet*, és rend szerint-való italára azt igya.

Vagyon a' Patikában egy Kenet, *Unguentum Comitissæ* (Grossné ire:) igen hasznos a' Folyó Súlyben, ha azzal Vékonyát és Farát gyakorta kenik.

Ísmét: Az ilyen embernek a' Szájából az *Eperj gyökere* ne igen szakadgyon-ki; hanem azt tartsa, rágja, és forgassa benne. Ísmét: A' *Rosor* égésék-meg, törjék-meg, 's hintsék-vele; ezis megállittya.

Ísmét: A' Patikákban találtnak, *Pilula de Bdellio*; ezekben vegyen egy lótot vagy többet, abból minden héten kétszer vegyen

bé éjomra egy fusták nyomót;
igen ditséretes hasznú a'
Folyó Súlyben.

AZ OR-

AZ ORVOSLÁS MESTERSEGERŐL Ö T Ö D I K K Ö N Y V.

A' Májnak, Lépnek, és Véknek Nyavalyáiról.

E L S Ő R E S Z.

A' *Májnak hévségéről és dagadásáról.*
Okai. A' Májnak, rend kívül való hévsége, *Fészkéi.* nehéz nyughatatlan nyavalya; mellynek kiváltképen-való oka, a' Mában való fok apró ereknek és utaknak megszorulása, 's valami vastag enyves nedveségektől való bételése: néha pedig egyéb okokból-is; úgymint, igen hevítő fűszerzamos ételekből, italokból, részegeskedésből, haragoskodásból, 's egyéb effélékből, megesik.

JELEI: Jelei e' nyavalyának: a' szomjuhozás, 'gyakor has-rekedés, hús némű ételnek utálása, tenyérnek 's talpnak pefgése 's hevülése, néha kelerű a' száj, néha Hideglelési forrozások vannak, ábráznak tarjagósága, 's több effélék.

ORVOSSÁGAI: Nehéz e' nyavalyában a' belső

belső orvoslás : mert mikor a' Máj hevül , gyakrabban a' Gyomor hideg ; és így , ha a' Májat hivesítőkkel hűteni akarjuk , a' Gyomrot annál inkább erőtlennitjük . Legjobb az Er-vágás : a' jobb Karján a' *Basilikát* vagy Tüdő eret , *Médiát* vagy *Salvatellát* kell megvágni .

Azonban : minthogy e' nyavalyában a' *bilis* vagy epe-sár uralkodik ; azt kell illendő *Purgatívóval* tisztítani : Végy *Folia Sennét* három fusták nyomót ; *Rhabarbarumot* egy vagy két fusták nyomót ; *Anis* , *Kömény* , vagy *Kapor magot* két poltura nyomót , meg-annyi *Szevresen dió-virágot* : mind ezek ázzanak egy kevés *Cichoria* vagy *Rosa vizben* egy éjjel , reggel forrald-fel , fatsard-ki jól a' levét , mellyben egy vagy két lótot *Mannát* olvaszsz-el , vagy pedig annyi *Rosa sirupot* , 's igya-meg mind éjomra .

Vagy : Végy *Crocus metallorum* nevű port hét árpa szem nyomót , egy-keves *borban* ázzék egy éjjel , izúrd-meg reggel , 's igya meg ; helyül hányattya-ki a' sárt . Vagy : A' ki az italtól irtozik , végyen apron megtört *Rhabarbarumot* hat poltura nyomót , 's egy lótot *Cassiat* , *Nád mézzel* keverd össze ezeket , és formáld egy gesztenye forma *bolusba* vagy falatba , 's azt egye-meg éjomra .

Itala legyen *Árpával* , *Fa-béjal főtt Víz* , *Czitrom levél* megfanyitva . Vagy : *Tamanduffal főtt Víz* ; elég egy lótot egy ejtel

Vizhez

Vizhez . Vagy : Egy-keves *veres Rosát* főzz-meg *forrás Vízben* , fanyitsák meg *spiritus Vitriolival* .

Vagy így : Egy ejtel *forrás Vízbe* tegy nyöltz lótot *Czitrom vizet* , annyi *Rosa vizet* , meg-annyi *Nád-mézet* , főzzed mind addig , mig minden tajtékától megtisztul , 's azt meghűtvén apronként igya ; igen jó ízű és hasznos ital . Vagy így : Főzzenek *Vízbe mezei Sóska gyökérrel* , fanyitsák-meg *tengeri Szőlőnek* vagy *fűt Sóska gyümöltésének levélivel* .

Vagy így : Jól megért *Almát* egynéhányat megreszelvén *levét* fatsard-ki , megfőzvén 's tajtékát elhányván tisztítsd meg : ahhoz tölts meg-annyi *Czitrom levét* , meg-annyi *Rosa vizet* , és (ha vagyon) *Pomagránát levét* , és *Nád mézet* mennyi elég , hogy édes csipős legyen ; kedves és hasznos ital , mellyel akár melly forróságban élhetni .

Igen alkalmas eszköz : a' Máj hivesítésére a' *csipke Rosa* gyümöltse-is , bélit kitisztítván , bő *Nád-mézzel* liktáriom formában kell főzni és enni . Jó a' *Medgy* és *fűi Sóska liktáriomis* .

A' kitől kitelik , olvaszszon-el *Kalárist Czitrom levélben* , vessen egy-keves *Nád-mézet* belé , 's igya meg . A' szegény ember igyék *Savót* , elegyítsen (ha kaphat) *Czitrom levét* belé ; igen jó . Mind ezeket hatalmason véghez vilzi a' *fanyonyú Víz*zel való élés . Feredgyék-is *gyenge meleg Vízben* gyakorta . Kenyék a' *Májja táját Rosa irrel* vagy *olajjal* . Eczetez-

czetezzék-meg a' *Rosa* vizet, ruhát mártásnak belé, 's tegyék a' Májára.

Néha a' Májnak igen heves dagadása van, vagy a' bő 's megtolyúlt, vagy pedig a' felforrott vér miá, külsőképen arra alkalmatosságot adván a' fellyebb megmondott okok is; melly, nagy nyilallással, forrozással és fájdalommal van. Ebben is mindnek felett hasznos az Ervágás, 's a' fellyebb leirtt hivesítő italok: ezeken kívül hasznos e' nyavalyában a' jóféle *Terpentina*, ha egy babnyit vagy mogoronyit benne ember megészik, és *apré bojt orján*, vagy *Petreselyem*, vagy *Cichoria* vizet reá iszik. Itala legyen *Árpával* és *Edes gyökérrel főtt Viz*, vagy *Viola* *rupos* itala. Kivül kennyék a' Mája táját, *Rosa*, *úróm* és *Szék-jú* őszve elegyített olajával tegyenek reá flastromot, mellynek neve *Emplastrum de Meliloto*: a' többi is ide illenek, mellyeket fellyebb ezen Részben leirtam.

Néha a' Máj dagadása nem heves ugyan, hanem megtolyúlván benne a' sűrű rózsaszín vér, felsüvödik a' Máj: és noha nem nyillaltató, de igen terhes a' fájdalom; mintha valami kő fekünnék ott jobb felől az Oldal-tsontok alatt.

E' vérnek sűrűsége pedig, vagy a' sok *phlegmas* nyáltól; vagy a' sűrű, zavaros, seprős fekete sártól van: mellyre alkalmatosságot izogáltatnak minden szorító, sűrítő, enyves, vastag, 's nehéz emészto eledel-

lek; poshasztó gyümölcsök, 's italok.

Néha a' Gyomornak hidegsége 's erőtlensége az oka, mellyben csak fűtőlég nem fő az eledel, melly miá vastag és nyereséggel telyes vér mégyen a' Májra, 's azt megdugja. Néha ez a' fuvaikolás a' megrekett *statusok*-tól vagy széltől is megeszik.

E' Máj megdugulásának ha eleit nem vérszik, ebből osztán nehezen tisztul ki az ember; és rothatzó Hideg lelétek, hószfias Has folyások, Kölyika, Sáraság, Viz-korhaság, 's többek eféle következhetnek belőle.

Ennek orvoslását elsőben is kell kezdeni a' *Purgation*, mellyre illendőbb a' *Nodus* vagy *Satskó*, arról igyék egy vagy két hétig, azon formán a' mint a' IV Könyvnek III. Részében leirtam. A' *Satskó*hoz való egyetmáshoz pedig a' Májra nézve, *Petreselyem* és *adomány gyökere*, és *Tamariacus* fának a' *béjját* is tehereni.

Rendes itala legyen *Árpával* és *Bagoly borsóval főtt Viz*; ez a' Borsó igen nyitnya a' szorított ereket. Minden ételét *Bor-kövesérek* legyen kezdgye-el; és jobb lézzen, ha vagy *Cremort*, vagy *Christallus Tartarit* két fustak nyomót vézzenbé étele előtt egy kalán *étek-léven*. Igen jó, rendszer italara, a' *főtt vizet erdei Edesgyökérrel* (*Polypodium*) főzni; mivel ez a' sűrű fekete sárt szépen feláztattya: *Sóska* és *Körmény gyökere* is főzhetni közébe, *Fa-béjjal* és *Anis maggal* együtt.

Minden hólnapban egyszer, e' nyavalyában, valameddig jól ki nem tisztul, vagy *Áóébol* készített *Pilulákkal*, vagy *Sennás* és *Mannás Szibá* lével éljen.

Minthogy ez ilyen Máj megdugulás hozfzas szokott lenni, akarmint ostromollyák is hirtelen meg nem tér; hanem lassan-lassan kell áztatni a' sűrű nedveségeket, és nyitni a' megdugúlt ereket. Erre nézve: igen ditséretes a' *savanyu Vizzel* való élés, kiváltképen *Máusban*, két vagy három hétig 's tovább-is *continuálván*: azt pedig igya mindennap ebéd 's vatsora előtt két-két órával; mert mindjárt étel után ha íszod, többet árt mint sem használ, többet rekeszt mint nyit, a' nyers fővetlen nedveségeket magával együtt a' Gyomorból a' vékony erekre eltsapván. Mellynek itala, hogy igen meg ne hűtse a' Gyomrot: az ital után mindenkor egy moogyorónyi *Tevjéket*, vagy eleven *Gyömbéret* vagy *gyömbéres piritott Kenyeret* egyék meg. *Hasá-vanyú Vize*t nem kaphatni: igyék *Bűdös kő* vagy *Gálitz-kő spiritusával savanyított főtt Vize*t. A' ki azt sem kaphattya, igy tselekedgyék:

Végy aprón megtörtt tiszta *Bor-követ* három lótót, (NB. *Négy fusták egy lótót nyom*) Lakatostól reszeltt *Vas port* két lotot, tedd egy ejtel *Vizbe*, főzzed új mázos fazékban egy egész óráig, szüntelen kevergetvén; azután meghűtvén, tiszta posztó által szűrd-meg:

meg: mindennap vagy egy hólnapig ilyen italt igyék-meg három-három kalánnal ebéd 's vatsora előtt két-két órával; igen nyittya az ereket.

A' *Tsipke-rosa fának a' töve*-is, igen jó a' Máj megdugulásában: mosd meg, főzd-meg *Vizben*, 's azt igyad rend szerint. Hasznos a' *Bárány úrdméről* és *Földpévről* való ital-is.

A' kényesebbek éllyenek gyakorta *Katáng kóró gyökér* (*Cichoria*) vagy *Kömény gyökér Lik-táriommal*.

Külsőképen: Reszeltt *Földi-tököt* és *fejér Málva gyökéret* megtörvén, főzzék-meg *Borban* vagy *Tésben*, vagy *erzetes Vizeben*, mint a' pépet, ruhára kenvén jó-melegen, kőlések azzal a' Mája tájékát. Kenyék pedig ugyan-ott, vagy *kaporna*, vagy *fejér lilium olajjal*.

H. R E S Z.

A' *Sárgaságról*.

Félszkei. A' Májnak megdugulása szerzi, a' *Okai*. többi között, a' *Sárgaságot*-is; mert az megdugulván, megdagad: és a' rajta lévő *Epe-hójjag* meg nyomul, szorul, és bédugódik is néha: és holott e' *Hójjagból* a' *Bélekre* kellene az epének lassan-lassan folydogalni, hogy a' *Bélek* meg ne rekedgyenek, hanem ez az *epe* a' benne való emésztetet ki-menni segítse; megfzorulván azért a' *Hójjag szája*, a' *Bélekre* nem mehet az *epe*, hanem fel-felé a' *Májra*, onnan az *erekre*, 's azokon pedig az egész testre kihat, és *Sárgaságot* hoz:

melly a' Szemen tetfzik hamarébb meg; mivel ott nintsen annyira hús, hanem tsak hártján ofzolnak-el az apro erek; és ez az oka, hogy ott mutattya-ki hamarébb magát. Néha pedig az Epe-ho'jagnak ilyen megdugulása nélkül is megcsik a' Sárgaság a' testben, az igen elbővültt *bilistől* vagy epe-sártól.

JELEI: Az Epe-ho'jag rekedésének pedig jelei ezek: A' Béleknek emészteje fejér: szorulva a' Has: a' vizellet veres-sárga, mint a' sáfrány, megfesti sárgán a' ruhát, a' mellyhez ér: azonban semmi Hideg lelési forróság nintsen a' testben. Ha a' bili'nek bőségetől vagy on pedig: a' vizellet sárga: forró a' test; és megesik a' hofzas Hideg-lelés után-is néha. Valamint pedig a' sárga szín, úgy a' fekete és zöld szín is elfogja néha a' testet, a' fekete és hagyma lévhez hasonló vagy ugyan grifpán színű sarnak a' testben elbővülésétől.

ORVOSSÁGAI: E nyavalya gyógyításában, mint egyebekben is, kiváltképen a' nyavalya okának fogyatására kell vigyázni. Jó itt is a' fellyebb való Részben ditsértt *Purgatívókkal* való élés; mivel e' nyavalya is onnan függ: azért, minden ott leirtt orvoságok itt is illendők, kiváltképen a' *Rhabarbarum*.

Jó igen a' *Tyukmony-pirosító gyökérrel* (*Rubia*) *Vére bulló jü gyökérrel* (*Chelidonia*) fött *Vizzel* való élés; mellybe egy-kevé *Bárány-ürmöt*, *Föld epét* (*Centaurea*) *Fa-béjjat* és *Sáfrányt* vethetni.

Majd

Majd mindenek felett hathatos a' Tavasfzszal szedett *Lud fiak ganéja*, megaszalva, törve: töltsenek *Bort* reá, állyon rajta, 's a' higgattyát leszűrvén, apronként igya éjomra. Vagy: Tsak úgy magában a' *porban* vévén egy süttak nyomót, add-bé innya egy-kevé *fejér Borban*, négy nap egymás után éjomra; épen meggyógyittya: az iziért *Fa-béjjat* és *Nád-méz*et tehetni közébe. Jó a' *Tyuk ganéja fejei*-is, két poltura nyomót vagy többet éjomra hasonló formán bévévén.

Mikor vizellik, vizellyék a' még párálló meleg *Ló ganéjára*, hogy a' párája hassa-meg; sokat télzen ezis.

A' *fejér Pefszertze fű kifatsarvt levét* (*Marrubium album*) két annyi *Nád-mézzel* főzd-őszve, tajtékát elhányván tisztítsd-meg, egy-egy kalánnal reggel reggel igyék-meg belőle a' Sárgaságban lévő ember.

Vagy igy: Törd meg a' *Tsalán gyökeret*, főzd meg erősen *fejér Borban*, azután megszűrvén és jól kifatsarván, vels *Sáfrányt* belé; 's minden reggel igyék-meg egy-egy jó-italt belőle.

Vagy igy: *Fejér Pefszertze-füvet*, *Vére-bulló fű gyökeret*, *Lavendulát*, apro *Bojtorjánt*, *Czitrom héjat*, jól őszve vagdalván; azután egy-kevé *Sáfrányt* és *Gyömbéret* közikbe tévén, 's egy-kevé *Rhabarbarumot* is (ha vagy on:) rakják satskoba, azt tegyék egy *fejér Borral* teli fedeles edénybe, 's azt igya.

O 3

Az

Az Eperjnek levelét, gyökerét, Malofa szőlővel együtt főzd meg forrás Vízben erősen, 's azt igyá rend szerint szomjuságtól.

Vagy: Tsengő kóróval és Eperj gyökérrel főtt Vízet igyék. Véve hullófüvet, Tsengő füvet rakjon a sarujában, 's járjon rajta: annál jobbra kebelét, fűvegét-is megrakja véle.

Jó ezis igen, paraszt orvosságban: A' meleg Ló ganéjnak levét fatsard-ki, töltsed Kereké Téj közzé, 's azt igyad melegen éjomra vagy háromnapon: Nád-mézet, Sáfrányvetetstz belé az iziért.

Mosdgyék artzúl Borban vagy Bab virág vizben. Ismét: Tsináljon Feredőt, Vízben megfőzvé Szappanozó füvet (Saponaria,) Mátvát, Gyenge gyökeret levelestől: Eab lisztet-is főzhetni belé

Arpa és Bab liszttel töltsenek meg egy farskót, 's azzal dörgöllyék a testét a' feredőben.

III. R E S Z.

A' Viz-kórságról.

Külömb-A' mit köz nével Viz kórságnak hívunk, nem mind Vizes nedveségtől vagy az; hanem néha Széltől, néha mind Széltől, mind Vízről. A' honnan három nemei vannak e' nyavalyának. Első az, mellyben a' dagadás a' bőr alatt az egész testen minden-felé kihat; úgy hogy, valahol az ujjoddal megnyomod, ott marad a' helye: ebben még a' Szemérem-testis megdagad

dagad, és gyakorta forrózással együtt vagy on: ennek neve, *Anasarca* Málodik, mikor embernek a' Hafa és Lábai megdagadnak, a' felső részei pedig száradnak: ezt minthogy ebben az ember olyan mint egy felfútt tómló, nevezik *Ascitesnek*; ebben kevelebb a' Szél, több a' Viz. Harmadik, mellyben sok a' Szél, kevés a' Viz; ebben a' Has úgy felfúvódik, hogy ugyan fénlük, és kong ha ütük, mint a' dob: ez a' *Tympanites*.

OKAI: Közönségesen többire mindenféle Viz-kórságnak oka: A' nedvességeknek nagy bőlége a' belső részeknek, Gyomornak, Májnak, Lépnek nagy hidegsége és erőtlenége; melly, néha hosszúas Vér-solyás és Has-solyás után köverkezik, néha a' Folyó-Súlynek megállásától, vagy az aszszonyokban a' Hó-számnak megszorulásától; néha az igen hideg italtól, melly miá a' gyenge erekben megfagy a' kővér, téj forma feje *Chylus*, mellynek megfagyása miá, ismét megduzúl és kihafad a' gyenge ér; és igy, a' Has úregibe apronként bétsepegdegel a' nedvesség, melly ott meggyúlván, megrothad és poshad; és poshatt Vizzé lévén, e' nyavalyát szerzi.

Nem tsak a' Hasban pedig, hanem a' Mellnek úregiben-is meggyúlhet az ilyen lenyvelt *materia*; és akarmellyik helyen legyen, mikor igen elhatalmazik, nagy fűladozást szerez, vagy feltolyván vagy lenyomván a' Melyet a' Hastól által-rekesztő hártját, mellynek

mellynek a' léle-zet vétel közben szabadon fel's alá kellene járni.

JELENTÉSEI: A' mia' jelentéseket illeti: A' bőr alatt az egész testen elhatott dagadás, könnyebb a' gyógyítáfra, mint egyéb nemei. Akarmelly Viz-kórság pedig, könnyebben gyógyúl azokban a' kiktürnek: mert e' nyavalya valóba megkivánnya, kiváltképen a' szomjúság tőrést; mivel ebben a' szomjúság nem itallal, hanem szomjúsággal enyhődik. Könnyebben gyógyúl, ha a' Lépdagadástól mintsem ha a' Máj dagadásától vagy on. Mennél szűkebben vizelhetik az ilyen beteg, annál veszedelme sebb. A' mely Viz-kórság egyszer meglohad, és ismét újolag megdagad, végét éri a' betegnek.

Akarmelly nagy lég-en pedig a' dagadás; de ugyan affelől jó reménységben lehetni, ha a' betegnek creje vagy on, ha ehetik, könnyen emélt, lélegzetet könnyen vehet, vizelhetik, 's felette nem szomjúhozik: e' jelekben mennél több vagy on jelen, annál több a' reménység; mennél kevesebb, annál rosszabb. Valamelly Viz-kórságban pedig utoljára Hurut következik; halálos.

ORVOSSÁGAI: E' nyavalyában-is az orvoslást mindjárt az ezen Könyvnek I. Részében ditsért *Purgátió*kon kell kezdeni. Mindeneket félre tévén: csak az egy *Rhabarbarummal* való élés-is fokszor jora vitte e' nyavalyát, minden harmadik vagy negyedik na-

pon

pon egy-egy fusták nyomót megtörvén, és vagy *üröm vizben*, vagy *Cichoria vizben*, vagy *atrélis vizben* éjomra béiván; mind a' bő nedvességeket viszi, mind a' Mát erősíti. Ugyan-is: nem kell e' nyavalyában erős *Purgátió*, kiváltképen gyakran; mert többét árt gyengítésével, mint-sem használna tisztítással. Er-vágásnak, köppölyözésnek, 's egyéb sebesítő orvoslásnak e' nyavalyában nints helye; mert az ilyen betegnek való lebbe ottan hamar Fene esik.

Jók az izzasztó orvolságok-is e' nyavalyában: Iörjenek-meg darabon *Fenyő-magot*, főzzék-meg erős *Borban*, annak a' *levéből* egy jó tsészével melegen jó hajnalban egynéhány nap egymás után igyék-meg, jól takarják-bé utánna, 's úgy fekügyék jó-darabig, mig megizzadhat.

Vagy így: Jó higatskán, mint valami italt, főzd-meg *Vizben* erősen a' *Kéles kását*, azután szurd-meg, és tölts meg-annyi erős *Bort* hozzá, forrald-fel újolag, 's abból minden reggel jó melegen igyék-meg egy tsészével, jól bétakarózván utánna.

Vagy pedig: Minden harmadik estve: *Körös-fának a' savát* (*Sal Fraxini*) tizenöt árpaszem nyomót *Pápa-fű vizben* elolvasztván, add-bé innya.

De mindenek felett ditséretes e' nyavalyában az az orvoslás, mely a' vizellet által tisztítja e' senyvett nedvességeket. Ezek kö-

O 5

zött

zött legnevezetesebb és hathatósbab a' *kek Li-liom gyókerének leve*, mellyet megfeszelve és levét kifatsarván, 's azután megannyi *fejér Bort* hozzá töltvén, *Nád mézzel* édesíts meg, és minden reggel belőle egy-egy tsészével igyék-meg; mind a' vizelletet indítja, 's mind a' *pblegmás* poshatt nedvességet az *Alfelen* kivízi szép gyengén.

Vagy így: Azon *gyókerének kifatsartt levét* három lótot, egy lótot *Mannával* őszve-elegítvén, igyék-bé éjomra. Vagy pedig Azon *kifatsartt levéből* négy lótot, megannyi *Mézzel* 's kevés *Borral* őszve főzvéen, igyék-meg.

Igen jó a' *Turbolyának kifatsartt leve*-is, abból két lótot vévén 's meg-annyi *Bort* hozzá töltvén igya meg éjomra; így tselekedgyék egynéhány napon egymás után.

A' melly pedig mind izzasztson, 's mind a' vizelletet indítsa, ély ilyen itallal: Végy fél font *Guajacumot*; *Sarsapaviliát*, *Sassafrast*, mindeniket négy-négy lótot; tölts reá három ejtél *forrás vizet*, főzzed mind addig, mig harmada elapad, egy mázos fazékban; mellyhez illendő fedőt téztás ruhával ragasz megfűrván a' fedőt, hogy egy veszfűztske belé mehesse, mellyel a' *Viznek* lefűvését meg-mérhesse. Azután szűrd-le a' *levét*: az iziért, vels *Malosa-szólót* 's *Fa-béjat* belé. Ebből mindennap hajnalban melegen igyék-meg egy-jó tsészével; ez igen izzaszttya.

Az egyszer megfűtt egyetmáfra, tölts újo-
ia

lag 3. ejtél *Vizet*, hasonlóképen főzd-meg. Ezt igya szomjúságtól akarmikor; ez, a' vizelletet igen indítja. Illyen itallal, kiváltképen ha elein élz, e' nyavalyát épen ki-gyomlállyá; tsak egyéb ártalmas italokhoz ne nyullyon a' beteg.

Ezis jó a' vizellet indítáfra: Egy hétoen kétfzer, egy-egy mogvoronyi *tiszta* szép *Ter-pentinát* vagy tsak úgy magában, vagy *Turbolya vizben* elolvastván, vegyen-bé.

De, minthogy héjába viszfűzük-ki a' testből a' vizet, ha a' belső gyenge részeket meg nem erősítjük, hogy a' viz ne forjon: azért akarmi orvofsággal élylen, mindenkor utánna 3. órával egy kevés *Fa-béj vizet* igyék a' gyengültt Gyomor és Máj erősítésére.

Vagy pedig: Jó erős *Borban*, fél font *Malosa szólót* főzz-meg mint a' pépet, törd által a' szitán: apron törtt *aszszú Cxitrom bajat*, *Fa-béjat* és *Sáfrányt*, elegyítsközibe; ebből vegyen-bé egy kés hegyin annyit, mennyi egy gesztenye. Jó ezen végre a' *Tejék*-is: *Iméta* a' *Birs-alma* vagy *veres Rosa Liktiáviom* is.

Jó a' Tókon termő *Béka-lentsének*-is kifatsartt leve, kiváltképen ha nagy hévűségben vagy az ilyen beteg, ha *Nád-mézzel* vagy *Szin-mézzel* őszve főzvéen isztsza ember; mind hivesit, mind vizelletet igen indit. Jó azon formán és végre, a' *fejér Peszertzének* (*Marrubium album*) és *Marska-parének* (*urtica mortua*) kifatsartt leve.

Jó igen, a' *Genista* nevű fűnek gyökerét ha erős Borban megfőzik, mindennap egy-egy tsészével melegen megiszik; tsak ezzel való élés-is egyedül, sok Viz-korságban használt.

Az italt a' mi illeti: Ebben, kiváltképen való nagy szomjúság szenvedés kívántatik; mert tsak ez idő ponttya az orvoslásnak: melly tőrés, ha egyéb orvossággal nem élne-is, tsudálatoson használna, noha minthogy e' szenvedés kinos, ritka ember veheti reá magát, kiváltképen az aszszonyi renden. Sőt még Vizet sem kellene az ilyen betegnek mutatni. De ha nem tőrheti: igyék *örmén gyökere* vagy *ürmös bort* akár *közönséges* akár *Bárány-ürömmel* légyen. Vagy: Igyék *atzélos Bort*; vagy a' fellyebb leirt *Guajacum levét*. Vagy, ha nagy a' hévsege: közbe közbe igyék egy egy kevés vagy *Cichoria*, vagy *üröm*, vagy *J. b. üröm*, vagy *Tál mosó fű, vizet*. De a' mint mondám, tsallya inkább a' szomjúságot valamennyire lehet; és mossa száját, szarát, torkát, mint sem igyék.

Ezen nyavalyának orvoslására, igen jó *Lugok*-is találtattak fel a' Tudófoktól. Mert, minthogy a' fűveknek erejek az ő savokban vagyon, a' fűveknek pedig savok azoknak hamvokban, mellyből a' főzés közben kioldván és a' Viz közzé elegyedvén a' só, úgy léfzen a' *Párlóg*; nem tsuda azért hogy ennek itala többet használ, mint ha tsak a' fűvet főznek-meg.

A'

A' *Szőlő-venikét* hamuvá égetvén, 's megfzitálván, tedd *Cichoria*, vagy *Turbolya*, vagy *apro bojtorján*, vagy *Tál-mosó fű*, vagy *Eperj vizbe*, vagy pedig tsak *atzélos Vizbe*; főzdemeg jól, ruhába kötvén a' hamvát; azután azt a' *Lúgot* aba-poztón által (jobb a' takaró szürke papiros) szürd-meg vagy tiszter, minden reggel melegen egy egy tsészével ebből igyék a' beteg; tsuda hasznát érzi.

Jók egyéb fűveknek-is hamvai, kiváltképen a' *Körös-fának*, *Difznó bab korojának*, *Genistának*, *Fenyő-törvisnek*, 's a' t. *hamva*, vagy külön, vagy őszve-elegyítve, és megirtt mód szerint megfőzve, szárve, és véle élvez.

Jó mind a' *Borza-fának*, 's mind a' *földi borzának töve*, főzzenek *Vizet* véle, 's azt igya; igen takarittya-ki a' lenyvet nedvelségeket. Avagy: A' *borza-fának* belső zöld-béjgát hántsák-le, azt főzzék meg *Vizben*, 's azt igya.

Ismét: A' *bavasi Ugorkának tövét* (*Cucumis A. fininus*) faragják tsap formán, 's tegyék-bé az Alfelébe; tsudaképen tisztittya maga után a' vizet ki a' testből.

Ismét: A' *földi borza gyümölsének a' magvát* aszald-meg, tőrd apró porrá; 's egy vagy két fusték nyomót igyék-bé *Tebén bús lévben*, vagy egyék meg *bigan sült Tyukmonyban*. Vagy *Keiske-téj Savóban* főzz *Spikinárdot* meg erősen, 's azt igya.

Külső-

Külsőképen: Kényék a' Hafát *üröm* vagy *Köményolajjal*; vagy azzal a' Kenettel, mellynek neve a' Patikában, *Ungventum Agrippæ*. Feredőt főzzenek erős *imsós Vizből*, 's abban feredgyék.

Ismét: *Afzszú Ketske ganénak*, *Kömény mag-nak*, *földi Borza afzszú gyökérnek* aprón törtt *porából*, *Ros lisztből*, (annál jobb *leszsz*, ha *bavasi Ugorka* kifatsartt *leve* lészen közötte:) *Etzettel* együtt főzz *flastromot*, jó-melegen ruhára rakván, boritsd-bé a' hafát véle.

Vagy pedig: A' *közönséges Korpát* főz-meg *Borban*, jó-melegen rakjad ruhára, tégy más gyenge ruhát fellyül reá, a' ruhát kívül hamarjában aprón törtt *Kömény maggal* hintsd-bé, boritsd-bé a' Hafát véle, egynéhány nap igit tselekedvén: a' vizelleter igen indittya.

Ha a' Széltől vagy a' dagadás: Jó igen az a' flastrom, mellyet *Emplastrum de Baccis lauri* hinak a' Patikában. Vagy pedig, készits ilyen formán flastromot: *Ketske ganéjt*, *Tebén ganéjt*, törtt *Büdös-követ*, *Rúta olajat*, vagy az helyén *Pitz olajat*, apron törtt *Bál-fü magot* (*Babirt*) főzz *őszve flastromnak* jó-melegen ruhára rakván, boritsd-bé véle a' Hafát.

Vagy így: Mind Hafát, Lábát a' hol dagatt, kend-meg *Éb szőlő vizével*, vagy pedig Nyárban annak kifatsartt *levélvel*, 's rakd-bé fellyül *földi borza levéllel*. Ismét: A' *Retket* refeld-meg, *Vére hulló füvel* tört-*őszve* erő-

erősen, 's kösd-bé a' Talpait véle. Jó az *Ungventum Agrippæ* a' Patikában, véle kenni a' dagatt részeket.

Vagy így: Végy egy font *Galamb ganéjt*; *Büdös-követ*, *Salérvomot* egy-egy lótot: aprón törtt és szitáltt *bál-fü magot* *Kapor magot* és *Szék fü virágot*, mindenikből másfél lótot; apró törtt és szitáltt *diszno babot* három lótot főz-meg ezeket erősen mind *őszve borban*; *kék Liliomnak* és *földi borza tövének* kifatsartt *trvét* 's *Mézet* tégy azután hozzá, a' mennyit akarsz; főz-zed újlag erősen mind addig mig megsűrűdik mint a' pép, mellyet ruhárákenvén, jó-melegen a' dagatt szarait kösd-bé véle.

Ha tüzes a' Szára daganattya, és nagy a' fájdalom; így tselekedgyél: *Len levelü füvet virágostól* (*Linaria*) és *belénd füvet*, mindeniket egy marokkal vévén, főz-meg erősen *borban* mig elapad, azután erősen fatsard ki a' *levét*; ahhoz tégy egy lótot *őkör-fark virág olajat*, vagy annyi *Len mag olajat*, akar *Kenzaer mag olajat*, ismét egy *Tyukmony székit* és egy-kevés *Viaszat*; olvaszszad-*őszve*, hogy légyen lágy *Kenet* belőle, 's azzal kennyed.

Ha a' Szemérem teste fel-füvődik: *Szék-füvet*, *Somkőro levelet virágostól*, *Kömény* és *Kapor virágot*, *Majoránát*, *veres Rosát*, *sejér Málva gyökeret* főz-meg erősen *borban*; azután *levét* leszárván és jól kifatsarván, megtörtt *afzszú ganéjjal*, és megtörtt *Tser-fa bajjal* főz *őszve* újlag, ruhát belé-mártván és ki-

kifatsarván , jó-melegen borítsd-bé véle , mihelyt me hűl , újítván ; úgy párollyad.

A' Széltől felfuvodott fényes hafat , így orvosold : Egy *Tebénnek* egy *Szeriganéját* , apron törtt *asz/zú Rutát* és *Kömény magot* , gyermek *vizelletivel* , *Sóval* , *büdös kővel* , *alérvommal* a' tűznél keverd őszve erősen , melegen ruhárahakvén , borítsd-bé a' hatát egészen véle. A' Szárainak-is jó ez.

Minthogy az ilyen beteget a' szomjuság igen szokta kinozni ; annak óltására semmi nints jobb az *úróm sónál* : abból őt árpa-szemnyomót vegyen-bé *úróm* vagy *Pápa-fű vizbe* vagy *főtt vízbe* gyakorta.

IV. R E S Z.

A' Lép-dagadásról és fájásról.

Félsz. A' Lép dagadás és fájás , sem okára , sem gyógyítására nézve , nem fokát különböztet a' Máj dagadásától : azért , valamit fellyebb ezen Könyvnek I. Részében írtam , mind ide szabhatni. Azonban bizonyos , hogy a' lép gyakrabban dagad-meg mint a' Máj ; leggyakrabban pedig nem annyira magában a' Lépben vagyon a' dagadás , hanem a' Lép körül meggyűlekezett Széltől , melly ott feltollja magát , és úgy látszik , mint ha a' Lép dagatt volna meg.

OKAI : Minthogy pedig a' Lép puha rész és fok apró hojagotskák ből szerkesztetett őszve , azonban az egész vérnek rajta által kell szűrődni ; megelik az , hogy a' vér sűrű , nyálas ,

las , vagy seprős lévén , benne megakad és reked , melly miá felfuvódik és dagad , néha fájdalommal , néha annélkül ; és az ilyen dagadás , kiváltképen ha a' hosszúas Hideg-lelésben megveszett vértől eűk , igen fokáig eltart.

Ennek külső okai , mind azok lehetnek , mellyek a' Májszorulásának , kiváltképen pedig a' Mézes étel , Tejes és Etzetes leg hamarébb felfujja a' Lépet. Ez a' bal Oldalnak felzítésével , futásban vagy lovaglásban való nyilallásával , sőt ugyan kézzel is tapasztalható megdagadásával , maga kimutattya magát : mind ezekkel együtt jár az ábrázatnak-is megveszése , sárgulása.

ORVOSSÁGAI : Ennek orvoslása hamar nem szokott lenni ; hanem ezt tsak lassan-lassan kell orvosolni. A' kitől kitelik , igen ditséretesek , *Pilula de Ammoniac* , a' Patikában ; vegyen egy vagy két lótot , és minden héten kétszer estve lefektekor őt őt őt nyelleyen-el belőle.

Vagy : Ellyen az I Részben ditsértt *Purgatívóknak* valamelyikével ; és a' mint mondam , mind azokkal az orvoslásokkal , mellyeket a' Máj megdugulásában ditsértem. Itala legyen *arzelos Bor* ; vagy *savanyú Víz* , a' hol kaphatni. Étélében gyakorta éllyen *Eczetel* , *Mézzel* és *Vízzel* együtt készítettett *Eczetes Czibrével* , mellyben *Sállját* , *Tárkonyt* főzzenek-meg erősen , hogy hathatós ereje

légyen ; ezzel , *Oximel* gyanánt élhet.

Igen jó a *Matska-paré* is (*Lanium* , *Urtica mortua*) e' nyavalyában , akar ételül gyakor-
ta egye , akar *Borban* főzze's igya , akar meg-
szalván megtörje és *borban* igya-bé. Jó a'
Kapornával való élés-is.

Minden italában elegyítsen egy-kevés *Oximelt* ; ez igen elfúrja magát a' bédugult
Lépen. Annál jobb , ha a' főtt *Vizet Borra-
góval* , *Szarvas-nyelvű füvel* és *Tamariscus fá-
béjjal* főzi , 's *Oximelt* ereszt belé.

Patikabéli orvosságok közdött , igen hatha-
tosok e' nyavalyában : *Tartarus Vitriolatus* ,
Sal Tamarisci ; *úróm* vagy *Papa-fű vizben* egy-
egy süttak nyomót 's többet is bévenni belé-
lök , vagy külön , vagy együtt.

Ismét : *Spiritus Vitrioli Tartarizatus* , egy-
néhány tseppet *Papa-fű* vagy *úróm vizben*
megiván. Ismét : A' kie' nyavalyára hajlan-
dó , tsináltaffon *Tamariscus fábol* abrontos
edényt , 's abból igyék.

Vagy igy : Nyoltz ejtel *Bort* tölts egymá-
zos edénybe , vész belé aprón vagdaltt *Kö-
rös-fa bajat* tél fontot vagy valamivel többet ,
mind addig főzd mig egy ejtel marad belőle ,
azt szűrd-le , oltszad nyoltz részre , 's nyoltz
napokon éjomra idd-meg melegen ; nagy e-
rejét fogod tapasztalni.

Ez is igen jó : Szűretkor , *Borragóval* , *Szar-
vas-nyelvű füvel* , *Tamariscus béjjal* , *Papa-fű-
vel* tsinálhyan egy általag *Bort* , 's igya gya-
korta.

Vagy

Vagy igy : Egy-falka *Szarvas-nyelvű füvet*
égefss hamuvá , e' hamuból *Pápa-fűvizzel* , vagy
úróm , vagy ugyan *Szarvas-nyelvű fű* , vagy
Tamariscus vizzel tsinálly *Párlugot* . Szűrd-ál-
tal szürke papiroson , 's abból egy tsészével
vévén , eresztz *Oximelt* vagy tsak *Etzeres Mé-
zet* belé , 's igya meg éjomra ; igy tseleked-
vén egy vagy két hétig , veszi hasznát.

Vagy : A' *Szarvas nyelvű füvet* megszalván
és porrá törvén , abból a' *porból* gyakorta i-
gyék-meg *úróm vizben* éjomra.

Külsőképen : *Fa-olajban* és *Ókór szára ve-
lejében* a' megreszeltt *földi Tököt* rántsd meg ,
's melegen ruhára kenvén , kösd-bé a' Lépit
véle.

Vagy : A' jó *savanyú Kovászt Fa-olajos Bor-
ban* főzd-meg erősen , mint a' pépet , me-
legen ruhára kenvén , kösd-bé véle. Jó igen
a' Patikában az a' *flastrom* , mellynek neve ,
Emplastrum de Cicuta.

Vagy igy : Végy *nyers bűdös Bűrköt* , vagy
nyers Tabák levelet , vagy mindeni-ét együtt ,
törd-meg erősen , jó *Fa olajos Borban* főzd-
meg , 's melegen ruhára kenvén , kösd-bé
a' Lépit véle. Vagy , főzzed mind addig ,
mig a' Bora elapad ; a' többbit kifatsarván ,
kenyed véle a' Lépit. Jó azon haszonra ,
a' *Kaporna olaj-is*. Jó a' *Fa olajjal* pép modra
erősen öszve-törtt *fejér Liliom gyökér-is* , ha
véle béködtik.

Vagy igy : *Ruta* , *Liliom* és *Kaporna olajat* ,
P 2 *Disz-*

Disznó-bájjat, kevés *Viaszat* őszve-olvasztván; és *Szarvas nyelvű fűvet*, *Kőrös-fa bájját* megafzalván, törvén, és közibe-elegyítvén, kennyed a' Lépi táját véle. Jó az *Emplastrum de Melilotois* ezen haszonra. Ímét, az a' Kenet, mellynek neve a' Patikában, *Unguentum Martiatum*.

Ez is igen hathatos: Végy egyfont *bava-si Ugorkát*, va y magát vagy tövét, *fe ér Nálva* és *Viole le elet* egy egy jó marokkal, főzdemeg *Fa-ola, os Borban* erőlen mindaddig, míg elrohadnak, azután szitán törő-áttal; *Kaporna*, vagy *fejér Liliom olaj al*, és egy kevés *Eczettel* újlag főzd-őszve, melegén ruhára kenvén, közseda' Lépit véle.

V. R E S Z.

A' Hypochondriaca Melancholiáról.

Fész-E' nyavalya *Melancholiának* hivattatik, *kei.* nem mintha csak fekete sártól volna mindenkor; mert néha egyéb nyálas nedveségeknek bölégétől is megcsik: hanem azért, hogy mindenkor a Lépnék veszettségével vagyon. *Hypochondriának* pedig azért, mert ebben a' terhes fájdalom a' Gyomor alatt mintegy ugyan által ővedzi az embert, mintha valami kő fekünnék ott.

OKAI: Meg-csik azért e' nyavalya: 1. Mikor a' Gyomor hideg lévén, fok nyálas és enyves nedveséget gyűjt magába, mellyek a' Bélek közdött való fodor-Háját is elárasztván, abban megdugúlnak; és ezt a' Gyomor

mor alatt embert által-ővedző fájdalmat nemzik. Az ilyen állapotban, a Máj is megdugul, melly miá meghevül: innen a' fok szél, Hasnak feszülése s korgása: onnan alább hatván, a Lépnék is felfuvódása: mellyekből a' fok rothatt gözölgések fel-felé menvén, az Agyvelőt is elhattyák, megzavarják; és a' fok héjába-való *phantasiáknak* okai. Ez neme a' *Hypochondriai Melancholiának* kiváltképen a' mértékletlen életű emberek esik meg. 2. Vagyon e' nyavalya magától a' fekete sártól a' targa epe sár a' testbeu elbő-ülvén, őszve sűlvén, és megfeketedvén: mellyel osztán kiváltképen a Léptelik és reked meg, és e' megmondott háborúkat szerzi; az Agyvelőt is pedig gözölgéssel eltöltvén, szomorú félelmes gondolkozásokat hoz emberre.

JELEI: Jelei e' nyavalyának, főképen ezek: sokat pöknék, de vékony nyálat: többet chetnek, mint sem a' Gyomor véle birna; a' honnan, kiváltképen bővatsora után, nyughatatlan é tizakájok, mind addig, míg a' Gyomorban az emésztés vegbe mehet. Emésztés, okadás, bőfűgés, szél menés után nagy könnyebséget vésznek. Félelmesek az ilyenek, szomorúak, gyanakodók, gondolkodók, minden érzékenységek kéfedelmes, álmok háborgó. E' nyavalyában, néha következik nagy szűdobogás, szorulás; végre testek csak magában elszárad, s több afféle.

JELENTÉSEI: E' nyavalya ugyan nem halálos; de terhes és hoszszas szokott lenni: mind azért, hogy a' *mat ria*-is, a' mellytől vagy on, nehezen enged: mind, hogy az ilyen nyavalyában fetrengők többire szófogatlanok, és a' hoszszas orvoslást fel nem vehetik.

ORVOSSAGAI: Itt a' veszett nedveségeknek a' testből kitakarítáára, a' fellyebb való I. Rézben ditsértt *Purgatiok* hasznosok; kiváltképen *purgáló* satskóval való hoszszas élés, annál inkább ha *Folia Sennéből*, *Rhabarbarumból*, 's *Agaricumból*, annak rendi szerint készítettetik.

Közbe-közbe pedig, a' megfeneklett *materiát* gyengén áztatni kell; mert itt hirtelen és erővel semmit nem vehetni, ama mondás szerint: *Cedit Melancholicus morbus, cedentibus Medicis.* Azért, így tselekedgyél:

Készített *Bor-követ* (*Cremor Tartari*) egy sutták nyomót, tiz tsepp *Büdös-kő olajjal* elegyits őszve, azután töltsed egy-kevés *Szilva lév* közzé, s idd-meg éjomra, minden héten háromszor így élvén véle; közbe pedig, gyenge *Laxativummal* élly, melly nappal ezzel nem élly.

Jó gyenge *Laxativum* ez: Három vagy négy sutták nyomó *Folia Sennét*, egy-kevés *Kömény* vagy *Anis magot*, egy-kevés *Cremor Tartarit*, vagy tsak *Bor-követ* áztass meg egy tsélze *Ciboria vizben*, vagy *Rósa vizben*, vagy tsak tisz-

ta

ta *forrás Vizben.* Azzanak egy éjjel, reggel forrald-fel egy-kevéssé, azután ruha által szűrd és fatsard-ki: olvaszsz-el benne három sutták nyomó *Mannát*, vagy *Rósa sűrűpot*, vagy tsak *Nád-mézet*; 's idd-meg éjomra.

Tisztulván a' *Laxativum* által, mindjárt más nap vágjanak Eret rajta a' bal Karján; mivel e' nyavalya, többire a' Lépnék vezettségétől függ. Minthogy pedig e' nyavalyában rend-szerint hamar szorul a' Has; élyen olyan *leves eledellekkel*, mellyekben légyen *Borkő*; mert ez szép-gyengén minden erő nélkül lágyit. Ekképen, tehetsz *Bor-követ* *Korpa-czirébe*, vagy *Káposzta-lébe*, vagy *Egreses Tyuk-fi* vagy *Tebén-bás lébe*; 's ezekkel élhetsz annak módgya szerint.

Azonban: Közbe-közbe, vagy a' fellyebb leirt *purgáló satskót*, vagy a' *Folia Sennés* és *Mannás* ualt elő vehetni.

Igen ditséri *Galenus* e' nyavalyában a' *Feredőt*, kiváltképen ha *hivesető süvekből* áll. Fözzenek azért *Sóskával*, *sejér Mátvával*, *Füz-ággal levelelelől*, *Salátával*, őszve-vagdaltt *Disznótökkel* vagy *Vizi-tökkel* *Feredőt*: annál jobb, ha bővön *Árpát* és *Almát* megvagdalván, belé főzsz: tsak *Árpával* és *Almával* 's *Tökkel* főzve-is, igen hasznos. E' *Feredőben* pedig egynéhány napokon feredgyék; ugyanazon *Feredőt* melegithetni mindenkor. E' feredésnek hasznát ha érzi, gyakran kell véle élni: minekelőtte pedig ember belé űlne,

P 4

igen

igen jó , ha vagy *Szeretsen-dió olajjal* , vagy *Laurus olajjal* , vagy *úróm olajjal* , megkenik a Gyomrát : mikor kiszáll pedig belőle , vagy *Rosa k-nettel* , vagy *Rosa-etzetes Fa-olajjal* ken-nyék-meg jobb felől a' Mája táját.

Minekutána pedig így fok napokig élne a' feredéssel : végre , igen hasznos volna , ha az Alfélén való Súlyos erek (*Hæmorrhoides*) folyini kezdenének ; mellyet ha a' természet véghez nem vinne , mesterséggel kell véghez vinni , a' szerint , a' mint a' IV. Könyvnek VII. Részében a' Súly kifokasztásának modgyát leirtam. Vagy pedig : Azon ereket szitafsák Nadállal (minthogy ez könnyebb is ,) a' szerint , a' mint azon Részben leirtam.

Ha pedig a' Súly ereken vért nem vehetni ; vagy a' beteg azt sajnálná : A' Lában vagy a' bokánál , vagy a' lába-fején a' hüvelykénél vágjanak Eret , annak a' sűrű seprős vérnek kitisztulására.

Vagy pedig : A' bal Szárán , az ilyen nyavalyában való ember , viselleyen *(auteriumot)* egész életében , e' nyavalyát szerző roszsz nedveségeknél szüntelen fogadására.

Minthogy pedig e' nyavalya , többire hossz- szas szokott lenni , és egyszeri *Purgatio*val való tisztulás után , hamar ismét meggyúl a' fok seprős nedveség : azért , szükség hogy e' nyavalyában fetregő ember mindenkor tartson maga körül valami jó *Pilulákat* ; mel-lyek-

lyekből egy holnapban kétszer , vagy minden héten egyszer , vagy ugyan minden harmad naponként estve lefektekor ve-yen-bé. Legjobb e' haszonra , mellyeket a' Patikában hinak , *Pilula Tartarea Quercetani* , mellyekből két poltura nyomó elég egyszeri bévé- telre.

Igen hasznos e' nyavalyában a' Kristély-is , ha szintén a' Bélek meg nem szorultak , alá- felé sziváro- tatván és szitatván az Agyvelőt sűrű gőzzel , mint valami köddel , eltöltő nedveségeket , melly sőtét gőz , oka e' nya- valyában a' tok *Melancholiái phantasziáknak*.

Jó igen e' nyavalyában , a' vizek közzül , a' *Borrago viz* , *Idi-füst viz* (*Lumaria*) , *Cieboria viz* , *Téli Saláca viz* (*Endivia*.) Is- mét : *Endiviával* és *Cieboria gyökérrel* , *Salá- ca* formán , *Fa-olajjal* való élés jó Nad-mé- zesen.

Hogy pedig az ereje ne sodgyon : Közbe- közbe élyen ilyen *Liktáriummal* , mellynek negyed része légyen *Alkermes* , harmad része pedig *Borrago virágból* vagy *Rosából*-való *Con- serva* ; keverjék jól össze , 's egy-egy mo- gyoronyit néha-néha akar éjomra , akar idő közben vegyen bé belőle. Vagy tsak magát az *Alkermest*-is béveheti ; vagy pedig abból egy mogyoronyit *Gyöngyvirág vizben* elol- valztván , igyék-meg. Használó formán és ha- szonnal élhetni a' *Hyacintina Confectio*val-is.

Vagy pedig : öt árpa-szem nyomó *Ambrát* ,
P 5 egy

egy kalán jó Borban vegyen bé; a' Szívét tartalmazon erősíti. Vagy, jó téle Bezoárt ot vagy hat árpa-szem nyomót azon módon.

A' Táj favójával való-élés is igen hasznos e' nyavalyában, kiváltképen Lavaszfal, ha két vagy három hétig véle él ember. Vagy így tselekedgyél: Végy Kerske savót ot fontot. Citromlevet és meg-refszeltt Muskotály alma kifatsartt levét mindeniket fél fontot, Rosa vagy Viola sirupot, vagy ezek helyén Nád-mézet két vagy három lótot, két Tyukomony fejévit belé cressztvén, sodró faval erősen kúpüllék-öszeve; azután forrald-fel, és szépen szurd-meg: reggel reggel egy-egy jó tsészével vagy pohárral igyék-meg belőle. Vagy pedig: Kerske Tájbe vessen Nád mézet, 's azt igya: annál jobb a' Saccharum Rosatum, ha azt vét belé.

Mind ezeken kívül: Minden atzélos italok hasznosok e' nyavalyában, a' mint ezen V. Könyvnek I. Részében megirtam. Ísmét: ugyan ezen Könyvnek IV. Részében leirt mind külső 's mind belső orvosságok.

Igen ditséretes (noha nehezske izű) a' Patikában, Vitriolum Martis; mellyből 12. 15. vagy 20. árpa szem nyomót vegyen-bé, Pápa-fű, Cichoria, vagy csak Árpával főtt egy vagy két kalán Vizben éjomra. Jó a' Sal Tartari, hasonlóképen két poltura nyomót éjomra bévévén. Ísmét: A' Tamariscus és úródm vagy Pápa fű sava, azon modon. Az úródm

úródm só, úródm Vizben legjobb.

Közdonséges itala légyen a' Tsi-ke-rósa tövével főtt Viz: vagy, a' Patikában való Lignum Nephriticummal, mellyel-is főzzenek Vizet, mind addig, mig a' Viz mintegy megkékül, 's azt igya. Ide tartoznak külsőképen, minden ezen Könyvben, fellyebb-való Részekben leirt flastromok és kenetek.

Készíthetni más formán-is főtt Vizet, Kömény gyökérrel, Tamariscus béjával, Földi fűszel, Szarvas-nyelvű fűvel, Edes-gyökérrel, Mallosa szőlővel vagy aszszú Szilvával, annak modgya ízerint.

Használ itt az úródm, Sállás, Bárány-úródm Bor-is; mindazáltal erős Borral ne élyen. E' nyavalyában a' hozszas álom hasznos: e' végre, élyen néha Mák-siruppal, vagy új Terjékkal, vagy mezei Mák vízzel. Etele könnyű emésztd légyen; levestel inkább, mint szárazzal; főttel inkább, mint-sem süttel, élyen. Oltalmazza igen magát, hogy Béleinek semmi szorulása ne légyen; mert e' nyavalyában a' szorulás, minden orvoslátnak eszt veszti. Tejes, Eczetes, Mézes, Vajban-rántott eledel, mind ártalmas.

A' Scorbutus nevű nyavalyában, (mellynek-is eredeti azon, melly e' Hypochondriacának; de nagyobb vesztségével a' vérnek, és iny, szája, 's fogok megveszélésével, tsonatok 's izek fájdalmával, és nagy lankatssággal mutattya-ki magát:) azon orvoslátnak mód-

módgya tartafsék. De e' nyavalya, a' Ten-
ger mellyéki Lakosokat veztegeti inkább,
nálunk pedig ritka.

VI. R E S Z.

*A Vese-fájásról és Arénáról közön-
ségesen.*

Fész. A' Vese fájás, nem mindenkor csak a'
kei. Vesékben, hanem a' vizelletnek
útain, vagy a' Hójagra menő tsatornáin-is
érezik. E' fájdalomnak sok okai lehetnek; de
kiváltképen és gyakrabban, a' fővény forma-
vagy annál nagyobb már kővé vált sok for-
májú és nagyságú *materia*, mellyet közön-
ségesen a' Magyarok *Arénának* hinak, a' Deá-
kok pedig *Calculusnak*.

KÜLÖMBSÉGEI: Ha a' Vesékben vagyon
a' fájdalom; az csak a' Vese táján hátul a'
Hát geréntzinél győttör: ha pedig a' vizellet
tsatornáiban vagyon; a' fájdalom hoszfára a-
lá felé lövellik. A' Kólyika fájdalmától eb-
ben ismértetik-meg, hogy a' Kólyikában a'
fájdalom az egész Hasat többire eljárja, és
bal felől az Agyékban végeződik a' kinos faj-
dalom: a' Vese-fájásban pedig egy helyben
vayon a' fájdalom, a' mint mondám.

OKAI: E' nyavalyának kinos fájdalmait
szerzik, azokat az érzékeny részeket érdek-
lő vagy éles fővények, vagy pedig darabos
kövek: mellyek vagy a' Vesében szorulván,
azt rágják; vagy pedig a' Veséből alá-felé men-
vén, a' vizelletnek hártvás tsatornáját met-
szik;

szik; és így, e' kinokat szerzik. Noha né-
ha ezen részekben megtolyulván és szorúl-
ván vagy a' sűrű *phlegma*, vagy valami alutt-
vér, ezen fájdalom meglészen; de ez okok-
tól a' fájdalom nem olly éles és metző, ha-
nem inkább terhes és felszűd. Az említett
követskéknak pedig természetere, okot ad leg-
inkább a' belső melegség, az miá válván kö-
vé a' nedveség: a' honnan, a' kik termé-
szetek szerint könnyen eméztők és hig hafú-
ak, ritkán esnek e' nyavalyába. Néha e' nya-
valya ugyan fajra vonzón, és az ollyanok ne-
hezen épülnek egészen ki belőle.

JELEI: E' nyavalya maga kimutattya ma-
gát, gyakrabban fővénynek vagy követské-
nek a' vizellel együtt kijövével. Azon-
ban: a' melly felől a' Vese-faj, embernek a'
felől való ina, szára megízokott sabbadni. E-
zen kívül: az illyen beteg nem kívánja az
ételt, Gyomra émelyeg, görbedez, 's több
afféle. Néha vér vizelléssel mutattya ki ma-
gát; rend-szerint pedig a' vizellet tiszta e' nya-
valyában.

Ha pedig a' kő a' Hójagba lement a' Vesé-
ből, vagy pedig ugyan csak a' Hójagban ter-
mett meg: akkor a' fájdalom inkább az A-
gyékban vagyon, 's nyilallik Agyéka: a' vi-
zellel megfogódik, igen nagy erőltetése u-
tán-is csak tsepereg; de rendesen a' viz nem
mehet.

JELENTESEI: Jó jel az Arénában: ha el-
sőben

sőben tiszta és vékony lévéna' vizellet, azután vastagodik, sűrűdik, és ha fővenyes *materia* száll a' vizellő edénynek fenekére; mert ennek sűrűdése, a' nyavalya okának takarodásának jele. Egyéb-aránt ez igen kinos nyavalya, úgymint melly miá a' Vese kifebefedik és rothad: annak felette rettenetes tájdalommal, alatlansággal, erő-izakadással és forrózálokkal vesztegeti a' beteget.

ORVOSSÁGI: A' mi orvoslátat illeti: mint-hogy ez heves nyavalya, melly miá gyakrabban a' Bélek-is megfzorúlnak; igen nagy könnyebséget hoz itt a' Kristély, mellyel a' szorulás megelőzésére-is hasznoson élhetni minden héten kétszer: a' Kristély pedig csak gyenge legyen, úgymint *Sáfrányos Tejél*, *Terpen-tinával*, *Tyukmony székivel*, egy kevés *Szék-fű-olajjal*, vagy *fejér Liliom olajjal*, vagy *Ruta-olajjal*, vagy mindenikkcl, annak modja szerint, készült.

Ha nagy a' hőség, és a' mellett a' beteg is véres természetű lezend: a' jobb Karján vagjanak Eret, a' szerint, a' mint az erő engedi, botsátván a' vért; mind hivesit, mind álmod hoz, 's mind a' tájdalmat enyhíti.

Azonban: tájdalom enyhítő orvosságokkal kell élni, mind külső 's mind belsőképen. Azután olyanokkal, mellyek a' vizelletnek útait lágyítsák és tágítsák; és ha valami enyves nedvesség befogná az utat, azt feláztatásák: ilyenek a' *feredők*, *kővér levelek*, és

és lágyító *slasztromozások* (*Caraplastmák.*) A' vizellet útait így lkészítvén, úgy kell után kő rontó 's morfáló, és azt ki is úzó orvosságokkal élnünk, nem előbb. Gyomrát pedig mind ezek mellett erősítgetni kell il-lendő eszközökkel: minémű a' *Szerersen-dió olaj*, *Ménta* és *ívóm olaj*, 's a' többi; mellyeket az ő helyén leirtam. A' nagy hőségben, *Rósa* vagy *Viola olajat* egy-keves *Etzertel* őszve-elegyítvén, kennyék véle a' Vesék tájékát.

A' vizellet útainak lágyítására, *fejér Málva gyökerét*, *fejér Liliom tövét*, *Viola levelét*, egy-néhány *Fűgét* őszve-törvén, *Somkőb* (*Sárkelep*) *levelét* és *Szék-fű virágot*, apron törtt és úzitáltt *Anis* és *Kömény magot* hozzá tévén, főzd-meg erősen *Fa-olajos Vízben* mint a' pépet, kend ruhára, és kősd-bé melegen az Agyékát 's két Veséje táját véle; igen szépen lágyit.

Azután: Veséje és Szemérme táját kend-meg jól *Skorpio olajjal*: annál jobb, ha *új Vajjat*, *Tyúk-báj sirt*, *fejér Liliom olajat*, *Mon-dola olajat* elegyitesz hozzá, 's úgy kened-meg.

Vagy: A' *Verebhagymát* reszeld-meg, *Skorpio olajban*, vagy *fejér Liliom olajban*, vagy *Disznó-báj sirtban*, vagy csak *Vajban*, vagy *Fa-olajban*, vagy mind ezekben, főzd-meg serpenyőben; mellyet melegen ruhára kenvén, kősd-bé a' megmondott részeket véle-

De minthogy e' nyavalya, eredetire nézve is a' fok hitván nedveségektől vagy on, mellyek, a' nyavalya embert elérvén, és a' tett yengülvén, annal inkább elbővülnek: székség, hogy közbe közbe gyenge *Laxativum*mal ellven, mellynek formáit megláthatni e' munkában széllyel: arra reá vizyázván, hogy az ilyen *Laxativum*mal akkor ellven, mikor a' fájdalom valamennyire szűnik; egyébaránt haszontalan, sőt ártalmas.

Azon-közben: mind élhet apronként belsőképen is olyakkal, mellyek a' vizellet útait lágyítsák: ilyen a' Patikában, *Sirupus de Althea F.* ha gyakran egy kalánból nyalogatya ember. Vagy az helyén: ásafs *fejér Málva gyökeret*, megmosván törd meg, főzd meg *Vizben kenyér baj* alatt hogy a' leve sárútske legyen, megfzűrvén olvaszsz el fél annvit nyomó *Nád mézet* benne, 's azt nyalogassad kalánból gyakorta.

Itala legyen, *Bagoly borsóval, fejér Málva gyökérrel, Apával*, 's kevés *Edes gyökérrel főtt víz*: annál jobb, ha egy-keves *Fabéjjal* vetesz belé. Jó a' *Mondola téj* is, ha *Turbolya* vagy *Eperj vízzel* felereszted, 's gyakran íszod. *Mondola* helyén, megtisztított *Mogyoro bélből* is készíthetni. A' ki azután nem járhat: törjön egy-falka *Mogyoro b let* meg, ereszsz fel *forrás Vizzel* mint a' tejet, igya gyakorta.

Igen jó az új edes *Mondola olaj* is, mind a' lágyi-

lágysáfra 's mind a' fájdalom enyhítésére, ha mindennap kétszer egy-egy kalánál vagy magában vagy *meleg Borban* megiszol belőle. Annál hathatósabb, ha fele *édes*, fele *keserű Mondola olaj* léfzen; tsakhogy légyen új, nem régi avas.

Ha mind ezek sem szűntetik: *fejér Málvából gyökereftől*, *Tsengő kóróból*, *Somkóróból*, elvagdaltt *disznó-Tökből* főzzenek *Feredőt*, mellybe mindennap ülljön kétszer, háromszor is. Ha a' *Feredő* mindazáltal esőtlenitene: félben kell hagyni, legalább fokáig nem kell benne ülni.

Jó a' fájdalom enyhítésére, *Eperj vízzel Málva sirupot* felereszteni julep formán, egynéhány tsepp *Spiritus Salis*tal megfanyitni, 's úgy edes tsipósdón innya.

E' módok szerint kell a' fájdalmat e' nyavalyának enyhíteni. De ha ugyan ezekkel sem szűnik; jele, hogy nagy a' köd, melly a' Vesét és vizellet útait el-fogta és feszíti; azért, olyan orvótságokra kell lépni, mellyek azt a' követ ronthatják, morfálhatják, olvaszthatják, a' következő módok szerint.

Azért: *Viola siruppal*, és *Kő-ronthó fű* (*Saxifraga*) *vizzel*, vagy az helyén *Petreselyem vizzel* tsinálly julepet, egynéhány tsepp *Spiritus Vitriolival* megfanyitván; 's azt igyad. Vagy az helyén: *Czitrom leve*t meg-annyi *Borral* öszve-elegyítvén, és *Czukkor candival* meg-

megédesítvén, igyék ember.

Vagy: A' *Tyukmony külső báját* megégetvén fejér porrá, és abból egy fusták nyomót vévén, igya-bé fejér *Borban*, gyakran élvén véle; igen tisztíttya a' kőves *materiát*. Vagy igy: A' *Tyukmony báját* és meg-annyi *Rák-örményt* törj-őszve apró porrá, keverd jó-féle *Terpentinába*, és formáid egy borlónyi *Tilulákba*; minden reggel 's estve végy-bé ödtödtöt belőle.

Vagy igy: Föld-meg *Vizben* erősen a' *Petrefelyem gyökeret*, azután vels bővön *lós vajjat* belé és *Nád-mézet*, föld-őszve újlag, szokjál hozzá, 's egyed gyakorta; mind a' *Hafat* lágyíttya, mind a' *vizellet* útait tágíttya, 's mind pedig a' kővet morfállya és kihajttya.

Vagy igy: A' *Ketske-baknak* vedd *vérét*, megaluván és keményen megafzván, azt törd porrá; e' porból egy fusták nyomót igy k-meg gyakran *Petrefelyem vizben*. Annál jobb, ha elébb, minekelőtte *vérét* vennék, három vagy négy hétig azon *Ketske-bakot Saxifragával*, *Eperjlevéllel*, vagy *Fenyő tövis ágai-val*, vagy *Petrefelyem levéllel* tarttyák. Parafzt orvofágban, leghathatofabban munkálódik ezaránt azon *Baknak bugya*, ha mihelyt ereszti, azon melegen ifszza a' beteg.

Jó a' *Mubarczás* vagy *Paponyás* (*Alkekengi*) *Bor-is*: a' *Mubarcza veres gyümölcsét* törd-meg, tölts fejér *Bor* reá, azután ruhán kifatsarván

azt

A' *Vese-fájásról* és *Árénáról* közdnségefen. 243

azt igyad; hathatoson hajttya a' kővet. Jó a' *Mogyoro béllal* és *Cserefsznye maggal* való élés-is, azon hafzonra-

Ísmét: Reszeld-meg az erős *fekete vetket*, tölts fejér *Bor* reá, fatsard-ki *levét*, 's idd-meg. Jó azon végre, ha a' *fái Cyprusnak* (*Sabina*) *vizét* velzed, és ifzod. Vagy: Reszeld-meg a' *Vereshagymát*, *levét* kifatsarván, nádmézeld-meg, 's egy-egy kalánnal igyál belőle: jobb a' fejér *izinű Hagyma*. Itala legyen *Spiritus Salis*sal savanyított *Eperj*, vagy *Turbolya*, vagy *Petrefelyem viz*. Itt helye van, feilyebb a' *Ill. Részben* ditsértt *Párlugokkal* való élésnek is.

Külsőképen igy segítsed a' kőves *materiá-nak* kitisztulását: Meleg kézzel kend-meg a' *Vesék* és *Szemérem* táját *Skorpio olajjal*, fokáig kenegetvén és dörgölvén a' melegen a' *lára* felé a' kezeddél. Ísmét: Száraz köppölyt vagdalás nélkül a' *Vese* tájára vetvén, vonnyák alá gyakorta az *Agyéka* felé; segíti a' kő kimenését: azután újlag kennyed *Skorpio olajjal*; melly hathatofabb lészén, ha aprón törtt *Kőrös bogárnak* porát elegyited az olajba. Vagy igy: *Viasz olajat*, *Tégla olajat* (*Oleum Philosophorum*), *Skorpio olá-at*, mindenikből egyaránt vévén elegyits-őszve, 's azzal kennyed.

Itt pedig észre kell venni ezek körül a' kő morfáló és úzd orvofágok körül: hogy, nem mindjárt hafznál egyfzeri vélek való élés; ha-

Q 2

nem

nem fokáig kell *continualni*, hogy lassan-lassan adha'sák-ki erejeket: mindenkor azok mellet kenéssel és tereftéssel-is, a' megirtt módok szerint, segítvén.

Minekutánna pedig e' kinos nyavalyából egyfzer felszabadul a beteg: ne bizza el magát, mintha ujlag elő nem kerúine; hanem, a' mint oda-ide megirttam, élyen *Purgatio*val, a' fok seprős nedveléseket idején kitakaritván a' testből, ne legyen *Aréná*-nak *materiaja*.

A' *Purgatio*val való élés után, hasznos a' *Javanu Víz* ital, és egyéb orvolságok, melyek a' nyálas vagy liszthez hasonló seprős *materiát* kitisztittyák a' Vesékből, és a' vizel-letnek ercs útáiból. Jó e' végre: vagy minden harmad napon reggel, vagy minden héten kétfzer jó-féle *Terpentinát* egy óreg mo-gyorónyit, vagy annyit mennyi egy geszte-nve, *Nád-méz*be kevervén, alá nyelni; igen tisztittya a' Vesét. Vagy így: Töltsed *béu Vafra* a' *Terpentinát*, s az ott úgy megég és keményül, hogy porrá törheted: e' *porból* egy tufták nyomót végy be *Turbolya* vagy *Petrifely* m *vízben*.

Jó ezen haszonra, a' *Mubarczás* vagy *Paponyás Borral* való élés-is. Jó a' *Feredő-bá-nyaban* való *se-edezés*-is: annál inkább, ha a' *Víz*-is iszod. Jó a' *Mogyoró béll*, és *Mon-dola béll*, s *Turbolya vízzel* készített *Mon-dola tej* is italodra. Jó a' *virágzó disznó-Bab-nak*

A Vese-fájásról és Áténáról közönségesen. 245
nak virágostól s mindeneftől *vizét* venni, s innya.

Ismét: A' *Tsipke-rósa gyümölt:ét* magvaitól jól kitisztitván, föld-meg jól *Borban*, nád-mézeld meg, s egyed; mind hivesit, s mind vizelletet indit. Jó a' *Nád-mézes Iros vajjal* való élés-is reggeleken. Hasznos a' *Mogyoró béll*, mind *keserű* s mind *édes Mondola béll*, *Baratzk* és *Cserefsznye magvok béll*, ha gyakorta eszed, kiváltképen éj omra.

Igen jó rend-szerint való italára, ha *Te-mondád jű gyökeret* főz meg *gyenge Borban*, s azt iszszá. Vagy: A' tiszta *forrás Víz*et magában főzzék meg, *spiritus Salsal* megfava-nyitván, azt igya. Jó a' *Kerske favo* itala-is *Tavasfzal*; igen tisztittya a' Veséket.

Minthogy pedig e' nyaval a' Veséknek hévségétől vészen eredetet; azokat kül-ök-kel is kell hivesíteni: *Saláta víz*et, *vizi-Tök víz*et, vagy az helyén *Cichoria víz*et és *Rosa víz*et, s egy kevés *Rósa etzet*et elegyits ösz-ve; öszve túrtt ruhát belé mártván, reggel s estve tedd a' Vesékre. Vagy pedig: *Ken-nyék* a' *Vese táját* mindennap kétfzer *Rosa ir-rel*, vagy *Alma irrel* (*Pomatium* *Lapitsanak*-meg egy daraó *ónat*, liggalsák-meg, vitelnye a' *Veséjén* két felől; szép hivesen tarttya.

VII. R E S Z.

A Vizellésnek bontakozásiról.

Külömb A' *Vizellés* miá is fok bajoskodási vannak gyakorta az embernek:

mert néha vért vizellik ; néha akarattya el-
lenis elmégyen a' vizellet ; neha pedig fel-
akad , és igen észí 's rágja a' vizellet útait.

FESZKEI: A' Vér-vizellést a' mi illeti : az
esík vagy a' Vesékben vagy a' Hojagban el-
ágazott apró ereknek valami okon való vagy
megszakadásából , vagy kirágattatásából. Er-
ről szólunk itt ; mert tagadhatatlan , hogy
embernek más részeiről-is származhatik a' vi-
zellet útaira a' vér , és azon kitakarodhatik :
mint az Oldal megromlásában , esésben , ú-
tésben ez megeshik. De ez nem ide-való.

OKAI: Megszakaszttya az apró eret , ha
bő igen a' vér : kirágja a' lós erős nedvesség-
kifebesíti az éles , megtolyútt , fővényes ,
vagy ugyan köves *materia* az *Arenában*.

JELENTÉSEI: A' mi ezt illeti : Ha bő-
vön gyakorta Vért vizellik ember , veszedel-
mes , mert ez épen elszárazttya , 's azután
Víz-korságba ejti : vagy pedig a' vizellő ré-
szeket kirothaszttya , és fok gonoszt szerez.

Ha a' vérnek bőfégétől esík ez , (melly
megtetszik fok jelekből :) mindjárt vágjanak
Eret a' Bokáján , vagy Lába-fején : Karjait
kőcsék-meg , és a' vért úgy fogják-el az alsó
részekről : a' Lépire és Májára veszenek egy
egy öreg Kőppölyt , 's úgy szitafsák-fel.

ORFOSSAGAI: Igen ditséretes e' nyava-
lyában , a' *Jub téj* ital ; de ennek itala után
hamar ne alugyék , se magát meg ne fárasz-
sza.

Piritsd-

Piritsd-meg a' tűznél a' *Rhabarbarumot* , törd-
meg aprón , egy sufták nyomót *veres Borban*
adgy-bé innya.

Cassíába , vagy *veres Rosa liktáriomba* , vagy
Birs-alma liktáriomba elegyits egy sufták nyo-
mó aprón törtt *Uti-fü magot* , vagy *Bolus-Ar-
ménust* , vagy *Pomagránát bóját* , 's azt egye-
meg.

Főzzenek forrás *Vizben Tálmosó füvet* , *Sze-
deri inat* , *Tormentilla gyökeret* , 's azt igya.
Törjék-meg aprón a' *Gyantát* , 's mindennap
egy kés hegyre férőt egy kalán *veres Borban*
vagy *Sóska vizben* igyék bé éjomra belöle. Jó
a' *Spíríeus Virriolival* savanyított forrás *Viz* i-
tal-is.

Minthogy pedig a' Vér néha megaluszik a'
Hojagban , melly a' terhes feszítő fájdalom-
ból megtetszik : olyankor főzzenek *fehér Mál-
va gyökeret* , ahoz tegyenek egy-kevés *Etze-
ret* és *Mézet* , 's melegen azt igya ; az alutt-
vért oszlattya , és a' vizelleten kiviszi.

Kivül kőcsék *veres Borban főst Birs-alma*
vagy *Tölgy-fa levéllel*. Kénynek a' Kenettel,
mellynek neve a' Patikában , *Ungventum Co-
mitissá* , az Agyékát.

Néha vagy a' Vese , vagy a' Hojag megkél
melly miatt genyetségest vizellik ember- Ha
a' genyetség a' Vesékről jó ; bővebb , 's a' Vi-
zellellettel inkább elelegyedik , és nem olly
bűdös : de a' Hojag minthogy hártya , arról
kevés genyetség jó , nem is annyira elegye-
dik

dik a' Vízellel ; azonban igen bűdös.

Míntogy a' Hojag szüntelen nedvesedik ; nehezen tisztul az ilyen genyetség. Minden orvosságok közdött , használatos e' nyavalyában a' *Terpentinával* való élés. *Edes gyökerez* törj-meg aprón , abba keverj egy mogyorónyi vagy több *Terpentinát* , s éjomra idd-meg ; így tselekedvén mindennap.

Igen jól tisztíttya e' nyavalyát a' *Téj savojáva* való élés , a' *Méh-ser* ; vagy ezek helyén , az *Árpával* és *Edes gyökérrel főtt Víz* : ezeknek valamelyikét igya szomjúságtól. Jó a' *savanyú Víz* , vagy *Feredő Bányának vizével* való gyakor élés is. Jó a' *Lignum sanctum* , *Sassafras* és *Sarsaparillával* való élés is : ezeket a' közdönféges mod szerint *Vízben* megfőzvé , iván.

Ezek után : annyira tisztulván a' gyenyetség , (melly megtertzik annak kevesedéséből :) élyengyakorta *veres Rosaliktáriommal*. Vagy : Törje meg a' *Tömjént* , elegyitse *édes Téjbe* , s azt igya gyakorta. Vagy : *Uti süviz* betűsön *bév Vasat* , s azt igya. Vagy : *Szedgyen Kókényfa mohoz* , főzze-meg *Méh-serben* , s azt igya.

Ha nagy a' fájdalom : Igyék *mezei Mák vizet* ; szépen enyhíti. Vagy : *Tök magoz* tisztítson és törjön-meg bővön , ereszsze-fel *Uti-sü Víz* , mint a' tejet , s azt igya gyakran.

Néha a' Vízellel , embernek akarattya ellen-is elmegyén ; melly kiváltképen esik , a'

Hojag

Hojag nyakát bérekesztő petsenyés húlnak megpuhulásától , ázásától , és erőtlenítetéstől : mint ez gyakran megesik az igen-részegesekben. Vagy : a' Vízellelnek nagy élelségétől , melly érdekelvén e' részeket , indítja a' Vízellel. De gyakrabban esik az erőtlenségből : melly ismét , vagy a' természet hideglégétől , mint a' vén emberekben ; vagy a' bő nedveségektől , mint a' gyermekekben , tapasztalható dolog.

A' vénekben , és részegeskedés miá elgyengülttekben , többire gyógyúlhatatlan e' nyavalya. A' gyermekekben , idővel magától megszűnik.

Ha a' testben bővölköddő eles évő nedveségektől vagy on : azt a' testből *Purgatio*val kell kitisztítani ; azután , szóritó és egyéb ebben próbáltt eszközökkel kell élni.

Jó igen a' *Gyanta* vagy *Tömjén* ; akarmel-lyiket törd apróra , és egy süsták nyomot vagy kevesebbet vévén belőle , igya bé *veres Borban* , vagy *Kókény virág vízben* , vagy *Sóska vízben* , vagy *arzéios vízben*.

Kivül a' szemérme táját , *Etzetben* erősen megfőtt *Tser-fa törtt hajával* vagy *levelével* , vagy meg-törtt és *Eczetben* (mint a' pép) megfőtt *Tser-makk bé* , s jó-melegen köfsék-bé.

Ditsérik itt , ha a' *Tsigát* mind *bé*ával együtt egy új paraszt tsuporban megégeted , porrá tészed , és valamelyik említett *Vízben*

Q 5

vagy

vagy *Borban* gyakran innya adod. Hason-
lóképen élhetz az *égett Mogyoró bélével*, *égett*
Tyukmoy béjjal, aprón törtt *aszszú apró Boj-*
torján levelével, *Tyukzúzának* beisd megaszaltt
és aprón törtt *bártyájával*. Ditséretes azon
formában, ha mindenestől megégeted a' *súly*
vagy *tövisek Disznót*, és *porát* innya adod gya-
korta.

Rend-szerint való itala légyen *savanyú ve-*
res Bor, vagy *Viz*, mellyben *bév Atzél* egy-
néhányszor süsének és óltsanak. Vagy pe-
dig: *úi Téglát* hevits meg igen, óltsad *tiszta*
Vizbe, megszürvén azt igya szomjuságtól.

Szoktalsák ezek mellett arra, ha gyerme-
kek, hogy lefektekor, éjfélkor, hajnalkor,
vizelleni kényszerítsék.

A' Vizellet felakadást, tsepegését, és a'
vizellő részeknek rágását a' mi nézi: ezek-
nek okai az VI. Részben alkalmasint elő-
számoltattak, a' mint hogy orvolságai-is majd
azonok.

Ha fenn-akad; annak okaira kell vigyázni:
veszedelmes itt ez aránt a' Vizelletnek foká-
ig való tartoztatása; mint ezt néha szégyen-
letiben-is olly helyen megfogja az ember.
Néha ez esik a' Hojagban való ködtől. Néha
esik ez a' Kólyikában, a' Hojagnak száját
megnyomván a' teli Bél. Néha a' *pblegmás*
nedveségtől vagy genyetségtől megrakodvá
a' Hojagnak szája.

Akarmi okon légyen; de mindenkor ve-
zedeled-

szedelmes az illyen Vizellet megfogódás:
melly ha heted napig tart, bizonyoson meg-
öli az embert; mert ha annyi ideig semmit
nem vizellik, a' Vizellet viszsa az erekre
szállván, dagadást, és az Agyvelőnek bódú-
lást, hosszas álmot, és abból halált hoz.
Annál inkább, ha az orrán-is érzi a' Vizellet
szagát kijödni, és a' ganéjlásra való eröltetést-
is érzi mellette, sazonban semmi nem mehet,
vagy ha miatta tsuklik; nemigen vagy on re-
ménység.

Mind hasznosok e' nyavalyában, a' mel-
lyeket az *Arenában* elő-számláltunk: miné-
mü a' *Terpentinával* akar étel akar ital formá-
ban való élés: *tenyő-magos* vagy *tenyő-mag o-*
tajos ital: *Spiritus Salistal* savanyított *forrás*
Viz ital: *Mubarczás* vagy *Paponyás Bor* ital,
kilencznek vagy tiznek egy tsésze *Borban* le-
vét *fatsard-ki*, s *idd-meg*. Egyéb külső, bel-
ső, az VI. Részben előszámláltt orvolsá-
gok, kenések, kötések, feresztések.

Ha a' Hojagban való köd rekeszti-mega' Vi-
zelleket: fektefsék hanyattá, és Lábaikat fel-
emelvén rázzák, hogy a' Hojag szájáról visz-
sza-mennyen a' köd; Ha úgy nem lehet: a'
hoz való tsövel (*Catheterrel*) viszsa kell ta-
szítani onnan; ottan megindul a' Vizellet.

Ha nagy rágással vagy on, és gyakran nagy
kinnal tseperelve vizellik ember: (mellyet,
a' Vizellet útait rágó erős éles nedveségek,
és genyetségek, néha azonoktól a' Hojag
szája-

szájának kifebefedése, 's egyéb efféle szerz: Jaz orvoslásban akkor arra kell vigyázni, 's azt kell felkeresni, a' mi annak közelebb való oka.

Jó itt is a *Purgatio*, kiváltképen *purgatio* fatskóról egy vagy két hétig innya, és gyengén a' meggyülekezett nedvességeket így tisztogatni. Jó itt azon nedvességeket Krisztély által is kevesíteni, melly a' Hojag száján is tágitást és lagytást téstzen.

Jó itt is minden *Terpentinás*, *Fenyő-magból* és *Mubarczából* való fellyebb leirtt orvosság: *Mondola* téjjel való élés: *Eperj*, *Turbolya*, és *Petreselyem viz*.

Vagy: *Tök*, *Görög* és *Sárga Dinnye*, és *Ugorka magokat*, törj-meg erőlen: e' vizeknek valamelyikével eretzd fel mint a' tejet, szurd-meg, és gyakorta igyad.

Igen jó a' *fejér Málva gyökérrel*, *Edes gyökérrel* és *Arpával főtt forrás Viz* ital: a' *Ketske-téj savó* ital: a' *mezei Mák viz* ital: a' *Fereds-bánya viz* ital. *Kúpally Rosa vizbe Tyukmony se érit* erőlen, 's idd-meg mindenestől; igen enyhíti a' rágástól való fájdalmat. Ide tartoznak minden kenések, kötések, feresztések, mellyek a' VI. Részben leirattanak.

Igen jó ez: Egy nagy *Veresbagyma réttyei* közzé eretzs *Mondola olajat* vagy *Fa-olajat*, tüssd-meg sarátnak alatt, azon jó-mélegen törd-meg mint a' pépet, és kösd-bé a' Szemérme közit 's tájat véle.

VIII.

VIII. R E S Z.

A Kőszvényről és Sciaticáról, mellyet Farsábanak, forgó és ke-ejzi-tsoni fájdalomnak is binak.

Rész-E' nyavalyának félzke, kiváltképen, kei. az izeknek közi, azok közzé ver-vén bé magát a' vérből kifszakatt fős, nyálas, évő, rágó *materi*; melly az izek mellett a' hárttyakat, és a' tsonokat őszve kötő szőzds haj nevelőket (*ligamenta*,) és inas húsfokat (*tendines*,) keserves fájdalommal feszíti.

E' rágó nedvességek, noha mindenütt lehetnek a' testben szellyel; de kiváltképen a' Kéznek, Lábnak izeire, a' Térd-kalátsa alá tartanak; néha pedig a' Tsipő vagy forgó-tsont válutskájába (*acetaulum*) a' Farnak nagy húfai alá furja magát: melly tulajdonképen *Sciaticának* (*Ischiadica*) mondatik a' Magyaroknál.

Ugy kiterjed néha e' nyavalya a' testben, hogy minden izeket elhat, Hát-geréntzit, Fő-koponyát, Allkaptzáját, Ortzáját, Tor-kát. A' Kéz 's Láb tejében és a' Térdben, ugyan dagadással, felverő fájdalommal s túzefséggel adgya-ki magát; mellyben sem alhatik, sem ehetik ember: néha a' Hideg-is elleli miatta, és egész teste forrózik.

OKAI: Belső okai e' nyavalyának: (a' mint mondám,) a' nyálas nedvességeknek az Agyvelőben, Ereken, Mában, Lépben igen elbő-

elbővülése ; mellyek ott tovább el nem fér-
vén , minden-felé a' testbe , a' holfészket ra-
lálnak magoknak , izekre , inakra , hártýák-
ra , kiáradnak : melly kiáradás miá az ilyen
részek eláznak , feszülnek , 's gyengülnek ;
sőt néha idővel megfűrdvén e' nyálas *mate-
ria* mint a' méz , úgy kitollya magát , hogy
a' tag rutúl megtsómozik kívül miatta ; sőt
az izeket megtágitván , a' tsontokat is he-
lyekből rettenetes kinokkal kihánya.

Külsőképen , kíváltképen az ilyen ned-
vefségeknek elbővülését segítik : az igen
buja élet , részegeskedés gyakorlása , henye
élet : mellyek miá a' belső részek , Gyomor,
Máj , Lép elhidegedvén 's gyengülvén , jó
főzést és jó vért nem tsinálnak ; hanem az
eledel benne csak fűstőlög , mint a' nyers fa
a' tűzön , és nagyobb részént nyállá válik
Néha ugyan öröklég szerint száll a' kőszvényes
szülékről a' fiakra.

JELENTESEI : Többire e' fájdalek , Ta-
vaszfal és őszzel fordulnak elő. Ha idős kor-
ban esik emberre : jól soha ki nem gyógyúl
belőle. Az ifjakban is , ha már megtsom-
fodott : nints reménfég. A' Tsipő-tsonban
való Kőszvényben , jó jel , ha alá-felé száll
a' fájdalom ; de igen rossz , ha inai és Szá-
rai sibbadnak , 's hamar fáznak. Akarmelley
Kőszvényben is nagyobb fájdalom vagon ,
ha a' Hafa kemény ; könnyebb pedig , ha a'
Hafa tág és megyen. Ha pedig a' Kőszvény ,
melly

melly bizonyos időben elő szokott vólt ke-
rűlni , elő nem kerül : gyakorta más vesze-
delmes nagy nyavalyába veti a' beteget.

ORVOSSÁGAI : E' nyavalya , minthogy
hofszas unalmas munkát , orvoslást , és i-
gen szoros prébendát kíván. Márannyira ment,
hogy ugyan belé-is szokták mindjárt hagyni
ennek orvofoltatását a' Kőszvényesek : melly
miá , *Opprobrium Medicorum* , az az , Orvosok
gyalázojának , (úgy mint , mellynek semmit
nem tehetnek ,) mondatik. Mert a' ki jó
borhoz , borfos étekhez szokott , (mint
többire a' Magyarok :) nem akarják megfő-
gyatkoztatni sem torkokat , sem inyeket :
mihelyt az ostor annyira tágúl , nehezen vé-
szik magokat a' Bor helyén Táj itatra , főtt
Vizre ; és a' szerzfámos Etkek helyén Viz-
tevesre ; 's egyéb effélékre. Nem gondolván-
meg ama mondást , melly , nagyobb részére ,
reájok illik a' Kőszvényesekre :

Qui non vult jejunare Christo , jejunet Galeno.

Ki nem fanyargattya Christusért ő-magát ,
Szenvedgye Galénus szoros Oskoláját.

Melldre nézve , talám e' Rész e' munkából
kimaradhatott vólna ; de , hogy tsorbája ez-
eránt is ne légyen , jegyzek egynéhány ren-
delést , mellyeket a' Régiék is többire , 's
mind pedig a' Mostaniak feljegyeztek.

Égy summában azért , ennek orvoslása ez :
hogy , a' mondott nedvefségeknek az izekre
való szállását , folyását , minden tehetségé-
vel

vel ember fogja-el ; a' mi már oda szállott ; azt onna olzalsá-el : Agyvelejét, Gyomrát, Máját, Lépit úgy erősítgesse, hogy a' testben az ilyen hitván nedveség ne bővüllyön, hanem fodgyon ; melly úgy léssen-meg, ha a' természet olyanokkal nem terhelődik, mellyekkel ne birjon. Mind ezek mellett (mivel az leg(zorofabb:) a' fájdalmat, mennyire lehet, enyhíteni kell.

Azért, ha a' beteg ifjú-erőben és véres a' nyavalya is még kezdésben vagyon : vágjanak ottan Eret a' jobb Karján, ha a' Kőszvény bal felől gyötri ; ha pedig a' jobb felől való részében vagyon, bal felől kell vágni, annyi vért s annyiszor bortsátván, mennyi a' nyavalya sulyához, és a' beteg erejéhez képest elégedendőnek ítéltetik lenni.

A' *Purgatio* is a' nyavalya kezdetiben igen hasznos ; mivel az, az izekre és inakra menni siető nedveségeket a' Bélekre vízfőz-szija, és a' rendes úton a' testből kitakarítja.

E' nyavalyában pedig, a' *Purgatio* aránt kettőt kell megtartani. Elsőben : hogy a' *Purgatio* jó-erős legyen ; mert a' gyenge csak megzavarná a' nedveségeket, és annál nagyobb kint szerezne. Másodszor : hogy mihelyt azt bévéfzi a' beteg, a' karjait és Czombjait szorítsák-meg ruhával ; hogy a' Kéz és Láb izeiben a' lós nedveség fel ne háborodgyon miatta, és felháborodván, annál nagyobb kint ne tégyen. E' végre: *Pó-*

ma-

ma-gránát bóját, aszszú Tölgy-makkot, Bol-s-vménust megtörvén aprón, keverjed *Etzetzel* észve habartt *Tyukmony fehérjébe*, mellybe ruhát mártván, kősd-bé a' megmondott részeket véle. Vagy hirtelen : *Etzeres Vízbe* mártts ruhát, 's kősd-bé jó-szorosan a' Karjait 's Inait véle. Néha e' Nyavalyában, a' fellyül hánytató *Purgatio* is fokathaznál.

A' *Purgatio*val való elégedendő tisztulás után, izzadás által is kell fogyni a' fok nedveséget. Igen jó, a' többi közdött, és könnyen is szerezhető e' végre, a' *kejerü Lapu gyökere* főzzék-meg *Torban*, vagy *Serben*, vagy *Vízben*, 's igya melegen ; mind a' vizelletet, 's mind a' veritéket igen indította. Külsőképen : izzadhat gőz-*Feredővel* ; vagy a' helyén, kementzéből kiszedett *Kenyeret* vagy kettőt darabolly fel azon melegen, rakjad a' beteg teste körül, 's takard bé jól ; hatalmason izzaszt és használ.

A' nagy fájdalmakban, és hogy az izekről elfogodgyék az oda siető nedveség, jó a' *Terjéssel* való élés, ha új és nem régi a' *Terjék*. Jó a' *Hideg Kőszvényben*, *Sassafrás fát* meg-ráfpolyozni, 's annak *forgátsát* úvegbe rakni, és erős *Egett-bort* reá-töltvén áztatni, míg az *Egett-bor* megveresedik, és abból éjómra reggel 's este lefektekor egy-egy kalánnal inya ; a' vért igen tisztította.

Vagy így : *Föld-epét* (*Centauria minor*,) *Kapornyak gyökeret* (*Asarum*,) mindeniket egy-

R

aránt

aránt vévén, főzzék-meg *tiszta Vízben*, minde nap reggel éjóra melegen egy italt igyék belőle vagy két hétig; izzaszttya, 's tisztitya.

De minthogy közhíjgese az ilyen betegek e' módot nem követik; hanem, mihelyt a' közhíjnyi fájdalmat érzik, mindárt kenéshez, kötéshez kapnak; mellyeknek, mivel ezek után kellene következniek, hasznát ritkán érzik. Azért, hogy e' nyavalyában ember a' külső fájdalom enyhítő eszközöknek hasznát érezhesse: a' fellébb megirt módok szerint, testét elébb elkészítvén, úgy nyulyon a' külső eszközökhöz, mellyek vagy a' fájdalmat enyhítsék, vagy a' tagba leszállott *materiát* ofzlasák, és lágyítván, tsonósdinine engedgyék. Mellyek, minthogy fokféle Nemzetből álló Tudósok próbája és javallása szerint, igen fokak és fokféle röviden némelleyeket, mellyek a' Magyar *bumor*hoz közelebb esnek, elő számlálók, igen fokakat elhagyván.

Igen jó fájdalom enyhítő tsak magais az *édes Tej*, ha mihelyt fejik, és még lágy-melig, ruhát belé mártván, azzal raggattyák. Mellyre nézve: *sejős Jubor* vagy *Ketskét* a' beteghez közel táplálhatni; hogy mihelyt kívántatik *új sejt Tej* legyen.

Vagy: *Édes Tejbe* tégy *Sásványt*, főzz *Czipó* belet benne, és vagy két *Tyukmony székevel* törd-öszve erőlen, mint a' pépet; melegen ruhára

ruhára kennyed, 's kösd a' fájdalmas részt véle, gyakran újítván. *Fejér Málva gyökeret* is főzhetisz *édes Tejben* mint a' pépet, és hasonló formán élhetisz véle.

Mikoron a' Lába nagy-ujjában érzi a' fájdalmat: a' hol szokottkezdődni gyakrabban, *Rosa etzetet*, *Tyukmony fejérit*, *lággy Sót* kúpüldözve erősen, gyengelen tsepüt márts belé, 's kösd-bé véle.

Végy *Bort* 's *Etzetet* mindeniket egyaránt, aprora vagdaltt *fejér Málva gyökeret* főzz meg benne erősen, tégy *Ros-lisztet* hozzá, törd öszve mint a' pépet, 's jó-melegen ruhára kennyén, kösd-bé a' fájdalmas tagot véle.

A' tűzes fájdalomban, igen ditséretes, ha a' *Béka-lemsét Szék-fű virággal* és egy-kevés *Árpa liszttel Tejben* megfőzöd, 's véle békötöd jó melegen.

Vagy így: Egynéhány *Tyukmony székit Sásványos Vajban* lágyan főzz-meg: (annál jobb, ha *Rosa olajban* főzöd azon formán;) és mikor szép lágyan megfő, jó-melegen ruhára kennyén, békötöd véle.

Vagy így: Aprón törtt *Sót* és *Kormot* kúpüldözve *Tyukmony fejériverel*: mikor elsőben kezdődik a' fájdalom, ruhát belé-mártván, kösd-bé véle; újítván: ha megszárad.

Vagy így: Az *Ókőrfark fűnek virágát* szedd-meg bővön, tölts-meg egy szoros Izájú üveget véle, tedd-ki Nyárban a' nap fényre, 's egészen magában mint-egy olajja válik; szürd-

le más edénybe a' higgattyát, 's tedd-el: mi-
kor a' szűk ség hozza, gyenge ruhát belé márt-
ván, a' kinos részt köld-bé véle, gyakran ú-
jítván: annál jobb lesz, ha erős *Egett bort* és
jóféle *Sáfrányr*-is elegyitesz hozzá.

Imét: Tavasfűszal, motsáros helyen, *Beka*
tojást (*Sperma Ranarum*) szedgy bővön, 's an-
nak kis lumbikban vedd *vizét*; mellybe, mi-
kor szűk ség, gyenge ruhát mártván, takar-
jad véle: annál jobb, ha *Timsót* olvasztatsz
el benne. Könnyebb így: Azon *Béka-tojást*
megszedvén, kúpüllyék-öszve, mártsanak be-
lé egy-falka gyenge ruhát, mellyet meg-izá-
rasztván tegyenek el hűvös helyre; akarmi-
kor elő vehetni, egy darabot (mennyi szűk-
ség) belőle metészvén, öntözzek-meg *Kösa*
vizzel, 's köld-bé véle.

A' Meleg Köszvényben ez is jó: Törd meg
a' *Gelétet*, tölts *Ezretet* reá, főzd-meg jól, ru-
hát belé mártván, köld-bé véle.

Vagy így: Gyermekdéd *Tebén marba lábát*,
vagy ugyan *Bor-át-tábakat* vagdally és törj-ösz-
ve, főzd-meg *Vizben* erősen, míg elroshad;
fen a' Vizen lábbogó *kövérít* szedd le egy e-
dénybe, tölts meg-annyi vagy valamivel több
erős *Egett bort* hozzá, tegy *lágú Sót*-is belé;
a' hévféget igen szijja ki felé, ha gyenge tol-
lual gyakran kened véle.

Olajos és síros eszközökkel nem igen hasz-
nos élni e' Köszvényes hevált tagoknak kö-
tésében, kenésében; mivel annál inkább he-
vitic.

Jó

Jó a' hévfég szíztatására a' *Galbanetum*, (no-
ha ezzel, hogy tudnám, e' nyavalyában má-
fok nem éltek:) kenység véle tolluval, a'
hévfégnek kiszíztatására: tellyül, lapossan szeltt
ösztvér Tebén buffal, mellyen semmi kövér
ne legyen, köldék-be, a' fájdalom enyhité-
fére: minden reggel 's estve újítani kell e'
kenést és kötést. A' *lágú új Sót*-is jó, kötni
véle: de mihelyt megmelegszik rajta, el-kell
vetni 's mást reá tenni; enyhíti a' fájdal-
mat.

Jó fájdalom enyhítő ez-is, hamarjában: *Te-*
jér Czípó b-let főzz-meg *Sáfrányos Téjben*, mint
a' pépet, melegen ruhára kénvén, köld-bé
véle. Vagy így: Két vagy három *Tyukmony*
székít kápülly-öszve erősen erős *Borral*, márts
ruhát belé, és takard-bé véle. Vagy: Aprón
törtt *Görög sejét Erzetes Rosa vizzel* keverj-ösz-
ve, ruhát márts belé, 's köld-bé véle. Né-
mellyek apró *Kutya kövőköt* raknak reá, 's
azoknak melegével enyhítik.

Jó a' fájdalom enyhítésére, az öszve sültt
's melegedett *Törköly* tartsa benne a' fájdalmas
Kezét vagy Lábát. Jó a' gyermek *bugya*-is, ha
gyakran azon-melegen molsák véle. *Sótalan*
va ban a' vízi Békákat főzd meg erősen, 's az-
zal kenyed. *Úti sü vizbe* 's meg annyi *eb Szó-*
ló vizbe tölts egy-kevés *Erzetet*, vels belé egy
darab *Cámfort*, 's azzal kenyed. Vagy így:
Szal. miák spiritust, erős *Egett-bort* tölts ösz e,
vels *Cámfort* belé, 's kenyed véle; igen hatha-
tó.

R. 3

Ha

Ha ugyan szenvedhetetlen a' fájdalom, így tselekedgyél: *Belénd füvet*, *Eb szőlőt*, egy-néhány *Mákfejet*, (mindenik nyers légyen:) *Full-füvet*, *Viola levelet* főzz-meg *Téjben* erősen: *Len-mag liszttel*, *Buza liszttel*, *Szék-fű olajjal* törd-őlzve erősen, mint a' pépet; ruhára kenvéen, kösd bé véle. A' *levélvel* pedig melegen, hasznoson moshatni.

Vagy így: *Jóféle Sáfrányt* áztals erős *Egett Borban* hogy szép farga légyen, vés belé egy kevés *Camfort* forrald-fel, azután egy-darab *Opiumot* olvasz-el benne, 'sazzal kennyed; igen hathatos. A' nyers *Tabák levele*-is jó, ha jól megtörd, 's véle békődöd.

Ha a' nedvesseget, melly e' kinos fájdalmat szerzi, elein elakarod valamelly tagodról fordítani: hivesítőkkel, *Salátával*, *Endiviával*, *kövér Portsinnal*, vagy *Full-füvel* kötheted.

Vagy: *Árpa-lisztet* *Ezeter vízben* főzz-meg, két vagy három *Tyukmony székít* keverj belé, *Sáfrányozd*-meg, 's kösd-bé véle.

Haa' hévfégbena' *Lábad* vagy *Kézed* crei megdagadtak: *Nadállyal*, annak modgya szorint, vért szitatni belöle, hasznos igen.

Ofzlatni ha akarod a' *materiát*, melly a' *Dagadó Köszvényt* szerzi: *Oltatlan meszet* *gyermek bugyában* ölt meg, hadd meghiggadni; a' higgattyát leszűrvén, mártts gyenge ruhát belé, 's raggald véle.

Vagy: *Nyers Borza levélre* 's *virágára* töltts *Egett*

Egett bort, 'ázzék úgy egy éjjel; azután töltts fel lumbikba, és újlag jártafd-le, mellybe gyenge ruhát mártván, ragašfszad gyakran véle.

Vagy így: *Szedgy a' bájából kimászt* tsigát, tégy meg-annyi *Sót* hozzá, 's mind együtt tedd fatskóba; mellyet a' pintzében szegre akaszsz fel, tégy edényt alája, és a' *letsepeget* *levélvel* kennyed.

Ezeken kívül, mind fájdalom enyhíteni, 's mind ofzlatni ditsértetnek imezek: *Búza lisztből*, *Sóbol* és *Lőréből* (*Tsigerből*) főzz *Pépet*, kend ruhára, 's melegen kösd-bé véle.

Vagy *Bab-lisztből*, *Borral*, *Egett borral*, 's egy kevés *Vajjal* főzzed, és azon formában élly véle. Vagy: *Földi Borzának* gyenge leveleit ránts meg *Vajban*, 's kössed véle. Vagy: *Reszelly Földi-tókdöt*, töltts *Egett-bort* hozzá, 's kösd-bé véle. Jó a' *Súly fű gyökér*-is (*Radix Aronis*,) ha meleg *Tebén* ganéjjal erősen őlzve töröd, és véle békődöd.

Vagy így, melly jobb-is: *Törj apro porrá aszszú veres Rósát*, *Máslixot*, 's egy-keves *Camfort*; és *tiszta Buza-liszttel* együtt főzd-meg erős *Borban* szüntelen kevergetvén mig péppé válik, 's azzal kössed.

Ezek közzül, a' mellyiknek hasznát érzi, azt kövesse.

Ha megtsomódik: elein annak ofzlatására, igen alkalmas az értt *Sajt*, mellyet *regi Sódor* *levélvel* főzz péppé, mellyet ruhára

kenvén, kössed véle; szépen lágyítja 's
olzlattya. Jó ugyan-azon tsomókat minden-
nap *Bűdös-kő olajjal* kenni, háromszor napjá-
ban. Jó eleintsak a' *Gummi Ammoniacum*-is
Erzetben lágyítsd meg, kend ruhára, és kösd-
bé véle. Vagy: az a' *fiastrom*, mellyet a'
Patikában *Emplastrum Diasulphuris* hinak; elébb
mindazáltal mindenkor *Bűdös-kő olajjal* meg-
kenvén.

A' mi az Italt illeti: igen jó volna a' *Sarsa-
parillával*, *Lignum Sanctummal*, annak mod-
gya szerint, *jótt Vizzel* való élés. A' *Téj*
való élés is, a' kinek Gyomra szenvedheti,
ditsértetik. Minden Tavaszzal s őszszel, ilken-
dő *Purgatio*val éllyen. Eret vágasson. Gyom-
rát ottan ottan *Terékkel* erősítse. A' szegény
ember, *Fok-hagymának* három *fokát* estve le-
fektekoregészen nyeljen-el; magával egyátt
fok pblegmát viszen-ki, a' Gyomrot-is mele-
gen tarttya. Jó a' *savanyu Vizzel* való élés-
is, annak idejében. A' tagok erősítésére pe-
dig, a' *Bánya-feredő*. Ezeken kívül, hogy a'
kint kerüllye, gyakran elméjében sorogion e'
négy szó: *Cibō modicus sibi Medicus*.

A' *Sciatica* (*Dolor Ischiadicus*) vagy Far és
forgó tsontfajás, minthogy azokokból vé-
szen eredetet, mellyekből a' *Kőszvény*; or-
voslása is többire ugyan-az. Itt-is hatznál mind
Purgatio, mind Er vágás, mind izzasztás, és
a' *Sarsaparillával jótt Vizzel* való gyakor élés.
Ezek után, úgy kell osztán külső eszkö-
zökkel

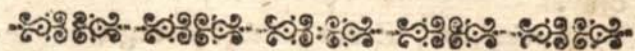
zökkel a' fajó részekhez nyúltni. Jó faidalom
enyhitő e' nyavalyában a' feredés: Főzzenek
Feredőt Földi tókból, *Földi borza gyökérből*,
Sályából, *Kőszvény jűből* (*Chamaepitys*), *Fen-
nyő magból*, *Somkoróból*, *Szék-jűből*; min-
dennap kétszer-is belé-ülhet, étel előtt két
órával.

Korpát, *Sót*, *Zabot*, *Kőlejt* melegítsenek-
őszve serpenyőben; fatskóba rakván, azzal
dörgöllyék a' fajó részeket, olly melegen, a'
mint elállhattva. *Fenyő magot* is tehetni kö-
zibe, és erős *Borban* vagy *Egett-borral* gyen-
gén megöntözhetni. Kenyék jó-melegen,
Kapor vagy *Kömény olajjal*, *Kuta olajjal*, vagy
Szék-fű vagy *Litiom olajjal*. Jó a' *Skorpio olaj-
jal* való kenés is. Imét: A' *Dialthea* kenet.
Jó a' *Róka olaj* is, *Tégla olaj*, *Castor olaj*, vagy
együtt, vagy külön: erős *Egett-bort*-is töl-
hetni közibe. A' *Szappant* megfaragván, és
erős *Egett-borral* meglágyitván, kenyék véle.
Száras *Köppölyt* egynéhányat vessenek a' fa-
jó részekre; kenyék bé osztán *Tégla olajjal*,
's takarják-bé jól *melg rubákkal*.

Vagy így: A' *Földi borzának tövét* és *leveleit*
törd meg erősen, *levét* fatsard-ki, tölts meg
annyi *Szék-fű olaj*at hozzá, főzd-őszve jól 's
azzal kenyék a' faidalmas részt: annál jobb,
ha egy kevés erős *Erzetet* eresztesz közibe;
's inkább béhat.

Ez is igen jó: *Nyers Sályút* új hév *téglán*
fonnyaszt meg, azután hiatsd meggyengén

Erzettel, takard-bégyenge ruhával, 's tedd a' betegnek fájó *Tompora* alá, 's úgy párollyad. Hasonlóképen tselekedhetel a' kemenzéből kivott *meleg Kenyérrel*, szeld ketté, öntözd meg jó *Egett-borral*, betakarván tedd a' fájó részéhez, és párollyad véle.

AZ ORVOSLÁS MESTERSEGERŐL HATODIK KÖNYV. Az Aszszonyi-nemnek Nyavalyáiról.

ELSŐ RESZ.

A' Hó-szám megrekedéséről.

Jelen-tesei. A' Hó-számnak megrekedése vagy fennakadása ha rend kívül vagyon, sok gonoszoknak oka: mert holott ennek minden holnapban az aszszonyi-nem testéből kitakarodni, az az idő eljövén, azonoknak nagy könnyebbségekre szolgál; úgy ha, az az idő előkerdívén, megreked, nagy háborúkat szerez viszontag a' testben; hanemha vifeledők, vagy szoptatók: mert azokban megrekedvén, semmi bántodásokra nintsen; minthogy akkor a' megbővült vér, más haszont fordítatik a' természetben.

OKAI:

OKAI: Ennek megrekedésének sok okai lehetnek: néha a' vérnek nagy bőfége, sűrűfége, nyálafsága, és hidegfége: néha annak más-felé való takarodása; úgymint, Orrán, Száján, Fülén; néha az Alfelén való súlyos ereken. Néha ennek oka, az ereknek, melyeken kiszokott takarodni, megrekedése, 's bészorulása.

Külső okai lehetnek: hidegen és szélben való járás, (kiváltképen akkor, mikor a' rendes folyásnak elő kellene kerülni,) hosszú busulás, félelem; 's a' többi: melyek mind hűtik és sűritik a' vért, 's fogyattják az erőt, mely a' természetet a' tisztulásra segitené. Ide-való, a' hideg és hidegítő étetekkel 's italokkal való élés, hosszú alattalag, 's többek effélék.

JELEI: Jelei e' nyavalyának: a' Fő-fájás, mely a' Szemeit-is elfogja: Vállaközi 's Dereka fájása: egész testének nehézfége 's lasskatsága. Az ilyen beteg gondolkodó, szomorú, rút színű, ételt nem kíván, ottan-ottan tsömörlik, sokat pökődös.

JELENTÉSEI: Eből mindenkor, ha hosszú talál lenni, egyéb nyavalyák-is következhetnek: Viz-korfág, egyéb dagadások, Fuladozás, a' testben széllyel bujdosó Fájalmak, Nehéz lehellések, Hurut, Fő-szedelgés, Ajulás, 's több efféle.

ORVOSÁGI: E' nyavalyának orvoslását, igen szükséges valami jó *Purgátió*n kezdeni,
akar

akar *pilula*, akar ital, akar fatskó formában legyen az. Azután az idő tájban, mikor rend-szerint folyni kellene, vágják-meg a' Boka-eret, vagy a' Nagy-lába ujján valót mind a' két Lában: nem kell sok vért borsátani, mert ez csak arra való, hogy a' vért alá-felé szivárogni szoktassuk az ő idejében. Dörögöllyék *meleg rubákkal* a' Szárait és Czombjait. Mofsák gyakran a' Lábait, *Tsomborból, Bors fűből, Kakuk fűből, Majoránából, fekete Urómból főt Láb-vizzet.* Feredőt is főzzenek hasonló fűvekből, *Köménnyel, Kaporral, Somkóróval* együtt, 's feredgyék benne. A feredés után, fűstöllyék azt a' részét, ilyen formán: Aprón vagdalt *Fa-béjat, aszszú fejér Rósát*, és *Szeretsen dió virágot, Myrhat*, egy tiszta fazékba vefs szénre, 's mindjárt a' feredés után fűstöld véle.

Törjék porrá a' *kék Liliom gyökeret*, (*Viola* gyökérnek is hívják:) tegyenek hozzá *Sáfrányt, Szeretsen dió virágot*; igyék ebből a' porból két mogyorónyt reggel s este egy kalán *meleg Borban*. Vagy igy: Aprón tört *Fa-béjat, Sáfrányt, Szeretsen-dió virágot*, azon formán *meleg Borban* igyék. Vagy: A' *nyers kék Liliom gyökerét* retzeld-meg, *levét* fatsard-ki, három annyi *Bort* hozzá töltvén és jól meg-sáfrányozván, két-két kalánnal igyék belőle. Ezek után az italok után, mindenkor járjon, sétálynon *meleg házban*, egy darabig.

Vagy: Tsinálly *Feredőt*, a' megmondott mód

Szerint: mellyekhez *meleg fűvet, Isten-fűt* és *Isopor-is* tehetni. A *Feredőből* kikelvén: apró porrá tört *Castoreumot* egy fusták nyomót egy tsésze jó *Borba* kevervén, igya jó-melegen. Igen jól segiti, (a' hol kitelik) a' *Fa-béj vizzel* való élés-is. Vagy pedig: A' *Babirt* törjék-meg, főzzék-meg *Borban*, sazt igya a' szegény Rend gyakran.

Vagy igy: Végy egy-egy fusták nyomó *Gyantát* és *Fa-béjat*, két poltura nyomó *Sáfrányt*, tört őszve apró porrá; ennek harmad részét vedd-bé egyszer egy kalán *meleg Borban*: jobb estve bévenni. A' szegény Rend, főzön *Borban Tyukmony-pirosító gyökeret* (*Kubia*) bővön, hogy a' *Bort* tiszta veres legyen, 's melegen azt igya gyakran, kivált mikor a' rendes idő elő-kerül. Jó igen a' *Lavendula virágis*: tört apró porrá, keverd *Mézbe*, 's egyed gyakorta. Jó a' meleg természetűeknek, a' *Bor-kővel javanyított levekkel* való élés-is. Jó, igen hamarjában, csak a' *savanyú Kovász* is, ha úgy nyersen fél diónyt megetzik benne; mert ez a' vért vékonyítja és forallya, 'sa' kimenésre kélziti. Igen hasznos a' *Bagoly borsó-is*, ha megtözd, és *levét* iszod gyakran.

Ezeken kívül: a' vérnek megrekedését segiti, a' *meleg házban* való lakás: *melegítő, szerzsámos, Sállyás, Fenyő magos Erkekkel* való élés: *Sállyás, Rosmarintos*, vagy *Ormény-gyökere Bor*. Gyakorta járjon, testét ingallá, ne heverjen.

II. R E S Z.

A' Vér-folyásról.

Okai. Néha a' fellyebb leirt nyavalyával, ellenkező módon vagyon a' dolog: mert azon vér, felettébb foly; rendit 's idejét meg nem tartván, ottan-ottan elered. Ennek oka, gyakrabban: a' vérnek rendkívül való hévsege, vékonyága, és bősege: vagy valami okon való fellorrása; mint ez valami nagy erőltetésben gyakran megesik, úgymint az idétlen szülésben, és nehezen szülésben-is. Néha pedig, az ér-szakadástól, vagy az érnak a' lós nedvességektől való kirágattatástól. Megesik ez, a' mértékletlen buja elettlől-is, és egyéb okoktól; úgymint, veréstől, eséstől; 's a' t.

JELENTÉSEI: E' nyavalya-is mindenkor edbbeknek egyszersmind oka; mert a' kin ez vagyon: étel kívánása elvész miatta, nem emészt jól, erőtlenedik, színe elvész, s gyakran Hidegtelelés formán megforrózik: néha belőle dagadozás és puffadozás is következik: ismét, gyakor ájulás; elhalás; néha nyavalya kirontás, és abból bizonyoson halál.

ORVOSSÁGAI: A' mi e' nyavalyának-is orvoslását nézi: igen reá kell okaira vigyázni, 's azokhoz képést az orvoslást így vagy amúgy alkalmaztatni. Ha azért a' vérnek bőségétől vagyon: a' Karján vágjanak Eret; hogy azzal az alá-felé rohanó vért visszavonnyák, arról

arról a' kártévd útról elfogják. A' jobb Tsetsi alá vessenek egy öreg üveg Köppölyt szárazon, vagdalás nélkül; hogy a' vért szíjja fel-felé.

Azonban: Karjait ködsék-meg valami kendővel erősen; de nem az ér-vágáskor: dörögöllyék tagait *meleg ruhákkal*; mert mind ezek a' vért azokról az utakról elfogják. A' vérnek hévlegét, hivesítő és sűrítő orvosságokkal kell *temperálni*, megigazitani; mint a' Vér-pókésről és Orr-vére járásról oda-fel a' II és III könyvben tanítottam. Ezeket kivül: szakadott ér szorító és forrasztó orvosságokkal élhetni mind belső 's mind külsőképen, az ő helyek 's rendek szerint.

A' vért megállító eszközök, noha sok Nemzetiségek 's azokban sok Tudosok megjegyzései szerint, sokak; némellyek, mellyek kiváltképen könnyen szerezhethők, így következnek:

Vér-botsátást 's egyebet, (a' mint megírtam,)elkövetvén: *aszfú Tser-fa levelét* vessenek eleven szénre, és az ágyéka táját azzal fűstöllyék, annak modgya szerint. Belsőképen: egy-egy fűsták nyomó *Bolas Arménust Uti-fü vizben*, vagy *Pap-erszénye* nevű *fü vizben* igyék-bé az illyen beteg gyakran. Jó tsak maganofon-is a' *vad Mák virág vizét*, vagy *Pap-erszénye fü vizét* innya gyakran. Hasonlóképen, a' *Portuláca* vagy *kövér Portsín fü vize* itala-is hasznos. Vagy, (ha kényesebben akarod

karod) *Julepet* igen jót tsinálhatni , jó izd-
is , *Portulaca sirupból* és *Pap erszénye-fű* (*Bursa*
Pastoris) vizből . Jó minden *Birs almából* ké-
szített-is belsőképen , sűtve , főve , 's annak
siupia , *liktárioma* ; 's a' t.

Ísmét : *Savanyú veres Borban* öltö meg egy-
néhányszor *tűzes Arzél*t , abból egy tsélsével
vévén , tégy belé aprón törtt *Gumi-Arabicu-*
mot , és *veres Borban megúztatott Dragacani-*
rumot , mindeniket egy sütták nyomót , 's jól
elegyítsd -el benne ; és jó reggel , meg az
ágyban lévén , igya-bé az ilyen beteg min-
denestől .

Jó , külsőképen , a' *Feredő is* : mellyet főz-
zenek *Salamon pészéből* (*Gyenge gyökérnek-is*
hiják ,) *gyökereftől* 's *level-ftől* , *Tormentillából* ,
Tser-fa leveléből , *Uri-füből* *Egér-füből* (*Auricu-*
la Muris ,) *Tál-mosó-füből* *Equisetum* .) Kivül
ágyékát kennyék : *Birs-alma olajjal* , vagy *Ro-*
sa olajjal ; vagy mindenek felett azzal a' *Ke-*
nettel , mellyet a' *Patikában Grófnéirának* hi-
nak , (*Unguentum Comitissa*) *Mája és Veséje*
táját kennyék *Cámforos Rosa* irvel . Egyék gya-
korta *veres Rosa liktáriomot* . Vagy : Igyék *Vér-*
követ Uri-fü vizben , mindennap kétszer .

Vagy így : *Pergelly* meg eleven szézen egy
Szeretsen diót , úgy hogy meg ne égjen , törd
meg mind , s igya-meg *veres Borban* vagy *sa-*
vanyú fejer Borban éjomra . Vagy : Egy per-
geltt *Szeretsen-diónak* felét törd-meg , egye-
meg *bigan sült Tyukmonyban* ; felét pedig *Vajba*
kevervén ,

kevervén , és egy dió-héjba tévén , kölsék
a' *Köldökre* . Hasonló erő vagon a' *Gyair-*
tában , az *égetett Szarvas szarvában* , ha meg-
törd , 's *Uri-fü vizben* iszod . Mártsd meg
meleg *Erzetben* a' *Spondiát* , kifatsarvánlevét ,
nyirkoson 's jó-melegen tegyék az *Agyékára* .

Nem tsinos , de valóban hathatos orvosa-
lag e' nyavalyában a' *Szamár ganéja* : mega-
szalván 's tórvén , adgyák-bé innya *Uri-fü viz-*
ben , vagy *veres savanyú Borban* . Vagy , kül-
sőképén : *Erzetes Vizben* azon *ganéjt* higitd-
meg , ruhát belé mártván , kölsék-bé az *A-*
gyékát véle . Füstöllyék az *Agyékát Jub* vagy
Szamár ganéjjal , megszalván , 's szénre ver-
vén : vagy , *égett vízi Békának füstivel* ; vagy
Ló-kórdummal , azonképen .

Kömény magot , *Szeretsen dió virágot* , *Másti-*
rot , *Tömjént* , *Gyantát* egy-arányú mértékben
vévén , törd mind apró porrá , szitald meg ;
és az egész *Hátageréntzit Mézzel* kend meg,
és e' *porral* hintsd-bé , 's fellyül takard-bé est-
ve lefektekor : tiz éjtszakán hállyon így ; 's meg-
érzi hasznát .

Vagy így : A' *Tyukmony bóját* törd apró por-
rá , abból egy sütták nyomót jó-hajnalban min-
dennap igyék-bé *Uri-fü vizben* . Jó ez-is : A'
Bába-kalászagyökerét (*Chamaeleon*) főzzék-meg
forrás Vizben , 's igya annak a' *levét* . Jó az
Októ-is , ha két pultura nyomót *veres Borban*
megiszol belőle .

Igen jó az *Uri-fünek* , *Egér-fark-fünek* , *Tsa-*
lannak

lánnak kifatsartt leve: akarmellyikből egytszé-
szével mézelly vagy nadmézelly-meg, és i-
gyad. Jó igen a' *Tser-fa* gyéje jóvését megszedeni,
vizét venni, és azt innya. Igen ditséretes
e' nyavalyában a' *Dió-fa virága*-is; alszald és
törd-meg: abból, a' mikor izúklég, egy-su-
flák nyomót igyal-bé meleg *Borban*. Azon
mértékben és formában, az *aszszú Spikinárd-*
dal-is élhetni hasznoson. A' *tűzes Arzélt* egy-
néhányszor fűssed az *édes Tejbe*, 's azt igyad;
a' vért fűriti, és fős évö erejét elvészti.

Eolus-Arménust és *Gelézet* törjedszve, keverd
dízve egynéhány *Tyukmony fejérvével* erdsen,
márts belé gyenge len-tsepüt, 's köld-bé a'
két Tsipőjét és Köldökét véle. Vagy pedig:
Föld-meg a' gyenge *Tsalány leveleit Borban* er-
sen, míg elroshad, 's azzal jó-melegen köld-
bé az Agyékát. Szárait-is mofsák gyakran *Tsa-*
lánból főtt Láb-vizben.

III. R E S Z.

A' *Gyermek-vesztésről vagy*
Idétlen-szülésről.

Okai. EZ Idétlen szülés, (tudnillik mikora'
természetnek szülésbéli határa előt-
megesik a' szülés,) fokakra úgy reá szokik,
hogy háromszor négyzer-is egymás-után,
vagy idejebben, vagy későbbben, magzat-
tyokat elvesztik. Ennek oka pedig, néha
az anyának minden részeiben vagon; néha
a' Nádrájában vagy Méhében tsak; néha pe-
dig magában a' magzatban.

Az

A' *Gyermek-vesztésről vagy Idétlen Szülésről.* 275

Az anyában ennek többire más egyéb nya-
valyák az okai; úgymint, Has-menés vagy
folyás, nagy Hurut, *Aréna*, Súly, Vér-
lyás: és egyéb mind belső 's mind külső e-
röltetések; úgymint, esés, ütés, ugrás: if-
mét, *pblegmás* nedveségekkel a' testnek e-
gészen elbővülése, étlenfég, alatlanfág, hosz-
szas bú, félelem. Néha ennek oka, a' mér-
téketlen buja élet-is; mellyek ósztán mind
a' Méhet 's mind a' magzatot erőtlenithetik,
és az Idétlen-szülésre készithetik. Ezt igen
segíti a' nedves és meleg Tél; ha utánna mind-
járt száraz és hideg szeles Tavaszkövetke-
zik, akkor Nyárra kelve e' veszélytől igen
félhetnek a' Nehezezek.

KÜLÖMBSÉGEI: Néha ez Idétlen-szű-
léssel a' magzat elevenfégben, néha pedig
hóltan születik. Jelei pedig, mellyekből meg-
ismérhetni, hogy az anyja méhében meg-
hólt a' magzat, ezek: Ha az anyának em-
lői hirtelen száradnak, apadnak: Ha a' mag-
zat mozgáa szűnik: Ha az anyja egyik öl-
dalaról a' másikra fordulván, a' terheis után-
na fordul, mint valami kő; Ha az anya Sze-
mei bécsnek, Abrázattya barnul, Orrahúl,
's Ajakai szederjesednek: Ha a' vizelés és e-
mésztés gyakran erőlteti: Annál inkább, ha
ez és több jelek, nem tsak külön, hanem
egyzersmindis benne feltaláltatnak.

JELENTÉSEI: Veszedelemes jelek, (mel-
lyek midőn láttatnak, az anyais a' magzat-

S 2

tal

tal oda lesz,) ezek: Ha az anya az erőkódésben gyakran elájúl: Ha tagait nem bírja; és akarmit hamar ottan kezd felejteni: Ha a' szóra nem igen felelhet: Ha nem eszik: Ha ottan-ottan görts fogja tagait. Ha eg' is e' jelek közzül nem látzik, bizhatni hozzája.

Akarmint esék pedig a' dolog; de e' nyilván vagyon, hogy az Idétlen-zúlésben nagyobb veszedelemben forog mindenkor az anya, mint a' rendes zúlésben; (ugyanis, az éretlen gyümöls, nehezebben szakad-le.) De ha a' Nyavalya kironttya miatta: nem igen van ott reménség. Ismét: Ha nagy Vér folyással 's egyszeremind ájúlással vagyon. Veszedelmesebb pedig mindenkor azokon, a' kik többé nem szültek. Egyébképen máfokban, a' kik többszöris szültek, kiváltképen ha az első holnapokban esik, nem-igen veszedelmes.

ORROSSAGAI: A' mi e' gonofznak orvoslását illeti: erre addig kell vigyázni, mig meg nem esik a' nyavalya; mert azután ezt késő orvoslani. Azért, az okokra igen reá kell vigyázni, mellyek e' veszélyt szerzik: és azokat igen kell kerülni. Kiváltképen a' kin egyszer megefett, mászor jobban vigyázzon magára: annál inkább, hogy az ilyenekre reá szokott tartani. Mindenféle eröltetéstől azért, emeléstől, erős hágástól, ugrástól ójja magát. Erősitse ellenben mind belsőkkel mind külsőkkel magát.

Ha

Ha igen bővölködik vérrel; (minthogy annak bőfége hamar eltsapja a' gyenge terhet;) vágjanak eret rajta, kivált harmadik 's negyedik holnapban, kétszeris háromszoris, ha kívántatik. Ha pedig *phlegmas* nedvességekkel bővös; azis igen szép gyengén azon holnapokban tisztítsák-ki. De, minthogy az erős *Purgation*nak itt helye nintsen; izzaitó eszközökkel kell inkább fogyni azokat a' testből.

Azonban: erősítéfnék okáért, hogy a' Méh erősödjék, éllyen azokkal, mellyeket a' Vér-folyásról ezen VI Könyvnek II. Részében leirtam. Jó igen az *Uti-fü magvát* megfzedni, és az illyen szűkfégre kéizen tartani: aprón megtörvén, abból (mikor kívántatik) 2, 3, poltura nyomót beadni, *Borban*, *Tyukmonyban*, vagy *Etekléoben*. Itala légyen *Tormentillávak* vagy *égetett Szarvas szarvával jött* *Víz*.

Etelében a' fűszerfzámok közzül legjobb a' *Szeretsen-dió* és *virága*. *Máflixot* vagy *Tömjént* gyakran nyelleyen-eltsak úgy töretlen. Igen ditsérik e' nyavalyában a' *Sas követ* (*Lapis Aërites* vagy *Aquilinus*, akar Nyakában, akar a' Köldöke táján visell e. Jó ezen végre a' *Magnes kő* is, ha a' Köldökén viseli. Ismét: *Rósa Pogátsát* öntözzenek-meg *meleg Borral*, hintsék meg jól törtt *Szeretsen-dióval*, 's kölsék melegen a' Köldökére. Vagy: A' *követ* *Berbéset* mihelyt megnyúzzák, *sagját* kivévén,

S 2

azon

azon jó melegen borítsák a' Háfára a' betegnek : és fellyül takarják bé egyébbel.

Válla közire , Tsetsi alá , két Vékonyára vessenek szárazon nagy öreg köppölyt , (mellyet *Ventosának* hinak :) hogy a' terhet szija fel felé. Azonban : dörgöllyék Karjait meleg ruhával. Mind erősíteni , szoritani , és a' forró vért tartoztatni , jó a' vad *Mák svup* , ha belőle *Uti-fü* vízzel julepet csinálnak , és gyakran iszsa ember kalánnal.

Ismét : *Poma-granát bóját* , *Tseve-makkot* , *Gesztenye bóját* , *Szóló magot* megafzalván törj apróra , főzd-meg veres Borban , mint a' pépet ; és ruhára kenvén , köld-bé a' Köldöke táját véle. Vagy : ezeket daraboson főzd-meg Borban , márts spondiát (ujat jobb) belé , és kifatsarván , nyirkoson 's melegen tedd a' Köldökére.

Azon porokat *Terpentinával* , *Viaszszal* , 's egy ke és *Bávány-sadgyúval* őszve-olvasztván 's elegyítvén , *flastromot* csinálhatsz véle azon végre , 's azon helyre tévén : annál jobb , ha *Szeretsen dió*-is lesz közte.

Ditsérik igen a' *Tyukmony bóját* is , ha apró porrá törik , és gyakran iszsa-bé az ilyen beteg *Uti-fü* vízben. A' hol kaphatni , mindenek felett jó a' *Karmafin szint féső mag* (*Grana Kermes* ,) őszve törvén egy-kevés *Máslixal* vagy *Tömjénnel* ; 's adgyák enni bigan sült *Tyukmonyban* : ezzel igen élnek e' nyavalya ellen az Olasz aszszonyok.

Jó a' *Kaláris por*-is , *Gyöny-virágos Egere Borban* innya , kivált ha a' hidegtől vagy on e' vesztély : és olyankor a' *Szeretsen-dió olajjal*-is Köldökét és Köldöke táját kenni igen jó.

Ha a' nyavalya ijedéstől esik : Jó a' vad fekete *Cserefsznye vizét* innya gyakran. Jó a' *Hársfa-virág viz*-is , és egyéb Szű-erősítők , mellyek ide-fel az ő helyekben le vannak írva. Ha a' Has-folyástól esik ; annak is a' szerine kell ellene állani , a' mint fellyebb leírtam. Ha pedig *Alkermesszel* Szű-erősíteni éltetik e' nyavalyában , az ne légyen Pésmás.

IV. R E S Z.

A' Szülés körül való dolgokról , 's azután következhetőkéről való tanácsadás.

A' Szülésnek ideje előtt is , sőt még vifelés és tereh nélkül-is , sok bajoskodási szoktanak lenni az aszszonyi-nemnek ; úgymint : hirtelen elhalás , fargulás , nehezen lehelés vagy lélegzés , nagy fő-fájások , 's a' t. a' mellyekről többire már az ő okaiban szólottunk. Midőn azért ilyen bajok vagy on ; ottan-ottan igyanak *Tsába-ire fü* (*Pimpinella*) vizet , megfáfrányozván és nád mézelvén. Jó (az helyén) a' *Sállya* és *Póle* (*Pulegium*) viz-is , azonképen. Ísmét *Rosmarintot* , kevés *Ormény gyökéret* Borban áztatván , abból igyék mindennap ; ez (annak idejében) a' Szülést is segiti. Jó a' *Levishicum* mag is , *Melissa* vagy *Méb-fü* vízben (mellyet *Dobronicának*-is hinak) megtörvén és iván.

Ha a' Kebele kezd fájni, (a' mint gyakran megesik viselés-kivül-is :) és meg-kezd kelni; *Fejér Málva gyökeret Fa-olajban főzz-meg*, és kösd-bé véle. Akar: *új édes Tehén sajtot* kösd-ke; és mihelyt megmelegszik rajta, kösd mást rá. Ha megdagad és igen faj: *Tyúk bursüvet főzz meg Vajas Vízben*, és kösd bé véle melegen. Ha ki-akar fokadni: *Borza virágot főzz-meg Fa-olajban*, 's azzal kössed. Vagy: *Fa-olajjal Jub ganéjt* elegytsd mint a' pépet, 's azzal kösd-bé. Vagy: *Apró Bojtorján levelet Mézben és Vajban* rántsd-meg, 's kössed véle. Ha ugyan szenvedhetetlen a' fájdalma: *Vizi tormát* (*Derézének is* (*Becabungá*;) hiják), melly a' források mellett Télben-is zöldellik, főzz-meg *Eczetben*, 's azzal kössed. Ha a' Tsets-bimboja kél-meg: *Fejér Viaszat Mondola olajjal*, vagy *Fa-olajjal* olvaszsz dízve, 's azzal kenyed. Jó igen a' *Poryka bájával* vagy *kővérivel*-is kenni, és tiszta *ágy Viaszsal* fellyül békótni. Ha meghafadoz: A' *Sóska-fának* (*Berberis*;) belső sarga *baját* megaszalván, törd-meg, 's azzal hintsed. Ha Fenétől féltesd, szederjesedvén: *Boros Vízben* főzd meg az *Eb nyelvű fünek* (*Cynoglossa*;) *levelét*, 's azzal kössed. Ha a' Nádrája és Hafa felsuvalkodik terhe előtt: (mint ez-is megesik) *Cubumot* (*Cub-be*) tórjaprón, 's azt igya meleg *Borban*. Kivül: *Kömény és Kapor magot* bővön megtörvén, és meleg *Tehén ganéjjal* dízve-gyurván, 's ruhára kenvén, jó-melegen egészen véle borítsák-bé.

A'

A' Nádra fájdalmiban, kivált ha a' helyéből kimozdúl, és hidegléggel vagy on: *Kenyek a' Köldöke táját Szeretsen-dió olajjal*. Vagy pedig: Egy *Tyukmonyat* egészen héjastól főzz-meg *Vajban*, mig megfeketedik és éga *Tyukmony* egy serpenyőben: azt a' *Vajat* öntsd-ki egy tálba *Rosa vízbe*, 's mosd-meg: abból végy annyit, mennyi fél dió héjban fér, apron törtt *Szeretsen-dióval* bővön elegyítsd dízve, mellyet a' fél dió héjába rakván, kösd a' Köldökére éjjelre; viradtig mind bézija: ez, a' Nádrát mind melegíti, 's mind helyére felszija.

Ha egyszermind a' Kólyikai fájdalom járja a' Vékonyait: (a' mint ez-is gyakran megesik:) *Meleg rubával* a' Hátát gyengén megdörögtvén, kenyek-bé *Galbanéttummal*, 's takarják-bé meleg ruhákkal. Ha azt nem kapnatni: *Szék-fű virágot*, *Kapor* és *Kömény magot* törjenek-meg aprón; megszitálván, a' tűznél ereszszék *új Vajba*, mellybe gyenge len-tsepűt mártván, jó-melegen tegyék a' Köldökére; 's sekügyék úgy hanyattá egy óráig. Jó igen ez-is paraszt orvosságban: A' *Tyuk ganéj fejéret* adgyák meginnya *Borban*.

Ha a Méhe miá tuladoz, lélegzetet nehezen vézzen, és mint-egy elhal: *Keserű-Lapu levelével* kössék-bé a' Talpait: Hátát *Borban tört Majoránnával* és *Szű* vagy *Szurok füvel* (*Origanum*;) *Füstöllyék* az *Orra allyát Kénygyertyával*: vagy *égett Fogoly-madár tolla füstivel*.

S S

Immár

Immár viselő s lévén, ha azt akarja hogy a' terhe le ne szakadgyon, és hogy Nádrája vagy Méhe erősödjék a' terh viselésre: *Hidég Vizzel* néha-néha Fartsokát és Agycát hivesitse: és estve lefektekor egy ital *bideg Víz*et igyék: reggel pedig éjomra egynéhány *keserű Mondola* vagy *Baratzk-magor* egyék-meg; erősítik ezek a' terhet. Azonban: mindent őszve ne egyék; kivált igen nedves eledelt, fok gyümölsőt és nyerséket, és a' mellyek fok szelet tsinálnak; sem pedig igen fűszer-számókat.

Kilenczedik holnapban: gyakorollya tefét járásban, kivált az idő közelitvén. *Mondola* vagy *Liliom olajjal* kenység mindennap, vagy tsak *Vereshagymával* jól őszve-főzött *Falolajjal*, a' szülés könnyebbitésére. Ismét, azon végre: Aprón tört *Fa-béjjal* egyék *bigan sült Tyukmoyat* mindennap éjomra. Vagy: Igyék *Fa béj vizet*; (a' kitől mint kitelhetik.) Ruháival magát ne szorítsa. Háfára vigyázzon, hogy meg ne szorullyon; mivel ketős léfzen a' kinnya: élyen azért (az időben) gyengén Has lágyító eledelokkal. Feredhetik-is keveset, *fejér Málvából* tört Feredőben gyenge-melegen. A' Feredőből kikelvén: ismét kenesse magát a' most mondott *Olajokkal*.

A' szülésnek tellyes ideje eljövén-is, sokat vajuszik néha az ilyen beteg, és rettenetes fájdalmakat, 's azokkal járó egyéb ki-

nos nyavalyákat szenved miatta. Azért azoknak könnyebbitésére, és a' szülés könnyítésére kell gondot viselni.

Vegyék azért a' *Tyuknak epéjét*, (jobbnek tarttyák a' *fekete Tyukét*;) és kenység-meg a' Köldökét véle; igen segiti ővedzek által *Kigyó bőrrel*, mellyet le-fzokot vetkezni a' Kigyó. *Szent János gyűkerét* (*Po ypodium*) köslenek a' Talpára. Adgyanak enni, *Sárvánnyal*, *Fa-béjjal*, és *Szeressen-dió virággal* számozott *Boros-levest*. Vagy: miheiyt a' fájdalom fogja, igyék *fejér Liliom vizet*: Egy *kálan éték lévben* adgyák-bé innya a' *fejér Liliom belső sárgáját*: Szű erősíteni pedig, *Gyöngyvirág vizet*, vagy *Fa-béj vizet* igyék. Főzzék-meg a' *fekete Urmót Vajas Vízben*, és jó-melegen tegyék a' Gyomrára. Ha ugyan ezek nem segítik: szijon az Orrába valami pöröszkölőt; igen hathatoson segili. *Körrvény fa gyöngyöt Borban* igyék; alig van annal jobb. Azonban: Kenegelsék annak modgya szerint. Igen hathatosnak ditsérik a' *Márriusban* fogott *Nyúl szemét*: szépen vegyék-ki egészen, hogy a' benne való nedveség kine folyon: borsollyák-meg erősen, és tángyéron szárazszák-meg: szákségnek idején, azon borsoson (a' szemé fényével belől forditván) kössek a' Háfára, akar (azon módon) a' Feje lágvára; igen mozdíttya. Ha a' szülés után a' *Másfa* (*Secundina*) lassan mozdúl; mind ezek annak mozdítására hasznosok. Ha a' szülés után nagy a' fájdalma

dalma: *Rosmarintot*, vagy *Majoránát*, vagy *Szurok-füvet* (*fekete Gyopárt*) főzzenek-meg *Vajas Borban*, 's kősek-bé véle. A' *levisztumot* tórd meg, *levét* kifatsarván, meg-annyi *Bort* tölts hozzá, nádmézeld meg, és egy jó-tsészével igyék-meg belőle; igen segíti.

Ha terhétől megszabadul; hogy ereje jöjjön: *Hörpögessen jó-sáfrányos Roros levél*. Igen ójja magát, hogy hideg és szél ne érje másképen, a' minek ki kellene takarodni, tisztulni, fenn-akad és reked: azonban rá-gás, tekerés, forrózás, 's több efféle következik miatta. Légyen meleg helyen, jó-lepel alatt: sőt a' *Hafát*, akkor nyúzott *gyenge meleg Berbérs fadgyával*, igen hasznos befedni; ez, a' természet melegét szépen segíti. Kenyék a' *Hafát*, *Kömény*, *Kapor*, vagy *Ruta olajjal*; vagy *Lúd*, vagy *Rétze bájjal*. Vagy: *Szék-fü virágot* *édes Tejben* megfőzvé, kősek-bé véle. Vagy: *Petz-olajjal* *meleg Tejben* *ganéjt* *őszve* elegyítvé, 's ruhára kenvé, melegen kősek véle.

Ha nagy a' szülés után a' Has tekerés: Egy-néhagy *Veres bagymát* megtisztítván, főz-meg erősen, tórd-meg mint a' pépet, és aprón törtt *Kapor-magot* és *Szék-fü virágot* elegyíts hozzá, és azon *Hag-ma* *lével* ereszdel, 's melegen ruhára kenvén, kősd-be a' *Köldöke* táját véle; gyakran újítván, ha megszárad: *Árpa lisztet*, vagy megtörtt *Len magot*-is főzhetni közébe. Avagy: *főzt Tyukmony Székifüvel*

vel és sültt *Veres bagymát* al ezeket jól őszve tórvén, tsinálly *flastromot*, 's ruhára kenvé, melegen kősd-bé véle.

Ha a' szülés miatt a' *Köldöke* kidagad: A' *Borza-fának* *belső zöld béléjét* levakarván, töltsék egy *satskóba*, mellyet *édes Tejben* megfőzvé, kősek a' *Köldökére*. Azután azon *satskót* főzzék *veres Borban* meg, 's úgy kősek reá.

Ha a' szülés után igen foly a' *materia*, annyira hogy igen erőtlenedik miatta: A' *Tsetsi* alá vessenek *száraz köppölyt*, *vagdalás* nélkül. A' gyárús *Ujját* mindenik *Kezén*, tekerjék-meg *Selyemmel* erősen. *Eperj levelet* 's *gyökereit* tórvék őszve *flastrom* formán, 's kősek-bé a' *Hafát* véle. Itt mind hasznosok, mellyeket *fellyebb* a' *Vér-folyásról* mondottam. Ha *Vizelleti szüntelen* erőltetése következnék belőle: *Ürmöz*, *Pólét* (*pulegium*) főz-meg *Vizben*, 's melegen kősd-bé az *Agyékát* véle. Ha a' *Nádrája* megszakadna: (*melly a' Vér-folyásból* *kitetszenék*:) *Tyukmony fejéret* *Tsets-téjjel* *kőpüly-őszve*, *ruhát* *belé-mártván*, kősd-bé az *Agyékát* véle.

Mind ezek között a' *bajok* között, hol egyik 's hol másik *okon*, *forró Hideg-lelés* eszik gyakran az *ilyen* betegre: *mellyben* az *okára* *annak* *vigyázzván*, *azt* *kell* *elfordítani*, és a' *beteg* *hivesítő* *ekkel* és *erősítő* *ekkel* *életetni*, *annak* *rendi* *szerint*.

De ha három heteket a' szülés után, *forrózás*

rózás és hás-szorulás nélkül eltölthet: azután feredgyék meg vagy harmad-napig mindennap. Annál jobb, ha az első Feredgie *Borvalelegy Víz*ből lejend. *Majoránnát, Melissát, veres Rosát* főzzenek benne, és *Árpát 's Zabót*. A kitől egyéb nem lehet, főzze *Zabból*.

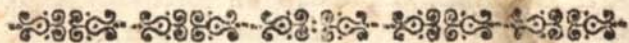
Ha teje nem lejend: igyék új *Köményről*. Vagy: főzze meg *Borban*, 's mindennap igyék egyszer kétszer jól belőle. Külsőképén is: *nyers Köményleveleit* törje-őszve, 's köfse reá *Hafznos a' Petrefelyem levele*-is, hasonlóképen kötni véle. Ha a' téjbenne megafuszik, turószik, és megreked; abbéli fájalmát igy enyhítsd meg: A *Fodor-mentát* törd meg, és köfd-bé véle; Télben, *Eczetes Vízben* főzd meg. Vagy igy: *Eczetes Vízben* főzd meg erősen a' *Petrefelyem tövet*, abba márts spondiát, 's kifatsarván, jó melegen köfd-bé véle; újtsad, ha meghül. Ismét: *Babot, Lentsét* törj apró porrá; *Erzettel, Szappannal*, 's azokkal a' *porokkal* tőzz lágy Pépet, 's ruhára kenven, melegen köfsted véle. Igen ditsérik a' *Viaszat*: tiz borfőnyit csak úgy magában apró golyóbisba tsinálván, nyellen-el a' beteg mindennap.

Ha a' téjnek nagy bőflege miá fájdalma vagon: Törje meg a' *Nyakas Tök levelét* és *Uti-füvet* őszve, 's azzal köfse: annál jobb, ha *Erzettel* törj-őszve. A' fájdalomban: igen jó, *Kappan bájjal* az *Órmény gyökér levelét* őszve törni,

törni, 's ruhára kenven, véle békődni. Vagy pedig: Törjék meg a' *Lentsét*, kúpüllyék-őszve *Tyukmony fejéivel*, és gyenge ruhát belé mártván, köfsék-bé véle. Ha a' dagadása tűzefedik: *Rosa olajjal*, vagy *Rósa irrel*, vagy *Rosa vizes Fa-olajjal* kúpülly-őszve *Tyukmony fejéit*, aprón morfáltt *Kenyer-belet* elegyíts közibe, s ruhárakenvén, köfd-bé véle. Vagy: *Görög széna magot* törj meg aprón, meleg *Tebén ganéjba* keverven, köfd-bé véle. Ha a' tűzesség után megkeményedik, kövesedik: *Káposzta levelet*, *Bab-lisztert*, aprón törtt *Fodor-mentát*, és aprón törtt *fejér Málva gyökeret* főzz meg erősen *Vízben* mint a' pépet: ruhára kenven, melegen köfd-bé véle; gyakorta újítván. Igy-is jó: Ha a' *Málva gyökeret* porrá törven, *Fa-olajjal* újolag pép formán őszve-törőd.

Ha a' Kebele kifebefedik: *Rósa olajat*, ön edényben, ön vagy fa-törővel, *Rósa vízzel* megáztatott *Keményitővel* (*Amylum*) vagy *Dragacantummal* törj-őszve erősen, és kend-bé véle. Ha genyetségesedik; ezzel tisztítsad: Egy *mezszely Mézet* nyóltt *Tyukmony székivel* 's kevés *Rósa vízzel* őszve-kúpülvén, raggasd véle. Hogy bégyógyúlyon: Aprón törtt *Galleszt*, *Tsere makkot*, *Gesztenye bajat*, *Aloét*, *Tömjént*, *Gelétet* megfzitálván szép-lágy porúl, főzd-őszve *Borban* mint a' Mézet, és azzal kenegesd. Vagy: *Myrbával* főtt *Borral* mossad: annál jobb léfzen *Aloét*, 's egy-kevés

kevés *bűdös Asát* (mellyet *Ördög szarnak* (: *Afa fatida*;) hinak) belé-főzni. Ha Fenének valami jelé a' szederjéségről látod : Tarka *keresi Bogántsnak* (*Carduus Maria*) levét fatsardki, 's egynehány elevenen megtörtt *Raknak* megannyi, kifatsartt *levél* elegyits ölzve, verd bé véle; ottan mególttya. Vagy: *Kerske ganéj* törj-öszve jó-higan *Mézcel*, 's kend bé véle : annál jobb, ha fellyül aprón megtörtt *Piskoltzal* (*Antimonium*) behinted. Jó igen az *On olaj* is (*Oleum Plumbi*) ha kaphatni; kend-meg gyakorta véle.

A Z O R V O S L Á S

M E S T E R S E G E R Ő L

H E T E D I K K Ö N Y V.

A' Hideg-lelésekről.

E L S Ő R E S Z.

A' mindennapi Hideg-lelésről.

Félsz. A' Mindennapi Hideg-lelés felől tartak : hogy, annak félszke volna kiváltképen, a' Gyomorban meggyültt foknyálas megveszett nedvesség. De egyátallában, (minthogy alig hihetni, hogy a' *phlegmas* nedvesség úgy meggyúladhatna, hogy a' Hideg-lelést, melly forrófággal-is jár, egy-szersmind

szersmind szerzené :) inkább mondhattyuk azt: hogy az ilyen Hideg, mellyet mindennapi Hideg-lelésnek szoktanak hini, kettős harmad-napi Hideg inkább (*Duple: Tertiana*;) és *bülszel* elegy való nyálas, megveszett nedvességek ennek *materiá*á.

JELEI: Ez a' Hideg, éjjelre leli többire az embert: nem igen rázza; hanem csak fázlaitattya: nem fogja hirtelen el a' hévég, mint a' harmad-napiban; melly jele, hogy a' *phlegma* ennek réz szerint való félszke. A' fázlálás után is, gyengén hevül az ilyen beteg; és, hol hevül, hol fázik. Nem is annyira szomjuhozik. Vizeletti tem-igen veres. A' Gyomra tája puffad miatta. A' mikor embert el leli, 12. órákig legalább eltartt, míg jól felereszti; mert ugyan-is, ennek *materiá*ja hasonló a' tűzön fűlőlgő nyers fához.

Noha e' jelekben-is vagyon változás: mert ha a' Gyomorban meggyültt nyálas nedvesség lós lejend; szomjuhozattya igen: Ha azon nedvesség savanyú; éhezetti a beteget igen, és mind egyre eszik: Ha édes; igen aluttya: Ha izetlenjétel kívánása elvész miatta.

JELENTESEI: Hőszszas szokott az ilyen Hideg-lelés lenni: és végre, néha puffadozás, néha ugyan Viz kórág, néha veszedelmes hőszszas álmoóság, 's egyéb efféle következik belőle. Néhamaga a' természet, fellyül való fok hányással; néha pedig hasmenéssel orvosollya-meg. Ha nappal jó emberre az ilyen

ilyen Hideg-lelés; rozszzabb, mint-sem ha éjjei, és sokkal is alkalmatlanabb; mert éj-jel erezteti-fel: 's akkor kelletik osztán enni, a' midőn alunni kellene

ORVOSSÁGAI: Ennek orvoslása, majd egy a' harmadnapi Hideg-lelés orvoslásával, azon kívül, hogy e' nyavalyában melegítő eszközökkel-is élhetni; kiváltképen pedig ugyan megjegyzésre méltók itt-is, némelly tulajdon orvosságai e' nyavalyának.

A' Hasát ködsek, *Borban* erősen megfőtt *Fodor-mennával* és *Ürömmel*; a' főzés után ös-ve törvéni és ruhára rakván, 's melegen véle békótvén. Vegyen-bé valami jó *Vomitivumot* (fellyül hánytató orvosságot) annak módgya szerint.

A' bő nyálas nedvességeknek pedig emésztésére, 's Gyomor erősítésére, igen használatos ez ital: Egy vagy két marok *Szék-füvirágot*, fél-annyi *bárány ürömöt* főzz meg *Vizben* erősen, míg mintegy fele része a' Víznek elapad, nádmézeld meg jól; 's minden reggel éjóra egy egy jó-tsészével igyék-meg belőle. Jó i'en e' nyavalyában, a' *Radix China* és *Lignum sanctum*, ha azokkal *főtt Vízet* isz-za mindennap a beteg; szárazzt, izzaszt; melegit.

II. R E S Z.

A' harmadnapi Hideg-leléstől.

Fősz-ke. A' Harmadnapi Hideg-lelés, a' *bilisnek* vagy sarga sárnak bőségétől ered, midőn

dőn a' Gyomorban; Májban, 's azok körül való részekben mind megbővül, 's mind megvélsz.

KÜLÖMBSÉGEI: Ennek lelése hol rövidebb ideig tartt, hol pedig tovább vetődik: a' mint *materiája* vagy élesebb, vagy nem-anhyira éles és tűzes. Ez Hideg-lelés néha két-tős; úgy hogy harmadnap alatt kétszer leli, az-az mindennap; a' mint az I. Részben ezt említettem.

OKAI: E' nyavalya *materiájának* oka mind az, valami a' sarga sárt elbővitheti; úgymint: Májnak rend kívül melegsége, meleg heves idő, ifjú idő; hevítő ételek 's italok: a' Gyomorban hamar megvélsző éledelek; úgymint, gyömdölsők; tejelek; 's a' t.

JÉLEI: E' nyavalya ilyen jelekkel vagy kőrőkkel jár: Mikor kezdődik, igen megtázza a' beteget; azután pedig ismét igen meghíviti, 's szenvedhetetlenül szömjuhozattya. igen szaporán lehell a' beteg; nem alhatik, feje fáj; és néha észé nélkül-is vágyon. Vágyon pedig más harmadnapi Hideg-lelés-is, mellyben mind ezek a' gőnőszök megvannak ugyan, de gyengébben; csak-hogy ismét ennek lelése tovább tart, néha 16. néha 18. órákig. Amaz pedig legfellyeb 12. órákig tartván; kiáll belőle.

JELENTÉSEI: A' mi jelentések e' nyavalyában lehetnek; kiváltképen ezek: Az igaz harmadnapi Hideg-lelés; hétszer jó legfellyeb

fellyebb emberre egymás után; azután vagy megszűnik, vagy más nyavalyává válik. E' pedig többire így vagyon; hanemha ugyan valami mérgejséggel együtt járó lejjend.

Ha ez Hideg-lelésben Ajaka, Orra a' betegnek kifokad; az, a' nyavalya megszűné-fének jó jele: mert a' hévség ott tisztul ki. Néha pedig has-menéssel takarodik ki e' nyavalyának *materiája*; minthogy ugyan a' *bilis* vagy sarga sár a fundamentoma, melly midőn a' testben megindul, a' hasat eltsapja.

ORVOSSÁGAI: Ennek orvoslálásában mind a' nyavalyát, 's mind annak okát igen kell néznünk. Maga ez a' nyavalya, nedvesítő és hivesítő orvofságokat kíván. Oka pedig és *materiája*, hányással, has-menéssel, ér-vágással és izzadással való oszlattatását.

Elsőben, mikor e' nyavalya emberre reá-jd, tsak koplalással-is igen jó emészteni e' nyavalyának *materiáját*. Ha igen szomjúzik pedig; olly hivesítő italt igyék, melly a' *bilis*nek hévségét-is enyhítse: llyen a' *Czirrom* lével savanyított *főtt Víz*, egy-kevés *Nad-mézel* öszve. Hatónló hasznú a' *Viola srupebol* készített *julep*, akár *főtt Vizzel*, akár *Uti-fű vizzel* ereszd fel. Avagy, tsak egy-kevés *E-czettel* savanyíts *Vizet*, nádmézeld-meg, 's azt igya. Jó igen a' *Cichoria viz-is*, ha isz-sza. Annál jobb, a' *Cichoria gyökérrel*, *Ar-pával*, 's *Edes gyökérrel főtt Vizzel* való élés.

Ne egyek az ilyen beteg küldömben; hanem

nem olly üres idejében tsak, mikor a' Hideg egészen kiáll belőle: hogy így a' természet egy(zersmind két felé ne vonattassék; hanem mind az eledelnek, 's mind a' nyavalya *materiájának* emésztésére elérkezzék. Nem kell hát akkor enni adni, mikor a' Hideg reá akar jöni: noha néha olly hosszafalon tartt e' Hidegnek lelése, hogy majd alig valogathatni az időben; és így oll' akkor ehetik három órával azelőtt, hogy a' Hideg reá akar jöni.

Egy summában: a' harmadnapj Hideg le-lésben, az első ellelés gyenge szokott lenni; mellyet koplalással kell óltani. A' második ellelés nehezebb; mellyet külső belső hivesítőkkel kell óltani: néha pedig, ha igen véres természetű a' beteg; a' kövverkezendő jóért, mindenek felett, hasznoson vágathatni eret. Harmadik ellelés ennél-is nehezebb: és e' közdött 's a' második közdött vagyon legjobb helye mind *Purgationak*, 's mind (haki-vántatik) az Er-vágásnak. Legnagyobb tul-lyán vagyon e' nyavalya a' negyedik ellelésben: és azután azért izzasztó eszközdök-nek, *íróm*, *Centauria*, *Pápa-fű sönak*, 's több efféléknek vagyon helye. Ezen túl, térni kezd többire ez Hideg-lelés. Ha lehet azért, mikor a' hideg reá akar jöni, az előtt két-három órával, se egyék, se igyék, se álu-gyék. Más Nemzetek ollyankor Kristélyt vélnék bé, nagy könnyebbségekkel és hivesedésekkel.

Igen kedves ízű és jó ital e' nyavalyában ez: fél ejtél vagy egy itze *Vizbe*, vés aprón törtt *Fa-béjat* egy lótot, ahoz tégy minte egy hat lótot nyomó *Nád mézet*, tsak úgy hidegen szűrd-meg szépen, igya szomjuságtól.

Ha a' nyavalya *materiáját* akarod bolygatni: *Purgatiót* ollykor adgy, melly nap lelni fogja, reggel éjomra. Ha kettős a' harmadnap *Hideg lelés*, úgy hogy, mindennap ellemi: ollyan órát kell választani, (ha hajnalban esik is.) melly az elleléstől, leg-meszszebb vetődik. Némeltyeket e' nyavalyában igen erőltet a' hányás: az illyeneknek fellyül hányató orvosságot kell adni; sőt még másoknak is, kiket nem erőltet, gyakran hamarébb halznál az illyen *Vomitivum*. Jó itt ez-aránt a' *Kaportnyak-fű* (*Asarum*;) tört-meg ennek gyökerét aprón, abból 2, 3, vagy 4, poltura nyomót (az erő szerint) adgy-bé innya egy-kevés *Borban*: vagy pedig 3, sütták nyomó gyökerét törtetlen egy-kevés *Borban* sűzd-meg, igyameg a' *Borát*: akar pedig *Ápával* és *Malosafzólóval*, vagy *aszszú Szilvával* törtt *Vizben* sűzded-meg. E' fellyül hányás pedig nem elég; hanem azon kívül, azután negyed nappal, alól *purgatiót* vegyen-bé. Jó itt a' *Rubarbarumból* készített, akar pedig más *Purgatio*, annak módgya szerint.

Annyira tisztulván osztán, olyanokkal éllyen, mellyek a' nyavalya *materiájának* megmaradt részét emésztteni segítik, 's egyfzersmind

mind pedig hivesitének: Illyen az *apró-Bojtorján* (*Agrimonia*;) *Sóska*, *Cichoria*, *Téli Saláta* (*Endivia*;) *fejér-Uróm*, *Föld epe* (*Centauria*;) akar ezeknek *vizeket* külön, akar öszve elegyítve gyakran iván éjomra: akar pedig ezeket megfűzvé, 's *levét* megédesítvén, igya azon módon aprónként.

Mind ezek mellett, ha a' *Hasa puffad*: *Székfüvet*, *Sómkóráit* főzz meg *Vizzel* elegyített *Borban*, spondiát belé mártván, 's kitatsarván jó melegen azzal párollyad a' *Hasát*. A' párlás után kennyed *fejét* *Lilium olajjal*, vagy *Monóla olajjal*, vagy *Kaporna olajjal*, vagy *Diatheba irrel*, vagy tsak *Veres-bagymával* öszve törtt *Fa-olajjal*, vagy ugvan *Veres-bagymás új Disznó-bájjal*, vagy *ú Vajjal*.

Vannak még ezeken kívül némelty orvosságok, mind belsők, 's mind külsők; mellyeket adhatni a' betegnek akkor-is, mikor szinte a' *Hideg háborgatni* akarja, 's borzogattya: Illyen a' jó *Terjék*, mellyből egy sütták nyomót egy kalán *Borban* olvaszsz-el, 's mikor a' *hideg reá* akar jöni, igya-bé; igy tselekedgyék három úttal. A' hol ezt nem kaphatni: *Mézben* vagy *Nád-mézben* rántott vagy sűzött *Dió-belet* adjanak ollyankor enni. Ha a' nagy hévségtől fél; minthogy a' *Terjék-is* melegítő: a' *Terjék* bévétele után, adjanak 1. tsésze *Uti fű vizet* meginnya. De mind ezek úgy jók, hamár azelőtt jól *purgálódott*.

Külsőképen: Kényék a' Mája táját *Rosa-
erzetes*, vagy csak tiszta *Erzetes Fa-olajjal*,
vagy *Spikinárd-olajjal*, vagy *üröm olajjal*.

Igen ditsérik a' *Búdds kő spiritus*-is, ha ab-
ból *Uti fű vizben*, vagy *kövér Portsin (Por-
tulaca) fű vizben*, hat-hét tseppet tseppent-
vén, beadgyák innya, mikor a hideg bor-
zogattya: annál jobb, ha egy vagy 2. pol-
tura nyomó *üröm* vagy *Pápa-fű söt* olvasztal-
el előbb a' *Vizben*, 's azután megfanyitván,
bé-adod innya. Jó igen hamarjában, ha az
Uti-füvet megtörvén, *levét* kifatsarod, és egy
tsészével olyankor megifzik belöle: *Erzetes*-
is tölthetsz közibe, és megfáfrányozván, add
meginnya. Ditsérik azon modon a' *Szék-fű
virág vizét*-is béinnya adni. Vagy így: Egy
kalan *Rosa-vizet*, meg-annyi *Uti fű vizet*, és
annyi jó *égett-bort* őszve-elegyítvén, igya-meg
mikor reá akar jöni.

Külsőképen: *Forró Borral* öntözd-meg a'
Rosa pogársát, hintsd-meg tellyül aprón törtt
Szeretsen-dióval, *Virágával*, *Szék-füvel* és *Fa-
béljal*: tedd jó-melegen a' Májára és Gyom-
rára egyarant. Vagy így: Aprón törtt *Szere-
ssen-diót virágostól*, *Szék-füvet* és *Fa-béjat* bő-
vön *Szurkos Viasz* közzé elegyits a' tűznél,
mellyet (ha meghűl) ruhára kenvén, ragaszd
a' Gyomrára.

A' *Pul/usokra*-is nem árt külsőket kötni;
mivel ott ősztvér helyen lévén az élet-erek,
a' Szűvel kőnyen közlik onnan, az oda kö-
tött

tött orvofságok, az ő erejeket. Azért:
Uti-fű levelét, *Arannyal-versengő levelét* (*Cheli-
donium minus*) őszve rontván, közibe elegyits
aprón törtt *Tsalán magot*, *Körmöt* és *Sót*: mel-
lyet flastrom formán ruhára kenvén, mikor
a' Hideg reá akar jöni, kösd bé a' *Pulsusait*
véle; így tselekedvén három vagy négy üt-
tal. A gyermekeknek így tselekedgyél:
Terjéket, *Borsot*, *Scorpió olajjal* elegyits jól
őszve, kösd-bé mind két kezén a' gyűrűs uj-
ját véle. Igen jó az *Egér fül fű is* (*Auricula
Muris*:) *Sóval* 's erős *Erzetel* mint a' pépet
törd-őszve, 's ruhára kenvén kösd-bé a' *Pul-
susait* véle. Azon módon élhetiz a' *kis tül-
füvel*-is avagy *Egér-Tsetsstet* (*Sedum minus*:)
ismét a' *Pap-erszénye füvel*. Vagy a' *Dió fának*
belső bóját hantsd le, és *Erzetelben* megáztat-
ván kösd-bé véle. Vagy így: *Nyúl káposztás*
(*Sonchus*;) *Uti-füvet* és *Borza fa jövését Erzetel-
ben*, *S'ban*, törd-meg, hasonló formában.
Vagy: *Körmöt*, *Sállyát*, törj-őszve *Tyukmory
fejériben*; ruhára kenvén, kösd bé véle. Vagy:
Körmöt, *Veres bagymát*, *Fok-bagymát*, *Tyuk-
mory-fejériver* 's *Erzetel* hasonlóképen törj-
őszve.

III. R E S Z.

A' negyednapi Hideg-lelésről.

Fé/z-A' negyednapi Hideg-lelés, az ember-
ke. ben termő fekete sárnak megvelzé-
sétől, és bizonyos időben való felforrásától
vaygon. Melly fekete sárnak a' testben el-
bóvi-

bővítésére, egy természet hajlandóbb másnál; de ugyan azért minden emberben talál-
tatik. Ez, legközelebb a sárga sarnak (*bilis-
nek*) őszve-sülésétől vagy on, és az emész-
tett eledelnek legseprősebb részétől bővül el.
Meg-kell pedig tudni, hogy, mivel a' Lép
az a' rész az emberben, melly a' vérnek ha-
szontalan seprejét megszűri és elválasztja a'
jobb vértől; mindenkor azért e' nyavalyá-
ban a' Lépnek is nyavalyája vagy on. Lega-
lább annak erei, *ductusi* megdugulnak: a'
melly miá jól meg-nem szűrhetvén a' vért,
magais a' Lép megdugul és dagad; a' vér-is így
az erekben e' fekete lárral eltelik.

KÜLÖM-SÉGEI: E' negyednap Hideg-
lelés-is, mint a' harmadnap, hol kettős, hol
hármás; úgy hogy, néha 24 órák alatt két-
szer-is elleli embert, a' mint tudnillik a' ned-
veségeknék telforrása 's elegyedése magával
hozza.

JELEI: Elég ele ennek ez: hogy, min-
den negyedik napon elő kerül; de azonki-
vül-is, a' több Hideg-lelésektől különböz.
Sok ásitással, huzódozással kezdődik: teste
nehéz embernek, mintha a' földben járna:
azután szárlaltattya, és azután úgy megrázza,
hogy úgy tetszik, mintha tsontyai-is ősz-
ve-verődnének: azután csak igen lassan las-
san kezd hevülni. Se *Pulsusa* nem olly szapo-
ra, se vizelleti embernek nem veres, mint
egyéb Hideg-lelésekben szokott lenni.

JE-

JELENTÉSEI: Ez Hideg-lelés igen hosz-
szas (zokott lenni); és gyakrabban, ha ősz-
szel esik emberre, rajta telet, és Tavasznál
előbb nem-is végeződik: sőt némelykorkét
esztendőre-is elmegy on. Ha Nyárban esik
pedig emberre, hamarébb 's könnyebben haz-
nálhatni. Meg-kell pedig tudni; hogyha ősz-
szel esik, és Sz. Miklós naptól fogva jól vi-
selnek gondot rája; e' nyavalya Lucza nap-
ja táján elvégeződik: de ha akkor csak el-
hallgattyák; épen Gergely Pápa napig eltart.
Ez az oka, hogy, mivel fok dajkátódt, a'
beteg aránt pedig szó-fogadt és tőrést ki-
vált e' nyavalya; *Medicusok* tsúfólójának hi-
váltatik. Noha néha e' nyavalya azért hosz-
szas, hogy a' belső részek, Máj, 's Lép meg-
vesznek; és ollyankor e' nyavalya végtére
Vizi-betegséggé válik. Az őregek, hatvan
esztendősdön fellyül, e' nyavalyát nem emész-
tik-meg; meghalnak. Ha kit gyakran a' Nagy
nyavalya ront, 's ez Hideg-lelésben esik, ki-
tisztul ezzel amabból. E' nyavalyában a' Has-
folyás, sőt néha még a' Vérhas is jó; mert
a' fok tisztulással a' nyavalya fézke is apad,
és meggyógyul: Hasonlóképen ha az orra vé-
re kezd jánni: Vagy a' Súlye az alfelén foly-
ni. Néha e' nyavalyának vagy elein, vagy
azután, embert a' fekete Sárgaság elfogja:
melly jele a' Lépnek nagy megszorulásának.

OROSSAGAI: E' nyavalyában mindenk
felett az ételnek, italnak, rendi 's modgya
felől

feől kell szorgalmatosan gondolkodni; mivel e' nyavalya hosszú: és a' *Diatával*, ha az jó lezend, rövidül; ha rossz pedig és rendeletlen, kétség nélkül hosszabbodik.

A' mellett, *materiáját* e' nyavalyának kell kevesíteni, és félszket feláztatni 's indítani; a' sűrű seprős nedvességeket áztatván, higitván, 's gyengén melegítvén-is. Ezzel pedig nem kell sietve bánni; mert többet árt ember véle, mint használni; a' mondás szerint: *Cedit Melancholicus morbus, cedentibus Medicis.*

A' *Diatát* azért a' mi illeti: könnyen emésztő és jól tápláló 's kevés seprőléket hagyó eledelkkel éllyen, mellyek nedvesítő s' kevesé melegítők legyenek: főttek inkább és levelek, mint-sem sülttek és szárazok. A' Vajba és egyéb Sirba rántottak, tellyességgel ártalmasok e' nyavalyában: úgy-mint minden Tészta-mivek-is. Megkivántatik azért a' gyermekdéd *Marha búsá*, akarmi légyen az: *apró Hal: Vad, Madár bús*, 's több efféle, a' hol kitelik. Jó egyéb étele mellett a' *Kaporna: Olajmag*: minden *Spárgából (Asparagus)*, *Petreselyemből*, 's *Répából* álló eledel. A' *Kömény gyökér* is igen jó, Likteriomban vagy egyéb formában. A' gyümölcsök közül megengedtetik az *Alma, Szilva, Malofa, Füge. Fűszerzámúl* éllyen *Szeretsen-dióval*, annak *virágával*, *Sáfrannyal*, *Fabéjjal*. Szegény embernek hasznos a' *Korpa-czibre*, akac

akar *Kásával*, akar *Téj-jellel*: *Vajas Víz-leves*: jó *olajos Káposzta leve*: *Petreselymes Tebén-bús lév*: és minden *Bor-kövel* savanyítottal való gyakor élés: ifmét, a' *bigan sült új Tyukmony*.

Távoztasson minden kemény, szűs, nyálas, és enyves eledeleket: minémü a' *Düznó-hús*, vén *Marha hús*, *Lúd hús*, 's egyéb vizi Madarak. Távoztassa a' fok szelet, és puffadást szerző *leguminákat*, *Lentsét*, *Borsót*, 's a' t. *Káposztát*, *Sajtot*, *Diót*, *Geztyenyét*: mind bélözött, mind fűtőn szárazított húst: ifmét, a' nyers eledeleket: *Sálatának* minden nemét: minden savanyút és mézest; mellyek a' fekete sárt ottanfelmozgattyák 's forrallyák. Itala (ha lehet) légyen vékony *ó Bor*; mellyet, ha erős, megvizezzen: annál jobb, ha elébb benne vagy *Tamariscus fa-béjjal*, vagy *apró Bojtorján levelet*, vagy *Pápa-fűvet*, vagy *Bárány úrmót* áztat. Jó a' *Salsaparillával* vagy *Sársa gyökérrel főtt Víz*-is italára: ifmét, az *Arpával* és *Fabéjjal főtt Víz*; annál inkább, hogyha tizes atzélta őlt benne.

Keveset egyék egyszer, sokkal meg-ne terhelje Gyomrát; mert, gyenge és hideg lévén, nem érkezik a' főzésére: melly miá megposhad, és sár lesz belőle; 's a' Hideg-lelést hosszabbítja. Mennyi e lehet, igen keveset igyék: mert e' nyavalyát semmi úgy nem táplálja, mint a' fok nedvesség; mert

az puffaszttya, kiváltképen a' Lépet Mi-
kor reá akar pedig jöni; és a' mig leli; ugyan
(ha lehet) tellyeséggel ne igyék. A' melly
nap pedig leli, ha enni akar, hat órával e-
gyék azelőtt, minékelőtte lelné. Azután
(ha lehet) se egyék, se igyék, mig ki nem
áll belőle. Azonban: igen reá kell vigyáz-
ni, hogy a' Hafa meg-ne szorullyon; melly
ha lenne, ottan segiteni kell: mellyre néz-
ve egyéb Nemzetek e' nyavalyában gyakran
élnék Kristellyel, igen nagy haszonnal.

Ha a' nyavalyának *mat-riáját* feláztatni és
kevesíteni akarod; leghasznosabb arra a' *Fo-
lia Sennés ital*: föld-meg annak módgya sze-
rint egy kevés *Anis manggal* együtt; olvaszíz
bővön *Mannát* el benne, és igya-bé. Nem-
is jó e' nyavalyában mindjárt erős *Pürgatio*-
hoz nyúlni. Azonban: a' bal Karján, har-
mad negyed nappal a' *Pürgatio* után, vágja-
nak eret, mind *Pürgatio* pedig; 's mind Er-
vágás, a' Hideg-leléstől üres nap-on légyen.
Ha pedig a' Süly folyna; az mindennél jobb
volna: ha nem foly ugyan, de arra hájlándó
a' természet, melly annak dagadásából 's víz-
ketéséből kiteszik; Nadállal kell szitatni.
Vagy pedig: A' Karján való Er-vágás után
harmad-nappal, vágják meg a' Lában-is a' Bö-
ka eret. Némellyék; sok próbából; ditsé-
rik a' *Salvatella* érnek megvágását-is e' nya-
valyában. Nem elég pedig egyszeri *pürgálás*;
hanem újabban-újabban, lassan-lassan kell o-
strom-

stromlani: mert e' nyavalyában igen megfe-
neklik a' sar, és fokára azik-fel. Ez az oka,
hogy későre gyógyúl a' beteg; mert többire
egy-két napi orvoslás után, ha mindjárt el-
nem vágódik, ottan belé szokták unni és
hagyni a' betegek.

Azért: igen helyesen tselekednék az il-
lyen beteg, ha valami *Pilulákat* készítettven,
vagy minden hétben egyszer, vagy minden
két hétben egyszer vélek élne; mett a' *Pilu-
lák*, sokáig hevervén a' Gyomörban, szép-
lassan 's minden erőltetés nélkül fognák fel-
áztatni, és a' testből kitakarítani a' megfe-
neklet sárt. Ha ki pedig a' *Pilulákat* sajnál-
ná; hasonló erejű *Electuarium*öt, vagy fats-
kót (mellyről igyék) készithetni. Mind kön-
nyű, 's mind hasznos ez: Föld-meg az *ür-
önöt Vízben*, annak *levében* főrally-fel vagy fél
lót *Folia Sennét*, 's igya-meg; úgy tseleked-
vén minden héten, néha kétszer-is, a' Hi-
deg-lelés előtt egy nappal. A' kik pedig más-
képen is könnyen hanyhatnak; azoknak hasz-
nosabb a' *Vomitoriüm*; mellyel az nap kell él-
ni reggel, melly nap leli: bár-tsak három-
szor vagy négyszer elő-ze igy meg ez Hideg
el-lelését; érezni fogja hasznát. Legjobb
a' *Kapotnyak gyökere* apró porrá törve, melly-
ből egy fusták nyomót igyék-meg e' y kevés
Borban. Ezek mellett, minden héten egy-
szer vagy kétszer, melly nap más egyéb or-
vossággal nem él, Kristelyt beadni igen hasz-
nos

nos volna; melly a' Fodor-hajat-is szépen tisztítaná, midőn a' seprős, nyavalya szerző *materiát*, alá-felé takarodni szoktatná. Nem is kell tsak mind egyféle orvofságal ostromlani e' nyavalyát: mert úgy hozzá szokik a' természet egyéléhez, hogy o'ztán semmit nem mozdit; hanem változtatni kell.

Ezek mellet, közbe közbe a' Májnak, Lépnék megrekedett *duclussit*, ereit nyitni kell: mellyre igen alkalmas az atzélós ital; akár *Borba*, akár *Vizbe*, meghevítvén egynéhány szor, süsék-belé, 's azt igya. E' nyavalyában azért, mind azt elkövethetni nagy haszonnal, valamit ide-fel az V. Könyvben a' Májnak és Lépnék dagadásáról elő számláltam. Igen ditséretes e' nyavalyában a' *Tserfa levelű fű* (*Chamadris*,) *Borban* megőszvén igya gyakorta.

Hogy pedig az izzadás által-is o'zollyon e' nyavalyának *materiája*: mikor el akarja lenni, egy sütlák nyomó jó *Terjéket*, *Tserfa levelű fűvel főtt* *Vizben* vagy *Borban* elolvasztván igya-bé, jól bétakarozván utánna. Ha igen hevül, *Uri-fű vizben* kell beadni; ezt pedig tsele kedni kell egynéhány szor. Sokat használ néha e' nyavalyában a' *Súrfa gyökérrel főtt* *Vizze* való élés-is.

Vannak egyéb orvofságok-is, mellyek tulajdonképen e' nyavalyában eleitől fogva próbáltattak; példának okáért: Végy *Czukkors* 3. sütlák nyomót, *Cyombért* 2. sütlák nyomót,

Cám-

Cámfort 1. sütlák nyomót: törd-meg jól mind ezeket porrá; 's egy sütlák nyomót, mikor reá akar jöni, *meleg* *Vizben* adgy-bé innya. Ditsérik a' *tört Sáfrányt*-is, ha egy kalan *Borban*, azon időben, egy poltura nyomót béiszik. Hasonló erejű a' *vad Ruta magva*-is; azon módra kell béinnya *Borban*.

Külsőképen: Kényék egészen a' Nyakától fogva alá a' Háta gerentzit ezzel: *Terjéket*, *Egert-bort*, *Laurus* vagy *Spikinárd-olajat* őszve-elegyítvén 's melegítvén, kényék véle, 's takarják jól bé: aprón törtt *Székfűvet*, *Borsot*, *Muskárt*, és *Castoreumot*-is (hogy jobban melegítsen) elegyithetni hozzá: táz előtt meleg helyen kényék, 's úgy fektessék-le: azonban *meleg Téglat* kettőt öntözzenek-meg jó *Borral*, mellyet ruhába takarván, két-felől tegyék az Oldala mellé: annál jobb, ha Talpaihoz és Tenyereihez is raknak hasonlóképen; szép-gyengén párollyá, 's melegen-is tarttya: időt az napokon, mellyeken nem leli a' Hideg, ferelzthetik is *Tamariscus-fa ágai*val, *Szarvas nyelvű fűvel*, apró *Bortorjással*, *Ökör-fark kóróval főtt Feredőben*; tsak-hogy ne légyen igen meleg, hanem tsak mint a' Nyári viz. A' Bokája alatt és a' Kezén való *Pulfusokat*-is kötsék-bé gyakran, *Ezerben* pép módon erdsen őszve-törtt *Tsalán gyökérrel*; vagy pedig *Rutát*, *Borza-fa levelét*, *Arannyal versengőt* erdsen őszve-törvén, hasonlóképen kötsék-bé véle. Ha feredik pedig,

V

dig,

dig, a' Feredőből kikelvén, egészen a' testét kennyék-meg ilyenképen: *Fekete úrómnek kifatsartt levét* meg-annyi *Fa-olajjal* együtt főzz-meg, azzal kennyed. Ismét: Reszélly egynéhágy *Veres bagymát*, levét fatsard-ki, 's meg-annyi *Fa-olajjal* őszve-főzvé, kennyed a' Lépit véle.

Crato, ki e' *seculum*ban három egymás után következett Császároknak Medicusok volt, ki-is lok Magyarok nyavalyája orvoslásában bóldógúl használt; e' nyavalyát, ilyen formán szokta volt orvoslani: Megfőzette *Vizben a' Répát*, azt az első levét leszűrvén, meg új *Vizet* töltetett reá, 's mindadig főzette, míg a' *Répa* ugyan elroshadt; mellyet szítán által törtetvén, új *sótalan Vajjal* bő *Nád-mézzel* tétetett belé, meg-is szegfűvezték; ezzel éltette a' beteget tizenöt napig: 's mindennap éjora öt vagy hat *Barratzk-magot* étetett meg a' beteggel. Mikor a' Hideg borzogatta; jól megitatta *Terjékes Uri-fü vízzel*. Minden Téjtől, Téjből valótól eltiltotta, és minden Hal néműtől.

Vannak egyebek-is, mellyeket a' Tudósok eleitől fogva megjegyzettek e' nyavalyában: Illyen a' *Mirba-olaj*, mellyből 4. tseppet, legfellyebb nyöltzat egy-kevés *Uri-fü vízben* igyék bé, mikor reá akar jöni: illyen a' *Vizizermának kifatsartt leve*, meg-annyi *Étzettel* őszve-elegyítve; azon időben két három kalánnal igyék-meg belőle. A' *Kigyó tsontryait* meg-

megafzalván; törd meg aprón; *Pápa fü vízben* vagy egy kalán *Borban* igyék-meg e' *porból*, egy vagy két susták nyomót belé-tévé, mikor reá akar jöni; jól bétakarozván utánha.

E' nyavalyában néha igen kínos fájdalmat ízenvéd embernek alá a' Hátá; oílyankor tsihálly gyenge ruhából egy hoszszú fatskót, melly a' Hátá-gerentzin alá-érjen: *Vizben főzz Arpa kását*, míg meg-hafadoz, ez *Arpa-kásával* töltsd meg a' fatskót, 's jó melegén; a' mint elállhattya; fektesd hoszszan a' Hátá-gerentzire; jól bétakarván.

IV. R E S Z.

A Hagymázról; vagy Hagymázi Hideg lelésről.

E' nyavalya a' forró és dögös Hideg-lelésnek neme; mellyet a' Magyarok Hagymáznak, vagy Hagymázi Hideg-lelésnek hinak: Egyéb Nemzetek hiják Magyar nyavalyának; vagy Magyar Hideg-lelésnek (*Morbus Hungaricus*; *Febris Hungarica*:) mivelhogy e' nyavalya elsőben Magyar országról áradott Német országra: midőn Anno 1566. II. *Maximilián* Császár *Szulimán* Török Császárral Komáromnál táborba szállott volna; akkor e' e' nyavalya elsőben a' Német táborba; onnan juta Bétsbe, és az egész Német 's egyéb szomszéd országokra; és felette-fok nép halalmeg miatta: hönnan Hadmás; mintegy Had-másának mondatott; mert többen

vesztenek ebben el, mint a' Török miatt.

JELEI: Forró és dögös Hideg-lelés a' Hagymáz; mivel egész társaságokat szokott eljární, mint a' Pestis: és kiváltképen Német országban nem kevesebb ember halállal jár a' Pestisnél; noha a' Magyarok között nem jegyezzük szintén annyi mérgét. Rettenetes e' nyavalyában a' Fő-fájás, kivált ha a' beteg farral talál bővölködni, sőt ugyan többire azon kezdődik. Nagy a' Gyomornak is, kiváltképen pedig a' Gyomor szájának fájása, 's kínos rágása; úgy hogy csak gyengén sem érhetni hozzá kivül-is, mindjárt nevededik. Gyakorta szeplő-is üt-ki benne az ember tetén; nem különben, mint egyéb veszedelmes betegségekben Szája szárad: Nyelve elafz, hafadoz, mint az atzfú forgáts.

JELENTÉSEI: Igen bizontalanok e' nyavalyában a' jelek, mellyekből e' nyavalyának kimenetele felől valamit mondhatna ember; kiváltképen vizelletiből és *Pulsus*ból majd alig vehetni valamit észre. E' nyavalya néha izzadással tér meg, néha has-menéssel. Néha, e' nyavalyának *materiája* a' vérben lévén, idestova úti magát: és a' Fülre szállván, Süketséget hoz; 's több efféle. De ha a' vizelleti fekete, azonban nintsen semmi ereje, Füle tseng, Fogait tsikorgattya, lélegzetet nehezen vészén; veszedelmes az állapot.

ORVOSSÁG AI: E' nyavalyának kezdetiben har-

harmadnapig az Er-vágást elkövethetni, azután késő: sőt akkor elein, a' forró vérnek enyhítésére 's hűvösítésére, a' vér bortsátás felette szükséges; sőt a' nyelve alatt való Er-ret-is megvágni, igen nagy segítés. Igen meg kell vigyázni pedig e' nyavalyában, ha a' mérges dögösség által akadotté valakire, vagy pedig a' benne megveszett rothatt nedveségektől lótt? Az első rendbélieket nem annyira kell *purgálással* eröltetni, mint izzafz-rátsal; noha ugyan gyengén meglehet, úgy mint: *Mannát tolia sennével*, vagy *purgáló Rosa serupot* adni (*Sirupus Rosarum solutivus*), vagy *Szilva lévben* elolvasztott *Mannát*. Néha csak a' *Kapotnyak* (*Asarum*) gyökér-is igen jól használ.

Mindennap pedig éllyen az ilyen beteg *Dia-scordiummal*, úgy, mint a' Terjéssel szoktak elni; noha bővebben vehetni bé ebből, mint a' Terjékből. Vagy pedig: (a' melly e' nyavalyában igen ső orvolság,) 3. borlónnyi *Cámfort Nád* mezzel öszve rontsolván, éjomra, 3 vagy 4. nap 's tovább is, adgyanak bé innya egy kalán *Pápa-sű vízben*. Vagy: (a' ki azt nem kaphattya,) egy mogyorónyi aprón törtt *Büdös követ*, erős *Eczetben* vagy *Czitrom lévben* igyék-bé 3, 4. nap, 's tovább is éjomra. Vagy pedig: megafzaltt *Levisicum gyökeret* törjenek apró porrá, abból éjomra, meleg *Borban* vagy *Pápa-sű vízben*, gyakran vegen-bé 2. fusták nyomót.

Izzasztani igen jó a' *Borza fa gyümölsnek* Likáriom formában főzéssel öszve-sűritett *leve* (*Kob Sambuci*:) egy diónyit egyék meg belőle, erőten takarják-bé utánna. Izzasztani pedig, mindenkor jobb éjjelre tiz óraker adni-bé az orvofságot. Kivül az izzadást segitik. *Szék-füves*, *Levisticum* gyökeres *Borral* való kenések: vagy, *Boros lepedőbe* való takarás; ezek a' *pórusokat* (bőrön való apró nem látható lyukatskákat) megnyitván, hogy azokon a' dögös párák, mind kigözdögjenek, mind pedig veretékkel kitisztullanak. Azon végre *Borban* főzhetni, vagy reizeltt *földi-Tököt*, vagy *keserű-Lapu gyökeret*.

Igen jó e' nyavalyában gyakran *Pápa-fü vizben* i. mogyorónyi *Bolus-Armenus* béinnya, a' kar *Terra sigillatát*, vagy aprón törtt *Elefánt-tesemet*, vagy az helyén *Kan fogat*, vagy a' *vén-Szarvas* szivében termő *Trontot*, vagy tsak *Rák-örményt Czitrom lévben* elolvasztván. Vagyon ezen végre készitett igen jó por a' *Patikában*: *Pulvis Pannonicus ruber*; egy lutták nyomót 's többet-is *Pápa-fü vizben* beadván. Hűvösíteni igen jó a' *Viola julep*, *Czitromjulep*, *Czitrom lév*, *Egres* és minden *Egreses*, *Eczet* és minden *Eczetes*, *Bor-köves*. Jó igen a' *Sal Prunella*, mellyet *Vizben* elolvasztván, *gargarisálhattya*-is a' *Torkát* véle. Vagy pedig: A' *Rákot* törjék-meg, a' *Fül-füvet* hasonlóképen, mindeniknek *levét* kifatsarván és aprón törtt *Salétromot* belé elegyitvén, azzal

mossa

mossa a' Száját. Jó a' *Nád-mézes Rosa viz-is*. Jó igen a' *Sóska viz-is* mind innya, mind Száj mosni. Jó igen e' nyavalyában, a' *spiritus Vitriolival savanyított Viz-is*, italában; a' rothatt nedveiségeket jobbittya; hűvösit; ételt kívántat. Jó a' *Tengeri-Szöldb* és *fái Sóska Likárium* is: *Medgy Likárium*: a' *Medgy*, nyersen 's aszalva. Mintbogy e' nyavalyában az ember *Májja* igen hév; ez az oka, hogy az ilyen beteg a' *hust* utállja; élylen azért *savanyukkal*. Minthogy pedig a' *hévség* hamar megszorittya a' *Hafát*; közbe-közbe élylen *Bor-köves levekkel*, *Alma kásával*, 's több affélével. *Bort* tellyeséggel ne igyék. *Sós Eczet* tel mofsák meg a' *lábait*, *talpait* köfsék-bé azután reizeltt *fekete Retekkel*. Vagy: A' *Gallamb ganéjt* főzzék-meg *Eczetben*, 's ruhára kenvén, melegen köfsék-bé a' *Talpait* véle. A' *Hasára* igen vigyázzanak, meg ne izorúlylon.

V. R E S Z.

A' Himlőről.

Fé/x-A' Himlőzés közdnséges nyavalya; úgy *kei.* hogy, ezer ember közzül alig vagyon egy, ki valaha meg-nem himlőzött volna; mellynek oka ez: mert nintsen olly anya, ki az ő méhében olly egészséges vérrel táplálhatná magzattyát, mellynek valami hibája nem volna. Melly veszeit vérnek fel kell osztán a' magzatban, vagy elébb, vagy későbbre forni: és a' testen ki-kell űtni, vagy

apró veres Himlővel (*Morbilli*,) vagy öreg hójagossal (*Varicla*,) hol többel, hol kevessebbel. Honnan vagy, hogy más országokban igen megvigyázzák azta' Bábák: hogy ha a' született gyermek véres piros lejend; annak a' vériben, az elmetstett Kőldőkön jól kieresztenek, 's úgy kötik-meg: és az ilyen gyermek soha nem lesz. oztán igen Himlős. Néha pedig e' rosz vérnek felforrását az idő-is legiti az ő mivoltával: innén vagy, hogy néha bizonyos Helyben, vagy darab Tatományban, igen himlőznek; mást pedig akkor semmi nints afféle.

JELEI: A' Himlőt a' Hideg-lelések forjába térszűk: mivel mindenkor a' Himlő forró Hideg-leléfen kezdődik; és olyanon pedig, mellynek semmi rendi nintsen: a' forrósága is hol nagyobb, hol kisebb. A' Himlőnek pedig megelődzi szoktanak lenni: Éb-lás, Vékonya fájása: sőt az egész Dereka fáj; mivel ott fekszik egy nagy ér, mellyben telette szokott olyankor forrni a' vér, melly miá nagy fájdalmat érez. Néha nyughatatlan alatlanság előzi-meg: hányásra való erőtetés: néha pedig nagy álm: néha rettegések: reszketések: sőt a' nyavalya-is kitörri: rekedezés: nehéz lélegzet-vétel: néha sok pírúzkölés: szemei fénlének, könnyeznek: esze-nélkül beszéll: ortzája piros, és mintegy dagatt. Mind e' jelek pedig nem mindenkor vannak-meg egy betegben egy szers-

szersmid: és hol nagyobb, hol kisebb mértékben vannak; a' nyavalya kezdetin pedig rend-szerint mindenkor súlyosabbak. Azt is meg-kell pedig tudni: hogy a' Himlő nem csak a' bőrön való nyavalya; hanem a' beiső részeket-is eljárja: mint ez-is megefett, hogy a' terhes afzszony meghimlőzött; és azon nyavalyában Himlős gyermeket halva szült.

JELENTESÉI: Jó jela' Himlőben, ha hamar 's könnyen út ki, és mindjárt érne kezd: ha veres vagy fejér, és hegyes. Rosz, ha kiútvénis a' Himlő, mégis mindazáltal igen nagy a' forróság: ha nagy a' gyomor rágás: nehéz a' lélegzés: nagy a' szomjuság: nyavalya kitörri: hasa igen mégyen: véres a' vizellet; mind veszedelmes jel. Sőt ha kiútvén a' Himlő, ottan ismét béút: ha a' Himlő szederjes, zöld vagy fekete, a' hasa megéfe-is hasonló; majd ugyan semmi reménység nintsen.

ORVOSSÁGAI: Orvoslását a' mi illeti: A' Himlőzők körül kiváltképen három időbeli gondviselés kívántatik. 1. A' mig ki nem út, melly négy vagy öt napokig szokott tartani forró Hideggel együtt. 2. Mikor ki kezd útni, mind addig, mig megérik a' Himlő. 3. A' Himlő megérése után, végig.

Az első állapotban igen reá kell vigyázni, hogy a' természetet az ő munkájában, mellyel a' mérges és seprős rothatt *materiát* ki akarja adni, meg ne gátollyúk. Azért az ő-
V s regek-

regekben, (ha tudnillik véres (*:plethoricus:*) a' beteg) nem árt első, második nap az Ervágás; egyébképen gyenge *Purgatio*val, vagy *Vomitivum*mai, vagy pedig Kristéllyel kell élni. A' nyelve alatt való Eret-is igen hasznoson megvághatni. Gyenge savanyú étellel élyen a' beteg: *Czitrommal* savanyított *Arpa-kása* lével, vagy *Bor-köves* lével, jól megforrott *Serrel*, vagy *főtt Vizzel*. A' hús és húlnak leve ártalmas; mert a' vért, a' melly már is eléggé ég, annál inkább meggyúlaszttya. Az igen savanyú és igen hivesítő is árt; mert a' vért süríti: és, hogy ki ne űthesse, gátolja. Fű-szerzámot se egyék; mert a' vért annál jobban felforrallya. Bort ne igyék; hanem *Arpával*, vagy *Sóska gyökérrel főtt Vizzet*: *Lentsével*, *Szarvasnak a' szarvával* is főzhetni; mivel a' Himlő kiütését segítik. Igen jó ugyan annak segítésére, *Karó-Répa magot* és *Czitrom magot* őszve-törvén, feleresztteni *Pápa fű vizzel*, és gyakorta innya adni k alánal. Szél vagy hideg ne érje. *Veres lepellet* lepedgyék; hogy a' szeme előtt lévén, az elme *phantasiája*, a' veresről, a' vért felindítsa: és könnyebben kiűsdn a' Himlő. A' forroságát hivesítő *Zulepekkel* kell enyhíteni; mint fellyebb a' Hagymázról megirtam.

A' második állapotban, gyenge izzasztó orvosságokkal (*Diaphoreticis*) kell élni: és ottan-ottan Szű-erősítőkkel: *Alkermessel*, *Czitrommal*, *Bolus-Arménussal*, 's a' többi; mint

Haaz Rezső Múzeum Tudományos Könyvtára

a' Hagymázról megirtam. *Furgálni*, 's Eretválni, már negyedik naptól fogva, tellyeséggel nem kell, ha szintén rész szerint kívántatni látzanék-is; mivel kétséges a' ki meneteli. A' beteg Szemeit pedig, Orralyukait és Torkát oltalmazni kell, hogy azokon ki ne űsdn a' Himlő. Tsinálly azért gyenge gyóltsból fatskót, melly kívül a' Torkát bélepje, azt töltsd meg *Sáfrányal*, vagy *Málva rósa virágával*, és mártsd meg *Tsets-téjben*, 's köld reá; ez a' mérges materiát, a' bőrt megtágitván magához vonnya a' Torok belső réizeiről ki felé. Azonban: szorító *Száj-Vizet* (*Gargarismum*) löjjenek-bé fetskendővel a' Torkába, hogy a' bőrt belől szorítván ne engedgye ott kiűtni a' Himlőt. *Rósa mézet*, kevés *Salétromot*, *Arpa kása* léven elolvasztván, mossák, fetskendgyék a' Torkát belől véle. A' Szemeit hasonlóképen kell oltalmazni: azt bélepd fatskóba tégy *Sáfrányt* vagy *Málva-rósát*, mártsd meg *Rósa vizben* vagy *Tsets-téjben*, gyakran újitva tedd a' Szemére. *Arannyal* vagy *Onnal* hivesítésnek okaért Szemeit dörgölhetni. Ha Szemei őszve-ragadnak: *Tsets-téjjel*, vagy *Arpa kása* lével kell fel-áztatni. Vagy: *Üti-fű vizbe*, vagy *Eufrásia vizbe*, tégy kevés *Cámfort* és *Sáfrányt*, 's azzal mossad. Az Orralyukait pedig így oltalmazad: Tsinálly ilendő tsapokat *Santalum-fából*, vagy *Rósa* vagy *Borza fából*, mellyeket mártsd meg *Cámforos*

foros Rosa vízben, 's dugd az Orra lyukába; ha őszve ragad, kenyed *Mondola olajjal*, vagy *Tsets téjvel*, vagy *Vajjal*. Ha a' Himlő érne nem akar; nem árt érlelni, kenegetvén *Mondola olajjal*. Ha ugyan a' Szemébe Himlő szöknek: *Galamb szárnyából* egy-egy tsepp vért gyakran tseppents belé.

A' harmadik állapotban, mikor varasodni kezd és szárad, nem félelmes a' dolog: csak hogy még akkor-is semmi hús-néművel ne élyen, akarmint kívánnya; hanem egyéb *levesekkel* és *gyümölcsökkel*. *Ezüst-tóval* nem árt fakasztani a' Himlőket, hogy a' Himlő helye mély ne légyen; 's mofsák pedig *Bab-virág vízzel*, vagy *Gyenge gyökér vízzel* (*Sigillum Salomonis*;) vagy pedig a' *Tebén-ganéjnak* vedd *vizét* (*Aqua omnium forum*,) 's azzal mossad; melly mindennél jobb is. Mikor lehullottak a' Himlők, fenn járhat a' beteg a' házban: és akkor élyen gyenge *Purgatioval*; hogy a' benn megmaradott rutságot (melly miatt, a' Himlő után, nagy sok nehéz fekélyek szoktak következni) kitisztítsa. Annakutánna szabadosabb lehet mind étele, mind itala.

VI. R E S Z.

A' *Pestisről*.

VAlamint hogy a' dögödség a' rothadástól vagy megveszéstől különbözz, (a' mennyiben a' rothadás gyakorta méreg nélkül vagy, de a' dögödség soha nintsen: így a' *Pestis* is igen különbözz egyéb forró Hideg-leléstől;

léstől; mert a' *Pestis* egyedül csak a' mérges nedvességektől vagy gőzölgésektől származik, melly mérég után nem mindenkor következik a' rothadás. Ez a' *Pestis*-béli dögödség pedig elsöben is a' testben való nedvességekbe esik belé, egészen 's hirtelen megveszvé azok a' beléjek származott, vagy néha ugyan önnök termett mérég miatt. Néha mindazáltal meg kell vallani, hogy gyakorta a' *Pestis*hez rothadás-is járul: mivel hogy a' mi bennünk való nedvesség igen könnyen megvesz 's meg-rothad; úgy hogy, néha elöbb vagyon a' rothadás, azután következik a' dögödség. Innen vagyon, hogy sokszor a' közönséges forró Hideg leléstől, dögös Hideg-leléstől; ha, vagy ételben, vagy italban, vagy egyébként vétkszik a' beteg; vagy pedig a' rendeletlenség miatt az orvoslásban talál vétek lenni. Innen vagyon másodszor, hogy leggyakrabban a' köz-rendben, kik alább-való étellel itallal élnek, kezdődik-el a' *Pestis*. Néha pedig elöbb esik a' dögödség belé a' testbe, 's azután következik a' rothadás a' nedvességekben: mint mikor közönséges Dög-halál vagyon; mellynek mérges dögödsége külsőképen beszívóván a' testbe, úgy veszti és rothasztja meg ösztán a' nedvességeket. Innen vagyon, hogy gyakorta, a' kikre a' *Pestis* esik, azokon elöször semmi Hideg-lelési forráság nem látszik; de azután a' megrothatt nedvesség meggyúl-

gyúlván, 's magában egyenetlenül sződvn, a' forró Hideget is néki gyúlaszttya.

Ez a' mérges dögdség, a' véle edgyütt járó nyavalyáknak küömségei szerint, küömböző; mert ebből, mind Dög halál; mind Himlő, mind Hagymáz, 's a' többi, lehetnek: sőt mind Mirigy, mind Pokólvar lehet az emberen; de ugyan nintsen Pestis. Ellenben pedig az-is igaz, hogy nem minden Pestifés emberen vagyon Mirigy és Pokólvar: a' minthogy még a' halál házis nem minden halálos forró Hideg-lelésben üt-ki, és ellenben, fok könnyű nyavalyákban csak a' vérnek hirtelen való felforrásátólis kiüt, kivált képen a' gyermekeken; és az olyan A'z'zo'nyi állatokon, kiken a' hó-szám valami okból megállott.

Vannak mindazáltal még-is a' Pestissel edgyütt járó olyan nyavalyák, mellyek a' Pestifésnek bizonyos jelei; mivel, bár más mérges nyavalyákkal, úgymint Himlővel és Hagymázzal edgyütt járjanak-is ezek a' nyavalyák, mellyek a' Pestis mellett edgyütt szoktanak lenni; de ugyan a' Pestisben sokkal tsudásban, és egyenetlenb módon szokták az embert fogni. Igy példának-okaért: gyakorta a' Pestisben a' hévség nem nagy, tsak gyengé; de azonban rettenetes a' szomjuság a' betegen. Ez a' *disportio* immár, vagy egyenetlenség jele, hogy a' Pestifés mérgefség emészti a' belső részeket, nem a' hévség. Ellenben némel-

mellyek a' Pestisben, noha rettenetes hévségben vannak; még-is nem kívánnják az italt. Ez jelenti, hogy a' Pestisbéli mérge elfogta az Agyvelőt: honnan vagyon az, hogy ámbár meglégyen-is a' szomjuságnak oka; mégis nintsen a' szomjuság: mert nem vészik azt megtébolyodott elméjük miatt észekbe, hogy szomjuhoznak. Ezenképen egyenetlen a' Fő-fajás-is, és egyéb Pestisbéli *accidentiák*, melly *disportio* vagy egyenetlenség nintsen egyéb nyavalyákban: sőt még a' mérge-is nem mind egyféle a' Pestisben; mert némelly, *Arsenicum* természetű, 's akkor a' Pestifés betegek, minthogy melegebb a' mérge, nagy hévségben, alatlanságban és nyughatatlanságban vannak: némelly mérge pedig *Opium* természetű, 's akkor a' Pestifés betegek, minthogy a' mérge alutó, igen aluszának; sőt olyanok, mint a' Gutta-ütötték.

Ezekből kiteszik, hogy akarmelly próbált fő *Medicus Doctor*-is nem könnyen *prognostical*-hat a' Pestifés embernek vagy életre vagy halálra, hamar vagy későbbre való kimeneteli felől: mivel némellyekben halálofok a' jelek; de ugyan megélnek, 's meggyógyulnak: némellyekben ellenben igen jóra forduló jelek láttatnak, 's azonban tsak hirtelen meghalnak. Gyakorta egyszeri izzasztó ital után megkönyebbedik a' beteg; de ugyan lesben áll a' mérge, 's mikor ingyen sem vélnéd,

néd ; kimutattya magát. Vannak mindazáltal itt-is jó jelek ; mint : ha nem igen nagy a forróság : ha ezze , érzékenysége megvagyon : ha a' Mirigy lágy , elég nagy , és feltornyozott hegyes ; mert e' jelenti a' természetnek elégséges erejét a' méregnek ki-felvaló üzésében : ha hamar kiút a' Mirigy a' betegen : ha érn kezd : ha nintsen Pokolvar együtt véle ; mert ha vagon , az a' méregnek nagy erejét jelenti : ha csak egy két izadás után-is jobban érzi magát a' beteg. Nem jelentem Izántszándékból a' gonosz jeleket , hogy kárt ne tegyek , megjefztvén az én irásomat olvasható beteget.

E' nyavalyának oka , úgy vagon , hogy Istennek a' bűnért való rettenetes ítéleti , mint Dávid idejében-is ; mind azért , hogy az elfokafodott és felfuvalkodó Nemzetet megálázza ő Felsége ; mind pedig kiváltképpen , hogy e' föld felett (melly egészen az Uré ,) velzekedő , vér-ontást a' felett igyekező , megfokafodott atyafiak közdött meg őszsza a' földet , és kiadgya kinek kinek az ő részét. De mivelhogy Isten is ő Felsége eszközdökkel él ; e' dögöt segitik igen , minden régi fenylvett rothatságok , mellyek vagy a' földből , vagy a' föld-fzinérről , irtóztató bűdösséggel töltik-el a' levegő-eget. Illyen a' régi koporsóknak (kiváltképen ha valami dögös betegségben holtanak-meg régen) valami okon , vagy akarva , vagy föld-indulás , vagy viz-

mosás

mosás által valaholott lőtt felbontása : a' mint történt Német országban Anno 1624. midőn egy bátyának fundamentomát akarnák felvetni , melly okon a' temetőt épen elkellé hánni ; honnan elsőben-is arra a' városra , azután az egész Imperiumra a' nagy Pestis kihata.

Ide való , táborozásnak idején a' holt testeknek megbűszhódése : mint midőn Rómáján hadakoznék egy Császár , száz-húsz ezer ember esék-el ; melly testek annyira megbűszhíték Olasz országot , hogy három hónapok alatt többen holtanak meg száz-ezer embereknél Pestisben. Így a' Városokban a' szemét és ganej dombok : a' mint ennek az árrát gyakorta sok ezer embereknek hirtelen elveszésekkel fizette-meg eze őtt a' nagy Páris városa Franciában , melly-is most sokkal tisztbban tartatik. Megeşik ez a' drágaságban-is , mikor a' nagy szűkségnek miatta mindent őszve észik a' szegény ember ; holotta' nagy Rendeknek egerei és egyéb lérgék gabonával felettébb-is bővölködnek : honnét ősztán mind a' vérnek , mind pedig egyéb emberben lévő nedveségeknak szűksé esképen meg kell veszni ; a' megrothatt rétz pedig sokkal könnyebben megdöglik. Így e'lett Galenus idejében Rómában. Így írja Julius Császár a' Massilia-béliek felel ; hogy sok ideig a' szállott Városban lévén , és dohos gabonával élvén az emberek , úgy eldő lőttek , hogy a' dög miatt kevés maradt benne.

X

A mi

A' mi e' dögnek orvoslását illeti : bizony dolog , hogy a' mennyiben Istennek ítéleti , egyedül bűjtőléssel és könnyörgéssel úzerik ki ; és mivel bűnnek büntetése , igaz poenitentia-tartást kíván , *Jerem.* 3. A' mennyiben pedig Isten elszközdkkel él , és a' jelen való veszedelmet kerülni , nem csak nem tilalmas ; hanem annyira szabados , sőt törvényes dolog , hogy ha valaki azt vakmerőképen a' mennyiben tőle lehetne) elmulattya ; Isten késértő , vakmerő , kevély bűnösnek méltán íteltethetik . Szükséges azért a' dögös időben , mind a' közönséges , mind pedig a' külön-való gondviseles : nem különben , mint vagy a' hadnak , vagy a' drágaságnak és éhségnek idején .

Legelsőben is , mivel az *Érben* uralkodik a' dög , el kell távoztatni mindent , valami azt megfertőztetheti . Szükség azért minden közönséges helyeket , házakat , és utakat minden rútságtól tisztán tartani , templomot , scholát , udvart , tanátsházat , útzákat ; s a' t. A' kútaikat kiváltképen , minthogy azokból főrnék , főzünk , mosdunk . Sőt a' megdöglött háznak még ruháit is el kell onnan (ha lehet) tiltani . El kell távoztatni (ha lehet) minden megdöglöttel való közösködést , mulatást , azoknak házokban való bézfállást , ruhájokban való öltözést , a' szokott halottak látogatását . Kiváltképen az atyafi az atyafitól könnyebben megdöglök , nagyobb

lévén

lévéu a' vérnek azok között hasonlósága . Sok helyeken még a' matskákat is megölik ; mivel *observáltak* , hogy házról házra járván a' dögöt elvitték . Nagyobb az , hogy még a' küldött levél által is megdöglött a' lakó hely .

De mind ezeket én úgy mondom , ha lehet ; mert igen szemünk előtt kell viselnünk a' keresztyéni szeretetet is : Úgy kell azért magunkat a' dögötől ónunk , hogy azonban Isten's felebarátunk ellen ne vétsünk : melly hogy ne lehessen , ha valaha , bizony ez időben megkívántatnék az alamisna és a' jó rend a' közönséges-társaságban : úgy hogy , ha a' dög miatt való halált elkerülik szegény atyáinkfiak Isten irgalmából ; elkerülyk (méltó) az ehel való meghalást a' mi adakozásunkból . Ha elrekesztyük őket , félvén a' dögötől , gondot viseltesen a' Magistrátus arrandeltetett személyek által reájok , félvén annál inkább az Istennek haragos ítéletitől . Mert egyébaránt , ha kérdi valaki : Szabad-e a' Pestistől futni ? nem felelhetni egyebet ; hanem : Németnek szabad , de nem Magyarak ; mert amannak mind ezekben is szép rend tartása és szokott *ufusa* vagyon .

Ki-kell mindazáltal ezaránt venni mind a' külső mind belső tisztben lévőket , kiknek bizony ezaránt Istennek kiváltképen és rend kívül való gondviselesére kell magokat bizni ; és egyébaránt magokat (a' mennyire lehet) *munialván* , tisztetekhez látni még a' dögös

gős időben-is. Egyébek, kiknek módgyok vagyon benne, miért ne mehetnének egy helyből 's jofzágbol másba tisztábbba a' dög előtt? nem látom: mert noha nem ragad el a halál, sem az a' tsemó és pokolvar egyből másba nem pattan sem tűnik; de bézfivodván elragad a' dög: nem is elég az hozzá, hogy az a' dög úgy nem tekeri az ember orrát, mint az előltott gyertya bűdősége; mert vékony, 's nem érzik elsőben: de ha elhatalmazik, az i' elég bűdös; mint ez esztendőbéli siralmas példák mutatták: sőt ellenben gyakorta efféle mérges pára igen kedves ízű, és ugyan nyalattya magát, mint a' Nyári hév hónapokban az arany-bányákban támadni szokott szellő, 's azonban tsak hirtelen előltotta az embert; mert ennek, a' vért az emberben, sőt egyéb állatban-is megfűritő, sőt ugyan megalutó ereje nagyon. *Abrahám* elfuta az éhség előtt, 1. *Móf.* 26. miért nem a' dög előtt? tsak légyen hitből. Mindenikben megtarthatna Isten rend kívül; de nem igérte. A' Pestis-is nem mindenkor öl meg, igaz az, (mint a' kasza előtt fenn álva megmarad fok fű:) de megkínoz: az ember pedig tsak a' kis-Ujját-is nem vágthatná meg tudva. *Galenus* nagy ember vala, akkor kellett vala leginkább szolgálattya; de még-is Rómában Pestis kezdődvén, (egyébaránt-is oda semmi kötelessége nem lévén:) hazavoná magát Görög országba. Bolondság ott nem

nem futni, a' hoi idős' alkalmatosság nagyon futásra. Azonban láttyuk mindennap, a' vakmerők, kik ez értelmet nevetik, mi hasznát vegyék helytelen bátorkodásoknak. A' ki pedig elmegyén a' dög előtt, ugyan megszűze mennyen mindjárt, mihelyt hallja, 's későre térjen vilzsa; másképen nem fok hasznát veszti futásának: sőt magával hordozza a' dögöt, ama vers szerint:

Hac tria tabificam tollunt Adverbia Pestem:

Mox, longè, tardè, cede, recede, redi.

Ezek a' *Politiai* orvoslások; noha bizony valóba *Politiát* kívánnak, és szép szokott rendet: másképen mind ezek, a' miket mondek, az atyafiai szeretetnek nagy sérelme és tsorbája nélkül véghez nem mehetnek. A' mi pedig a' természetbéli segítségeket illeti ezaránt: a' bizony dolog, hogy a' dögnek uralkodása az *Aër*ben lévén; annak meg tiltítására, és az *Aër*ben lebegő mérges gőzöknek megemésztesére, nintsen hathatóbb eszköz a' tűznél: a' minthogy még e' Világnak ama közönséges meguitására-is e' Világ végén, a' Természetnek nagy Urától tűz rendeltetett. Eztselekedé a' nagy *Hippocrates*, ki amaz az ő idejében uralkodó Athenásbéli nagy Pestist, a' Város körül és a' Városban széllyel, nagy rakás fakat felgyújtatván, emészte el. Azért nem ártana, kiváltképen Várakban 's kerített Várolokban, (a' hoi az *Aër* nem olly szabados, hanem

meg-reked : J palotáknak 's udvaroknak kö-
zepin, mindennap reggel 's estve aprón vag-
dalt 's hasogatott *aszszú rakás fákat* meggyű-
tani: sőt mindenütt a' hová több ember gyű-
lekezik, u ymint: templomban, tanátszáz-
ban, 's a' t. Erre legjobb az aszszú *Körös fa,*
Bik fa, *Fenyő fa*; de mind ezek közdött, ki-
váltképen a' lakó házban, legditséretesebb
a' *Fenyő-tóvis*, ilyen formán: Egy arasznyi
hosszan vagdalyák 's hasogatsák-meg, 's úgy
aszalyák: azután vasból mintegy étek-mele-
gitő formát csinálván, 5, 6, darabot vessenek
belé, 's gyűtsák-meg, és hordozzák azt
langolva széllyel a' házban, míg el-ég; így
kell mindennap kétszer, háromszor, több-
ször-is tselekedni.

Fűstölhetni-is a' házat lokképen: *aszszúü-
rómmel,* *Sályával,* *Egér fark fűvel,* *Rosmarin-
tal,* *Lavendulával,* *aszszú Rosával,* *Angelica
gyökérrel:* *Fenyő maggal* is; de ezzel ritkáb-
ban, kiváltképen a' Fő-fajos emberek, mivel
a' Fő-fajást, sőt még a' Nyavalya kitörést-is (e-
giti. Vannak a' gazdagabbak számára ezen *u-
susra* a' Patikákban igen jó szag tévd *Trochis-
cusok,* *Pésmá pogátsák,* 's egyebek. Mivel
pedig a' Kénkönek és Salétromnak az *Aër* tisz-
tításában igen nagy ereje vagon; nem árta-
na a' Várakban, Városokban, minden babo-
na nélkül, öreg lövd szerzámokat-is estve 's
reggel kilöni; sőt a' házakban-is kevés *Pus-
ka-por,* mennyi kárt nem tehet, fellobantani.

Szál-

Szállok már a' *Dietára*: melly nem egyéb,
hanem ama 6. dolgoknak, mellyeket a' *Me-
dicusok Res non naturales*eknek neveznek, jó
igazgatása; mellyeket az elme kedvéért így
expriháok:

*Non-naturales, quas bis tria symbola dant, Res
Sunt: Vigilo, Somnus, Potus, Cibus, Aër &
haustus,
Motus, & alma Quies, Excreta, Retenta,
Pathema.*

Az-az: Az Alvásban, Vigyázásban, Etel-
ben, Italban, az Emésztésben, Elme indu-
latiban, 's a' t. jó rend-tartás

Kiváltképen pedig az ételben, italban, a'
Pestises idő igen nagy mértékletetséget kíván;
mert a' testben a' mértékletlenségtől hővöl-
ködő *cruditas* (nyers nedvesség) igen hamar
megrothad, és a' dögnek taplót szolgáltat.
El-kell távoztatni minden reá érkezik:) mert
ez a' belső részekben, Májban, Lépben, Fo-
dor-hájban, 's a' t. szorulást szerez; és a'
szorulás által, ez is rothadásra nyújt alkal-
matóságot. Olyanokat kell azért választá-
ni, mellyek könnyű emésztők, és inkább
száraz, hogy-nem nedves természetűek, és
a' mellyek a' rothadást meggátolják. Ilyen
a' közdönsegek közdött (mellyre szegény em-
ber-is szert tehet,) az *Etzet*: ez okon jók
minden *Etzetes étkek*: és *Méz*, és minden
Mézes étkek. Innen; midőn *Democristus*tól kér-
dette

X 4

dette volna egy Király : Mi szerzette volna neki azt a jó vénséget ? így felelt : *toris Oleum*, *intus Mel*: Kívül az Olaj, belől a Méz.

A' ritólkitelik : igen hasznos ételben a' *Ciziron*, *Narans*, *Lémonya*, *Pómagránát*; 's a' t. Ez Olaj-gyümölcsök, főképen a' *Ciziron*, minden méreg ellen igen jók. Így írja *Theopompus Cbius* : hogy, Pontusnak Tyrana *Clarebus* igen sokakat vesztett el méreggel, minekelőtte a' *Cizironnak* haszná: kitanulták volna ; de azután semmit nem tehetet. A' szegényeknek az *Eczet* mellett egyet téfzen ez halzónra, mind a' *mezei*, 's mind a' *fűi Sóska* : *kerti és vízi Torma*. Jó az *ürmös*, *örmény-gyökere* és *Sállás ital*, mindennap egyszer kétfzer. A' ki pedig hozzá szokhatnék : minden reggel igen hasznos volna , ha *Dióbeles*, *Rutát*, *Fügét*, 's egy-kevé *Sót* ősz e-törvén , egy mogyoronyit benne megennek : vagy egy szelet *Kenyérre Iros-vajat* kenvén , aprón vagdaltt *Rutát* vékonyonrea-hintvén , azt enné-meg , 's úgy menne-ki házából. De mivel szalonnások inkább , mint vajások a' Magyarok ; ide-alább szólok a' *Fok-bagymáról* is. Az almót a' mi illeti : nem kell ebben is igen elmenni ; kiváltképen a' délit tsak el-kellene távoztatni , a' ki elszokhatik róla ; mivel sok nyersséget , és így a' testben a' rőthadásra alkalmatóságot szerez. Sőt a' kire már reá-esett a' Pestis , első napon ugyan ne engedgyék alunni.

Ha

Ha ember házból kimégyen Pestifés időben ; semmivel (ha lehet) úgy ne gvakorollya a' testét , hogy megmelegedvén megizadgyon ; mert akkor könnyebben magához szija a' test az *Aërbéli* mérget. Minden háragoskodás , félénkfé , szomorkodás , és lettébb való gondolkozás igen ártalmas : mert a' szomoruság gyűjti a' testben a' rosz nedveségeket ; a' harag pedig felkeveri azonoskat. Más oka pedig ez : hogy a' szomorkodásban , félelemben és gondolkozásban sokkal restebben jár a' vér az erekben ; a' mint-hogy a' *Pulsus* is lassabban és későbbben vérfel ollyankor. Holott pedig kevés órák alatt az egész emberi testben való vérnek , (melly a' rendes test állásu emberben vagon 24 vagy 25. font nyomo ; és minden órában léfzen mintegy négy ezer öt-tíz *pulsus* :) által kell szárdódni a' Sziven ; a' Szomorkodásban 's a' többiben restebben járván a' vér , megtébo-lyodik a' Szivben , és azt (a' nélkül-is a' dög miatt gvengébb lévén akkor a' szivbéli erő :) könnyebben elfojtja. Innen írja *Plutarchus* egy Crétabéli *Thales* felől : hogy az a' mesterséges *Musica* szóval üzte-el sokakról a' Pestist. De a' mi *Musikánk* légyen a' *Sz David* XCI. dik Lanttya : *A' ki a' tel-éges URnak lakozik őltalmában ; 's a' t.*

A' mi az *Aërnek* bélfizását nézi : alkonyodattól fogva viradtig sokkal ártalmasabb az. Annakokaért mihelyt alkonyodik ; bétegye-

X s

nek ;

nek, ha Nyár volna is, minden ablakokat 's rekeszszék-ki az éjjeli sűrű dögletet: 's mihelyt azokat béteszik; gyűjtsanak a' házban, a' megmondott mód szerint, *Fenyő-zóvizet*. Mikor a' Nap jól feljő, kinyithatni; mivel az *Aérnek* legjobb *Balsamuma* a' napfény.

Szóllunk már a' *Pestis* ellen való *Medicinális* orvosságokról. Nagy azoknak mind számok, mind külömbsegek; úgymint: *fából*, *virágból*, *fából*, *gyökérből*, *kövekből*, 's *éleállatokból* való. Ilyen a' fenn-forgok között a' *Terék*, melly igen melegítő; de a' meleg természetűek, véle élvén, igyanak vagy *Sóska*, vagy *Cichoria* vizet reá. Ezután a' *Mitridatium*, melly nem olly melegítő. A' *Diascordium*, melly e' nyavalyákban mind legnevezetesebb, mind legjobb. Ezután az *Ovum aueum* vagy *Arany Tyukmoy*, melly a' *Maximilian* Császár nevét viseli. Mind ezekkel is olyan formában élhetni, mint a' *Terjékkel*. A' *Pilulák* között: *Pilulæ Ruffi*; mellyekben fél drachmát, vagy minden két hétben, vagy minden holnapban egyszer bévenni embernek igen hasznatos, hogy a' *Pestis* ellen *præservallya* testét. A' *gyökerek* között ezek hiresebbek: az *Angelica*, *Zedoaria*, *Imperatoria*, *Bábakalásza* avagy *Carlina*, *Tsába-ire*, *Szent László füve* 's *gyökere*, *Tormentilla*, *Bisforta*, *Petasites*, *Dictamnus*, és a' mellyek ezekből készülnek. Ide tartozik a' Ma-

a' *Magyar Terjék* a' *Fok-bagyma*, és *Magyar Mitridatium* a' *Veres-bagyma*: és hogy ezek mellől száraz lábbal el-ne mennek; leirok egy *Fok bagyma Elixire* (*Elixir Alliarum*), mellyet kiki, a' ki akar, maga számára készíthet: Végy húsz lő *Fok bagymát*, tisztisd-meg azokat gerezdenként, 's törd meg; tölts reá kétszer vagy háromszor *destillált* vagy letsepetett *Egeti bort*, hogy négy ujnira fellyül haladgyon 's lábbogjon rajta; tedd egy réz vagy üveg lumbikotskába, és *destilláld*: midőn az lejár, új *Fok-bagymát* hánny újabban belé azonképen, mint elsőben, 's tölts reá újabban a' mi egyszer lejárt; így tégy háromszor: és a' mi harmadikszor lejár, az az igaz *Elixir alliatum*; mellyből minden reggel egy egy kalánnal kell bévenni vagy magát, vagy ha igen erősnék tetszik, *Pápa-fü* vizzel ösve-elegyítvén. A' *Veres bagymának*-is hasznát vehetni ilyenképen: Vájd-ki a' belső réttyeica' *Veres bagymának*, töltsd-meg a' helyét *Terjékkel*; a' meghasított *Hagymát* ismét tedd ösve, és vagy vizes szöszbe vagy ruhába bétakarván, süd-meg jó lágyan parafalatt, azután fatsard-ki a' *levét*; egynéhányat ilyen módon megsütvén, ebben egy-kalánkával erős *Ruta*, vagy *Calendula* (*Küemile-fü*), vagy *Málna* eczetbe elegyítvén meginnya reggel-reggel; igen nagy hasznú és erős. Másképen-is az ilyen módon sütt *Veres-bagymát* megrontani, 's flastrom formán ruhára kenni,

kenni, jó-melegen a' Mirigyre kötni igen jó; mind a' mérget kiszija, 's mind pedig meg-érleli szépen. Ide való a' *Millefolium* vagy *Egér farkának* mind levele, virága, gyökere; melly közönséges mindenütt termő tőbe, Isten igen titkos Pestis ellen való erőt öntött. Innen: Pestisnek idején a' Sirátók az egész Német világban, egyedül Isten utántsak ezzel erősítik magokat a' méreg ellen: levélki-fatsarván és *Ruta etzerben* megiván, 's ugyanazonföve törjék-dészve jól *lágú Sóval*, 's tegyék a' Mirigyre flastrom módgyára egy-kis *Kovácsal* együtt; minden mérget kiszija. Ismét: főzék-meg erős *Etzerben*, tsepegessék hév tég-lára; ruháját párollyá ezzel ember, 's úgy mennyen-ki dögnek idején házából. Ismét: Föld-meg ennek virágát vagy levelét-is, ha virágát nem kaphatni, *Ruta*, *Calendula*, vagy *Málna etzerben*; egy-darabotska spondiát mártts belé, kösd azt a' keszkenőd végibe, 's azt szagold ha kin jársz.

Hires inkább, mint hasznos, a' *Bezoár*; mivel többire a' Sidók hamisága miatt, kik azt hordgyák, hamis inkább, mint termés, a' nálunk való *Bezoar*, mellyet árulnak. Ugyanis, holott azon a' földön-is a' hol terem, nem igen bőv, 's igen elkapják magok az ott való nagy Rendek, és ő magok kedveskednek szomszéd Ur barátjaiknak-is vele; hogy lehetne illy bő nálunk csak a' mint-is
vagyon?

vagyon? Ha pedig szerentsére jót találhatni, (mellyet így próbálj-meg: Tizta papírosát súrolj meg krétával, azon fellyül dörgöld a' *Bezoárt*: ha a' dörgölés helye publikán (zint, vagy valamennyire fargálló (zint mutat; jele jólágának:) így kell véle élni: *Recipe Lapid. Bezoár gran. vij. Aqu. Cardui bened. Aceti Rutacei, utriusque drach. vj. Theiata scrupul j. Misce Fiat haustus.*

Igen fő s ide tartozó orvosság, a' többi között, a' *Cámfóra* mind maga, mind olaja: sőt úgy tetszik, hogy minden *Bezoárt* haszná-
val fellyül mül. Egy-darabotskát (péld: ok: mint egy öreg borlo,) reggel reggel nyeljen el ember benne; mert ezt a' mi belső melegünk bennünk könnyen meggyújtván, annak az ő vékony, ártalom, 's érzés nélkül égő Jangja 's tüze a' belső mérges dögös gözdögöket elemészti, vagy ugyan megégetvén, vagy pedig a' Szivtől ki-felé oszlatván: és így a' rothadálnak hatalmason ellene áll.

Ide való a' *Myrba* 's abból kéztitetett orvosságok: sőt mind azok, mellyek másképen-is a' holttestet a' rothadástól megszokták tartani, mind ide valóok, mind igen hasznosok. (Ezt mindazáltal jól meggondolván: hogy, holott a' Pestises időben másképen-is a' nehezes afzszonyi-állatok igen könnyen elvesztik a' terheket; a' Rutától, Myrhatól, Babirtól vagy Bál-tő magtól magokat megójják; mivel ezek a' vesztést igen segítik.)
Ide

Ide való a *spiritus Virioli*, mellyet vagy tiszta forrás Vízben, vagy Pápa fű és Ruta vízben ihatni. Ide való még-is (és a legjobbakkal nem alább-való) a *Bűdös-kő*, annak *spiritusa*, *olaja* és *virágai*. Ebből igen hathatos *Balsamus* készül, de *Chimiai* mesterséggel; azért nem is íróm-le: mellyel a Hónállyát, Szive tájékát, Háta-gerénczét, Agyékát, a *pulsusok*at, vagy igazabb nével a *carpusok*at a Kezén, kenesse ember. Igen jó ezen hasznosra a *Scorpio-olaj*-is.

Nem kell mind ezekkel élni; hanem éllyen ki egyel, ki mással: noha azt-is meg-kell tudni, hogy egyszélet sem kell sokáig *continuál*-ni; hanem változtatni kell, hogy egyhez ne szokják a természet: mert ha hozzá szokik, erőt a nyavalyán nem vehet. Mivel pedig a Pestis ellen való orvosságok nagyobb részént izzasztók; szükség hogy annak módgyáról szóllyak mint viselnye magát az izzadás alatt, a Pestises vagy aztkerülő ember.

Elsőben-is, ha egyszéle meg-nem izzaszt; mással hozzá. 2. Tovább nem kell izzasztani; hanem csak a mig ereje szenvedheti. 3. Egyszer nem elég; hanem háromszor, négyszer-is kell izzasztót venni, mig a méreg jól kiút. 4. A veritéket meleg ruhával kell le-törteni, hogy viszszane űsön. 5. Ha pedig ugyan a bévótt ital után-is izzadni nem akar; a természetet külsőképen-is segiteni kell: *Hévíz-gát*at *Eczetbe* mártott ruhával kell betakarni,

's azo-

's azokat kell a Talpaihoz rakni: az Oldala mellé pedig meleg Vízrel teli ón palatzkokat; vagy pedig, ha azokat nem kaphatni, *Tebén* bojagokat meleg Vízrel teli. Avagy: A' mint a' Kenyeret a' kementzéből kifzeded, azon-melegen a' béliiben vájj-ki egy keveset; tölts *Tejéket* helyébe, 's úgy kösd a' Köldökére a' betegnek: azután jól-takard-bé; keményen fog izzadni tőle. De azután azt a Kenyeret jó-mélyen ásd a' földbe, hogy valaki meg-ne dögöljék tőle 's miatta. Ugyan azon időben, *fekete* *retekkel* bé-kell kötni a' Talpait, hogy alá-felé szija a' mérget a' Szűrtájékától. 6. Mivel az izzadás után igen el-lankad a' beteg; egyék ottan az izzadás után valami jó-izú *Eczetes* vagy *Czitromos* *levet*, vagy *Borsufát*, avagy *Lengyel-czibrét*: igyék egy jó-ital *Bort* reá-egyszer, ne többször; hanem, ha még-is szomjúzik; igyék valami jó hivesítő *julepet*, *Czitrom*, *Viola*, *Tengeri-szőlő*, vagy *fái-sóska* *sirupból* valót. Ha nem elég savanyu a' julep: hogy mind hivesítőbb, mind hasznosb légyen; egynéhánytsepp *Gálitz-kő* vagy *Bűdös kő* *spiritust* kell belé tsep-penteni.

A' vén Szarvasnak a' szeme szegelethin őszve-
szotts nedveségnél vagy könyvénél, nintsen sem-
mi hathatosb izzasztó állat; annyira, hogy
ugyan patak módgyára foly emberről a' veri-
ték, ha Pápa-fű vízben 3. vagy 4. árpa-szem
nyomot megifzik benne. E' felől egy régi
Theou-

Theomnestus nevű Ló Orvos írja; hogy, midőn a' Szarvas béiben Geleşta terem, akkor a' természet indításából Kigyó-barlangot keres, 's onnan a' Kigyókat orrával kifűzi, 's megűfi. hogy pedig a' Kigyó mérge ne ártson; ottan forráfra űet, 's az orrát mélyen belé dugja a' hideg vízbe, 's úgy fűjja ki a' szemén a' mérget. Az a' méreggel együtt kifolyt könyve őstán a' szeme szégeletin meg a'z erőfen, mint a' kő; és igen űik, mint ha megpallérozták volna. De végre, mivel nehezen lát tőlle, ledőrgőli a' Szarvas. Török országban ez igen kedves, igen meg is tarttya a' ki kaphattya: úgy írják kiváltképen az Asiai Törökők felől.

Az izzadás után pedig nem kell alúnni hagyni a' beteget; hanem minden mesterűeggel álmát űzni kell: beszélgeffenek vele: Orrát *Ruta* vagy *Calendula Eczzettel* kenegűsűk, 's a' t. Ha pedig bevűvén az izzasűtő, 's egűszersmind Pestis ellen való italt, 's a' Gyomra nem szenved, hanem kiveti: *Piritot Kenyeret* őntűzz meg *Eczzettel*, 's jó melegen kűsd a' Gyomrara: úgy add bé újabban, 's egűk *Birs-alma liktáriumot* reá. Ha meg is űzomjuhozik: *Szarvasnak* megráspolyozott *szarvát* őzz meg forrás *Vízben*; abba tsepsents vagy *Gálitz-kő*, vagy *Bűdűs-kő spirirűst*; mig kedves izz ad neki, 's azt igya.

De mivel ama két nemes *Præsidiumot* az Er-vágűt 's a' *Purgatiűt* elhallgattam; tsudálhatná

katná valaki. Oka ennek 1. ez: Mivel a' *Proverbum* szerint: *Sacra Sacris*, ezt mindenre nem bizhatni; hanem csak ahoz értű szemes Doctorra. 2. Mert e' mindenik ezarűnt olly *anceps Præsidium* 's bizonytalan dolog, hogy némelly Pestisben mindenik hasűznál; de leggyakrabban mindenik igen ártalmas, 's halálos, veszedelmes. Azűrt: (mivel nem mind Borbűly az, a' kinek űzelentűje vagyűn:) hogy effűle írűsom alkalmatűsűgűval emberhalál ne eűsűk; csak eltűvoztűsűk mindeniket, a' kik már megdűgűsűdtenek, ahoz értű Doctor tanűtsű 's hire nélkűl. 3. Mivel nagyobb részűnt ártalmas ez mindenik; (a' mint megmondűm:) mert a' kin már rajta a' Pestis, annak a' vűre forrűban vagyűn; a' *Purgatio* pedig annűl is inkűbb fűsűrralná azt a' vűrt. 4. Mert a' Pestis embernek minden erejűt elűszakalűttya; a' *Purgatio* pedig azt annűl inkűbb fogyatná. 5. Mert gyakorta a' Pestisűvel egűtt jár az eűktelen Has-fűlyűs, mellyet a' *Purgatio* annűl inkűbb űegitene. Eret is hasonlű okokűrt, vűgni nem bűtorsűgűs; mert 1. az Er-vágűs a' mérges vűrt a' Szűre a' *centrumra* vonná, holott ki felű kellene azt űzni inkűbb. 2. Mert ez is igen erűtlenit; hanem, *ad præcautionem*, őltalomnak okűűrt (mivel hamarűbb fog a' dűg vagy *contagium* azon, a' kinek belűd részei nem tűűstűk:) mindenikkűl hasűnoson élhetni a' szerint, mint kinek kinek az ő *temperamentuma, inclinatio-*

ja, *atasa*, *sexusa*; természeti-hajlandosága, élete, ideje, 's neme engedi 's kívánnya.

A' mi a' Pestissel gyakorta együtt járó fő-fajást, Orra vére járását, nagy Almofságot, 's gyakran ellenben Alatlanságot, Nyilallást, Elajúlást, Nyelv-száradást, Szű-dobogást, Torok-fajást, Hányást, és Has-menést, 's többet effélét, illeti: ezekről nem lehet szolanom; mert igen sokra terjedne ez irás: nem-is igen szükség; mert csak legyünk rajta derekafon a' fő nyavalyán, magoktól-is megszűnnek mind ezek; mindazáltal ugyan enyhíteni kell ezeket-is.

Szóllunk immár mind a' Mirigyéről vagy *Bu-tóról*: mind a' Pokolvarról, mellyet a' Deákok *Carbunculusnak*, mintegy *parvus carbónak*, az ó tüzi hévségéért, neveznek. Ezek nem egyebek, hanem a' testből kitakaradó mérgek utyai. Ezek pedig vagy egy helyen, vagy máson keresnek útát; kiváltképen a' testnek ama *naturale emunctoriumin*: a' Hónallyán, az Agyékban, néha a' Füle-tővén.

A' Mirigyet a' mi nézi: (ama híres Chirur-gus *Fabricius* tanátsa szerint:) szítatni kell elsősben-is a' mérget, flastromot tsinálván (haphatni) megtörtt *aszszú Varas béka porból*; ha azt nem kaphatni, megtörtt *aszszú Ange-lica gyökérből*, *Kovászból*, *Terjékből*, *Ruta levélből* és *Mézből*, ólзве timporálván és főz-vén: ezeket kend ruhára, 's kősd-bé véle; állyon

állyon rajta egy nap vagy éjjel a' Mirigyen. Azután, hogy a' Mirigy meglágyúllyon és érék: ragaszsz *Diachylum* flastromot reá, vagy pedig *Emplastrum de Meliloto*; elébb ezeket *Scorpio olajjal* meggyurván, ruhára kenvén 's úgy kötvén reá. Ha lagyúl ugyan; de meg-nem fokad magától: ottan vágasd ki, nyomasd ki, 's tisztítsad ki a' genetségtől, 's jár-jon kérő beléje, hadd szívárogdogallyon ki a' mérget: nem jó hamar bégyogyítani; meg-lehet azután-is akarmikor.

A' *Carbunculus* vagy Pokolvart hamarébb kell kivágni, 's későbbre kell bégyógyítani. Erre-is mindeneknek előtte ragaszsz *Kovászból*, *Vajból*, *Tyukmony-székiből* és *Mézből* timporáltt 's főtt flastromot. Ha ezzel meg-nem fokad: vettess köppölyt reá tsak úgy szárazon vagdalás nélkül, hadd szija ki-felé a' mérget, és ottan vágd ki, 's tégy *Terjék-kel sültt Veres-bagymát* reá. Mivel pedig a' *Carbunculus* igen szokott terülni, és gyakorta nagy darab húfok szakadnak ki belőle; hogy ne terüllyön, jó-eleve mególtalmazd, megkenvén a' kerületin az ép húst hivesítő kenetekkel, mellyek annak terjedő meleg mérget elölttsák. Igen jó a' Patikában, *Unguentum Fuscum Felicis Wurtii*: *Ungv. insfrig-dans Galeni*: *Ungv. Album Camphoratum*: *Ungv. Jovis*: *Ungv. de Cerussa*, &c. Ditséretes a' jó-féle *Orientalis Safir kő*-is, ha azt a' kerületin gyakorta elvonnyák. A' szegény embertör-

jön eleven *Rákokat* és a' ház fedelén termő *Fülfüvetőszve*, a' *levét* fatsarja-ki, te von belé egy kevés *Mézet* (jobb a' *Rosa-méz*:) azt dízve-habarván, kenye véle a' kerületit; épen egyet ér véle.

A' mi e' nyavalyára tzelőző Nyakba köthető orvosságokat, *Amuletum*okat illeti; erre sokan sokat ditsérnek: sokan sokfélékkel is éltenek eddig; de sokan keservesen megisadták az árrát: mivel mind ezek méregből, *Arsenicumból*, *Mercuriusból*; *Tsirke-béka* vagy közönséges *Varas-béka* porából valók. Sokan a' *Bőrszak nyers bőriből* metfzenek egy darabot sző tormára, 's azt viselik Nyakokban; ditsérik is sokan. Némellyek igen ditsérik a' *Kénesőt*: egy mogyorót megfűrnak, a' bélic kivájják, a' héját eleven *Kénesóval* megtöltik, a' lyukát *Spaniol Viaszfal* bétsinállyák: valamelly karmasin színű (mert az jobb) selyem *materiába* varván Nyakokban hordozzák, hogy a' Szivek táján a' huft érje. Anno 1552. *Lotharingia Mediomatricum* nevű városának megfzallásakor, a' megfzallott Nép közzé esék a' *Pestis*, kik is ezzel akkor igen hasznoson éltenek (ilyen formán a' mint megiram,) a' dög elkerülésére: mihelyt pedig ugyan csak rá talált esni a' *Pestis* valakire, a' ki ollyant viselt; ottan a' mogyoró héj ketté pattant. Némellyek (a' mint mondám) *Arsenicumból* 's egyébből készitenek *Amuletum*ot: de mivel tudom mind Nagy emberekről való hallásból,

ból, 's mind pedig olvasásból, mitsoda hirtelen-halál követte gyakorta azokat, a' kik illyet viseltenek, mihelyt vagy a' tűz melegétől a' kementzénél, vagy másképen feletrébb néki talált melegedni az *Amuletum*; annak készítésének módgyait szántszándékból elmulatom: mivel nem minden tudgya elkövetni annak igaz mesterségét. Mert bizonyos dolog, hogy a' külső méreg hozzája kifzija a' belső mérget, ha a' melegnek jó *proportio*-jában mértékében tartatik. De kivigyáz arra, ki áltképen ha jól ihatik a' Magyar *Alexipharmacumban*? Jobb (a' kitől kitelik,) vagy igaz *maragdus*, vagy *Topasius*, vagy *Safir*, vagy *Hyacinthus követ* így viselni; mivel ha ezek szinte nem használnának is, ugyan nem ártanak (legalább) semmit. Igen jeles *Amuletum* telik-ki a' *Julius* vagy *Augustus* melegében fogott *Tsirke-békákból*, vagy pedig csak a' közönséges *Varas-békákból* is: ezek helyett nem is kell mást keresni; kiváltképen ha a' hátulsó lábainál fogva felakasztván a' Nap melegén, val mi vialz edénybe a' száján és szemén kionthattya mérgét. Magát pedig a' megafzott *Békát* tedd-el: mikor véle élni kell, áztasd meg egy kevés *Borban*, kösd a' Mirigyre; mérgét úgy kifzija, hogy ugyan megpuffad a' *Béka*.

A' sok közzül e' kevés, mutató példának légyen elég, mind a' *Pestis* kerülőnek óltalmazására, 's mind már a' *Pestis*ben esettnek

oktatására. De mivel mind ezeknek a' vélek való élésben áll az ő lelkek, 's hasznok; szölyünk immár a' vélek való élésnek módgyáról.

Tegyünk-fel hát például egy 25. esztendő, jó egészséges, véres, tagos, piros ifjat, kit minden jelek *pletboricusnak*, és *sanguineusnak* mutatnak, kit ma reggel 7. órakor a' Hideg borzogatótt; de azután hamar rettenetes foróság követte: Szeme fénlík, könnyez: Fejét-is fájlallya; de 9. órakor az Agyékat kezdi rettenetesen nyilaltatni; azonban közönségesen-is kezdődött már a' Pestis: ottan a' *Medicust* hivatván; de még azon kívül-is vészik ezekben a' körülötte forgók, hogy Pestis. Mit kell hát tselekedni? Ottan Ereket kellene rajta vágni, azt kívánván minden *habitus*, 's *temperamentum*; de a' feljebb megírtt okokért igen meg-kell vizsgálni, ha a' nélkül meg lehet-e? Adgyanak azért mindjárt izzasztó italt bé nékie; de mivel meleg természetű és véres a' Legény: nem kell igen melegítő italt adni. Hanem vegyenek *Soska*, és *Pápa-fű vízben* mindenikben 4 lótot; *Aqua theriacalis*t negyed rész lotot; *Cxitrom*, vagy *Málna*, vagy *Viola sűrűpot* 2. lótot; egy-keves *Bezoárt* belé tévén, timporállák-őszve ezeket: ezt egészen egyszer megiván, takarják-bé jól a' beteget utánna, egy óráig, tovább-is; úgy izzadgyon. Ha ezeket nem kaphatni, adgyanak-bé fél lótot *Terjéket Soska vízben*

vízben, vagy egyebet. A' veritéket pedig meleg ruhával lekell törteni, 's adgyanak tiszta reája. Ha a' melegben eltalálna ájulni; adgyanak Szű erősítőt *Bórrágo vízbe Alkermest*, 's a' t. avagy egy ital jó *Bort*, ha egyéb nincsen. Az izzadás után kénállyak valami *Borból készített eledellet*; a' mint oda-fel megírtam. Ez után 8. óra múlva erősebb izzasztó italt adgyanak, 's takarják-bé jól; 's a' többit-is mindent hasonlóképen tselekedgyenek. Nyóltz ora múlva meg erősebbet, azaz, ugyan-azonokban többet, azon módok és rendek szerint; úgy hogy 24. órak alatt háromszor keményen izzadgyon, hogy a' méreg ki-felétakarodgyék jó-idején: úgy mindazáltal, ha az ereje szenvedheti a' fok izzadást, mivel igen erővel jár; de azonban nem-is kell igen kényeztetni veszedelmére. Másod nap ismét 24. óra alatt háromszor izzadgyon; de más izzasztók által: jó léfzen a' *Borza sa gyümölsnek* a' *Robja* vagy *őszve-sűrűdött leve*, *Turbalya*, vagy *Pápa-fű vízben*, hogy egyhez ne szokják a' természet. Es így (úgy gondolom) eléggé kitakarodik a' mérgetség a' testből. Annakutánna harmad napra alább kell szállani, kétszer napjában izzasztván harmad napig; azután csak egyszer: Ugy hogy egy hétig tartson így az izzasztó *cúra*. Azt pedig azért, hogy a' *Bubo* vagy *Mirigy* hirtelen vízfza ne űfsön: melly ha lenne, igen veszedelmes; sőt gyakorta halálos. Ezt pedig meg kell tartani

tartani, hogy mindenkor az izzasztó után, hivesítő és szívet erősítő *Zulepet* kell adni, a' mint fellyebb megirtam: legalább a' *Szarvas* megráspolyozott *szarvának Decoctumát*, *Cxitomma* vagy egyébbel megfásványitván; (a' mint ezt-is megirtam:) melly szomjúságtól-is igen jó. Ha a' hányás erölteti; kívül, belől erősíteni kell a' Gyomrát. Kívül legjobb, *Emplastrum de crusta Paris*, vagy *Emplastrum Stomachale*; ruhára vagy irhára kenvéen 's reá kötvén. Egy hét mulva jó reménség felőle, 's elébb-is; de mindennap azért *Pectis* ellen valami *Antidotumot* vegyen-bé: fűstöltesse is magát.

A' Mirigyet pedig és Pokolvert, a' megirt mód szerint gyógyítsák; egyéb véle együtt-járó nyavalyákra, (mellyeket *Symptomáknak* hívunk,) Fő fájásra, Szű fogásra, 's a' többi, annak illendő módgya szerint, gondot viselvén; mind addig, míg a' betegünk lábára áll Isten kegyelméből: Kínek, mint minden Orvosok és orvolságok URANAK, légvén ditséret, és még a' holttakban-is ditsőség, mind örökké,

A M E N.

AZ OR.

AZ ORVOSLÁS MESTERSEGERŐL NYOLCZADIK KÖNYV. A' Külső Nyavalyákról.

ELSO RESZ.

A' Dagadásokrol vagy Tályogokrol.

A' Tűzes Dagadásban vagy Tályogban (*Apostema calidum*) ha a' betegnek egyéb állapotja engedi, Eret kell vágni a' Karján Azután megvigyázzván jól, hol vagy on a' Dagadás: ha a' Főhöz és Szívhez közel nintsen, mindjárt elein óltani és vízfőzsa kell verni a' Dagadásnak tűzét hivesítőkkal; de ha közel vagy on, úgymint Füle tövéen, Honallyán, Torkán, Melyén, 's kiváltképen ha mérges, (melly a' betegnek eszét-is elvész:) tellyeséggel nem kell hivesítőkkal vízfőzsa verni, mert elfojtaná a' nemes részeket: hanem minden tehetséggel szitatni kell ki-felé, melegítő, oszlató, és (ha nem oszol,) érielő hasztromokkal. Mindenek előtt járván az Ervágás, arra vigyázzván ezaránt, hogy, ha bal felől vagy on, jobbra; ha jobb-felől, balra vá-

Y 5

ra vá-

ra vágassanak Eret : sőt fellyúl alá-is vonhatni a' Dagadás szerző *materiát* , a' Boka-eret vágván-meg , kiváltképen a' Hónallyán, Oldalán és Hafán-való tűzes Dagadásokban:

Az Er-vágás meglévén , lágyítókkal és oszlatokkal kell élni ; minémű ez : Gyűrj ha marjában *meleg Vizzel* , *Fa-olajjal* , vagy (ha az nintsen) *Len-magolajjal* *Búza-lisztből* *Tész-tát* ; 's tedd reá flastrom formán , jó-melegen ruhára kenvén. Vagy pedig : *Kősd-bé meleg Borban áztatott Rósa-pogácsával*. Vagy pedig *Rósa-olajat* , *Viaszat* , egy-kevés *Eort* főz-őszve , márts belé tépett gyapottat , pamut tot , vagy mosatlan fűrtős gyapjat ; 's kősd-bé jó-melegen véle.

Ha pedig érne kezd , és nem oszol , ha nem nő ; érlelőkkel és lágyítókkal kell élni minémű a' Patikában a' *Diacbilum flastrom*. A' vagy : *Edes Tézben* főzz *Kömény levelet* , *Szék-fű virágot* , közönséges *fejér Málva gyökere* vagy *levelet* , vagy *Málva-rószát* , *Len-magot* : főzd meg erősen , és törd-meg , 's jó-melegen kősd-véle. Akar így : *Fejér-Liliom gyökere* , *fejér Málva gyökere* , *Viola levelet* főzz-meg *édes Tézben* erősen ; megfőzvé , egy-kevés *Vajjal* , *ó Hájjal* és *savanyú Kovászfuzal* törd-őszve , és flastrom formán ruhára kenvén kősd-bé véle.

Ha csak szin-Dagadás , és nem Tályog ; csak hivesíteni kell ilyen módon : *Eb-szőlőt* , *Fül-füvet* , vagy *kővér-Portsin* (*Portulaca* ,) vagy *Belénd füvet* , vagy *Salátát* , vagy *Béka-len-*

tsét ,

tsét , vagy együtt , vagy külön , a' mellyiket kaphatod és a' mennyit közzülök ; megtörvén , 's *levét* kifatsarván , márts gyenge ruhát belé , és a' tűzes Dagadást rakd-bé véle ; gyakran változtatván , ha szárad. Fájdalom enyhítésére , *Sáfrányt* is tehetni belé.

Eléggé meghivesedésének jele , ha a' tűzessége múlik ; de azért nem kell annyira hivesíteni , hogy megszederjesedgyék : melly ha vagy egy vagy más úton következnék ; aprón törtt 's szitáltt *Coriandrum magot* , vagy szitáltt *Arpa-lisztet* , vagy mindenket *Borban* őszve-kevervén , flastrom formán tégy reá. Vagy : *Kőppölyőzd* vassal vagdaltasd meg , és *meleg sós Vizzel* mosd , hadd elevenedgyék a holt hús. Vagy : *Eb-tejet* főzz meg *eczetes Vízben* , *levél* mosd , 's *fűvével* melegen rakd-bé. Vagy : *Jub-ganéjt* *meleg Eczetbe* elegyits , azzal verd-bé. Vagy pedig : *Közönséges Portsin-füvet* (*Polygonum*) *eczetes Vízben* főzz-meg , *levél* mosd , magával kősd.

Ha megéri és lágyúl , vágasd-ki : vagy pedig , ha vágás nélkül akarod kifokasztani ; *Dió-belet* törd-őszve erősen ; azon kívül , aprón törtt *Mustár magot* törd-őszve *Kaposztalevéllel* , *sültt Veres bagymával* , *savanyú Kovászfuzal* , *Galamb-ganéjjal* : mind ezeket mint a' pépet őszve-törvén , kősd flastrom formán véle. Vagy : *Görög-széna magot* aprón megtörvén , *Tyukmory széki*vel őszve-kevervén ,

kősd

kőssed véle. Vagy pedig: *Meleg Eczetel Ga-*
lamb ganéjé és Arpa-lisztes jól őszve-kevervén
's megmelegítvén, azzal kőssed. Jó a' *Sze-*
derjet-is Mézzel, Kenyér-béllel jól őszve-törvén,
véle kőtni. Reszelly *Tormát, Arpa-lisztes*
fürűn, mint a' pépet, *Mézes Eczetbe* kever-
vén főzd-meg jól, 's ruhára kenvén kőssed
véle. Ezek kifokasztyák.

Vagyon másféle Dagadás-is, lágy, fejér,
nem tűzes; mellyet Hideg Tályognak hívunk,
(*Oedema*;) mivel nem veres, nem-is annyira
faj, ha hozzá érnek, mint ama tűzes Da-
gadas. Ennek oka 's *materiaja*, a' *phlegmás*,
hideg poshatt nedvességnek vagy evettség-
nek valamelly részben a' bőr és petyenyés hús
alatt, meggyűlése.

Ennek kezdetiben, *meleg ruhával* dörögöl-
lyék-meg jól a' Dagadást: azután *Fa-olajat Ec-*
zetbe töltvén, *Sót* és *Borsot* belé-vertvén me-
legítsék-meg, és erőten keverjék-őszve, 's
a' melegruhával való dörögölés után kennyék
bé véle. Vagy így: Végy *Timsót, Saétrom-*
ot, kőzónságes Sót; ezeket vessed *eczetes*
Vízbe, vagy pedig *Eczetel* elegyített erős
Párlugga: ez után tégy *Somkoró* vagy *Szék-*
fű virágát belé, vagy mindeniket, 's főzd-
őszve erőten, új spondiát belé mártván, ki-
fatsarván, jó-melegen kősd reá; minden reg-
gel és este újítván. Ha spondia nintsen;
egy-darab nemez jó léfzen, vagy fűrtős gyap-
jú. Ha a' spondia bé-nem fogja; metéllýék-

al szé-

el szélesen. a' spondiát, vagy gyapottakét
ruhaközzé tűzzék, és mártásák belé, 's kőf-
sék véle. Vagy, ha egyéb nintsen: Mos-
fák melegen erős *Párluggal*, mellyben *Sa-*
étromot, vagy *Sót* 's egy-kevé *Szappant* ol-
vaszszanak-el. Vagy: A' *Süly fünek fejes gyö-*
kerét (*arum*) tőrd-őszve erősen ó *Hájjal*, és
kősd-bé véle, melly-is igen hathatos effélé-
nek elofzlatására.

Ha így el-nem oízol, hanem inkább neve-
kedik a' Dagadás: *Fa-gyöngyöt, éltatlan Me-*
szet és ó *Hájat* törj-őszve erősen, 's azzal kőf-
sed. Vagy: *Fejér Málva-gyökerét* megaszal-
ván, aprón törvén, ó *Hájban* és *Fa-olajban*
főzd-meg erőten, és szűrd-meg: azután a-
prón törtt *Geléterereszsz* belé, szüntelen ke-
vervén, míg megfűrűdik a' tűznél; mellyet
ruhára kenvén, kőssed véle.

Vannak egyéb Dagadások is, vagy inkább
Felfuvalkodások, a' széltől és egyéb rosz ned-
vességektől egyszersmind, mellyeket ha bé-
nyomsz ujjaiddal, mintegy vízfza-pattáni ér-
zed a' nyomogatás alatt. Az ilyenben főzz
Rutát, Petreselyem magot, Kőmény vagy *Ka-*
por magot, jó-erős *Borban*: minekutánna e-
rősen elfőzted, szűrd-le a' *Borát*, faragj *Szap-*
pant belé, ereszsz *Fa-olajat* is közzé; főzd
őszveminderőfé, hogy irré vályék, 's azzal ken-
nyed. Vagy pedig: *Rutát* és az említett *ma-*
gokat főzd-meg erősen *Eczetes Vízben*, márt-
uj spondiát belé, és párollyad jó-melegen
véle.

véle. Jó itt a' *Bab-ir flastrom*, (*Emplastrum de Baccis Lauri*,) a' *Somkóró flastrom*, (*Emplastrum de Meliloto*,) véle kötvén. Vagy Főzz erős *Borban Arpa*, *Köles*, vagy *Bab lisztet*, főzzed erősen, hogy megsűrűdgyék; flastrom formán ruhára kenven, kössed melegen véle.

Közönségesen pedig tartsd-meg ezt: mikoron efféle Dagadások kezdődnek, igen jó leszzen mind'árt elein valami jó *purgatívóval* élni; és a' rossz nedveségeket, mellyek efféleket nevelnek, fogyasztani; 's úgy fogni a' *Tályog* vagy *Dagadás* gyógyításához, lágyítván tudnillik és érlelvén; azután pedig vagy orvofsággal kifokasztván, (a' mint leirtam) vagy vassal kivágván. Jó érlelő a' *fejér-Málva gyökér* mindenütt, a' *Görög-széna mag*, *fejér-Liliom gyökér*, *Len mag*, ó *Hájjal* és *savanyú Kovászfal* igen őszve-törve.

Vannak igen kemény *Dagadások*-is, mint a' kő vagy kőves *materiával*, (*Tophus*;) vagy egyéb kemény sűrű őszve-verődött *phlegmával* rakvák. Az ilyeneket lágyítani kell kövérsegekkel, 's veidkkel: minémű a' *Szarvas*, *Borjú*, *Marba száva-tsonntya Veleje*, *Len mag olaj sárjával* és *Eczetben elolvasztott Szilva fa* vagy *Cserepsznye fa* *mezzéjével* együtt őszve-timporálván. Párolni kell *Eczet*tel is, mellyet tűzes kovats-kőre kell öntözni, és a' *párájával* értetni a' *Dagadást*. Ismét: A' *zöld Békát* főzd-meg erősen, *Fa-olajjal* és *Marba*

Marba száva-tsonntya Velejével erősen őszve-törvén kössed véle: annál hathatosabb leszzen, ha igen aprón törtt *Szalamiákok*-elegyitesz-be-lé. Ismét: A' *Fekete ónat* igen vékonyon laposítsd-meg annyira, mennyi az ilyen *Dagadást* bélepi: kend-meg jól *Kénesóval* egyik felét, és azt a' felét kösd a' *Dagadásra*; igen lágyító. Igen hathatos ez: Az öreg *Eb-téj kórónak* (mellyet *Sittim kórónak*-is hinak,) *lewelét*, *Arva-tsalánt*, *Föld-epét*, *Czekla levelét*, *Káposzta levelét* erősen törd-őszve, ó *Hájat* tévén hozzá főzd-meg jól egy serpenyőben, 's jó-melegen kössed véle. A' *Hűtős Viola magot* (*Lupini*) aprón törd-meg, *Mézzel* 's egykevés *Eczet*tel főzd-őszve flastromnak; igen lágyítja az ilyen kőves és súlyos *Dagadásokat*. Hasonló erejű ez-is: Törd-meg a' *Ketske ganéjt*, tégy *Arpa lisztet* hozzá-meg annyit, *Mézben* 's *Eczetben* egyarányú mértékben főzd-meg flastrommá; lágyítja és oszlattya. A' *Füge*-is igen jó minden kemény *Dagadások*-nak lágyítására; főképen ha *Salétrommal*, aprón törtt *Viola gyökérrel* és *Alóéval* őszve-timporálod.

II. R E S Z.

A' Haj-hállásról vagy *Kopaszodásról*.
EZ megeszik a' tápláló nedveségeknak, mellyek a' *Hajat* a' *Haj-tővéről* nevelik, elszáradásától, megfogyatkozásától: mint ama *száradtó Hagymázban*, *Orbánzban*, és egyéb heves nehéz nyavalyákban szokot megcsfni.
En

Ennek orvoslásában a fundamentomos nyavalyára viseivén gondot, azután úgy élhetni Haj nevelő erejű orvosságokkal: minémű az *Arva-leánybaja* (*Capillus Veneris*): melyet gyenge *Pár lugban* megfőzvéen mosás a Fejé véle. Hasznos e' végre a' *Spikinárból főzöt, Lúg-is*. Ísmét: A' *vizi Torma, Uróm, Isten fája, Vére-kultó jügyökere*, megfőzvéen *Lugban*, és mosván véle.

A' mosás után vagy *Viola olajjal*, vagy *édes Mondola olajjal* kenye-meg gyengén a' Fejét. Vagy pedig: A' *Vialz* tsinálás után maradt *Sonkolyt* főzd-meg *Lugnak*, 's azzal moslad gyakorta. Akarmi *Kopaszodás*ban-is pedig *Veres hagyma levével* dörögöld meg erősen a' *Kopaszodotrélzt*, hogy ugyan megveresedgyék a' helye; (jó jel-is, ha megveresedik); azután egy új fazékban elevenen megégett *Vakondoknak hamvát*, vagy égett *Méhek*, vagy *Vedőfény kőltő Bogarak hamvát*, *Méh-sebke* kevervéen, vagy külön a' mellyiket kaphatod, vagy együtt, 's kennyed gyakorta véle. Vagy pedig: Egy-ialka *Legyet* törj őszve jófőie *Terpenzin ával* és *Tyukmony székivel*, 's azzal kennyed.

III. R E S Z.

A' Kofzrol.

E' Nyavalya neme a' Rühnek; de csak a' Főnek bőrön uralkodik, azt sok apró lyú-kakkal, mint a' moly a' ruhát meglyuggatya: mellyből méz forma lúru enyves nedveség

veség szivarog, melly a' Fő bőrön darabokban megfőzradván, azt megvarasittya. E' pedig esik az évő, rágó, lós, veszett nedveségektől; mellyek a' bőr alatt meggyűlvén és veszvéen, a' Hajas bőr alját elfuttják, 's a' bőrt kirágnak. Mérgesége e' nedveségeknek ebből kitészik, hogy a' gyermekekre kiváltképen igen elragad, ha az ilyen nyavalyában valókat illetik: annál inkább, ha egy lepelalatt hálnak.

Ennek orvoslásának rendi közzönfégesen ez: Az ilyen Főrdől a' Hajat egészen le-kell beretválni. A' Hajnak tövét ki-kell szedni. Az egész testből valami jó *Purgatioval* a' rosz lós vizes nedveséget ki kell tisztítani: I telétől kell alkalmaztatni: igen főssal és valami vért gyúlasztó és lúritó étellel itallal egy darabig ne ellyen.

Ezek meglévén, illendő orvosságokkal kell a' Fejét mosni és kenni. Legelsőben-is a' Hajnak töveit, (a' tövises Hajat) ilyen módon kell kiszedni: Aprón törtt *Keményitő* két részt, szűrtt *Fenyő szarvot* egy részt vévén őszve kell olvasztani, és flastrom formán lúru ruhára kenvéen a' Fejére kell ragasztani, és felszaggatni; mind kihúzza magával a' Hajnak vezett tövét. Azután mindjárt, *Föld-épet*, vagy *őrmény gyökere*t, vagy mind kettőt erős *Borban* erősen megfőzvéen, jó-melegen kell véle mosni. A' mosás után *Tyukmóny-székivel* olajjával kell bekenni, mellyet így készíthetni: Főzz-meg keményen egy-néhány *Tyuk-*

monyat, mindeniknek széket kiszedvén a' fűzés után egy serpenyőbe moráld-belé, és pergeld-meg; és azon-melegen erős ruhába rakván fatsard ki az olaját, 's azzal kenyed minden mosás után. Vagypedig: Törd meg aprón a' *Bűdös követ*, melyet megeg *Borba*-kevervén gyakran verd-bé véle. Vagy így melly is igen hathatos: *Fűz-fa hamvából*, jó erős *Borb-n* megfőzvé, tsinálly *Pár-lugot*, mellyet megfűzvé főzz újjalag meg benne *Majovánát*, *Islen-fáját*, *veves Rósát*, *örménygyökereit*: minden héten kétszer-háromszor mosás ezzel a' Fejét, jól megszáraztván a' mosás után meleg ruhákkal a' Fejét.

IV. R E S Z.

A' *Gelyváról és Bőr alatt való Tsomozásokról*, mellyeket igaz néven Szakák-nak hívunk, Deákul *Scrofula*.

E'nek mindeniknek egy az oka: és e' nyavalya vagy eredet szerint a' szűlékről mint egy fura vonfzon, a' melly majd gyógyulhatatlan; vagy pedig a' vérrel megegyedett nyálas nedvességeknek a' bőr alatt, néha pedig mélyebben is a' petsenyék közdött, gombás hufsa változóktól esik, mellybe ofztán sok apró éltető és tápláló erekis belé szövdődnek. Nem kálómben léssen ez, mint a' vad hús szokott termeni a' sebben

Ez a' nyavalya, némelty hegyes, és kiváltképen Havatallyai Tartományokban, közdönseges: mellynek okául kiváltképen tulajdonittatik

nittatik a' havasi partakoknak és forrásoknak vékony, de igen hideg vizek.

Eleit vehetni e' nyavalyának: Elsőben jól megtisztítván valami jó, vizes nedvességet tisztító orvosságokkal a' testet; azután pedig olyanokkal élvén, mellyek lágyító, izáraztó, és oszlató erejűek.

Tsuda erő vagyon a' meghólt ember *Koponyájában*, ha abból az ilyen nyavalyás iszik rendszerint, és azt sokáig gyakorollya; izemlátomást apaszttya mind a' Gelyvát, mind akarmelty Szakát.

Hasonló erő vagyon az új *Spondiában* Egy nagy darabot új fazékban tévén sűtő keméntzében annyira aszallyon 's pergellyen-meg ember, hogy elmorsáldogyc, es apró porrá törhessék; melly porból mindennap éjora, étel előtt két órával, egy fusták vagy arany nyomót igyc-bé meleg *Borban*: kiváltképen a' Hóldnak utolsó Negyedétől fogva, újságig, minden holnapban egy hétig

Jó a' *fekete-Tsalán gyökere*-is, mellyet *Varjú mogyorónak* hinak (*Radix Scrofulariae*) igyc róla az ember, a' *Bort* egy edényben mint egy óráig rajta hagyván áztatni. Vagy így: Azon *fekete-Tsalánnak* vedd vizét, mind gyökereftől öszve-vagdalván, azt akar magában, akar *Spondia* megtörtt porával, akar pedig (a' melly is igen hathatos,) *Patkány* vagy *Vakondok hamvával*; megégetvén új fazékban sűtő keméntzében a' *Patkányt*, hogy hamová vályyék.

Igenjó külsőképen, akarmelley Szakában, akarhoi légyen a testen, ha *Scorpio olajban Szalamiákat* elolvasztasz, azzal kenegeted gyakorta: és a' kenés után, vékonyon laposított és kénesővel megkentt *Fekete-őnat* költiz reá; hathatofon ofzlattya.

Akarmelley Gelyvában és Szakában így is tselekedhetel, hogy a' bévételre kedvesebb légyen az orvosság: A' pereltt *Spondiának* egy arany vagy fusták nyomo *poráboz* tégy fél-annyi aprón törtt és szitáltt *Fa-béjat*, és *Io-la-gyökeret* (*Radix Ireos*;) azt és annyit mind reggel mind estve igyék-bé meleg Borban.

Vajjú mogyorot ássanak egy őszve marokkal, megmosván törjék-meg erősen, mint a' pépet: azután savától kimofott ó *Hájjal* újalag törjék őszve, ássák a földbe, állyon ott két hétig: azután lözzék-meg és erős ruhán által-tzúrvén, kifatsarván, azt a' *svt* tegyék-el; azzal kell kenni minden estve lefektekor a' Gelyvát vagy Szakát

Jó igen ez-is: *Ozatlan mézet* apróra törvén és szitálván, elegyítsék *Mézbe* jó sűrűn; mellyet ruhára kenvén, néha-néha éjtszaká-ra azzal kötsék-bé.

Vannak olyan kifebefedő Tsomok-is, melyeket köz nével Súlynek hívunk, Torkán, Nyakán, és egyéb részén embernek; mellyis gyakorta fajra vonfzon. Ennek orvoslása, kiváltképen, a' jó és sokáig gyakorlott izzasztás, *Sársával*, *Gvajacummal*, s a' t

V.

V. R E S Z.

A' Vér-kelésről és Pokol-varrol.

A' Vér kelés hegyes, tűzes, kemény, egy galamb tojáfnál nagyobbbat nem nő; de a' még megérik, rettenetes fájdalommal kinoz, és forro Hideg-lelést-is szerez. Ez megcsik a' sűrű és felforrott, 's magát valamely részen kiűtő vértől. Könnyen orvosolható, ha hegyes és tsútsos, nem felette kemény: de ha a' teteje kettős, mintha két-felé hadna, és szederjes; nehezebb, és veszedelmesebb.

Ennek az érlelését segiteni és sziettetni kell. Jó erre mindjárt tsak ez-is: Ejomra rágd-meg a' *Buzát*, és azt az *éb nyállal elegyített Tésztát* tedd reá. Jó igen a' *Diacbitum* nevű *flastrom*-is reá; mert mind érleli, mind a' tájdatmat enyhíti. Vagy így: Sűsd-meg a' *Fejér-liliom gyökerét*, vagy *Veres-bagyomat*, és erősen tört-őszve; *Tyukmony székít*, egy-kevés *Liszter*, vagy *savanyú Kovászt*, egy-kevés *Sásványal* erősen közibe törvén, mig mind ezek mintegy péppé válnak; ruhára kenvén kös-fed véle.

Ha megfokad: *Terpentinás Rósa* mézzel kene essed. Vagy: Aprón törtt *Tömjént* vagy *Alálixot* *Mézbe* kevervén, kös-fed véle.

A' Pokolvar-is majd azon eredetű; tsakhogy égettyebb, sűrűbb és söröbb vérből léfzen: melly nem tsak kiűt a' testen, hanem

Z 3

azt u-

azt ugyan veszti, rothaszttya. Elsőben ez olyan, mint az égéstől való tsattanás, fekete, vagy mintegy hamu ízű és varas; azután csak hamar kereken feltsutsofodik, és körülötte a' hús ugyan ég és forr. Együtt jár vele a Gyomor émelygés, Hányásra erőltetés, Szű dobogás, Élze-nélkül valóság, és néha Elájulás; mellyek annak mérges vóltát jelentik. Ez néha a' Mirigygyel együtt jár; (mellyről oda-fel a' Pestisről való kézfiben szolottam,) néha pedig a' nélkül-is akar mikor megeszik.

Valóba veszedelmes az a' Pokolvar, a' melly nem sokáig tart; hanem rettenetes fájdalommal kezdődvén majd csak hamar beút, és fájdalma megszűnik: mert jele, hogy az Agyvelőt elfogta mérge, azért nintsen érzékenysége. Az is nem könnyen enged az orvoslátnak, a' melly közel a' nemesebb tagokhoz, Agyvelőhöz, Szűhöz, mint a' Fül-tővéen való 's a' t.

Ebben mindjart izzasztóval kell éltetni az embert. Jó *Borza vízben Terjéket* beadni innya egy mogyoronyit, és jól betakarni utána. A' Lában vágjanak Eret, és így szitassák alá-felé a' nemesebb tagokról a' mérget. Vagy pedig, a' túlsó részben, ellenében a' Pokolvaras résznek, vágják-meg a' Karján a' *Mediat*, jól kieresztv n a' vérben.

Etele és itala légyen hivesítő, savanyukból álló, *Czitrom* és *Czitromos*, *Eczet* és *Eczetes*

eczetes akarmi; reà vigyázzván mindazáltal, hogy a' Hása ne-g-ne iszorullyon, mellyet mindjart legíteni kell. Szive erősítésére egy egy kevés *Alkermest* kell beadni, vagy magában, vagy *Gyöngy virág*, vagy *Borrágo*, vagy *Eperj*, vagy *Málna vízben*. Ha *Alkermes* nintsen; tsak ezeknek *Víz*-is jók; vagy pedig, *Vízzel* elegyített *Borból* jó-szeküve-len és safrányoson tsináltt. *Czibrét* hőrpögef-sen.

Köröskörnyül a' Pokol-var környékét jól meg-kell vagdalni köppölyözde vassal; meg-vagdolván, meleg *eczetes* és *fos* *Vízzel* kell megmosni. Azután törd-meg aprón a' *Lenzét*, egy-keves *Ros lisztet* tégy hozzá, főzd-meg *mézes Vízben*, mint a' pépet, 's kössed véle. A' kerületit, hogy a' tűze ne harapoz-zék, mosogassad *Kősa eczettel*: ismét, egy-néhány *nyers Rákot* törj-meg, *levét* kifatsarván safrányozd-meg, 's kennyed körül. Jó az *Uti fű kifatsartt lev*-is.

Azután, ha lokasztani akarod: *Rutát*, *Kovászt*, *Fügét* törj őszve erősen, tégy egy-keves *Sót* hozzá, kössed véle; harmadnapra az ép hústól a' veszett húst megválaszttya. Vagy: Törj *Diót*-meg erősen, *sültt veres Hagymával*, *Tyukmony székivel* 's egy kevés *ó Hájjal* őszve-timporálván, kössed véle. Vagy: *Tálmosofüvet* nyerslen törj őszve *seketé Nadaly gyökérrel*, 's kössed véle; akar *Vér kelés*, akar *okol-var* légyen, szija mérget, enyhíti fájdalmát, és érleli szépen.

VI. R E S Z.

A' Kőröm-méregről.

A' Kőröm-méreg néha dagadás nélkül va-
gyon, csak a' rettenetes fájdalma érzik,
úgy hogy sokszor az egész Karját elhattyá a'
fájdalom, és a' Hideg erősen el leli az embert
miatta. E' nyavalyában a' fájdalom épen a'
tsontig hat: sőt a' mérges évő nedveségnek
oda-hatásával, ha sokáig tart, a' tsontot is
megveszti, és tsontot vét, ha kifebesedik.

Ennek az ilyen mérges nyavalyának, (mel-
lyet is némellyek Tyuk-szemnek hinak, mi-
kor ill en nagy mértékben vagyon:) egyedül
való orvofsága ez: ha jó-mélyen, a' Kőröm
mellett, *lancestával* vagy ér-vágó vassal meg-
szúrván, azt a' mérges vért kivesszük belőle,
és *sós Tyukmony székivel* békdötk. Jó a' *Tsal-
lán gyökere*-is, ha őszve töröd, *Borban* meg-
főzöd, s reá kötöd; megfokaszttya nem
fokára.

Némelly (mint a' közdönséges,) dagadással
vagyon: ez is igen fájdalmas, és Hideg-le-
lélt szerez. Akarmellyik Kőröm-méregnek
pedig igen jó a' *Lúddör-kő olaj* (*Oleum Sulphu-
ris*), Jha véle gyakran kenéd; mindjárt eny-
híti a' dalmát. Vagy pedig: *Terjéket erds é-
gett borban* olvaszsz- el, ruhát belé mártván,
kőssed véle gyakran. Hogy pedig a' mérge a'
Szűre ne hasson, óltalmazni kell *Rák-lével*, vagy
egyéb hivesítővel; mint selyebb a' Pokol var-
ról megirtam.

VII.

VII. R E S Z.

Az Orbántzról és szent Antal tűzéről.

E' Nyavalya esik az epe-sárnak (*bilis*) a' vér-
rel együtt az erekben felforrásától, és a'
bőr alá kiverődésétől: a' honnan a' bőr meg-
tarjagosodik, tűzefedik, melly tűz terjed
nagy fájdalommal és hévséggel, úgy hogy né-
ha a' nagy hévség miatt fel-is tsattan a' bőr
fok apró hójagokkal.

Ez-is nem egyféle; mert némelly igen tű-
zes és veres, némelly vereffel fargállik;
némelly könnyebb, némelly nehezebb.
Nehezebb, ha a' sebekben a' tsonton esik
az Orbántz, vagy a' tsontnak valami meg-
törésében következik, és hakin kezdőd-
vén, a' belső részekre siet, béüt, vagy
meggenyetségesedvén veszni kezd. Ismét,
Ha a' Fejét és Abrázattyát fogja-el; mert a'
Torkára hatván hamar Torok-gyéket tsinál,
és elfulaszttya a' beteget. Az Orbántzban
néha a' Füle-töve-is megdagad embernek:
gyakrabban pedig egy-két nappal azelőtt, mi-
nekelőtte az Orbántz elfögná, a' forró-Hi-
deg el-leli a' beteget.

Az Orbántz a' természetnek olyan mun-
kája lévén, mellyel a' Májról, Szűről és egyéb
részekről a' belső hévséget kiveri: azért a'
természetet itt legelsőben-is izzasztokkal te-
githetni. Jó erre a' végre *Borza ivág* vagy
Pápa-sű vizet adni gyakran innya az Orbántzos
embernek: mellyben vagy *Boius arménust*,

Z s

vagy

vagy (a' ki egyebet nem kaphat) *Kréát*, vagy *Rák-óiményt*, vagy (a' hol kitelik) *Bezoárt*, *Gyöngyport*, igyék-bé. Ha pedig telette nagy hévsége nintsen, *Terjékertis* adhatni-bé innya *Borza vízben*. Ha másképen-is véres a' beteg; mindjárt Eret kell vágni a' jobb Karján, vagy a' *Mediát*, vagy a' *Hepaticát*.

Külsőképén-is oszlatókkal kell mosni és raggatni az Orbántzot; nem pedig vízszáverő erejű hivesítőkkel: hanemha a' Lábain, meszse a' szűtől és Főtől. Egy szóval pedig: semmi olajossal és sűrőssel nem kell érinteni az Orbántzot; mert a' bőrnek apró lyukait (*poros*) bédugván, ben-rekelztené az Orbántz tűzét, mellynek ki-kell útni.

Mártsanak azért gyenge meleg *Borza-vízbe* ruhát, s azt tegyék reá; gyakran újítván, ha megszárad. Vagy: *Meleg Borza-vízben* áztass *Szőlő levelet*, s azzal raggassad. Vagy: *Borza virágot*, *nyersét* vagy *aszszút* főzzenek-meg *Borban*, s jó-melegen, gyenge ruhát belémártván és kifatsarván, borítsák-bé az Orbántzos részt véle; s gyakran újítsák. Igen jónak tarttyák e' tűznek előltáfsára, az akar-mi *vérbe mártott* s *kifatsarvt ruhát*; mellyet *Rosa eczettel*, vagy *tiszta Eczettel*, vagy *Borral* öntözzenek meg, s tegyék reá.

Avagy igy: Törd-meg a' *Myrbát* és *Töm-jént* vagy együtt vagy külön, *erős Borban* főzdmeg, s melegen ruhát belémártván takard az Orbántzos részt véle; igen oszlató. **Ez-zel**

zel megnedvesítvén, hintsed aprón törtt *ü-dős kővel*, vagy *üdős kő virágával*, vagy aprón törtt *Kréával*, hogy szárazsza. Vagy pedig: *Borban ázott Tabák*, vagy *Káposzta*, vagy *Belénd-jú levelet* tegy reá. Jó, a' hol e-gyéb nintsen, a' *Jub-ganáj*-is: *meleg Borral* elegyítsd öszve; s a' mint elállhatt, a' ver-dé véle.

Néha nagy erőben vagyon azillyen Orbántz-béli hévség, és a' tűze miatt ugyan feltsatogoz apró hójagokkal a' bőr; sőt ki-is sebe-sedik: melly osztan rettenetes fájdmakat szerez. Ennek megelőzésére, *Cámforos-fe-jér irrel* kell kengetni a' tűzes részt, (*Un-guentum Album Camforatum*) ha az nintsen; *közönséges fe-jér irrel*, mellyet a' *Borbélyok-nál* kaphatni: ha az sem lézsen; *Tyukmony fe-jérít* kúpülly-öszve, annak *vize* ereszkedvén, s *Rósa vízzel*, vagy *Borza vízzel*, vagy *Bab-virág vízzel* öszve-elegyítvén kend véle: *Cám-for*, vagy aprón törtt *Töm-jént* elegyithetni közibe, vagy *Gelétet*. Jó itt is a' *Myrbás*, vagy *Töm-jénes meleg Bor*; mint oda-fel megirtam.

Avagy igy: *Eb-szőlő vizet*, *Rosa*, *Fagyol*, vagy *Saláta vizet* öszve-töltvén eresztés-ez-et közibe, sáfrányozd meg, s melegen mártsgyenge ruhát belé, és tedd reá, gyakran újítván; igen enyhíti a' fájdalmat. Jó akarmelly *karmasinszinű materia*-is *meleg Borba* mártván és reá-borítván; mert a' *karmasín* testékben az erő.

Ha a'

Ha a Szárait fogja el embernek az Orbántz; minthogy távol legyen a Szűtől, vizfízaverhetni annak tűzét hivesítőkkel: *Eb-szöld*, vagy *Saláta*, vagy *Uri-fű levél*, vagy külön, vagy együtt fatsard ki; *Eczetet* hozzá-elegyítvén és *Tömjént*, verd-bé véle. Ismét: *Krézat*, *Cámfort*, *Gelétet* törj-apró porrá, ereszd fel *Rósa vízzel*, egy-kevés *Eczetet* is tévén hozzá, kúpöld-ószve, melegítsd meg, és melegen ruhát belé-mártván tedd-reá. Fájdalma enyhítésére, *édes Sajt* és akarmelly *Téj-turot* reá köthetni. A *Témsz* megégetvén törd porrá, keverd *savanyú Sós tejbe* egy-kevés törtt *Cámforral* együtt, és verd-be a tizes dagatt Orbántzot véle; ez meglohasztja.

Az Orbántzban való tűzet oltyják ezek: *Uri-fű*, *Fül-fű*, *Portsin*, *kövér Portsin*, *nyers Búrók*, *Sóska*, *Szöld levél*, *Saláta*, *Kontofű*, *Eb-szöld*, *Pap-erszénye*, *Béka-lentse*, *tűz levél*, *Rósa*, *Viola*, *vizi-Tök*; a mit ezek közzül kaphatni, meg kell törni, *Borban* főzni, ruhára rakván véle békótni. Vagy: ezen fűeknek *levél* kifatsarván, 's kevés *Bort* hozzá elegyítvén gyenge-melegen kell véle mosni. Nyárban, mikor annak ideje; *Tököt*, *Dinnyét* metélly szeletekre, 's az Orbántzot tábakat verd-bé véle; igen enyhíti mind a' tűzet 's mind a' fájdalmat.

Igen hasznoson élhetni itt fűstőlökkel is: minémű a' *Gyantsa*, *Mastix*, *Tömjént*, *aszfzú*
veres

veres Rósa, *Szeg-fű*, *Myrba*, *Czippus-fa ág*, *aszfzú Sállya*, *Spikinárd*; akar együtt legyenek ezek, akar külön egy része, törjék porrá, véssék szénre, 's fűstőllyék gyakran az Orbántzot részre véle.

VIII. R E S Z.

A' Rubrbl.

Minthogy e' nyavalya a' *Pblegmán*nak bőségtől esik, melly a' bőr allyára kiveri magát; szükség, hogy elsőben az ilyen állapotban valami jó *Purgatio*val élyen ember egyszer-kétszer, melly a' fős nedvelséget szija és hordgya ki a' testből: ilyen, a' többi közdött, a' *Jalappa*; mellyből *Tehén-bús levélben*, aprón megtörvén, egy lusták nyomótbé vehetni.

A' *Purgatio* után egynéhány nappal, főzzenek *Feredőt mezsi Sóska*ból gyökereftől; vagy pedig *Lorum* gyökérből mellyet *Ló-fóskának* is hinak (*Lapatum acutum*;) abban feredgyék mindennap kétszer; annál hathatósabb leszé, ha vagy fél font *Büdös követ* megtörvén, főzzenek-meg benne. Jó *Feredőt* főzhetni *Ló-fóska leveléből*, *Czékla leveléből*, *Málvából*, (akar fejer, akar közönséges legyen,) *Földi fűstől* (*Fumaria*;) *Dinnye szalmából*, *Sót* és *Korpát* tévén hozzá. Annál hathatosabb, ha *földi Borzából* és *Zászpából* gyökereftől főzöd.

A' *Feredő* után, kennyék meleg helyen *Laurus olajjal*, mellyben aprón törtt *Büdös-kő* és *Zászpa-gyökér* legyen elegyítve; igentshipi's

pi's szára ttya, és a' fős nedvességeket apró hoja okon ki-felé takarittya. Vagy ugyan azon perokat ó Hájba ele-yítsék, 's azzal kennyék. Vagy így: *Terpentinát* és *új Vajat* olvaszsz-ólzve gyenge paráfan, hogy meg ne égjen; egy kevés apró só't ve'ss belé: meghólvén, kúpóly-belé egy *Tyakmony szék't*, és egy-keves ó Hájban előtrott *Kénesót*, 's estve lefektekor kennyék meg véle.

A' száraz Rűhben, melly a' bőrön szárazon, vagy vízketeggel terjed: tiszta gyenge *Vízben* feredgyék; a' feredés után, kennyék meg *Rósa* vagy *Viola* vagy *fe'ér-Lilium olajjal*, vagy *vizi-Tóknak* (*Nymphaea*,) vagy *Petresely-mnek* kifatsartt *levélvel*. Vagy pedig: lőrd-meg aprón a *Mákok*, tölts *eczeres vizet* reá, szűrd és fatsard-ki ruhán által, 's azzal mosd gyakorta.

Az igen-nagy Vízketegben, melly kiváltképen az Agyék részein szokott lenni: *Szalamiákat* tégy *eczerbe*, és mossad véle. Vagy pedig: *Vere-büllő fü vizbe*, vagy *Urom vizbe*, vagy *Centauria vizbe* tseppents *spiritus* lőrd-olít, mennyi meg-savanyitt a' Vízet, 's mossad véle az igen Vízketegés testet. Jó létzen meleg helyen *Egert bovba ázott* aprón megtórtt *Mustár magg*-l is kenni. Vagy: kend-meg a' Száraz Rűhes testet *új Vajjal*: azután hintsed-bé *Szóltó venike hamvával*. Vagy pedig: *Fereszszék* gyakorta az ilyen beteget *Sós Vízben*.

IX.

IX. R E S Z.

A' Fenéről.

A' Fene néha magában mindjárt kezdődik valamely tagban; néha pedig az I. Részben leírt köves kemény Dagadásokból származik. Mikor a' Fene magától kezdődik; az elsőben csak egy-kitsiny, de kemény Dagadás: a' fájdalma igen nagy, és felvér a-vagy lőgtet a' fájás közben, mint az ér; és ugyan megtóltt fekete erek látzanak benne és körülötte. Mikor pedig a' Fene más köves Dagadásból lépzen, akkor megtetzik a' változás; mert az olyan Dagadás tüzesedni kezd, felvér igen nagy fájdalommal, és lőgtet belől; és itt-i hasonlóképen megtóltt fekete erek mutattyák ki magokat.

Mikor a' Fene már erejében vagon, mind nehéz véle bánni, 's mind haszontalan; mert nem bir véle az orvolság: hanem a' Fenétől eloglaltatott részt vagy ki-kell vágni; vagy el kell az ép résztől ugyan az ép részen vágni. Mikor pedig még annyira erőt nem vött, akkor több reménység lehet: azért, mig ki-nem sebefedik a' Fene-megetett rétz, *Görög-fejért*, *Kőszőrü-fárt* egy *fekete-ónból tsinált Tálban* (mellyet hamar kiverhet akarki fekete-ónból,) törj-ólzve *Rósa olajjal*, vagy *szederjes* vagy *sárga Viola olajjal*, vagy *fejér-Lilium olajjal*, vagy (ha egyéb nintsen) csak *fa-olajjal*, és kennyed véle; jól szárazst, fájdalmat-is enyhíti. Ha el-

Ha el-akarod távoztatni, hogy ki ne se beledgyék: *Fű-fának*, vagy *tb szőlőnek kifatsart levébe*, (*Saláta kifatsartt levét is ereztetni közibe*,) tegy *Görög fejért*, *Bolus-Armenust*, *Fa-olajat*: főzd-őszve, és lúrtós gyapjat belé-mártván kössed véle. Vagy pedig: *Az eleven Rákot mind béjával együtt erősen tórd-őszve*, és kösd-bé véle.

Ha kilébefedett a Fene: *Az tb-szőlőnek levét fatsard ki*, abba mártás len-ruhát, 's tedd reá; ha megzárad, ottan ujítsad, megmártván és reá tevén. *Görög-fejért*, *Bolus-Armenust*, *Tömjezt* törj-meg lágy porrá; és ha leves, azzal hintsd: ha pedig száraz a seb; ezeket a *porokat Tyukmony fejére vizébe*, és *Rosa olaiba* kevervén 's jól őszve timporálván kennyed véle, aprón törtt *Moét* is tehetni hozzá. Jó néha ez is, ha a *Rákot* megégeted új lázékban, és apró porrá törvén azzal hinted. Jó a *Tutia* por is *Saláta vizben*, ha véle mosod.

Ugyan e nyavalyához alkalmaztatott az a Kenet, mellyet a Patikában hinak, *Unguentum Diapompholigos*. De hamarjában, a *száraz Dio-belet* tórd-meg, serpenyőben megpergelvén vedd olaját, kennyed véle: 's rakd-bé régi *reves Fű-fának a porával*. Vagy pedig: *Malosa szőlőt Rusa levéllel* törj erősen őszve mint a pépet, 's kössed véle. A *Tsalán-nak magvát* szedd meg, tórd igen apró porrá; *Ráknak kifatsartt levébe* kevervén kenegessed véle.

X. R E S Z.

A Hideg-vótt tagokról, 's a' miatt embernek Tenyere 's Talpa megbasadozásáért.

A Hideg-vótt részét mindjárt elsöben is dörögöllyék-meg jól *Hóval*: azután *fagyos Répát* vagy *süirt Répát* mint a pépet erősen őszve-törvén, kössék-bé véle. Azután mikor immár pelegni kezd a Hideg-vótt rész: ő *Hájat*, *Fa-olajat*, 's egy kevés *Viaszat* őszve-olvasztván; és lágyan törtt *Borsal* jól megborsolván, 's azt ruhára kenvén, véle kell kötni. Vagy: *Marba* esét borsolly-meg jól; 's egy-keves *Egett bort* belé-elegyítvén kenegessed véle.

Vagy így tselekedgyél: A Hideg vótt részét mártsd *hideg Vizbe*, úgy szitassd sokáig, míg a fagyat kivonnyá: azután vagy *Rosmarimot*, vagy *Lál-fű magot*, vagy *Sályát*, vagy *Fenyő-magot* főzz meg *édes Téiben* erősen, ruhát belé mártván jó melegen párollyad és kössed véle. Vagy pedig: *Erős fős Urzben főrt Répának levéllel* mossad.

A Hasadozásokat pedig, mellyek embernek Tenyereit 's Talpait rútittyák; így orvosold: Egess hamuvá egynéhány *Rákot* vagy *Tsigát*, keverd ő *Hájba*, vagy *Lud-sívba*, 's azzal kennyed gyakorta. Jó igen ide a *Szarvas-fadgyu Búdós kövel* őszve-elegyítve. Avagy így: Egy nagy *Répának* vájd-ki a belső részét, tölts *Fa-olajat*, vagy *Rosa olajat* belé;

azután fűzd-meg fűtő keméntzében, egy mázos edénybe belétévén, erős ruha által fatsard ki ennek *olajos levéi* mindenestől, 's kenegessed véle az ilyen hideg miatt lőtt Haladozófokat.

XI. R E S Z.

Az Egésről.

AZ Egésben, mindjárt hivesítőkkel kell élni: minémű kiváltképen az *Eb szőlő vize*, *Uii jű vize*, *Rosa viz*, *vizi Tók viz*, *Saláta viz*; ezeket vagy együtt, vagy külön, a' mellyiket kapharod, *Tyukmony fejérvél* / kúpöld-észve, 's azzal kend bé az Egett részt tolluval; nem hojagzik fel, ha mindjárt érteted véle.

Azután, egynéhány *fejér Liliom-gyökere*t fűsd-meg paráfa (sarátnak) alatt, törd meg jól mint a' pépet, *Rosa olajat* eresztvén közibe, 's kötd-bé véle. Vagy: *Tyukmony székit* kúpally észve erősen *Rosa olajjal*, vagy *Petr-olajjal*, 's kenegessék véle. Jó kenni *Popiummal* is: mivel igen hivesítő. Azután, ha szárasztani akarod: *Fenyő-fának*, vagy *Nyár fának*, vagy *Tölgy-fának asz/zú-béját*, *Gellet*, *Tömjént*, mindeniket apró porra törvén és szítálván, elegyítsed észve 's hintsed véle. Jó azon végre *Szű-liszttel* is hinteni.

Jó a' mézes *Víz*-is, ha véle mosod. Vagy: *Len-mag olajat*, aprón törtt *Aeszet*, *Tyukmony fejérvit*, *Rosa vizben* kúpally erősen észve, 's azzal kennyed. Jó a' régi *Saru-zalpar*-is hamuvá égetni, megtörni, és véle hinteni.

Azon

Azon halzna vagyon a' *megégetett Káposzta-torfa* *bamvának*. A' *Jub-ganéj* is igen jó, ha *Len-mag olajjal* észve-töröd, és egy kevés *Viaszat* belé eresztvén észve-ereszted a' tűznél, 's kened véle. Az Egésben va ó fájdalmat pedig igen enyhíti, ha a' *Saláta levét* kifatsarod, és *édes Tétel* észve-elegyítvén kened véle. Jó a' *nyers Káposzta* kifatsartt *leve*-is azon módon.

Ha forró víztől vagy sirtól esik az Egés: mindjárt fűzd-meg; és azután *Camforos* vagy aprón törtt *Bűdös-kövel* elegyített *Rosa vizbe* ruhát mártván tedd reá; megújítván minden órában, mihelyt megzárad. Vagy pedig, hamarjában csak *hideg Eczetes Vízbe* márts ruhát, 's azzal nedvesítsed, reá borítván es gyakran újítván: azután hintsed *Fenyő-fabéjjával*, a' mint fellyebb irtam, és a' több porokkal.

Az ó *Háiat* törd észve *Tél-fellel*, jó akarmi-tsóda Egésben kenegetni véle: annál jobb, ha *Tyukmony székit*-is törsz közibe; mind hivesít, 's mind a' fájdalmat enyhíti. Jó az *Asztalosok Gyantájával* is kenegetni az Egett részt: jó csak *Tentával* is. A' meghánttott *Hársat* fűzd-meg *Télben* erősen, 's azzal mosásák gyakorta. Fűzd-meg a' *Rákot* erősen, annak *levébe* ereszt *Vajat*; igen jó kenni, kiváltképen a' *Puska-por* égette részt.

Az Egés után a' melly *Var* következik, nem kell erővel levájni; hanem *Vajas meleg Borral* kell gyakran mosni és nyomogatni, míg magától a' *Var* leesik.

XII. R E S Z.

A' Sömörög-ről, Ember Ortzája, Orra, veres, darabos Tarjagofságáról, és a' Sümölyről.

A' Sömörög-is mind rútttya, 's mind pedig vízketéfével nyughatatlankodtattya a' testet. Ebben is azért elsőben valami, vizes rozf nedvességeket tisztító orvosságokkal élven, úgy kell annakutánna kendőkkel orvosolni. Mikor kezdődik, csak az *éő Nyálával* is halznoson kenheti ember. Ha az nem elég: *Gálitz-követ meleg Borban*, vagy *három vízben* olvaszsz el jótskán, 's kenegessed véle. Vagy pedig: *Bor-eczetben* apró porrá törtt *Myrbát* táznél olvaszsz el, 's mosd gyakran véle. Vagy pedig: Törd meg erősen a' *fe ér Lilium-gyökerét* molárban mint a' pépet, elegyits belé *Tyukmony fejtérít*, egy kevés *Cámfort*: újalag törd őszve mind ezeket erősen, és kennyed véle. Hathatos ereű a' *Bor kőolajis* (*Oleum Tartari*,) és a' *Piskórtz olaj* (*Oleum Carimonii*:) akar magánoson kenvén véle; akar pedig *Cámforos Rosa vízbe* elegyítvén. Sömörögnek neme az ember Ortzáján, Orrán, ama bibirtsos Vereség-is, melly kiváltképen Nyárra kelve igen megújúl. Ennek oka a' sós *pblegma*; vagy egyéb, a' hévfégtől megégett, és a' vér közzé elegyedett, 's a' bőr alatt a' meleg miatt magát kiűtő rozf nedvesség. Ha a' sós nedvességtől vagy on, víz-

vízket; ha egyéb égett nedvességtől, szárazabb és melegebb.

Igen jó itt, a' nyavalya okára vigyázván, azt illendő *Purgatio*val kitisztítani elsőben a' testből; azután a' Máj eret megvágatni, vagy a' bal Kezén a' *Salvatella* eret. Ezek meglévén, a' Máj megdugúltságát nyitni és hivesíteni kell, *Katáng-koro vízzel*, annak gyökerével megtödvén és iván, vagy gyökerét *Salátául* évén *Fa-olajjal*'s *Eczzettel* gyakorta: megkézíthetni *Liktariumnakis*, mint a' *Kömény* és *Petrefelyem* gyökeret, és élhetni véle. **A'** kitől kitelik, élyen gyakran *Kaláris lével* (*Tinctura Coraliorum*,) egynéhány tseppet 10. vagy 12-öt mindennap egy ital *Katáng koro vízben* megiván.

Ezek mellett, kend-bé az illyen veres és darabos részt azzal a' kenettel, mellynek neve a' Patikában *Unguentum album Camphoratum*, *Cámforos fejtérít*, minden éjjeire; reggel pedig mosd-meg *Káposzta hamváboltsináltt Pár-luggal*. Jó kenni *Bor-kő olajjal*, mellybe *Görög fejtérít* és egy kevés *Cámfort* elegyits.

Vagy így: *Gelétet*, 's *Bűdös-követ* aprón megtödvén, és *Rósa vízbe* egy kevés *Eczzetet* eresztvén timporáld őszve, 's kennyed véle.

A' kinek pedig mind ezek után is veresfen marad az Orra; *Bűdös-követ*, *Gyömbért*, mindeniket egyarányú mértékben igen aprón meg kell törni, tölts *erős Bort* reá's egy kevés *Rósa vizet*, tógy belé szűrtt új *Díznó bájat* jóts-

kán, főzd-őszve erősen míg a' bora elapad, azután erős ruhán szűrd által, ha meghűl; éjtzakára kend-bé véle; reggel mosd-le *Babvirág vízzel*, vagy lágy-meleg *Korpa czibrével*.

A' Sümölsőt a' mi illeti: ez a' vastag vérenek seprős nedvességéből veszen eredetet, hozzá járulván a' nyálas enyves nedvesség-is a' bőr alatt; melly másképen a' testnek táplálására való lévén, bizonyos helyeken megakad és kinő, mint a' gomba a' fából. E' nyávalya kiváltképen az embernek Abrázattyán és Kezein uralkodik. Ha a' Lábán lészén; Tyúk-szemnek (*Clavus pedum*) hivattatik: de ez úgy ki nem áll, mint a' Sümöls a' bőrön kívül; hanem belől fajog, és néha igen fáj, 's csak a' keménysége érzik. A' Sümöls néha magában elvész, kiszárad; de néha meg-rútittya az Abrázatot, és igen kiáll, mint *Ciceronak az Orrán*: a' mint hogy a' Tyúk-szem miá is nehéz a' járás. Ha a' Sümöls jól kiáll: *Ló szőrrel*, vagy erős *Selyemmel*, vagy *Tzénával* meg-kell kötni a' tövén, és mindennap szorongatni, míg elszakad: elszakadván pedig, égetett *Gáltz-kővel* vagy *Témsóval* kell gyökerét hinteni 's étetni. Vagy pedig: A' *Nyir-fa veszfűzöt* gyújtsd-meg, az égett végivel sűtögessed. Jó a' Sümöls elvesztésére a' levágott *Tölgy-fának a' tsutkájáról szedett eső viz*, ha véle mosod. Jó a' *Fűz-fa héjának a' kamva*, ha erős *Eczettel* őszve-elegyítvén kenved véle. A' *Jub-ganéjt* törd *Eczetbe*, kenved

nyed véle, 's elvélz. A' n' ers fa mikora' tűzön ég, a' melly vize kiszivárog, a' valkenyed a' sümölsőt.

XII. R E S Z.

Az Elszáradt Tagokrol.

Néha az egész test szárad-el; néha pedig némelly tagok, úgymint Kéz vagy Láb: melly megeszik vagy attól, hogy roz éstáplálásra nem alkalmas a' vér; vagy pedig az utak az erekben megfogódnak, hogy ne tápláltathassék a' tag: mint ez valami tag kitekeredésében vagy kimenyülésében is megeszik, mellyben természeti helyekből kimozdulnak az erek-is magok, és megtekerednek.

Az orvoslásban a' nyávalya okaira kell vigyázni, ha feltalálhatni, 's azon kell kezdeni az orvoslást. Akarmi okból legyen pedig, azon kell lenni, hogy a' vért reá vihelessék azokra a' tagokra, melegítvén azokat a' rézket, vagy száraz kemény dörgölőekkel, vagy pedig kenétekkel, mind addig, míg nevedkedni tapasztallyuk a' megapadt és száradt részt.

Mind-kettőt-is véghez vihetni ilyenképen: Hogy, elsőben *meleg ruhákkal* dörgöllyék-meg erősen, úgy hogy megveresedgyék a' rész: azután kenyék-meg *Fenyő mag olajjal*, vagy *Gyanta olajjal*, vagy *Mondola olajjal*, vagy *Laurus olajjal*, vagy (a' ki egyebet nem kaphat,) erős *Egett Borral* őszve-elegyített olvasztott *Hájjal*. Vagy *törtt Borfor* és *törtt Mustár ma-*

gor elegyits *Fa-olajba*, kényved véle.

Jó a' *Spikinárd olaj-is*, a' *Tégla olaj* (*Oleum Philosophorum*), *Kő-olaj* (*Oleum Petreæ*), *Borz*, és *vad-Matskabá*, azon hasznokra, kenvén véle. Ennek felette, *Diacbitum* flastromot gyenge irhára kell vonni 's azt kell rajta tartani izüntelen. Belsőképen jó a' *Borzú Tüdőből* és *Májból vött viz* gyakran innya. Ha kinek egybbsen modgya nintsen: izedgye edénybe azt a' *Vizet*, mellyet a' *Ló szájaból* kiereszt itatáskor, 's azt igya az ilyen beteg mindennap egyszer kétszer lokaig élven véle.

XIV. R E S Z.

A' Sugorodásrol.

NEha a' Tagok megsugorodnak, és ha eleit nem vészik, sugorodva maradnak: melly megesik vagy a' tagokat a' *musculosok* vagy patsenyés hufok által mozgató inas hufoknak, vastag inaknak megfertésétől; vagy elfatsarodásától; vagy genyetség által kiévéstől; vagy elfzáradásától.

Akarmint legyen, az okára kell vigyázni e nyavalyának; és ha kivántatik, *Purgátiok*-kal is kell élni előbb, mint-sem külső orvoságokkal élnél. Azután dörgölni, párolni, és lágyító eszközökkel kenni kell erősen a' sugorodott inakat. Hasznos ide a' *Geleszta olaj*, az *In ir* a' Patikában (*Unguentum Nervinum*). A' kinek egyéb nintsen; *Hájat nyers Sállyával* erősen törjön-öszve, vagy *Télben apron törtt szitalt aszszú Sállyával* főzzék-meg gyenge

gyenge tűzön, azután erős ruhán kifatsarván kennyék véle. Ismét: Lyukaszsz meg a' *fenekén* egy mázos fazakat, hány egynéhány *zöld-Békát* belé, tedd a' tűzhöz, hadd sülyenek-meg a' *Békák* benne; tégy alája más edényt, mellybe tsepeg en a' *szija*, 's azzal kényved keményen. Jó a' *Borz-báj-is*, és a' *Marba szára isonnya* veleje, *Mondola olaj*. Jó ez-is: Egy igen kővér *Ludat*, vagy *kéztés* megmellyeztven, bélit vedki; a' béli helyét töltsd-meg aprón vagdaltt *Sállyával*, *Magoránnával*, *Rosmarinttal* (ha kaphatiz,) *Szűjűvel*, daraboson törtt *Fenyő-maggal*; varjak-bé tzerzával: azután nyársra vonván sütsék mind addig, míg sűrje tsepeg; melly *süt* megannyi *Bor eczettel* öszve elegyitven és melegitven, jó melegen kennyék a' sugorodott tagokat véle.

A' kenés után, borítsák-bé flastrommal gyenge lágy irhára vonván, mellynek neve a' Patikában *Emplastrum Nervinum*. E' flastrom helyén, *Borban* főzz-meg *Len-magot*, faragj belé *Szappant*, főzd-meg erősen, mig olyan lészzen mint a' pép; mellyet jó-melegen ruhára kenvén, borítsd-bé a' kenés után véle. Mind ezek felett, vigyék *Bányaferedőbe*, 's abban feredgyék lokaig; mert annak *minerás Vize* igen erősíti a' természet melegét. Vagy pedig, ha a' nem lehet, áse sanak *vad Cserefsznye* *agyókerés* bővön, azt ap ró darabokra vagdalván főzzenek belőle *Feredőre*,

's abba álljon : vagy a' Sugorodott részt öntözzék véle jó melegben. Párolhatni is hasznoson mind *Téjje* 's mind *Borral*, *Sáilyát* 's *Majoránnát* ödvén belé, és hév kovats-kőre öntödvén ruha alatt : a' párlás után kenyék 's kölsék.

XV. R E S Z.

Magos helyről való Esésről, Rokkanásról.

LOról vagy egyéb Magos helyről való Esésben, Romlásban mit kehefsék tsinálni, minthogy ez gyakran megtörténik, arról is illik szólnunk, és szűkség. Minthogy pedig az ilyen állapotban többire Szív- fogik embernek, Elájul; azért mindjárt Szű- erősítő kivántatik.

Ha egyéb nintsen : ottan egy ital *Sáfrányos* és *Fa-béjas* meleg *Bort* adgyanak innya. Ísmét: *Fejér Kenyér* belet *Sáfrányos Borban* (annál jobb, ha *Bolus Arménustis* megtörvén tézsz belé,) megtödvén lárún mint a' pépet, jó-melegben kenyék ruhára, 's a' Szívét kölsék-bé véle. Halélszen, igen jó az *Alkermest* meleg *Borban*, vagy *Gyöngy virág*, vagy *Hárs-fa virág*, vagy *Turbolya vízben* egy moyoronyit beadni innya azon Ajúlásban.

Azonban : minthogy az ilyen Esésben belől Ereki szoktak megszakadni, mellyből kifolyó vér, ben megaluszik és megvész, mellyből oztán sok gonosz következhetik : azért ennek elkerüléjére olyan orvosságokkal kell élni,

Magos helyről való Esésről, Rokkanásról. 379

élni, mellyek az alutt-vért oszlassák, és a' testből kivigyék, vagy a' vizeletnek vagy az emésztetnek útyán.

Igen jó e' végre a' *Turboya víz*, ha gyakran adgyák innya. Ísmét : *Tölgy-fa szene* törj apró porrá, s meleg *Borban* igya bé. Ísmét : *Kubiát* *Pirosító gyökere*, mellyet *Luzérnek*-is hinak) tözz meg *Borban*, 's melegben igya a' beteg. Jó az aprón töött 's szitáltt *űdős kő*-is meleg *Borban*; annál jobb a' *virága* (*Flores Sulphuris*.) Jó igen a' *Mumia*-is, akar *Borban*, akara megnevezett *Vizekben* igya-bé. **A'** Patikában vagy on *Veres-ir*, mellyet bé-is szhatni meleg *Borban*, mikor még új : kenhetni-is véle a' fádalmas részeket. Jó a *Terpenzina olaj* is, hat hét tseppet béinnya belőle akar *Borban*, akar az említett *Vizekben*. Jó- oszlató erő vagy on a' *Rák-örményben*-is, ha megtörlik, és *Borban* vagy az *Vizekben* béiszák. Reá-kell pedig vigyázni, hogy az ilyen állapotban a' Has meg-ne szorullyon; mert rettenetes fájalmakat indit.

XVI. R E S Z.

A' Túrrol és Fekélyekről.

Minden Túr és Fekély e'ik valamelly lágy részben, mellyet a' fős rágó roz nedveség kiélzen és kitúr : a' honnan a' Túr nevezetit-is vötte a' Magyaroknál.

Ez sokféle : mert némelly igen nagy és terjedő, 's némelly kisebb; némelly mély Túr, 's némelly tsak szin Túr; némelly hosszúan a' petse-

petsenyés hufok között elfurja magát, úgy hogy ha a' Térdéinél kezdődik, a' Bokájánál veti-ki magát 's ott lyukad ki, elfürván magát a' Láb-ikra petsenyés hufai alatt: ismét, némelly igen fájdalmas, némelly nem annyira, hanem viszket inkább; némellyben féreg-is terem.

Efféle Túros Fekélyeknek oka, vagy a' kirágó belé-szivárkozott lós és egyéb évő nedvesség; vagy pedig külsőképen egyéb étető és kirágó szerzámok, orvofságok: minémű a' *Mercurius*, *Arsenicum*; 's a' t. Néha tsak ütésből-is megesik, meggyengülvén a' rész az ütéssel, 's megmérgetedvén: a' honnan mint gyengébb részre reá-szivárog és megfeneklik rajta a' fok rosz nedvesség. De néha valamelly ragadó mérges nyavalyában, Rómben, vagy Franczúban lévő embernek izzadékatól-is megesik; kivált ha véle hál más, és véle őszve-melegzik, által-mégyen az izzadás által annakragó mérge, és azt-is megveszti.

Mennél mélyebb az ilyen Fekély és Túr, annál nehezebben gyógyul; és ha olyan részbe esik, a' melly természet-szerint nedves, minémű a' Száj, Ajak, Has, Agyék; 's a' t. Ha bégyógyul egyszer a' Túr, és ismét kiújul; jele, hogy az alatta való tsont megveszett, kiévdött, mint a' fa a' szútól. Ha másképen-is rosz egészséggel vagyon, és mintegy elfenyvedt, sárgult a' teste az ilyen betegnek;

betegnek; nehezen gyógyul: mert rosz nedvességekkel teli, mellyek nehezen apadnak ki belőle. De a' kiszivárkozó genyetségből is vehetni jelt: mert ha az sem igen sűrű és sötét, sem igen hig, hanem közép aránt vagyon, azonban sejer színű, mindenütt egyarányú és hasonló, 's nem bűdös; jó jelt mutat: Ellenben, kiváltképen ha igen hig, mint a' fár viz, sárga vagy szederjes, és igen bűdös; nem nyújt gyógyulásra reméniséget.

Az ilyen állapotban reá kell a' jelekre vigyázni; mert ha a' szűklég hozza, minekelőtte a' sebhez nyúlnál, *Purgatio*val és Ervágással el kell készíteni a' testet egészen, hogy inkább fogjon rajta az orvofság: azonban, ételében s italában illendő módot kell tartani; mert a' zabállódás semmiképen nem engedí bégyógyulni az ilyen sebet. Akar étel, akar ital, ha hevítő, árt: ártalmas minden édes és lós eledel-is.

Ezek meglévén, a' sebben való nedvességet kell érlelni, és a' kitisztulásra készíteni: azután hús nevelőkkel értetni: annakutánna bé-kell bőrdözni az újonnan nőtt gyöngyhúst.

Jó belsőképen a' *Gvajacumból*, *Salsaparillából*, *Sassafrásból*, 's azokhoz tartozókból főtt itallal élni az ilyen állapotban sokáig; mivel ez az ital az izzadás és vizellet által igen fogyattya a' testből a' rosz poshatt és poshatszító nedvességeket, mellyek az ilyen Túros

ros részre szivárognak az egész testből.

Jó érlelő és a' genyetséget készítő a' *Terpentina olaj*, *Veres olaj* (*Oleum Hyperici*), *Myrba olaj*, *Balsamus Sulphuris*, akar őszve-egyítvén, akar külön legyenek ezek. Elsőben ezekkel kell értetni, vagy belé eresztteni, vagy tépelt ruhát belé mártván reá tenni; azon fellyül pedig vagy *Szürke flastromot* (*Emplastrum Griseum*), vagy *Apostolok Irát* (*Emplastrum apostolorum*), vagy *Fejér flastromot* (*Emplastrum Album coctum*) ruhára vonván és reá tévén. Vagy pedig: Föld meg *Borban* az apró *Borborján levelet*, *Ezerlevelű jüvet*, *Tsen-gő-fü levelet*, *Farkas-aima gyökeret*; azután megszűrvén elegyíts azon meleg *Borba* egy *Tyukmony Székivel* őszve-küppült *Terpentina olajat*, aprón törtt *Myrbát* és *Aloét*, 's azzal mossad.

Jó hús-nevelő az ilyen febekben a' *Fekete ir* (*Unguentum Fuscum Wurtii*) Azon *Irbez Aloét*, *Mastixot*, *sárga Gelétet*, *Myrbát*, apró porrá törvén elegyithetni. Fellyül tegyék reá, ruhára vonván, ama jó flastromot, mellynek neve *Emplastrum Triapharmacum*; hamar húst nevel. Vagy így: *Gödög fejért*, *Gelétet*, *Tömjént* apró porrá törvén, elegyítsed *Éb-szőlő kifatsartt levébe*, főzzed, mig elapad a' leve; azután *Rosa olajat*, vagy *ta-olajat* ereszt sz közbibe; annál jobb, ha *Terpentina olaj*-is lé-szen közötte: ereszt sz ebből a' sebbe, vagy tépelt ruhát belé mártván tedd a' sebre, 's kösd-bé.

kösd-bé. Vagy így: Egy font *Fa olajban* ke-verj-el jól négy löt *Miniumot* egy mazos lá-bosban, vagy ónas serpenyőben, tedd szén-re, főzzed lassan, mind-egyre kevervén, hogy a' *Minium* el elegyedjék jól; melly meg-lészen egynéhány óra alatt: azután márts be-lé egy-darab lágy, de jó erős ruhát, melly mikor meghül egy-tálban, vizes sikkárlóval simítsd meg jól; 's tegy reá belőle flastrom formán. Mászor simét a' maradékát meg-melegítvén azon módon ély véle. Igen jó néha-néha aprón törtt *Nád-mézzel*-is hinteni a' sebet; száraszttya, 's tisztittya.

Mikor már a' hús felnőtt és színre jött, meg-lásd, hogy-ha niotsen-é vad-hús (*Hyperar-cosis*) benne; melly ha vagyon, azt onnan ki-kell étetni: Egesd-meg a' *Gallest*, *Pomagrát* bóját, *Témst*, és ezeket törd apró por-rá; hasonlóképen törj aprón *Tömjént*, *Myr-bát*, *Abel-vérét*, *Gödög-fejért*, *Grispánt*: e-zeket mind egy mértékben elegyítsed őszve, 's hintsd véle; kiemélzti a' vad-húst. Ha mind nem kaphatni ezeket; a' mit kaphatsz benne, ély véle: csak a' *Témso*-is néha e-légséges.

Ha bé-akarod bőrdőzni, kélszits ilyen port: *Egett Tyukmonybóját*, *Abel-vérét* (*sanguis Dra-conis*), *Gelétet*, *Tormentilla gyökerét*, minde-niket igen apró lágy porrá törvén elegyítsd-őszve, és hintsd véle mindennap kétszer: Vagy pedig, keverd abba az irbe, mellynek neve

neve *Unguentum Diapompholigos*, és ruhára kenve kössed véle. Jó azon hasznos a' *Sztrake flastrom* is (*Emplastrum Griseum*), véle kötni.

Vannak efféle Túrokra eleitől-fogva feltalált számtalan fok orvosságok, mellyeket éri elhallgatok; itt csak az orvoslásnak rendit akartam elé-adni.

Néha, a' mint mondtam fellyebb, az ilyen Túros sebben téreg is terem, mellyet vas fogótskával kikell szedni; ha ki nem szedheti pedig, így kell kivésztetni: *Marba epé* elegendyis meleg *Borba*, mártás tépelt ruhát belé, 's redd reá. Hasonlóképen *Aloét* 's *Myrbát Borban* megőzvéen, élhetni véle. *Fürös Viola magot* (*Lupini*) törj igen apró porrá, hintsed véle.

XVII. R E S Z.

A' Méreg italról és Mérges marásokról.

A' Mérges itallal könnyebben bír az orvosság, így a' Gyomorban vagy on: de ha a' Bélekre 's onnan a' Májra és Erekre kihat; nehez véle banni, és birni; hanem egyedül csak izzasztókkal. Nem kell azért itt késnj; hanem mihelyt vészti ember eszébe, hogy Mérget vőtt-bé, ottan orvosollya.

A' Régiek ezt tartották a' bévőtt Méregnek, vagy csak a' Gyomorban még, vagy pedig tovább létének probájanak: Egy *Tyukmonynak székit* és *fejérit* ütötték a' Mérget-ivott embernek vizelletibe; ha az abban hamar megveszett, szederjesedett és búszhódott;

A' Méreg italról és Mérges marásokról. 385

dőtt; jele vőlt, hogy a' Méreg kihatott az erekre: ha pedig a' vizelletben a' Tyukmony csak meglugorodott, és lárgán maradt; jele vőlt, hogy még csak a' Gyomorban vagy on.

Mikor még csak a' Gyomorban vagy on, ninsen jobb, mint azt kiokádatni-fellyül hánytató orvossággal. Hamarjában azért igyék *Talolajos*, vagy *vajas lágy-meleg Vízet*, vagy *édes Tejet*; vagy hamar reszellyenek *fekete Reket*, annak levét kifatsarván igya-bé. Minthogy pedig sokféle az ilyen Méreg; egynéhányat orvosságaival együtt előfzámliatok.

Ha *Választó-víz* ivott-bé valaki, rettentés rágással vesztí az embert: azért, *Nyálas keményítő levét* igyék utánna, jó-italt; vagy, *Birs-alma magot*, vagy *Len magot* megáztatván, azoknak nyálas levekből tsinállyanakitalt; elvész a' *Választó-víznek* rágó és vesztő erejét.

Ha *Antimoniumot*, mellyet *Piskoltznak* hínak, ivott: az ellen *Bolus Armenust*, vagy *Krétát* jótskán *Borban* el-elegyítvén igyék-bé ember. Minthogy pedig ennek a' fűstí-is veszedelmes, a' kik, mint az őtvesek, és egyebek-is, e' nélkül nem mivelhetnek, mikor *Antimoniummal* akarnak banni: Egynéhány levél *Rutát* egyenek meg *ivos Vajal* e-lébb; vagy csak *ivos Vajat* magát; vagy *Czitromot*; vagy *Czitvar vizet* igyanak (*Aqua Zedoariae*;) vagy *Czitvar* magát rágjanak, vagy *Gyömbért*.

Hasonlóképen árt a *Kénesónek* süsti, melly ellen jó *örmény gyökeret* és *Kömény gyökeret* rágni, vagy *Likáriomot* enni, vagy ezeknek *Vizét* innya. Vagy igyék ember jó erős *Borz*. Hasonlóképen, a' kit *Mercurius*lét etettek meg: jó ellene egynéhány tsepp *Bor-kó olajat* (*Oleum Tartari*) *ürmös-Borban*, vagy *üröm söt* (*Sal Absinthii*) béinnya *Borban*: vagy tsak az *üröm virágát* *Borban* főzzék meg, hogy jó keferü legyen, 's azt igya.

A' *Füvekből* és *Gyökerekből* álló *Mérgek* ellen, községes méreg-öltő orvosság a' *Terjék* bő mértékben: *meleg Borban* igyék-bé fél diónyit, jól bétakarozván utánna, hogy izzadgyon: ha vagyon, *Kalávis port*, vagy *Bólus-Armenust* apró porrá törvén elegyithetni hozzá. Vagy: *Pápa-füvet* *Borban* főzvé, jó keferün igya-meg. Jó a' *Czitrom* magis, ha vagy tizenötöt benne megtörvén *Borban* béilzod. Nevezet szerint a' Nagy-fü mérgét semmi hamarébb el nem vélti, mint ha erős *Ecseter* ízol reá.

Minden mérges *Gomba* tuladozást szerez, tsaklást: a' vizelletet fenn akasztva: a' *Béleket* kefervefen rájja. Ez ellen tsak hamar *Szölv-venike hamvából* tsinálly *Pár-lugot*, és igyad kimélletlenül. Jó a' *Méh-ser* ital-is: és mindenikben *Terjéket* tehetni. Minden *Mérget* vótt ember pedig egye a' *Mondolút*, *Diót*, *Mogyorót*, *Fügét* bővön; mert mind ezek ölttyák erejét. Annakfelette igyék *Tejet* mind-egyre,

egyre, akar *safrányoson*, akar tsak magában. Jó minden *Vajas* és *Fa-olajos* etedel. Jó a' *fekete-Retek* étel-is.

Ha kívül dagad a' *Méregtől*: *Veres olajjal* (*Oleum Hyperici*), vagy *Scorpio olajjal* kennyék bé a' dagadt réltz: és *Terjéket* flastrom forman ruhára vonván ragasztzanak reá. Vagy: *Rétzének* (akar házi, akar vad *Rétze* legyen,) vegyék *vérét*, 's azzal kennyék-bé: Sőt a' *Rétze vérit* elegyítsék *meleg Borba*, 's igyameg a' *Méreg* bévótt ember, jól bétakarozván utánna. Nagy ereje vagyon ennek: úgy hogy a' *Rétze* ha megfenyved valahol, mérges békák teremnek belőle.

Vannak mérges maráfok-is, mellyek miatt vagy egy vagy más formán való változások esnek a' testben; úgymint hirtelen dagadás, elvivelhetetlen szomjúság; mint a' *pufztában* régen ama *Seraphim* kigyóktól megmarattott *Izraéliták* próbálták: Kik a' marás miatt olly szomjúságba estek, hogy ugvan égtek belől; és fok viz ital után-is, elébb megpuffadván meghasadtak, mint sem a' szomjúságok enyhülését tsak valamennyire-is érzették volna.

A' *Kigyó marás* ellen hamarjában, ugyan a' *Kigyó fejét* rontsd-meg, és azt kösd a' sebre. Vagy: akarmelly *Kigyó tsonttyait* (mellyet annak idejében el-kell tenni jövendő haszonra,) törd apró porrá, igyék-bé ebből egy süsták nyomót a' *Kigyó-marta* ember, *meleg Borban*.

Vagy : Mellyezd meg az eleven *Tyúk-basát* , redd az ilyen sebre , kiszija a' mérget.

A' *Varas-Béka* fuvásával és vizeletivel , melyet kiváltképen a' veteményekre cserzt , árt. Ennek mérge ellen hirtelen jó a' *Terjék* , akar magánofon , akar *Borban* vegye-bé ember. Vagy így : *Rutát Borban* lözz meg , 's azt igyad. *Gósa feredőben* izzadgy ; hogy a' Méreg a' veritékkel együtt takarodgyék ki felé.

A' *Pókot* a' ki megtalállyá enni ; megdagad a' Gyomra : könyvez a' Szeme tőle : izgatya a' vizelet , és kiváltképen a' Szeméremtestén adgya ki magát. Ez ellen mindjárt , ha lehet , *okádtató orvolságot* kell bévenni : azután pedig *Terjékkal* kell élni mindegyre.

A' *Méb* és *Darás-marásokban* , ki-kell venni a' fulákat elsöben is : azután mossák *Sás Vizzel* a' helyét : vagy pedig ugyan magát a' *Bogarat* öszve rontván tegyék reá a' sebre Jó ez is , ha ember a maga *Vizelletivel* mossa : azután *meleg Tebén-gané* albékenvén a' megmarrt helyet ; vagy öszve rontott *Méb. füvel* , vagy *Fodor mentával* békörtvén.

Legközönlégesebba' *Veszett* avagy *dühös Eb marása* , melly is tsudálatos változást tész az ember testében : és végre elhatalmazván a' Méreg rettenetes irtozást tsinál a' Vízről ; úgy hogy az ilyen ember nem hogy ihatná , de még tsak nem-is nézheti a' Vízet ; hanem irtózik és szalad előtte.

Meg-kell itt elsöben tudni , ha ugyan dühös-

hős-Eb marta é meg , vagy nem. Megpróbálhatod pedig ilyen formán : *Törj*-meg *Dió-beler* lágyan , és *flastrom* formán kösd a' sebre , 's állyon rajta : azután vedd a' *Tyuknak* megenni ; ha meghal tőle , veszett vólt az Eb. Hasonlóképen megpróbálhatod *Kenyér-béllel* ,

Ha dühös-Eb marása : mindjárt a' sob körül megkell vag'alni köppölyözö vassal , köppölyt kell olztán reá vetni , hadd szija-ki a' vérrel együtt a' mérget , minekelötte tovább hatna. Ha az nem lehet : *Vékony bév vasfatskával* ütögefsék-meg a' Marás helyét : azután , *salt Véres bagymát* , vagy magát , vagy *Terjékkal* jól öszve törvén , köfsenek reá. Anokutánna , a' megmarrt embert erővel is tegyék *Vízbe* , hogy feredgyék.

Azután , tartsa magát *melegben* , *meleg helyen*. *Ésben Rákot* új fazékban süttö kementzeben égefs meg egynéhányat , azt megtörvén apró porrá , abból egy fusták nyomót igyék-bé *meleg Borban* , vagy *Pápa fu vízben* gyakorta. Jó a' *Rák-ösmény* is , hasonlóképen megtörvén és megí án. Vagy : A' *nyers Rákot* törd meg , *levét* kifatsarván 's *Fczetiet* öszve-elegyítvén add-bé inná ; igen hathatoló előli a' Mérget.

Vagy így : *Szent László füve gyöke* és (*Gentiana maior* ,) és *Myrbát* , mindeniket aprón megtörvén , egy fusták nyomót mindenikből , 's *égett Rak porát* két-annyit , öszve-elegyítvén , adgyák ianya mindennap egyszer *meleg Borban*.

Kivül ragaszd Szalamiákos Kovászfal. Vagy: *Kőrös-fa hamvából* Gyermekek viz-letivel *sárt* tsinálván, köfsék véle: jó a *Szűz-fa hamva-is*. Vagy: Ragaszd *Bogáts koró-levele*vel; vagy *Szurkos Viaszfal*. Kilencz napig bé ne hadd gyógyulni a sebet, hadd szivárogon. Vagy pedig: A *Bogáts-korónak* ki-fatsartt *levébe* ruhát mártván köfssed véle.

XVIII. R E S Z.

Az apró Gyermekek kulső és Belső közön-ségesebb Nyavalyáiról. I. FORROZÁS

Gyakorta Megforrózik a kis Gyermekek, és a Feje fáj: melly miá Szeme úgy béragad, hogy alig nyithattya-fel. Az ilyen állapotban igen meg kell vigyázni; ha nem szorulté meg a Hafa; mert attól mind a Forrózás, mind a Fő-fájás megcsik: azért a Hafát kell elsőben-is megszabadítani *tsapotskával*, vagy egyébbel.

Az meglévén, márts *lággy-meleg Tájbe* gyenge ruhát, 's kösd bé a Homlokát véle: *Sáfrányt-is* tehetz a Tájbe. Vagy: *Cámforos Rosa vizbe* vels *Sáfrányt*, abba mártsd a ruhát, 's úgy kösd-bé. Vagy: A *dísznő-Tököt* metéld vékonyon, mártsd *Rosa vizbe*, 's köfssed véle. Vagy: Törd őszve a *Viola levelet Szék-fü virággal*, *Spikinárd vizzel* ereszd-tel, 's gyenge ruhára rakván kösd-bé a Homlokát véle. Vagy: *Rosa vizbe* ús *Tyukmony fejéret*, ereszd egy-kevés *Eczetet* belé, 's köfssed véle.

II. FEJE KIOMLASA.

A' Fe-

A' Feje-is kivézz, varasodik, a kis Gyermekeknek néha: Ollyankor a *földi-Tököt* megrelzelvén főzd meg *Meb-serben*, azzal mossd 's kenyed. Vagy pedig: *Rosa-olajat*, *Fenyőmag olajat*, egy-kevés *Bűdös-követ*, *Grispánt*, *Galamb ganét*, timporálly jól őszve, 's kenyed véle.

III. OLT-VAR.

Nintsen az apró Gyermekeken közönsége-sebb az Olt-varnál; mellyet hirtelen nem-is kell gyógyítani, hadd verje-ki magát az anya méhében rakodott rozsz nedveség. Azután, mikor jól kiverte magát, jó száraztani ilyenképen: *Szent János nap* tájban szedj *zöld-Diót*, őszve-rontván 's *Vizet* reá-töltvén *Jumbikban* vedd *Vizét*; 's azzal a *zöld Dió-vizzel*, gyenge ruhát belé mártván, mosogassd. Jól a *Mézis viz* is, ha véle kenegeted; Szárazttya. Vagy így: *bűdös követ* főzz meg jól *Borban*, 's mossd véle: a' hol kifebesedik, hintsd igen aprón törtt *Tömiénnel*. Ha feltsattogoz: Igen aprón törtt *Bűdös követ* tégy *Rosa vizbe*, 's mossd véle. Annál jobb a *Bűdös-kő Táj* (*Lac Sulphuris*), *meleg Borral* teleresztvén 's véle mosván.

IV. IGÉZET.

A' Gyermekek Forrózáfat, mellyet köz nével Igézetnek hinak, a' mi illeti: minthogy ez a Feje lágyan adgya-ki magát: onnan vagon, hogy az igen felvér, lúgtet. Oka pedig ennek; mert természet-szerint is a' kis

B b 4

Gyer-

Gyermekek meleg és nedves természetűek. Innen, ha valami okon, vagy a' szoptató dajka mértékletlensége; vagy pedig külső nap melege miá meggyúlad a' benne való tűz; látsu Hideg-lelés, vagy Forrózás, Fő fájás, nyughatalaa alatlanság szokott következni: melly miatt Szemek bécsik, könnyez és tsipázik; Elfárgúlnak, fogynak; néha Hatokfolyása is következik.

Ezeknek belső orvoslását a' miilleti: mint-hogy arra nem alkalmasok a' kisedek, mind azt inkább a' szoptató dajkán kell véghez vinni. Külsőképen pedig: Egy *Tyukmony székít Rosavizzel* elegyítvén, lágy len-tseput belé-mártván, tegyék a' Lágýára. Vagy: Tegyenek reá *lők levelet*; vagy reszelt, avagy vékony szeletre szelt *dísznö-lőköt*, vagy *Görög-Dinnyét*; vagy *Eb-szóló levelet*; akarmeltyiket kaphatod, *Rosa vízbe* áztatván, meg is *sűfányozhatni*, és a' Vak-szemeit is békíthetni vélek.

Vagy: *Nyers Tsalán leveleit* ronts-meg erősen mosárban, azután törd-össze jól *Popionmal*, kend ruhára, 's kösd a' Homlokára. Vagy: *Eb-szóló levél* tartsard-ki, márts ruhát belé, 's kösd-bé a' Homlokát. Ugyan *Eb-szólóból feredőt* is főzhetni, 's abban fereszthetni; tsak hogy bé ne nyallya, kell oltalmazni.

Itt melegítőkkel is élhetni külsőképen; mivel a' külső meleg szija ki-felé a' beisd. Azért: Főzz-meg mennél erősebb *Borban asz-*

szú.

Szú Rosmarintot, Spikinárdot, Majoránnát; 's azzal mofogald-meg egészzen a' Gyermecket, még a' Fejét-is, akkor tájban, mikor le-akárod iektetni: lefektetvén pedig, rakd-bé a' Gyermecket *meleg rubákkal*, alügyék úgy el; megizzad, és szemlátomást könnyet bedik utánna.

Ha azokat nem kaphatod: *Szú-füvet, Majoránnát, Kőményt* vagy *Kaprot*, vagy *Tsonbortot*, vagy *Kakuk füvet* főzz-meg jó *Borban*; ha lzejény, tölts *Egett bort* hozzá, úgy mofogald-meg véle, és fekteld-le.

Ha féltz, hogy azon Forrózásban a' Nyavalya ki ne rontsa: (mellyet eszedbe vehétsz, ha a' Gyermekek retteg:) Tégy a' megirt *fűvekhez C. flor. umot* egy arany vagy lustak nyomót; vagy (ha azt nem kaphatlsz,) *Basa-rosgyökereket*; vagy *ta-gyöngy levelét* bővön; vagy *Szent György virágát*.

A' Feje lágýára pedig, *Egett-borral, Sóval* és *Gyanta olajjal* gyur anak *savanyú poshatt Kovászt* ölzve pogátsa formán, és kölsék reá. Tsak az *Egett-boros Kovász* is jó: tsak *nyers borral* és *Sóval* gyúrod-is hamarjában, használ. Vagy így: főzd-meg keményen a' *Tyukmonyat*, melid ketté borföld meg; jó melegen, a' mint eláhattya, *kösd a' Lágýára. Ezek hathatofon sziják ki-felé a' belső hévseget.

Az Afzszonyok által elkövetni szokott babonákról, mellyekkel az Igézetben élnek, minthogy semmi természeti erő benne nem

látzik, nem szolok. Az egy *Szenes Víz*et tehetnök kérdésbe. Legalább abban a *Szénben* vagy on belső felforrást elnyomó erő, izaszt is: azért nem haszontalan, ha jól adnak innya benne. A' kívül véle mosás nem térszen többet, mint ha *Rosa-vízzel* mosdatnád; hivesíti, és könnyebben elaluszik utánna.

V. IJJEDEZÉS.

Ha a' Gyermekek ijedez álmaiban; minthogy az gyakrabban a' Gyomorban megkeferedett. Téjnek az Agy-velőt érdeklő keferű párjától vagy on: Adgy *Szirt mézet* néki, hogy jótskán nyalogasson; alá-felé hajttya e' nyavalyának okát. *Mézből* 's *Szappanból főtt tsapot* is kell bétenni, hadd vonnyá azis alá-felé a' felső részektől azt a' keferű lárt.

VI. ALATLANSÁG.

Néha nagy Alatlanság vagy on és tart sok ideig az apró Gyermekeken: melly-is vagy Forrózástól, vagy Has-fájástól, és afféle keferű páráknak a' Gyomorból a' Fejekre felemelkedésétől, és az Agy-kérnek feszítésétől vagy on; mikor tudnillik többet szopnak, mint-sem megemészthetné a' Gyomrotskájok. Néha pedig ugyan ez megesik a' benne való Gelesztától-is.

Itt-is azért a' nyavalya okára kell vigyázni; nem kell mindjárt valami alutóval elbódítani a' Gyermekek Fejét, melly miatt a' Nyavalya-is ki-fokta rontani. Fejét *sáfrányos Tsers-téj*zel kösd-bé; a' Lárait pedig *Szarvas* vagy *Már-*
ba

ba száva tsontrya velejével kenegessed tűz elött. Vagy: *Páris Borban főtt Salátával* kösd-bé Talpaít. A' Fejét-hasonlóképen köthetni Salátával Vagy pedig: *Tsers-téj*be, és *Tyukmony székibe* lágyan törtt *Fejér mákot* kevervén flastrom formán, a' két Vak-szemeit kell bekötöni véle.

VII. NYAVALYA-TÖRES.

A' Nyavalya kitörés is hamar megesik a' Kisdedeken. Itt-is szükség a' nyavalyának okát felkeresni: mert ez megesik az ijedéstől, rosz Téjtől, Gelesztának benne mozgásától, Forrózágtól; és így ezeket kell elébb orvosolni, a' mint a' szükség hozza.

Igen jó a' Nyavalya rontás ellen a' *Nyúl olaja*; ha megaszalván és törvén, abból egy-egy keveset, *Viola* vagy *Pafa-rosa*, vagy *Gyöngyvirág vízben* innya beadsz. Ímét: *Martslapu vízbe*, vagy kifatsartt *lel-ébe*, márts melegen ruhát, 's takard belé egészen a' Gyermekek, és fektesd úgy le. Vak-tzemeit, Feje lágyát *Gyanta-olajjal* gyakran kenyeék: Fejét *Gyanta-porral* füstöllyék: a' Feje-lágyán, gyenge irhára vonván, tartásák azt a' flastromot, mellynek neve *Emplastrum pro Bregmate*: vagy pedig *Savanyú kovászt*, megreszeltt *Pafa-Rósa gyökérrel*, *Gyanta olajjal*, *Egett-borral* ószve gyúrván, tartásák a' Lágyán. A' ki egyebet nem kaphat, *Egett-bor os piritott Kenyeret* kösdön reá. A' *Pafa-Rósa gyökérét* reszeld-meg, egy ruhában kösd a' Nyakába, dörgöld az Orra allyát gyakran véle. Jó egy
kis

kis kalán *Fa olajat* is beadni innya, hogy hányon tôle. Egy-egy kevés *Hárs-fa virág vizet* is kell gyakran beadni innya. Fűstöllyék gyakran *kis sz. László fűvével*, megafzalván törvén, és szénre vetvén.

VIII. MEREVEDÉS.

Néha a' Tagok megmerevednek a' Gyermekekben : akkor *Castoreum olajjal*, vagy *Ruta olajjal*, vagy *Borban főtt Rutával* és *Gyenge gyökérrel*, vagy *fejér Lilium olajjal*, vagy *sárga Viola olajjal*, vagy *borz bájjal*, vagy *Sallyával* őszve törtt *kövér Lud sárral* kell kenni a' Háta geréntzit a' Nyakától fogva alá a' Fartsokáig. Vagy : *Havafügekát* (*Cucumis sive vestris*) főzz meg *Borban*, azzal moilad ; melly is igen hathatos. A' *Napra forduló virágot* mindenestől főzd meg feredőnek, abban fereszték gyakran, és a' feresztés után kenyeék meg jól az említett kenetekel, 's lefektetvén takarják jól bé utánna.

IX. FÜLE KIJÁRASA.

Némelly Gyermekeknek egynéhány ezten-dőkgig a' Füle kijár, és néha nagy fájdalommal is vagon. E' nyavalyában : Végy *Szuvek fűvet*, *Fodor mentát*, *Len magot*; aprón vagdolván rakjad ezeket gyenge ruha fatskóba, mennyi a' Fület bélepi, *Borban* forrald fel ; kivéven a' fatskót és kifatsarván, jó melegen a' mint elálhattya, tedd a' Fülére ; úgy párollyad gyakorta. Néha-néha két-két tsepp *keserű Moindó a* vagy *Daratzk mag olajat* cretz belé.

belé. Vagy : *Mofad* gyakran maga *vízelleivel*. Vagy : *Szék-fűvet*, *Majovánát*, *Szuvek* vagy *Szú-fűvet* *vizes Borban* főzz meg : egy darabotska spondiát márts belé, kifatsarván *levét* jó melegen párollyad vele.

X. AJAKA-TSEREPEZES.

Néha az Ajaka tserepezik és hafadoz fájdalommal : melly megesik a' Tének hévségétől, mellyet szopik a' Gyermekek ; vagy pedig hogy igen kemény a' Tsets bimbó. Ollyankor az *Úti fűvet* tört meg, *levét* fatsardki, és *Író Vajjal* vagy *Tyúk-bájjal* főzd őszve jól, gyenge *tolluskával* kenyed az Ajakát véle. Azután aprón törtt *Mastixot* vagy *Tömjént* elegyits *Tyukmony-fejérvével* őszve, és tedd a' hafatt Ajakára. Jó a' *Szakátok főző káldányának* is *sír'a*, ha, a' mint melegen ki-
 Haáz Rezső Múzeum Tudományos Könyvtára
 Szék-fűvet, és a' fa-kalánból, kened véle. Igen jó a' *sárga Viola olaj* is kenni véle. *Bárány fagygyát*, *Fa-olajat*, egy-keves *Viaszat* olvaszt-
 őszve, őntsed *Rosa vízbe*, onnan kivéven tedd el, és keneged véle.

XI. SZÁJ-FAJAS, ROTHADAS.

Ha a' Szája felfő, és Inye-is veszni kezd : A' *Szederj levét* fatsardki, *Mézzel* főzd-
 őszve ; tedd el, mikor kivántatik, kenyed véle ; aprón törtt *Salétromot* is elegyithetni közibe, vagy aprón törtt 's szitáltt *Pomagránát béát*. Jó a' *Rosa méz* is, azon formában elegyitvén. Jó a' *kövér Porvisin* (*Portulaca*) *sirupusa* is, aprón törtt *Myrbával*, vagy a' nél-

nélkül. Vagy: *Uti fű vizben főzd-meg a Gallest*, darabosan megtörvén mossad a Száját véle. Ha a Nyelve-is felpárolt: Akar nyers, akar aszszú baratzk bójával dörgöllyed; azután főzz *Gallest*, vagy *Tölgy makkot*, vagy *Pomagránát bóját*, vagy mindeniket *eczetes Vízben*, és mossad véle. A Foga-husát kennyed *Rósa mézzel*, mellybe igen aprón törtt *aszszú Harang virág levelet*, vagy aprón törtt *Dio-bél bóját* elegyits, 's kennyed véle gyakorta. Vagy: A *Viola gyökeret (Ireos)* törd-meg aprón, keverd *Mézbe*, 's kennyed véle. Ha a Gyermekek szájába Fene-rothadás eszik: Igen aprón ráspolyozz *Szarvas szarvát*, és aprón törtt *Pomagránát bóját* elegyítvén közébe, minden mosás után hintsd vagy nyomd-bé véle.

XII. FOG-HASADÁS.

Gyakorta a Gyermekek, midőn Fogok akar hafadni, nagy kint látnak miatta 's fájdalom nagy: melly miá nem alhatnak, forróznak, hafok megyen, rettegnek, sokszor a Nyavalyais kitöri; sőt megis hálnak miatta.

Meg kell azért vigyázni, melly helyen akar az inyből a Fog hafadni; mellyet meg-efmérhetni abból, hogy az ilyen Gyermekek a szájába kapdos, a Tsetset szorittya inyével: melly ott killyebb is áll, és fejéreslik.

Azért nem kell azt várni, hogy reá érkezék a kin; hanem mindjárt hét holnap korábban dörgöljék az inyét a Gyermekeknek gyakorta,

korta, újjára egy-kis *fótalan Vajat* vevén, azzal; ez szépen lágyittya az inyét, 's könnyebben hafad. Mindenek felett ditsérik ezaránt a *Nyulnak agyvelejét*, és a *Kakas tarjának véré*t, ha azokkal dörgölnek. Vagy pedig: A *Nyúl agya-velejét Mézzel 's Vajjal* elegyítsék-össze, 's azzal kennyék gyakorta. Ha az nem fog rajta, a minthogy némelynek kemény az inye, meg-kell hasíttatni a Borbélyal ott, a hol fejéreslik. Ha pedig vagy így vagy amugy megsebesedik az inye, kennyék ezzel: Törjenek aprón *Törjéni, Mézbe* és *Vajba* keverjék, 's azzal kennyék; meggyógyul.

XIII. BEKÁFA.

Ha a Gyermekeknek a Nyelve alatt Békája indul: Dörgöllyed mindjárt aprón törtt *Szalamiakkal*, vagy *Borssal*, vagy aprón törtt *Gallest*; azután kend-bé *Tentával*. Vagy: Egy-kevé *óltattan Meszet*, *Gallest*, *Témsót* főzz-meg *Eczetben*, meghiggadván, 's ruhát belé mártván dörgöllyed erősen véle. Vagy: *Isopot* főzz-meg *Eczetben*, azzal mossad: meg-mosván, aprón törtt *Isóp aszszú virágával* hintsd; szépen elzárasttya. Vagy pedig: *Olloval* tsipegeffe-meg a Békát a Borbély; azután hintsd és mossad, *Sót*, *Borfort*, egy-kevé *égett Spondiát* öszve törvén. Az Alla alá pedig tegyenek ilyen flastromot: *Lúdgánóját*, 's *Mézet* keverj-össze, tégy egy-kevé erős *Bort* hozzá; főzzed mind addig, míg a

Bor elapad, és jó-melegen kösd-bé véle.

XIV. HURUT.

Ha a Hurut vesztegeti: *Tömjént*, *veres-Róslát*, *Majoránnat*, *Spikinárdot* törj-őszve apró porrá, megkenvén *Egett borral* a' Lágyát, mindenkor, mikor lefekteted, hintsd-bé véle. Vagy: Tégy egy-egy kis *Mézet* a' Nyelve gyökerére; száraztya a' Hurut szerző bő nedveséget. Vagy: *Edes Anis olajat*, *sótalan Iros vaját*, egy-kevés *Sáfrányt* elegyits-őszve, kend meg véle Melyét, Torkát, és Füle tövet. A' Taipait meleg helyé kennyék *Egett borral* őszve elegyített *Kerske fagygyúval*, vagy *Gyanta olajjal*, vagy *Tsuka bájjal*, vagy *Laurus olajjal*, vagy *Fenyő mag olajjal*. Kennyék a' Melyét *Tyúk bájjal*; hogy azt lágyítván, könnyebben vehessen lélegzetet. Jó a' Feje lágyára tenni az oda-fel említett Patikai flastromot, *Emplastrum pro Bregmate*; vagy *Egett borral*, és (ha lehet) *Gyanta* vagy *Fenyő mag olajjal* őszve gyúrtt *savanyú Kovászt*. Ha nagyotska; este-veggel egyék *sútt Fügét*. Igyék *Kendermag sufát*, nem eczetelen, hanem *Nádmézesen*, jó-melegen. Vagy *Nádmézes Kőmény vizet* adgy innya melegen.

XV. TORKA-FAJAS.

Ha a' Torkába erelzkedik, faj, mellyeta' tapogatásból és dagadásból észdedbe vehetsz: Kennyed *Viola olajjal*, vagy *Mondola olajjal*, vagy csak *Iros vajjal*; *Szederj sirupot* (*Diamorrum*) adgy nyalogatni: vagy *Nádmézet* olvasz-

el

El *Rosa vizben* melegen, jó-sűrű légyen a' Nádméztől. Ha dagad: Egesd-meg a' *Gallest* vagy *Tölgy-makkot*, törd-meg aprón, egy kevés *Ros-liszttel* keverd *Mézbe*, főzzed egy-kevesé; ruhára kenven, jó-melegen kösd-bé véle. Vagy: Törd és szitald meg a' *Feske fészket*, gyúrd-meg *Len-mag olajjal*, kösd-bé véle a' Torkát; akar *Borbau* főzd-meg sűrűn, mint a' pépet. Akar, Tsont-évd *Ebnek gánéját* *Mézzel* főzd flastromnak, 's kössed véle.

XVI. ORRA-DUGULÁS

Haa' Gyermekek Orra bé dugul: *Tserstéjbe*, *Falolajat*, vagy olvasztott *Vaját* erelssz belé; vagy *Saláta* kifatsartt *levét*: vagy *Gyopárt* főzz meg *Eczetben* (*Stæbus*), 's annak páráját erelssz az Orra lyukába, vagy *Czéklát*.

XVII. OKÁDOZÁS, TSUKLÁS.

Ha sokat Okádozik és Tsuklik: *Piritottt Kégyeret* áztass-meg *Eczetben*, törd őszve keményen sült *Tyukmóly székivel*; tégy hozzá aprón törtt *Tömjént*: ha nyers a' *Fodor menta*, annak kifatsartt *levéddé*; ha aszszú, *porával* timporald-őszve, 's melegen ruhára kenven, kössed a' Gyomrát véle. Vagy: *Veres Rosát* és *Tserfa-héját* főzz-meg *Eczetben*, melegen *spordiat* belé mártván és kifatsarván tedd a' Gyomor szájára; 's szagoltass véle *Czitromot*, vagy valami jó-szagu *Almát*. *Fodor menta sirupot* nyalogasson gyakorta. *Vizi Péterfelymet* (*Apium palustre*) törj-őszve erősen *Kenyér bállal*, kössed a' Gyomrát véle. Aprón törtt

C c

Töm-

Tömjént keverj Tyukmony fejébe, Len-tsephát belé mártván tedd a' Gyomra szájára. úrmót, Fodor-mentát főzz-meg Borban, 's kössed a' Gyomrát véle.

XVIII. HAS-FAJÁS.

A' Has-fajás miatt gyakorta nagy kinokat, alatlanságokat szenved a' Gyermekek; úgy-mint a' szél-tekerése és az évő materia rágása miatt-is: melly miá ugyan Grispán szind zöld az eméztése-is. Az ilyen állapotban, jó Meleg Fodor-menta vízbe márts egy darab spondiát, fatsard-ki, 's azon melegen, a' mint el-állhattya, kössed a' Gyomrára. Vagy pedig: Sáfrányos Fa-olajjal melegen kennyed a' Gyomrát, úgy fektesd-le a' Gyermekeket jó melegben. Vagy: Székfű, Fodor-menta, vagy úrmó olajban, akar mindenikben együtt, egy-kevés Camfort gyenge tűznél olvaltsz-el, 's kennyed azzal melegen. Azonkívül, mind azokkal élbetni itt-is, mellyeket a' XVII. Szakaszban fellyebb leirtam, az Okádozáfról.

XIX. POTROHOSSÁG.

Némelly Gyermekeknek a' Hasa igen meg-potrohofodik, és sokáig úgy tart: melly meg-esik a' hofszas Hideg-lelés után: vagy pedig hogy a' Gyermekek rendszerenül fokot eszik, 's nem bir véle a' Gyomor; hanem ott sokáig hevervén, a' Fodor-hájeretskéi-is meg telnek: úgy hogy alig pihegnek, mikor járnak.

Az ilyen Gyermekeknek mindennap adgya-
nak

nak Bor-kövel savanyított Tebén-bus levet; köz-be-közbe pedig, bár-tsak harmadnaponként, egy-egy sütták nyomó Viola gyökeket aprón meg törvén, mint a' liszt, adgyák innya vizes Borban, vagy Etek lében: vagy pedig Basa-Rosa magot, azon formán. Borza fa vagy földi-Borza levelet, virágát, főzd meg Borban; márts lepedőt belé, fatsard-ki, és jó-melegen úgy takarják-belé, 's alügyék úgy-el. Ismét: Fa-olajban főzz Rutát, megsűrűvén, aprón törte Kömény és Petrefelyem magot elegyits belé, 's kennyed a' Hasát melegen véle gyakorta.

XX. HAS-SZORULÁS.

Ha a' Hafa megszorul: Adgy jó-nádmézes forralt Tejet, hadd hőrpögeffen bővön; meg-indittyta. Ha kaphatsz, adgy új Mondola olajat Etek lében. Ismét, Dio-bé át törts-meg Tebén epével elegyített Vajjal, borítsd és kösd a' Köldökére minden éjtizakára. Vagy: Tégy Szappanból és Mézből készített Tsapot bé az Alfelébe. Vagy, hirtelen: Pár-bagymát hasits hofszára, főzd-meg és tedd-bé azonképen. Vagy: Káposzta-torsából, vagy Czék-lából, vagy Szalonnából hasonló formát csinálhatni, és azon hofzonnal bétéhetni; meg-indittyta. Malosa szőlőt (magvát kihányván) és Mondola belet, törjenek őlzve erősen Nad mézzel, mint a' pépet; azt adgyák enni gyakorta.

XXI. HAS-MENES.

Néha ellenben a' Has-menés fogyattya a' Gyermekeket, nem-is szakasztya semmi úgy el erejét. Azért ollyankor: Végy *veres-Rosát*, *Köményt*, *Birs-almát*, főzd meg ezeket *E-czeiben*, tórd őszve azután erősen mint a' pépet; jó melegen ruhára ken én kösd-bé a' Gyomrát véle. Ismét: *Bárány* vagy *Ajúlót* egy öreg borlónyit egy kalán *Vizben* el-ólvasztván, add bé innya; de azt beadván, azután fokáig meg ne szoptassák; mert meg-óltaná a' Gyomorban a' bészopott Tejet: tart-sák inkább akkor egy darabig, mintegy fél nap, valami lisztből főtt hig péppel. Vagy pedig: A' *Viza bojagban* egy darabot főzz-meg *Téjben* vagy *Borban*, vagy *Vizben*, add innya aprónként. Vagy: Ha *Viza bojagot* *Vizben* főzsz, tsinálly, azzal felereftvén, *Mon-dola tejet*, azt add innya; kedves italú, és halznos erejű a' Hasmenés megfogásban Vagy: Végy akarmi *Máját*, lúsd vagy főzd-meg; az-után aszald-meg, hogy apró porrá törhessed; azt a' *Máj-porr* *Téjben* felforraltván add enni. Meg kell pedig azt itt tudni, hogy hirtelen a' Has-menést a' Gyermekekben meg nem kell álli-tani; mert az néha javokra vagyon.

XXII. *VEG-HURKA LEJÖVES.*

Néha az eröltetésben a' Gyermekek vég-Hurkája, Remeséje, kijő: Ollyankor törj igen aprón *Gallest*, vagy *Aloót*, vagy *Bolus-Arménust*, vagy *Keményitőt*, hintsd-meg véle, és nyomjad helyre. Ha kijövének megdagad: Főzz

Főzz *Gallest*, vagy *Tser-fa bėjat*, vagy *veres-Ro-sát*, vagy *Pomagránát bėjat*, vagy mindeni-
ket együtt, *vizes Borban*, spondiát belé márt-
ván 's kilátsarván, párold véle jó-melegen: azután hintsd-bé valamelyik porral, a mel-lyeket emliték, és úgy nyomjad helyre. Vagy pedig: *Saletromot* igen aprón törj-meg, *Mar-ba epébe* elegyítvén kend-meg tolluval belöle a' lejött *Hurkát*; és magától felmegyen he-lyére, még az öregekben is. Vagy: A' *Tyuk-szem* nevű *füvel* (*Anagallis purpurea*) hason-
lóképen kenyed, megtörvén és *levét* kifa-
tsarván.

XXIII. *ERÖLTETES.*

Ha a' Gyermekek gyakorta Leülésre kíván-kozik, azonban semmi nem megyen tőle, csak hijába erölködik: Főzz *Feredőt Okór-fark* *Korobol*, 's fereszfzed benne. Ugyan annak *Levelével* gyakorta dörgöld 's kenyed az *Alfe-lét*. Vagy: Azon *Feredő vizével*, (hév ko-vats köre öntöztvén azt,) párold az *Alfelét* lyukas széken. Vagy: *Kapor nyers levelét* egy marokkal, paráta alatt fűs meg, 's jó-me-
legen tedd az *Alfelére*.

XXIV. *GELESZTA.*

Ha a' Gyermekek Gelesztás, igen fok nyava-lyája érkezik miatta, azért így kell éseleked-ni: Mikor Geleszta ellen akarsz Gyermekeknek orvofságot adni, elsöben éheztesd meg jól, és így az léfzen, hogy annál inkább kapja a' Geleszta az orvofságot, melly ötet elveszel-

fe; de ha egyébbel jóllakott, ahoz nem nyúl, és hijába-való a' munka. Adgy *Gelesztá port big Tyukmonyban*, vagy *forraltt Tében*, vagy *Néb-serben* innya. Vagy: A' *Liszt lángot* keverd *tiszta Vizbe* jó-higan, hogy olyan légyen, mint a' téj; abba egy-kis *Nád-mézet* vetvén, adgy kalánnal gyakran belőle. Vagy: A' *Perje-fűnek*, vagy *zöld Érzúnak* vedd *vizét*, 's azt add innya. Vagy: Hámozz *Veres bagymát*, tedd egy tsupor *tiszta Vizbe*, állyon rajta a' viz, 's azt igya. Mikor belső orvofságot adsz, külsővel is kell a' Gelesztát háborgatni egy-szersmind: *Baratzk-fa levelét*, vagy *Veres bagy-ma szárait* *Eczetben* törj-őszve erősen, mint a' pépet, 's kösd a' Köldökére. *Kennyék-meg* a' Hasát *Egett borral*; 's hintsék bé aprón tört *Myrbával*, vagy *Aloéval*, vagy aprón tört *úróm porral*. Vagy: *Kennyék-bé* a' Hasát *ke-serű Mondola* vagy *Baratzk-mag olajjal*.

Mikor ezeket tselekeszed, azután kend-meg az *Alfelét* bé a' lyukig, *mézes édes Téjtel*: Vagy: *sovány Sajtot* tsap formán faragj, *mé-zeld meg*, és tedd-bé: Vagy, valami *ősztvér Sodor búst* tsap formán tégy bé. Így az lézen, hogy ama kedvetlenek fellyül alá-űzik a' Gelesztát; ezeket pedig megérezvén utánnok fiet alá, és kimégyen a' Gyermekebdl. Ha pedig fellyül erőltet a' Gelesztá; vagy (a' mint szoktak szólani) a' Gelesztá huddoz; jele, hogy felfiet: azért fel-felé kell tsalogatni, vagy *Nád-mézet*, vagy *Szin-mézet*, vagy *mézes forralt-Tejet*

Tejet tévén a' Szájáoa: de ne nyelje-el, hanem inkább csak mintegy mosás véle a' Száját; megérezvén utánna fiet, és a' Száján veti-ki magát a' Gelesztá. A' többit oda-tel a' IV. Könyvben bővön megtalálod.

XXV. SZÁJADÁS.

Ha elés, ugrás, vagy egyéb erőltetés miatt a' Gyermekek megszakad, és Béli az Agyékába lejár, néha elsöben mindenkor a' Hája szokott lejöni; mindjárt kötni kell, illendő kötdt készitvén, ilyen formán: Aprón tört *Tömjént* keverjenek *Tyukmony fejéribé*, *Gyapottat* vagy lágy *Len szősz* belé mártván, tegyék reá, elsöben mindazáltal a' leszállott Béleket kenéssel felnyomván: azután fellyül, a' mártott *Gyapottat* vagy *Szősz* ködsék reá, *rubábol* vagy *irbábol* készített illendő kötdvel, jószorosan: állyon rajta egynéhány holnapokig, míg jól megförr a' kötd alatt a' Szakadás, minden harmad naponként újitván a kötdést. Annál jobb, ha *Gallest*, *Gyantát*, *Kökényt*, *Görög-fejért*, vagy mindeniket, vagy a' mellyiket kaphatod, közibe timporáld. Vagy így: Fözz *Lentsét* őszve *Uri-fűvel* erősen; azután törj-őszve mint a' pépet, és melegén rubára kenvén kösd-fel véle szorosan.

XXVI. KÖLDÖK MEGKELES.

Hasonlóképen, a' fok sráftól, és egyéb erőltetéstől, a' Köldöke kidagad; és néha megiskél, igen tüzes dagadással és nagy fájdalommal. Itt-is jó, a' *Tömjént* megtörvén, és *Tyuk-*

mony fejérvél jól őszve elegyítvén, *Len-tsepűvel* reá kötni. Hasonlóképen helye vagy on itt is a *Lentsével* őszve-fótt és törtt *Uti-fűnek*. Vagy így: Törd apró porrá a' *Spikinardot*, keverd *Ter-pentinába*, és kössed véle. Vagy: *Rubának* a' *hamvát*, égetett *Gallesporát*, *Tyukmony fejérvé* kevervén, flastrom formán ragald reá.

Ha tűzes, így párold: Szedd-mega' *Kókény-fa* mohot, és *Uti-fűvet*, *veres Borban* vagy *eczetes* *Vizben* őszve főzvéen törd-őszve, és jó-melegen köld-reá. Ha széi (*flatus*) fütta-fel a' dagadást: (mellyet megismérsz abból, hogy, ha bényo-mod, vízszá pattan:) Aprón törtt *Kőmény-ma-got*, és *babirt*, *Bál fű magot*, főzz közibe.

XXVII. *KLIPARLEAS.*

Néha a' Gyermekeknek *Ina*, *Agyéka*, *Alfele*, *kíparlik*, *Bőre* elmégyen, megsebesedik, a' *Viz* zelletnek sebességétől, melly igen fájdalmas lévén nyughatatlan-ságot szerez. Azért, a' kíparlott részeket mosogassák *édes Tejvel*: kennyék *Fejér irrel*. Vagy így: Az *Uti-fűvet* törd-meg, *levét* fatsard-ki, *Díszno-hájjal* törd és főzd őszve; azután erős ruhán által-szúrvén, kenegessed véle; Annái jobb, ha *Bort*, és igen aprón törtt *Tömjént* téstsz hozzá. Avagy: Aprón törtt *Geiétet*, *Fa-olajat*, *Tyukmony-fejérvé* kúpully őszve, s kennyed véle. Ha a' *Bőre* elment: Törd meg igen apró lisztte az *Arpa-kását*, szitald meg és hintsed véle. Hintheted megtörtt *Töm-kennel* is; vagy apró porrá törtt *aszszú Polé-va* (*Pulegium.*)

XXVIII.

XXVIII. *FOKADEROK.*

A' Gyermekeknek pedig akarmi *Fokadé-*kokban, és *Daganatokban*, *Lentsét* és meghá-mozott *Almát* főzz erős-őszve, törd által szítán, ereszs illendőképén *Fa-olajat* közibe, hogy mint valami hig ir olyan legyen; kenegessed véle.

XXIX. *EB-AGJA.*

Vagy on olly nyavalyájok-is a' Gyermekeknek, mellyben eleget szopnak, észnek; de még is semmi láttattya rajtok nintsen, hanem elszáradnak, erőtlenednek, fogynak naponként. Ezt a' Magyarok néhol *Eb Agjának* hívják. E' nyavalya pedig esik, a' bőr alatt termő *Ször-féregtől*; melly mint a' ször-szál olyan vékony, különbben nem-is láthatni meg, hanem a' feredőben: ha tudnillik a' Gyermekek a' feredés közben *mézes Kenyér bélei* dörgölik; vagy pedig ruhában kötött szitáltt *Hamuvál*, és a' dörgölés után a' feredő vizét a' hamun által-szúrik, a' ruhán, a' kibén vagy on; megtalalod vagy a' hamu között, vagy a' kenyér bélben.

Ez illyen *Férgek*, elszíván a' tápláló nedveséget, nem lehet, hogy meg-ne ősztővéredgyéka' Gyermekek. E' *Férgek* pedig kiváltképen a' *Vállai* között, a' *Hátában* és a' *Karjai-*ban teremnek-meg. Mindennapi feredés közben azért dörgölni kell az illyeneket szüntelen, a' mint mondám: és mivel a' meleg feredőben a' *Ször-tergek* kidugják fejeket, *piri-*

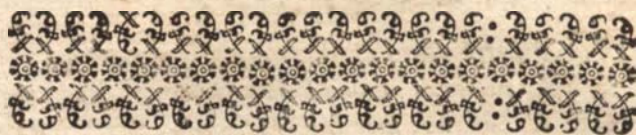
zott Kenyérrel kell utóllýára dörögni alá a Há-
takat; mert így elesik fejek a' Féregeknek. Vagy
pedig: *Tóligy fa banyából* tsinállyanak *Pár-lu-
got*, főzzenek belé reszelt *földi-ökör*, melly-
ben fereszszék az ilyen Gyermekeket: és mi-
koron a' Féreg kidugjafejét, el kell beretvál-
ni gyengén.

Akarmi okon száradgyon pedig a' Gyermekek;
igen halznos fereszteni *Varáds-korobol* (*Ta-
nacetum*) mind *levele*stől, s *virágostól*, *főit* *Fe-
redőben*, gyakorta; avagy csak a' szá-
ratt tagokat mosni véle. Eze-
ken kívül, kenegessék
gyakorta *Geleszta-
olajai*.

V E G E.

TAB-

T A B L A J A

E' VIII. KÖNYVEKNEK.

ELSŐ KÖNYV.

A' Főnek Nyavalyáiról.

I. Rész. A' Fő-fájásról.	-	-	levél 1.
II. A' Fő-szédelgésről.	-	-	6.
III. A' Reszkezegegségről; és a' Kéz, Láb, Nyelv, s egyéb tag El-eséséről.	-	-	11.
IV. A' Kórságról vagy Nebéz-bezegegségről, és Nyavalya kivontásról.	-	-	17.
V. A' Gutta-ütésről.	-	-	27.
VI. A' bolond-Hagymázról.	-	-	31.
VII. A' Nátbávról, és egyéb az Agy-velőről va- ló folyásokról.	-	-	36.
VIII. A' Megnyomásról vagy Lúdértzről.	-	-	42.

MÁSODIK KÖNYV.

A' Fő némelly részeinek,
Szemnek, Fülnek, Orrnak, Nyelvnek,
Fogoknak, Inynek és Toroknak Nyavalyáiról.

I. Rész. A' Szem-fájásról.	-	-	45.
II. A' Szem-könyvezésről.	-	-	53.
III. A' Fül-zugásról.	-	-	56.
IV.	-	-	

T Á B L Á J A.

IV. <i>A' belső Fül-fájásról, melyet másképen Főben és rülben val' kelész- k- is binak.</i>	59.
V. <i>A' Fül-töve megdagadásáról.</i>	63.
VI. <i>A' Süketségéről és nehezen hallásról.</i>	65.
VII. <i>Az Orr vékejárásáról.</i>	67.
VIII. <i>Az Orrnak egyéb nyavalyáiról.</i>	74.
IX. <i>A' Nyelvnek Békájáról és egyéb Dagadás:</i>	77.
X. <i>A' Fog-fájásról.</i>	79.
XI. <i>A' Száj bűdösségéről.</i>	86.
XII. <i>Az Inyn kvagy fog-búsának nyavalyáiról</i>	87.
XIII. <i>A' Nyelv tsahja le eséséről.</i>	89.
XIV. <i>A' Torok-fájásról és Torok-gyékről.</i>	90.

HARMADIK KÖNYV.

**A' Melynek, 's abban a' Tüdö-
nek, és Szűnek Nyavalyáiról.**

I. Rész. <i>A' Hurutról és Rekedésről.</i>	58.
II. <i>A' Fuladozásról.</i>	66.
III. <i>Az Oldal-nyilalásról.</i>	111.
IV. <i>A' Vér-pökésről.</i>	119.
V. <i>A' Száraz betegségéről.</i>	124.
VI. <i>Az Elájulásról vagy Elbalásról.</i>	129.
VII. <i>A' Szá-dobogásról.</i>	137.

NEGYEDIK KÖNYV.

**A' Gyomornak és Béleknek
Nyavalyáiról.**

I. Rész. <i>A' Gyomor erőtlenségéről. Tsöm-órról:</i>	136.
II. <i>Az Etel kihányásról, Nem-emésztésről, és Tsuklásról.</i>	144.
III.	

T Á B L Á J A.

III. <i>A' Gyomor-fájásról.</i>	149.
IV. <i>A' Has szorulásról és Kőlyikáról.</i>	156.
V. <i>A' Has menésről és Vér-basról.</i>	168.
VI. <i>A' Gelesztűkről közönségesen.</i>	188.
VII. <i>A' vég Húrkában való Sülyről.</i>	195.

ÖTÖDIK KÖNYV.

**A' Májnak, Lépnek, és Ve-
féknek Nyavalyáiról.**

I. Rész. <i>A' Májnak béosségéről és dagadásáról.</i>	205.
II. <i>A' Sárgaságról.</i>	211.
III. <i>A' Víz-kórságról.</i>	214.
IV. <i>A' Lép-dagadásról és fájásról.</i>	224.
V. <i>A' Hypochondriaca Melancholiáról.</i>	228.
VI. <i>A' Vese-fájásról és Arénáról közönségesen.</i>	236.
VII. <i>A' Vizeletnek hontakozásáról.</i>	245.
VIII. <i>A' Kőszénnyről és Scyaticáról, melyet Parsábanak, Forgó és Kereszt-tsoni fájalmának-is binak.</i>	253.

HATODIK KÖNYV.

**Az Afziszonyi-nemnek Nya-
valyáiról.**

I. Rész. <i>A' Hó-szám megrekedéséről.</i>	266.
II. <i>A' Vér-folyásról.</i>	270.
III. <i>A' Gyermekek vesztéséről vagy Idétlen szül.</i>	274.
IV. <i>A' Szülés kóvul való dolgokról, 's azután követhetberokról való tanítás-adás.</i>	279.

HE.

Haaz Rezső Múzeum Tudományos Könyvtára Székelyudvarhely

T A B L A J A.
H E T E D I K K Ö N Y V.

A' Hideg-lelésekről.

I. Rész A' mindennapi Hideg-lelésről.	388.
II. A' harmadnapj Hideg lelésről.	290.
III. A' negyednapj Hideg lelésről.	297.
IV. A' Hagymázról vagy Hagymázi-Hidegl	307.
V. A' Himlőről.	311.
VI. A' Peflisről.	316.

NYOLTZADIK KÖNYV.

A' Külső Nyavalyákról.

I. Rész. A' Dagadásokról vagy Tályogról.	345.
II. A' Haj-búllásról vagy Kopaszodásról	351.
III. A' Kofszról.	352.
IV. A' Gelyváról és Bőr alatt való Tsomózásokról, mellyeket igaz néven Szakák-nak hívunk; Deákül Scrofula.	354.
V. A' Vér kelésről és Pokol-varról.	357.
VI. A' Kőröm-méregről.	360.
VII. Az Orbánzról és sz. Antal tűzéről.	361.
VIII. A' Rűbről.	365.
IX. A' Fenéről.	367.
X. A' Hideg-vőtt tagokról, 's' a' miatt Emberek Tenyere's Talpa Megbasadozásáról.	369.
XI. Az Egésről.	370.
XII. A' Sömöröggről, Ember Ortzája, Orva, veres darabos Tarjagóságáról, Sümöltsvől.	372.
XIII. Az Elszáradt Tagokról.	375.
XIV.	

T A B L A J A.

XIV. A' Sugorodásról.	376.
XV. Magos helyről való Esésről, Rokkanásról.	378.
XVI. A' Turvól és Fekélyekről.	379.
XVII. A' Méreg italról és mérges Marásokról.	384.
XVIII. Az apró Gyermekek Külső és Belső községefebb Nyavalyáiról.	390.

V É G E.

Ház Rezsé Múzeum Tudományos Könyvtára
Székelyudvarhely

Haáz Rezső Múzeum Tudományos Könyvtára
Székelyudvarhely

Hala! Pezso Muzem Todoranyas Konyvtera
Szekelyudvarhely